

N. ŠATAGIN

PARTEI
SUURE ISAMAASÕJA
PERIOODIL

Abiks

NLKP AJALOO
ÕPPIJAILE

ABIKS NLKP AJALOO ÖPPIJAILE

N. ŠATAGIN

PARTEI
SUURE ISAMAASÕJA
PERIOODIL

51285

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1961

Н. Шатагин

**Партия в период Великой
Отечественной войны**Государственное издательство политической литературы
Москва 1959

Tõlkinud H. Seping

Kaane kujundanud R. Roos

Raamatus «Partei Suure Isamaasõja perioodil» räägitakse fašistliku Saksamaa sõnamurdlikust kallaletungist NSV Liidule, sellest, kuidas partei mobiliseeris kõik meie maa jõud ja vahendid vaenlasele vastulöögi andmiseks, kuidas majanduslik, partei- ja nõukogude töö ümber korraldati vastavalt sõjaaja vajadustele.

Autor näitab konkreetsete faktide ja näidete varal nõukogude rahva kangelaslikkust rindel ja tagalas, parteiorganisatsioonide tööd vabrikutes ja tehastes, kolhoosides ja sovhoosides, Nõukogude armee väeosades ja vaenlase tagalas.

Raamatu autoriks on ajaloodoktor N. I. Šatagin. Raamat on mõeldud propagandistidele, üliõpilastele ja neile, kes partei ajalugu iseseisvalt õpivad.

2

SISSEJUHATUS

Suure Isamaasõja karmid aastad moodustasid eripeerioidi Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei elus ja tegevuses.

Nõukogude rahvas elas üle raskeid aegu, kui NSV Liidule sõnamurdlikult kallale tunginud fašistliku Saksamaa jõugud kippusid Moskva, Leningradi ja teiste meie maa tähtsamate keskuste juurde. Nõukogude inimestel tuli taluda uskumatuid kannatusi, kuid nad tulid kindlalt toime kõigi sõja raskuste ja viletsustega. Ajalugu ei tunne teist rahva nii ennastohverdava võitluse näidet oma isamaa eest. Nõukogude inimesed võitlesid kangelaslikult rindel ja töötasid ennastsalgavalt tagalas. Rahva innustajaks ja juhiks võitluses jultunud ning tugeva vaenlase vastu oli Kommunistlik Partei eesotsas Keskkomiteega.

Marksistlik-leninliku teooriaga varustatud, kolme revolutsiooni ja kodusõja tules interventide ja valgekaartlaste vastu karastatud ning sotsialismi ehitamise rikkalikke kogemusi kogunud Kommunistlik Partei kutsus nõukogude rahvast üles astuma ennastsalgavasse võitlusse sotsialistliku isamaa eest ning liitis teda selles võitluses. Ta suunas kõik rahva jõupingutused, kõik meie maa jõud ja vahendid vaenlase purustamisele. Partei karastas nõukogude inimesi, õpetas neid võitlema ja võitma. Ta kasvatas kõigis inimestes kommunistide suurepäraseid omadusi — uljust, vaprust, kartmatust lahingus, valmisolekut viimse veretilgani võidelda kodumaa vaenlaste vastu. Nõukogude inimeste ennastsalgav töö tagalas ning Punaarmee ja laevastiku võitlejate surematud kangelasteod rindel on meie rahva, keda innustab ja juhib Kommunistlik Partei, hiiglasliku loova töö elavaks kehastuseks.

Nõukogude Liidu maailmaajalooline võit Suures Isamaasõjas on Kommunistliku Partei poolt nii sõjajärgsetel aastail kui ka sõja raskete katsumuste perioodil tehtud organiseerimistöö ja ideelise kasvatustöö hiilgavaks tulemuseks, tema õige, kõigi nõukogude inimeste elulistele huvidele vastava poliitika triumfiks.

Nõukogude rahvas kaitses oma sotsialistlikke saavutusi, oma kodumaa au ja vabadust, samuti aitas ta Euroopa rahvastel heita endalt saksa fašistlikke ja Aasia rahvastel vabaneda Jaapani imperialismi rõhumisest.

Agressiivsete fašistlike riikide bloki purustamise tulemusena kehtestas töötav rahvas kommunistlike ja töölisparteide juhtimisel reas Euroopa ja Aasia maades rahvademokraatliku korra ning ehitab nüüd edukalt sotsialismi. Kujunes võimas sotsialistlik leer. Sotsialism muutus maailmasüsteemiks.

Seega ei õigustanud end rahvusvahelise imperialistliku reaktsiooni lootused hävitada sotsialismimaa. Sotsialismijõud suurenesid. Kapitalistlik süsteem äga kandis tohutuid kaotusi.

Käesolevas raamatus jutustatakse Kommunistliku Partei tegevusest, kes juhtis nõukogude rahva ennastalgavat võitlust sotsialistliku isamaa kaitsel ning tagas Suures Isamaasõjas Nõukogude Liidu maailmaajaloolise võidu.

FAŠISTLIKU SAKSAMAA SÕNAMURDLIK KALLALE- TUNG NSV LIIDULE JA PUNAARMEE EBAÕNNES- TUMISTE PÕHJUSED ESIMESTEL SÕJAKUUEDEL

Oli käimas kommunismi hiiglaslik ehitamine. Nõukogude inimesed töötasid ennastalgavalt partei XVIII kongressi poolt antud ülesannete elluviimisel. Nende ülesannete üldeesmärgiks oli sotsialismi ehitamise lõpuleviimine ja järkjärguline üleminek kommunismile. Edukalt täideti kolmandat viisaastakut. Nõukogude rahvas tegi rahulikku, loovat tööd.

Ent 22. juunil 1941, laupäeva öösel vastu pühapäeva heideti Nõukogude piiri rikkunud fašistlikelt lennukitelt rahulikult magavate nõukogude inimeste peale surmatoov laadung. Samal ajal tungisid meie kodumaa piiridesse Saksa tankid ja tohutud metsistunud hitlerlaste jõugud.

NSV Liidu rahulik arenemine katkes. Algas Suur Isamaasõda.

Fašistlik Saksamaa tungis Nõukogude Liidule kallale ilma sõda kuulutamata. Ta ei olnud esitanud meie maale isegi mitte mingisuguseid pretensioone. See sõnamurdlik agressiooniakt sooritati vaatamata sellele, et oli olemas Nõukogude—Saksa mittekallaletungileping.

Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung seadis nõukogude rahva raskete katsumuste ette. Mitte kunagi varem ei olnud meie isamaad ähvardanud niivõrd tõsine oht.

Fašistliku Saksamaa eesmärgiks oli vallutada Nõukogude territoorium ja kõik tema rikkused, riisuda ja laastata nõukogude rahvast, hävitada Nõukogude riik ning taastada mõisnike ja kapitalistide võim, hävitada Nõukogude Liidu vabade rahvaste rahvuslik kultuur ja rahvusriiklus ning muuta nad saksa vürstide ja parunite orjadeks. Varem väljatöötatud plaani kohaselt kavatsesid

hitlerlased tükeldada Nõukogude Liidu, rebida tema küljest lahti ja lülitada Saksamaa koosseisu Eesti, Läti, Leedu, Valgevene, Ukraina, Krimm, Kaukaasia ja Volgamaad. Kõige väärtuslikumad ettevõtted, samuti kolhooside ja sovhooside maad kavatsesid nad üle anda saksa kapitalistidele ja mõisnikele, kes oleksid hakanud ekspluaatima NSV Liidu rahvaid. Kümneid miljoneid venelasi, ukrainlasi ja valgevenelasi olid fašistlikud koletised hävitamisele määranud.

Fašistliku Saksamaa valitsev klikk pani kõik mängu, et rea välklöökidega purustada Punaarmee, enne kui ta peajõud võitluskorda seatakse. Läänes saavutatud kergest võitudest joobunud hitlerlased arvasid, et nad on võitmatud. Nad lootsid poolteise-kahe kuu jooksul Uraalideni jõuda ja Nõukogude Liidule lõpu peale teha.

Saksa fašistliku armee juhatus töötas välja avantüristliku «välksõja» plaani. Direktiivis nr. 21, millele Hitler oli alla kirjutanud ja mida tunti «Barbarossa» plaani nime all, tehti Saksa fašistlikele vägedele ülesandeks purustada kiire sõjalise operatsiooniga Nõukogude Venemaa, enne kui lõpeb sõda Inglismaaga; räägiti sellest, et fašistlikud väed peavad takistama Punaarmee võitlusvõimeliste väeosade taganemist ja hävitama julgete operatsioonide käigus tankiväeosade sügavate edasiliikumistega need Nõukogude väed, kes asuvad NSV Liidu lääneosas. «Operatsiooni lõppeesmärgiks,» öeldi direktiivis, «on välja jõuda Arhangeliski—Volga joonele, mis eraldab Venemaa Aasia-osa. Seega võib Venemaale veel jäänud viimase tööstuspiirkonna Uraalis vajaduse korral parälüserida lennuväe abil.»

Saksa väejuhatuse plaan oli rajatud arvestusele, et nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord on ebakindel, et võib purustada töölisklassi ja talurahva liidu ning Nõukogude Liidu rahvaste sõpruse, oli rajatud arvestusele, et Punaarmee on nõrk. Hitlerlased pidasid Punaarmeed savijalgadel kolossiks. Nad arvestasid samuti, et NSV Liit väljastpoolt isoleeritakse ning et Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid tõmmatakse sõtta Nõukogude Liidu vastu.

Mõned Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa kodanlikud riigitegelased pidasid seda fašistlike poliitikute ja strateegide meeletut plaani reaalseks. Nad ülehindasid fašistlike agressorite jõudu ning alahindasid Nõukogude riigi

ja tema armee võimsust, nad ei mõistnud nõukogude ühiskonna moraalse ja poliitilise ühtsuse võimast jõudu.

Saksa fašistliku väejuhatuse käsutuses oli tohtu suur sissetungiarmee. Kasutades seda, et NSV Liidu läänepiiridel ei olnud Punaarmee organiseeritud rinnet, arendas fašistlik armee pealetungi kolmes põhisuunas: Ida-Preisimaalt läbi Baltimaade Leningradi peale; Varssavi rajoonist Minski, Smolenski ja Moskva peale; Ljublini rajoonist Žitomiri, Kiievi ja edasi Donbassi peale. Hitlerlaste lööke tõrjusid sõja esimesel päeval tagasi vaid Nõukogude vägede piirivalve väeosad, kellel ei olnud ei tanke ega suurtükke. Alles sõja esimese päeva lõpul ning isegi alles teisel ja kolmandal päeval astusid lahingusse Punaarmee regulaarvägede eelväeosad. Saksa fašistlike vägede jõud, kes tungisid peale näiteks Lääne Eri-sõjaväeringkonna tsoonis, ületasid Nõukogude vägesid peaaegu kahekordselt, Bresti—Baranovitši suunas oli aga Saksa väejuhatusel peaaegu neljakordne ülekaal elavjõus ja kolmekordne ülekaal suurtükkides. Seejärel muutus jõudude vahekord veelgi vastase kasuks.

Nõukogude väed olid vastase arvuliselt ülekaalukate jõudude ja tehnika survele sunnitud taanduma kaugele sisemaale, ning vaenlane vallutas rea tähtsaid rajoone ja piirkondi. Algasid rasked ja visad kaitselahingud.

Punaarmee ja laevastik tõrjusid mehiselt ja kindlalt tagasi vaenlase marulist pealetungi rohkem kui kahe tuhande kilomeetri pikkusel rindel, kaitses ennastsalgavalt iga jalatäit nõukogude maad.

8. kindlustatud rajooni ümberpiiratud doti väike garnison, keda juhtis nooremleitnant Danin, tõrjus kahe ööpäeva jooksul tagasi vastase ülekaalukate jõudude survet. 100. laskurdiviisi 85. laskurpolgu pataljon kapten Tartõtšnõi juhtimisel hävitas ühe päeva jooksul 15 vaenlase tanki. Piirivalvekordoni võitlejad leitnant Ussovi juhtimisel, kes olid võtnud sisse ringkaitse, löid tagasi hitlerlaste korduvad rünnakud, keda toetas lennuvägi. Keeruline olukord tekkis Peremõsli all. Vaenlase ülekaalukate jõudude survele taandunud piirivalvurid arvati kahekordse ordenikandja 99. laskurdiviisi koosseisu. Saanud käsu fašistid Peremõslist välja lüüa, vabastasid nad selle 23. juunil ja hoidsid seda endi käes kuni 27. juunini, mil saabus käsk taanduda. Patriotilise kangelasteo kujukaks näiteks sõja esimestel päevadel on Bresti kindluse kaits-

mine väikese Nõukogude garnisoni poolt. Mehised nõukogude sõjamehed kapten Zubatšovi, polgukomissar Fomini, kapten Šablovskoi, major Gavrilovi, vanempoliitjuht Nesterenko ja teiste komandöride juhtimisel löid 29 päeva jooksul tagasi vaenlase ägedaid rünnakuid. «Suren, kuid ei anna alla. Hüvasti, kodumaa!» — need lühikesed erutavad read avastati kindluse ühe kasarmu varemetelt.

Missuguse kangelaslikkusega võitlesid Bresti kaitsjad, sellest jutustab oma olukirjeldustes S. Smirnov.

«Kui saabusid vaikuse minutid,» kirjutab ta, «hakkasid mitmes kohas kindluses töötama saksa valjuhääldajad. Nad andsid samuti edasi läkitusi garnisonile, kutsudes ümberpiiratud üles relvi maha panema ja töötades kõigile, kes alla annavad, «head kohtlemist, toitlustamist ja haavatute eest korralikku hoolitsemist». Nende läkituste toon muutus muide iga päevaga üha ähvardavamaks ja salakavalad keelitamised asendusid vihaste ultimaatumitega, milledes kindluse kaitsjatele anti järelemõtlemiseks aega pool tundi või tund. Selle aja möödumisel ähvardas vastane «kindluse maa pealt minema pühkida ja tema garnisoni mullaga segi tampida». Kuid ka nendele ähvardustele vastasid võitlejad tulistamisega. Ükskord aga ilmus niisugusele ülekandele vastuseks kindluse põhjavärvate kohale riidelaid, millele oli verega kirjutatud: «Sureme kõik, kuid kindlust ära ei anna!»

Pärast järjekordse ultimaatumi üleandmist katkestasid sakslased tavaliselt kindluse tulistamise. Saabus surmavaikus, mida häiris vaid diktori vali hää, kes aegajalt kordas: «On jäänud veel kümme minutit!», «On jäänud veel viis minutit!» Ja niipea kui määratud tähtaeg lõppes, paiskus kindluse pihta korruga sakslaste kahurite ja miinipildujate marutuli ning algas äge pommitamine õhust.

Seejuures kasutas vaenlane üha raskemaid fuggassomme, milledele ei pidanud vastu isegi kõige võimsamad kindluseehitised. Sügavates keldrites aga, kus võitlejad end varjasid, pragunesid betoonpõrandad ning inimestel hakkas õhusurve tõttu suust ja ninast veri jooksuma.

Eriti ägedalt pommitas vastane kindlust pühapäeval, 29. juunil. Seekord oli otsustatud paisata kindlusesse kõige raskemad pommid.

Hommikust saadik äratas Bresti elanike tähelepanu

see, et linna kõrgete hoonete katustel istuvad ohvitserid, vaadates binoklitega kindluse suunas. Hitlerlased juba hooplesid elanike ees, et täna pidavat kindluse kaitsjad heiskama valge lipu. Kindluse kohal selge kevadtaeva all tiirlesid kümned pommituslennukid. Ja otsekohe võiski kuulda võimsaid kõrvulukustavaid pommiplahvatusi, millest vappus kogu linn kuni kõige kaugema linnaservani. Majaseintesse tekkisid praod nagu maavärisemise ajal. Kindlus mähkus suitsu ja tolmu sisse. Kaugelt oli näha, kuidas seal kohutavate plahvatuste keeristes lendavad kõrgele üles juurtega maast välja rebitud põlised puud. Näis, et pärast säärast pommitamist ei jää kindluses tõepoolest midagi elavat järele.

Kui aga pommitamine lõppes ning suits ja tolm hajusid, vaatasid ohvitserid katustel asjatult binoklitega — varemete ja hoonerusude kohal ei olnud kusagil näha valget lippu. Võis arvata, et seal ei olnud kedagi ellu jäänud. Ent möödusid mõned minutid, ning jälle oli kuulda kuulipildujavalanguid ja vintpüsside raksatusi. Selles plahvatuste rajus kes teab kuidas terveks jäänud inimesed jätkasid võitlust.»

Hiterlased lähenesid juba Smolenskile, nende sügavas tagalas aga, Lääne-Bugi kaldal, käisid veel lahingud.

Vaatamata kangelaslikkusele ei suutnud Nõukogude väed vaenlase metsikule survele vastu pidada. 1941. aasta juuli alguseks läks hitlerlastel korda vallutada Leedu, tunduv osa Lätist, Valgevene lääneosa ja osa Lääne-Ukrainast. Fašistlik lennugrupp pommitas metsikult Oršat, Mogiljovi, Smolenskit, Kiievit, Odessat, Sevastopolit, Murmanskit ja teisi Nõukogude linnu. Olukord rindel oli Nõukogude Liidule äärmiselt tõsine. Meie maad ähvardas suur oht. Nõukogude inimesed jälgisid sügava rahu-tusega lahingutegevust rindel, elasid raskelt üle oma armee ebaõnnestumisi. Vaenlane lähenes meie maa eluliselt tähtsatele keskustele.

Fašistlikud koletised külvasid kõikjal nõukogude maal surma ja hävingut. Vallutatud rajoonides panid nad maksma talumatu verise terrori režiimi. Saksa fašistlikud röövvallutajad purustasid linnu ja külasid, laostasid tööstusettevõtteid ja kolhoose, vedasid Saksamaale vabrikute ja tehaste väärtuslikke seadmeid, vilja ja karja. Nad sulgesid koolid, kõrgemad õppeasutused, klubid ja raamatukogud ning muutsid need kasarmuteks. Linnade ja külade

rahulikul elanikkonnal tuli taluda ohjeldamatut röövimist ja riisumist. Nõukogude inimestelt võeti nende vara, mis oli kogutud aastakümneid kestnud järjekindla tööga. Saksa võimud muutsid marodööritsemise oma armees seaduspäraseks ning õhutasid röövimisele ja vägivallatsemisele. Nii oli salajases instruksioonis 17. juulist 1941 kõigile Saksa armee propagandaroodude komandöridele otseselt rõhutatud vajadust «äratada igas Saksa armee ohvitseris ja sõduris huvi saada sõjast isiklikku materiaalselt kasu». Röövimisega kaasnesid sageli mitte milleški süüdi olevate inimeste peksmine ja tapmine. Hitlerlased tegid kõik, et riisuda neilt nõukogude vabariikidelt riiklik iseseisvus, kelle territooriumile nad olid tunginud. Nad seadsid endile ülesandeks Ukraina, Valgevene, Moldaavia, Eesti ja teiste riikide rahvusliku kultuuri hävitamise, rahvuslike mälestusmärkide purustamise, elanikkonna sundkorras saksastamise. Fašistlikud okupandid seadsid rahuliku elanikkonna jaoks sisse sunnitöörežiimi. Arvestamata vanust ja tervislikku seisukorda, kihutasid nad Nõukogude kodanikke koonduslaagritesse, sundisid neid piinamiste, mahalaskmiste ja näljasurma ähvardusel tasuta tegema mitmesuguseid raskeid, sealhulgas ka sõjalise iseloomuga töid. Sunniviisilistel töödel peksid nad ja tulistasid surnuks neid, kes ei täitnud kehtestatud norme. Hiljem ajasid fašistid tuhandeid rahulikke elanikke sunniviisilisele orjatööle kaugemale Saksa tagalasse.

Millega on siis seletatav, et sõda kulges alguses NSV Liidule ebasoodsalt? Kuidas võis see juhtuda, et vaenlasel läks korda sõja esimestel nädalatel vallutada suur osa Nõukogude territooriumist?

Ei saa öelda, et NSV Liit ei olnud sõjapidamiseks ette valmistatud või et ta kaitsevõime oli nõrk. Vastupidi, juba kaua aega enne sõda võttis Kommunistlik Partei tarvitusele kõik abinõud, et tugevdada meie kaitsevõimet. Ta pidas alati meeles V. I. Lenini juhendit selle kohta, et ilma rasketööstuseta ei saa kaitsta meie maa sõltumatust, et ilma rasketööstuseta võib nõukogude kord hukkuda.

Tänu meie maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise leninliku poliitika teostamisele loodi sõjajärgsetel viisaastakutel NSV Liidus kodumaa relvastatud kaitseks vajalik materiaalne tehniline baas. Sõja alguseks oli meie maal olemas võimas sotsialistlik töös-

tus, sealhulgas rasketööstus, mis oli võimeline taluma kõiki sõja katsumusi. Sealjuures olid paljud tööstuskeskused loodud meie maa piirist kaugel asuvasse idarajoonidesse. Lenini kooperatsiooniplaani täitmise tulemusena võitis kolhoosikord, ja Nõukogude Liit muutus kõige suurema sotsialistliku mehhaniseeritud põllumajandusega maaks. Kultuurirevolutsiooni läbiviimise käigus loodi meie maal rohkearvuline tehniliselt ettevalmistatud kaader. See omakorda võimaldas anda Punaarmeele ja laevastikule küllaldaselt inimesi, kes olid võimelised kiiresti omandama kaasaja sõjatehnikat. Sotsialistliku majanduse ja tehnika üldise kasvu baasil reorganiseeriti Punaarmee ja suurendati tema arvulist koosseisu.

Kuid sellest hoolimata oli fašistlikul Saksamaal sõja alguses Nõukogude Liiduga võrreldes rida eeliseid, millest eelkõige oligi tingitud Punaarmeele ebasoodne sõjategevuse arenemine. Nõukogude Liidule kallaletungi momendiks oli imperialistlik Saksamaa okupeerinud pea-aegu kõik Euroopa kapitalistlikud riigid ning tema käsutuses olid nende tööstus ja sõjalis-strateegilised ressursid. Hitlerliku Saksamaa teenistuses olid samuti tema liitlaste — Itaalia, Soome, Rumeenia ja Ungari materiaalsed ja inimressursid. Tema kasutuses olid Prantsusmaa ja selle Põhja-Aafrika asumaade, samuti Norra, Taani, Belgia, Luksemburgi, Hollandi, Tšehhoslovakkia, Austria, Poola, Jugoslaavia, Kreeka ja teiste riikide ressursid.

Peale selle olid Saksamaa kasutuses veel nende maade tööstus- ja tooraineressursid, kes formaalselt pidasid neutraliteeti, kuid tegelikult abistasid Saksamaad, nagu Hispaania, Portugal, Türgi ja teised.

Saksamaa käsutuses olid Rumeenia naftatöõndused, Prantsusmaa suured strateegilised varud, Tšehhoslovakkia sõjatoodang. Ainuüksi Škoda ettevõtte võisid varustada paljude relvaliikidega ligikaudu 40—45 Saksa diviisi. Saksamaa kasutas Itaalia ja okupeeritud maade autotööstuse tootmisvõimsust, mis moodustas ligikaudu 600 000 autot aastas. Okupeeritud maadest riisus ta tohutul hulgal seadmeid ja veerevat koosseisu ning rikkalikke tööstustooraine ja toiduainete varusid.

Saksamaa sõjatööstusel oli võimas materiaalne tehniline baas. Nii näiteks toodeti aastail 1940—1941 Saksamaal koos nende maadega, kus ta jagamatult peremehet- ses, terast, malmi ja kivisütt aastas üle kahe korra rohkem

kui NSV Liidus. Saksamaa majandus oli viidud sõjaaja rööbastele juba enne Teise maailmasõja algust, sõja käigus aga sõjatööstus tugevnes tunduvalt. See kõik andis Saksamaale võimaluse rikkalikult varustada oma armeed relvastusega.

Hitlerlik Saksamaa tungis Nõukogude Liidule kallale sel momendil, mil kõik teised rinded Euroopas olid juba likvideeritud, ainult merel ja õhus toimusid vähemtähtsad lahinguoperatsioonid Inglismaa vastu. See asjaolu võimaldas hitlerlastel paisata NSV Liidu vastu valdava osa oma relvastatud jõududest. Otsest sõjalist abi andsid Saksamaale Itaalia, Soome, Rumeenia ja Ungari, kus olid võimu juures reaktsioonilised fašistlikud valitsused. Nõukogude Liidul aga tuli kolm aastat fašistliku bloki vastu sõda pidada üksinda, ilma oma liitlaste armeede otsese abita. Peale selle oli tunduv osa Nõukogude vägedest viidud Kaug-Ida piiride kaitsele, mida ähvardas Jaapan.

Juba ammu enne kallaletungi Nõukogude Liidule koondas Saksamaa NSV Liidu läänepiiridele suure sissetungi-armee, kokku 190 diviisi, sealhulgas 153 Saksa diviisi. Saksa eliitdiviisidel olid peaaegu kaheaastased kaasaja sõja pidamise ja esmaklassilise sõjatehnika rakendamise kogemused. Maavägede lahingutegevust toetasid fašistliku Saksamaa õhujõud, kokku ligikaudu 5000 lennukit. Punaarmee aga ei olnud õigeaegselt mobiliseeritud ja piiride juurde koondatud. Läänepiiri-äärsete ringkondade territooriumil, mis esimestena Saksa fašistliku sissetungi alla sattusid, olid vaevalt pooled kõigist nendest vägedest, kes mobilisatsiooniplaani järgi olid ette nähtud sinna koondada. Ka need olid sügavuti 300—400 kilomeetrile laiali venitatud. Peale selle ei olnud Punaarmeele kaasaja sõja pidamise kogemusi. Samuti ei olnud lõpule viidud tema tehniline ümbervarustamine. Tal ei jätkunud kogunud ja hästi ettevalmistatud komandöride kaadrit. Nõukogude väed, kes kaitsesid NSV Liidu riigipiire Läänes, ei olnud täielikult lahinguvalmis. Nad tegelesid tavalise sõjalise ettevalmistusega laagritingimustes.

Olulist osa etendas ka see asjaolu, et fašistliku Saksamaa kallaletung oli nii Punaarmeele kui ka kogu nõukogude rahvale ootamatu.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus muidugi teadsid, et Saksamaa otsustab varem või hiljem alustada sõda NSV Liidu vastu. Kuid, olles agressiooniohust tead-

likud, püüdsid nad võimalikult rohkem aega võita, et meie maad ja armeed vaenlasele vastulöögi andmiseks ette valmistada. Meie partei ja valitsus tegid kõik vajaliku ega kokkunenud tagasi isegi suurest riskist, et Nõukogude—Saksa mittekallaletungipakti kehtivust pikendada. Nõukogude riik ei andnud Saksamaa valitsevatele ringkondadele kõige väiksematki põhjust, et seda pakti rikkuda. NSV Liit täitis kõrvalekaldumatult kõiki pakti tingimusi. Alles siis, kui hitlerliku Saksamaa kallaletungi oht oli täiesti ilmne, kui meie läänepiiridele hakati koondama suuri Saksa fašistlikke väe jõude, võttis Nõukogude valitsus vaenlase sissetungi puhuks tarvitusele rea ettevaatusabinõusid. Muuhulgas hakati meie maa siserajoonidest sõjaväeosi ümber paigutama Balti, Lääne ja Kiievi sõjaväeringkonna vägede tugevdamiseks. Neil tuli kaitsta riigipiire NSV Liidu lääneosas. Samal ajal töötati välja ja võeti Nõukogude valitsuse poolt vastu mobilisatsiooniplaan, mis nägi ette tööstuse ümberkorraldamise vastavalt sõjaaja nõuetele. See ümberkorraldus pidi toimuma 1941. aasta teise poole ja 1942. aasta jooksul.

Kuid need abinõud olid hilinevad ning neist ei piisanud, et vastase armee survet jõuliselt tagasi tõrjuda. Üheks säärase ettevalmistamatuse põhjuseks oli asjaolu, et J. V. Stalin ei hinnanud õigesti seda sõjalis-strateegilist olukorda, mis oli vahetult Saksamaa Nõukogude Liidule kallaletungi momendiks kujunenud. J. V. Stalinil oli usaldatavaid andmeid hitlerliku Saksamaa relvastatud jõude NSV Liidu riigipiiridele koondamise ja nende lahingukorda viimise kohta, samuti selle kohta, et nad on valmis meie maa piiridesse tungima. Kuid ta pidas neid andmeid provokatsioonilisteks, mille eesmärgiks on tõugata NSV Liitu niisuguseid samme astuma, mida Hitler võiks kasutada selleks, et mittekallaletungipakti rikkuda. J. V. Stalin ei olnud ikka veel lootust kaotanud, et sõda saab edasi lükata. Nõukogude vägedele ei antud käsku oma jõud lahingukorda seada ja piki NSV Liidu läänepiire kaitsejoontele asuda.

Hitlerlik Saksamaa, kes tungis NSV Liidule kallale sellest hoolimata, et oli olemas mittekallaletungileping, paljastas end kui verine agressor. Kogu maailma vabadustarmastavates rahvastes kutsus Saksa fašismi teguviisi esile tõsist viha. Nõukogude Liidule tundis kaasa ja teda toetas kogu maakera progressiivne elanikkond. NSV Liit

muutus kõiki võimsa Hitleri-vastase koalitsiooni jõude ühendavaks külgetõmbekeskuseks. See oli suureks poliitiliseks võiduks NSV Liidule ja kaotuseks hitlerlikule Sak-samaale. Kuid selle NSV Liidu eelise soodustavad tulemu-sed ilmnesis märksa hiljem, sõja edasises käigus. Seni aga avanes Saksa fašistlike vägede juhatusel võimalus haarata sõjategevuse initsiatiiv enda kätte. Sellel asjaolul olid Nõukogudemaale ja tema armeele Suure Isamaasõja esimesel perioodil küllaltki rasked tagajärjed.

Kasutades neid eeliseid, mida olid loonud kallaletungi ootamatus ja põhjalik ettevalmistus sõja pidamiseks, lii-kusid Saksa fašistlikud väed kiiresti itta. Punaarmee väed astusid lahingusse väeosade kaupa, mis andis hitlerlikule väejuhatusele võimaluse luua kõigis põhisuundades oma jõudude ülekaal ja seda ülekaalu pidevalt säilitada. Tun-duva osa suurte tööstuskeskustega NSV Liidu territooriumi okupeerimine, suure hulga Nõukogude lennukite hävitamine ja vallutamine lennuväljadel, tankide, suur-tükkide, relva- ja laskemoonaladude purustamine ja val-lutamine fašistide poolt muutsid sõja esimestel kuudel jõudude vahekorra veel enam Nõukogude Liidu kahjuks.

Kujunenud tingimustes oli Punaarmee vaenlase arvu-liselt ülekaalukate jõudude ja tehnika survele sunnitud kaugele sisemaale taanduma, jättes maha kodukülad ja -linnad. Kuid taganemisel pidasid Nõukogude väed raskeid ja lakkamatuid kaitselahinguid ning osutasid vaenlasele visa ja kangelaslikku vastupanu. Nõukogude väejuhatas püüdis vaenlast iga hinna eest peatada, kaitsta meie maa eluliselt tähtsaid keskusi, lasta vastast verest tühjaks joosta. Ta püüdis aega võita, et Punaarmee täielikku lahingukorda viia ja kogu maa elu vastavalt sõjaaja nõuetele ümber korraldada ning haarata vaenlaselt stra-teegiline initsiatiiv.

PARTEI KUTSUS RAHVA ÜLES SUURDE ISAMAASÕTTA

Fašistliku Saksamaa poolt Nõukogude Liidule pealesunnitud sõda oli raskeim kõigist sõdadest, mis meie maa rahvastel on tulnud kogu oma paljusajandilise ajaloo kestel läbi elada.

Meie maa kohal rippus surmaoht, nõukogude rahvast ähvardas orjastamine.

Nõukogude rahva, tema relvastatud jõudude innustajaks ja lahinguliseks organiseerijaks võitluses hitlerliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu oli Kommunistlik Partei ja tema Keskkomitee.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus kutsusid kogu rahvast üles Isamaasõtta fašistlike agressorite vastu, kodumaa eest, tema au ja vabaduse eest. Pidades silmas V. I. Lenini juhendit selle kohta, et «kui on sõda, siis olgu kõik sõja kohaselt», suunasid nad kõik jõupingutused sotsialistliku isamaa relvastatud kaitse organiseerimiseks.

Et kiiremini mobiliseerida kõik rahva jõud vaenlasele vastulöögi andmiseks, seejärel aga ka vaenlase purustamise organiseerimiseks, loodi Kommunistliku Partei Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ühise otsusega 30. juunil 1941 Riiklik Kaitsekomitee. See oli erakorraline organ, kes ühendas ja suunas kõigi riiklike asutuste, partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonide tegevust vaenlase purustamise huvides. Riikliku Kaitsekomitee kätte koondus kogu võimutäius. Riikliku Kaitsekomitee esimeheks määrati J. V. Stalin.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus töötasid välja nõukogude rahva võitluse programmi fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu. See programm for-

muleeriti NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee direktiivis rindelähedaste piirkondade partei- ja nõukogude organisatsioonidele 29. juunist 1941. Selle esitas ja seda arendas edasi Riikliku Kaitsekomitee esimees J. V. Stalin oma raadiokõnes 3. juulil 1941.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus paljastasid hitlerliku Saksamaa kuritegelikke plaane sõjas NSV Liidu vastu. Rõhutades, et meie maa astus surmaheitlusele ohtliku ja salakavala vaenlase — Saksa fašismi vastu, hoiatasid nad nõukogude inimesi selle suure hädaohtu eest, mida toob fašistlik Saksamaa. «Fašistliku Saksamaa poolt meile pealesunnitud sõjas,» öeldakse direktiivis, «otsustatakse Nõukogude riigi elu ja surma küsimus, küsimus sellest, kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusesse. Nüüd oleneb kõik meie oskusest kiiresti organiseerida ja tegutseda, kaotamata minutitki aega, mitte lastes mööda minna ainustki võimalust võitluseks vaenlasega.»

Partei ja valitsus kutsusid nõukogude inimesi üles ennastsalgavalt ja mehiselt võitlema fašistlike orjastajate vastu, viimse veretilgani kaitsma meie linnu ja külasid.

Oma raadiokõnes rõhutas J. V. Stalin: «Suur Lenin, meie riigi looja, ütles, et nõukogude inimeste põhiomaduseks peab olema julgus, vaprus, kartmatus võitluses, valmisolek võidelda koos rahvaga meie kodumaa vaenlaste vastu. On vaja, et see bolševiku hiilgav omadus saaks omaks miljonitele ja miljonitele Punaarmee, meie Punalaevastikus, ja kõigile Nõukogude Liidu rahvastele.»¹

Ta kutsus nõukogude rahvast üles tihedamalt koonsuma Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse ümber, et ennastsalgavalt toetada Punaarmeed ja saavutada võit.

Partei ja valitsus märkisid ära vajadust kõigis asutustes, organisatsioonides ja ettevõtetes kiiresti töö ümber korraldada vastavalt sõjaaja nõuetele, organiseerida igaüks abi Punaarmeele, kindlustades tema tagalat. ÜK(b)P Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu direktiivis räägiti sellest, et meil tuleb viivitamata lõpp teha enesega rahulolule, rahuaja meeleoludele ja mure-

¹ J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1954, lk. 25.

tusele, et on vaja paljastada ja halastamatult hävitada spioone ja diversante, võidelda argpükside ja paanika-tekitajate vastu. Punaarmee väeosade sunnitud taganemise korral nõudsid partei ja Nõukogude valitsus kogu hinnalise vara äraviimist, mida aga ei ole võimalik ära viia, see hävitada. Vaenlase poolt vallutatud rajoonides soovitati luua partisanisalgad; kogu tegevuse juhtimiseks vaenlase tagalas luua juba õigeaegselt parematest ja kindlamatest inimestest põrandaalused parteirakukesed ning salakorterid igas linnas, rajoonikeskuses, töölisasulas, raudteejaamas, sovhoosis ja kolhoosis.

Sellel raskel ja murerohkel ajal osutas nõukogude rahvas Kommunistlikule Parteile ja Nõukogude valitsusele piiritut usaldust ja kindlat toetust. Partei ja valitsuse üleskutse päästis valla töötajate ammendamatu energia nii tagalas kui ka rindel, tugevdas nõukogude patriotismi tunnet, kutsus igas nõukogude inimeses esile valmisoleku rinnaga kaitsta oma kodumaa au, vabadust ja sõltumatust.

Erinevalt fašistlikust Saksamaast pidas Nõukogude Liit õiglast vabastussõda. Isamaasõjas kaitstes nõukogude rahvas sotsialistliku isamaa au, vabadust ja sõltumatust, seadis oma eesmärgiks päästa fašistlikest rüüstajatest kõige eesrindlikum kord maailmas — nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord, kaitsta NSV Liidu vabade rahvaste rahvuslikku kultuuri ja rahvusriiklust. Kuid sellega veel ei piirdunud nõukogude rahva ülesanded. Ta pidas vajalikuks aidata Euroopa rahvastel vabaneda Saksa imperialismi ikkest, osutada neile kaasabi rahvusliku sõltumatuse taastamisel oma riikides, mis olid fašistlike vallutajate poolt orjastatud ja tükeldatud.

Sellel asjaolul, et nõukogude rahvas ja tema armee teadsid sõja õiglast iseloomu ja selle vabastuslikke eesmäärke, oli tohutu tähtsus nende võitlusvaimu tõusule.

«Igas sõjas,» ütles Lenin, «oleneb võit lõppkokkuvõttes nende hulkade võitlusvaimust, kes vaenuväljal oma verd valavad. Veendumus, et sõda on õiglane, ja teadmine, et on vaja ohverdada oma elu oma vendade hüvanguks, tõstavad soldatite võitlusvaimu ning nad on valmis taluma ennekuulmatuid raskusi.»¹

Ja veel: «... Revolutsiooniline sõda, kui ta tõepoolest kisub kaasa töörahva rõhutatud hulgad ja äratab neis huvi,

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 112—113.

kui ta annab neile selle teadmise, et nad võitlevad ekspluateerijate vastu... niisugune revolutsiooniline sõda kutsub esile energia ja võime saata korda imesid.»¹

Need Lenini sõnad leidsid veenva kinnituse juba Venemaa tööliste ja talupoegade kodusõja käigus interventide ja valgekaartlaste vastu 1918.—1920. aastal. Suure Isamaasõja päevil kõlasid need sõnad erilise jõuga.

Vastuseks Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse üleskutsele tõusid miljonid nõukogude inimesed oma kodumaa kaitsele. Nõukogude valitsuse poolt 22. juunil 1941 väljakuulutatud sõjaväekohustuslike mobilisatsioon kulges organiseeritult ja üksmeelselt. Juba sõja esimesel päeval rivistusid sõjakomissariaatide juures pikad read armeesse mobiliseerituid. Siia olid kogunenud ka tuhanded mitmesuguses vanuses ja mitmesuguste elukutsetega inimesed, kes ei kuulunud mobilisatsiooni alla, kuid tahtsid vabatahtlikult rindele minna. Moskva, Leningradi ja teiste linnade töötajad organiseerisid mitmetuhandalise rahvakaitseväge. Tagalas töötasid nõukogude inimesed kahekordse energiaga. «Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!» — niisugune oli nende deviis. Sealjuures leidsid nad aega sõjaasjanduse õppimiseks, et olla valmis igal ajal astuma, relv käes, kodumaa kaitsele. Sajad tuhanded töötajad asusid õhukaitse teenistusse, kümned tuhanded neiud ja naised läksid vabatahtlikult meditsiiniõdedena ja sanitaridena rindele. Vaenlase tagalas võttis hoogu partisaniliikumine.

Kommunistliku Partei ülesanded seisid Suure Isamaasõja päevil selles, et lühikese aja jooksul kogu ettevõtete ja asutuste töö ümber korraldada vastavalt sõjaaja nõuetele, allutada see rinde huvidele, liita rinne ja tagala lahutamatuks tervikuks, tagada kõigi ettevõtete, asutuste, kolhooside ja sovhooside täpne ja häireteta töö, juhtida rahva poliitilise ja tööalase entusiasmi tõusu, avaldada kommunistlikku mõju kõigile töölistele, talupoegadele ja haritlastele, kõigile nõukogude sõjameestele.

Partei pidas alati meeles Lenini juhendit selle kohta, et kaasaja sõjas on majanduslikul organiseerimisel otsustav tähtsus, et «sõda paneb proovile kõik iga rahvuse majanduslikud ja organisatsioonilised jõud», et «sõjas võidab see, kellel on rohkem reserve, rohkem jõuallikaid, rohkem

¹ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 130.

Leningradi tööliste vabatahtlik salk suundub rindele

vastupidavust sügaval rahvahulkades».¹ «Et pidada sõda nagu kord ja kohus,» ütles V. I. Lenin, «on vaja tugevat organiseeritud tagalat. Kõige paremgi armee, revolutsioonile kõige ustavamadki inimesed hävitatakse viivitamata vastase poolt, kui nad ei ole küllaldasel määral relvastatud, toiduainetega varustatud, välja õpetatud.»²

Suurde Isamaasõtta astudes oli meie maa majanduslikult mitu korda paremini ette valmistatud kui tsariaegne Venemaa Esimesse maailmasõtta astudes. Nõukogude riik, keda juhib Kommunistlik Partei, lõi kõik võimalused meie kodumaa kaitsmiseks väliste kallaletungide eest ja kasutas sõja käigus edukalt neid võimalusi saksa fašistlike agressorite purustamise huvides. Juba sõja esimestel päevadel võeti tarvitusele abinõud häireteta töötava sõjamaajanduse loomiseks. Kõigi meie maa ressursside ja reservide jaotamine allutati rinde huvidele. Sõjaaja nõuetele vastavalt korraldati ümber kõik rahvamajandusharud: tunduv osa metallurgiaettevõtetest hakkas tootma kõrgelt legeritud teraseid; osa masinaehitustehaseid aga relvastust; kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtted hakkasid

¹ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 131 ja 55.

² V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 56.

nüüd tootma riidevarustust ja toiduaineid armee jaoks, transport hakkas hoolitsema ettevõtete evakueerimise ja rinde jaoks kõige vajaliku õigeaegse kohaletoimetamise eest.

Lühikese aja jooksul viidi enamik tööstusettevõtteid üle sõjatoodangu väljalaskmisele. Teistes sõdivates maades ei asunud niisugusele üleviimisele otsekohe ja see kestis aastaid. Inglismaal näiteks hakati tööstust sõjaaja rööbastele üle viima alles pärast Prantsusmaa purustamist, s. o. aasta pärast sõtta astumist. Ameerika Ühendriikides alustati seda protsessi 1940. aasta keskpaiku ja see kestis kuni 1942. aastani. Esimese maailmasõja ajal loosis sõjaväe ametkond Venemaal toime tulla vaid kroonu sõjatehaste toodanguga ja alles 1915. aastal hakkas sõjatellimuste täitmiseks rakendama eraettevõtteid. Sealjuures määrati vintpüsside, mürskude, vooriinventari ja muu sõjavarustuse tellimuste täitmise tähtjaks aasta ja vahel isegi kaks aastat.

NSV Liidu tööstuse seninägematult kiire üleviimise sõjarööbastele tagasid niisugused tegurid nagu tootmisvahendite ühiskondlik omandus, sotsialistliku tööstuse tehnilise varustatuse kõrge tase, konstruktorite, tehnoloogide, tootmise organiseerijate ja kvalifitseeritud tööliste kaadri piisav olemasolu.

Niipea kui algas sõda, selgitati Permi oblasti tehastes välja ja remonditi kiiresti kõik ladudes olevad seadmed. Mõne päeva jooksul astusid need rivvi. Tähtsamad tsehhid komplekteeriti täiendavalt tööjõuga, selgitati välja abitsehhide ressursid ja paigutati kommunistid tööle vastavalt uutele tootmistingimustele. Päevagraafik muutus lahinguülesandeks ja kommunistid juhtisid võitlust selle täitmise eest. Ettevõtete tsehhides kehtis kirjutamata seadus: enne töölt ei lahku, kui päevaulesanne on täidetud. Kõikjal tehastes arenes võitlus elektrienergia ja eriti defitsiitsete materjalide kokkuhoiu eest ning kulunud instrumentide taastamise eest. Dzeržinski-nimelises tehases näiteks oli programmi täitmiseks vaja tunduvalt rohkem tööpinke. Arvestades sõjaaja raskusi, ei hakanud tehase kollektiiv neid nõudma teistest meie maa ettevõtetest. Tehase tööliised ja insener-tehnilised töötajad valmistasid oma jõudega lühikese aja jooksul 230 spetsialiseeritud tööpinki, tagades sellega nii programmi täitmise kui ka toodangu edasise kasvu võimaluse. Üks Permi oblasti tehase sai Riik-

likult Kaitsekomiteelt ülesande hakata valmistama sõjatoodangut ja kindlustada kuu aja pärast selle väljalaskmist. Rahu ajal oleks ainuüksi tehnoloogilise protsessi väljatöötamiseks, selle varustamiseks, kätteõppimiseks ja katsetelise näidise valmistamiseks kulunud umbes pool aastat. Parteiorganisatsioon koos tehase direksiooniga kutsus kogu kollektiivi üles selle lahinguülesande täitmisele. Esimesed näidised valmistati määratud ajaks ja järgmisel kahel kuul tehas juba ületas riikliku ülesande.

Seoses sellega, et Punaarmee oli sunnitud Saksa fašistlike vägede survele taanduma, kerkis esile keerukas ja raske ülesanne. Nimelt tuli läänerajoonidest Itta ümber baseerida ja uutes kohtades korda seada paljud tähtsad tööstusettevõtted, masina-traktorijaamad ning sovhooside ja kolhooside vara. Esimese poole aasta jooksul evakueeriti ohustatud rajoonidest Itta rohkem kui 1360 suurt tööstusettevõtet. Raudteetranspordiga veeti Itta rohkem kui üks miljon vagunit evakueeritud väärtuslikke seadmeid ja materjale. Niisuguse tohutu hulga tehnika ja inimeste ümberpaigutamist ajalugu seni ei tundnud. Oli vaja tööliste, inseneride ja tehnikute kangelaslikke jõupingutusi, et evakueeritavaid ettevõtteid lühikese ajaga demonteerida, sageli vastase tule all vagunitesse laadida, ära vedada ja uutes kohtades üles seada.

Nende oblastite ja rajoonide parteiorganisatsioonidel ja kohalike töörahva saadikute nõukogudel, kuhu evakueeritavad ettevõtted saabusid, oli vaja teha suurt organiseerimis- ja ideelist kasvatustööd, et leida asukohad kümnetele suurtele tehastele ja neis tootmist korraldada, et majutada ja tööle suunata tuhanded koos nende tehastega saabunud inimesed. Saabunud seadmete paigutamiseks kasutati ehitatavate ettevõtete tootmishooneid ja tegutsivate ettevõtete vaba pinda, kohaldati klubihooneid, koolimaju jne. Paljudel juhtudel tuli evakueeritud ettevõtete jaoks lühikese aja jooksul ehitada uued hooned. Parteiorganisatsioonide üleskutsel läksid ehitusobjektidele kümned tuhanded kõige erinevama kutsealaga inimesed. Ehitusplatsidel töötasid tuhanded kommunistid ja kommunistlikud noored. Ehituste parteiorganisatsioonid paigutasid oma jõude otsustavatele tööloikudele, et evakueeritud ettevõtteid kiiremini käiku lasta. Oskuslikult organiseeritud massilise poliitöö kaasabil arenes ehitusobjektidel hoogne

võistlus ja kasvas järjekindlalt tööalane entusiasm. Pidev poliitiline agitatsioon ehitusobjektidel oli tihedalt seotud nende konkreetsete ülesannetega, mida töölisel ehitusplatsi mitmesugustel lõikudel lahendasid. Agitaatorite vestlust täiendasid kujukad plakatid ja lühikesed, ent väljendusrikkad loosungid:

Sverdlovski linnas pandi ühe ehitusplatsi keskele juba esimesel tööpäeval välja loosung: «Seltsimehed ehitajad, mullatöölised ja puusepad, autojuhid ja veotöölised, töödejuhatajad ja meistrid, meie maa usaldas teile vastutusrikka ülesande — ehitada kümne päevaga kaks uut tsehhi. Õigustame auga kodumaa usaldust!» Üksikute töötajate rühmade poole pöördui spetsiaalsete loosungite ja plakatitega. «Seltsimehed töödejuhatajad, organiseerige tööliste täpset tööd!», «Seltsimehed mullatöölised, täitke plaani 150—200-protsendilisel!». Ülesande täitmise käigus loosungid vahetusid. Esimestel päevadel pöördui nendega peamiselt mulla- ja transporditöölised, siis aga juba puuseppade ja monterijate poole. Olles tähele pannud, et mõned töödejuhatajad kulutavad ebaökonoomselt materjali, ei vali laudu välja mõõdu järgi, mille tõttu tekivad suured jäätmed, korraldasid agitaatorid sellel teemal spetsiaalseid vestlusi. Ehitusplatsile ilmus plakat: «Seltsimehed ehitajad, hoidke kokku materjali, valige lauad välja ja kasutage neid õigesti, sellega hoiate kokku palju puitu», ja töölisel lülitusid aktiivselt võitlusse ehitusmaterjali kokkuhoiu eest.

Kandesõrestike monterimisega hilinemine ähvardas ühes tsehhis takistada ehitustööde ennetähtaegset täitmist. Oli vaja kella kaheks päeval paigaldada ja monteerida kõik sõrestikud. Otsekohe ilmus kraanale suur plakat: «Seltsimehed monterijad, asetame kohale ja monteerime tsehhi kõik sõrestikud 12. detsembriks kell kaks!» See plakat, mis oli nähtav üle kogu ehitusplatsi, etendas suurt osa monterijate hulgas võistlusvaimu tõstmisel. Nad tulid oma ülesandega toime ennetähtaegselt. Siis ilmus uus plakat: «Au ja kuulsus monterijatele, kes asetasiid kohale ja monteerisid ennetähtaegselt kõik tsehhi kandesõrestikud!» Ehitusobjektile tehti iga päev võistluse kokkuvõtteid. Raadiotoimetuse andis välja 8—9 teadaannet päevas. Ehituse ajalehes, lendlehtedes ja raadiolehes valgustati eesrindlike brigaadide kogemusi, püstitati töö rationaliseerimise küsimusi, kritiseeriti teravalt puudusi, anti

ulatuslikult edasi poliitilist informatsiooni. Ehitustööde plaan täideti valitsuse poolt kehtestatud tähtajaks.

Orenburgi linna evakueeriti mitu esmaklassilise tehnikaga varustatud suurt tehast. Evakueeritud ettevõtete kohalepaigutamise perioodil tegi Orenburgi parteiorganisatsioon ära suure ja keeruka töö. Tänu tööliste ja insener-tehnilise personali ennastsalgavale tööle viidi kõigis ettevõtetes seadmete uude kohta paigutamine ja monteerimine põhiliselt lõpule 1942. aasta alguseks. Ühest evakueeritavast tehasest hakkas seadmeid saabuma 9. augustil 1941, sama aasta 1. oktoobrist aga hakkas tehas juba graafiku järgi töötama. Teises tehases alustati monteerimist 4. novembril 1941 ja 26. novembril andis tehas juba toodangut. Eriti ennastsalgavalt töötas kümnest lukksepadest koosnev brigaad. Nad töötasid tehases mitu ööpäeva järjest ega põrganud tagasi ühestki tööst. Lukksepad laadisid maha tööpinke, kaevasid kaablite paigutamiseks kraave ja monteerisid tööpinke. Kui tööd hakkas takistama müürseppade puudus, ladusid nad ise tööpinkide-aluse vundamendi ja kindlustasid tööpinkide monteerimise graafiku kohaselt.

Tänu parteiorganisatsioonide organiseerimis- ja masilisele poliittööle taastati paljud evakueeritud ettevõtted maksimaalselt lühikese aja jooksul ja nad hakkasid andma toodangut uues kohas. Evakueeritud ettevõtetele hoonete ehitamine ei lakanud päeval ega öösel. Uraalis ja Siberis töötasid ehitajad nii vihmastel ilmadel kui ka käredeal talvepakasel mitu ööpäeva järjest ehitusplatsidel. Nad tegid kõik selleks, et kiiresti paigaldada uude kohta saabunud seadmed ning evakueeritud tehased käiku lasta.

Üks evakueeritud tehas saabus Išimisse septembri esimesel poolel. 1. oktoobriks olid kõik seadmed uues kohas üles seatud ning tehas hakkas andma toodangut, ületades 50-protsendiliselt kuuprogrammi.

Tšernoretšje tehas (Gorki oblast), kes sai ülesandeks organiseerida toodangu väljalaskmist rinde jaoks, suutis seadmed kiiresti kohale paigutada ja valmistoodangut anda.

Permi oblastisse saabunud evakueeritud tehastest taastati 1941. aasta detsembriks ja hakkasid uutes kohtades töötama 30 ettevõtet. Kiievist evakueeritud tööpingitehas hakkas kahe nädala pärast uues kohas välja laskma sõjatoodangut. Tehaste juhtkond märkis juba varem ära, kuhu

tööpingid üles seada, samuti monteerimise järjekorra, paigutatus kohale inimesed ja määras kindlaks iga töölistebrigaadi ülesanded. Seadmed laaditi kiiresti maha, monteeriti ja anti ekspluatatsiooni. Kui viimast tööpinki veel vagonist välja laaditi, esimesed tsehhis juba töötasid. Väljalaadimisele ja monteerimisele tõmmati kaasa kõik töölisel ja teenistujad — treialid ja raamatupidajad, insenerid ja lukksepad. Nende ettevõtete juhtivad töötajad ja töölisel töötasid uutes kohtades sõjaaja kohaselt, neid ei kohutanud harjumatud tingimused, tehnilised raskused ega see, et kodune elu oli alles korrastamata.

Ühe evakueeritud tehase saabumise momendiks olid valmis ainult seinad. Monteerijad ei hakanud ootama kuni hoone katuse alla saab, vaid monteerisid 8 päeva jooksul tööpingid lahtisel platsil. Mõne tööpingi katteks ehitati telgid. Tehas alustas kiiresti tööd ja 1941. aasta oktoobris juba ületas tootmisprogrammi.

Kui evakueeritud tehased olid käiku lastud, allutati kogu parteiorganisatsioonide massiline poliitöö sellele, et tagada valmistoodangu väljalaskeplaani täitmine.

Ühes Sverdlovski oblasti tehases kutsusid nii agitaatorid oma vestlustes kui ka tehasesse välja pandud loosungid töölisi üles andma ööpäevas 2000 kg valmistoodangut. Iga kutseala tööliste suhtes võttis see üleskutse palju konkreetsema kuju.

Tsehhi parimale meistrile sm. Abramovale pühendati spetsiaalne illustreeritud plakat, mis kutsus tema kogemusi üle võtma.

Ühes Sverdlovski tehase jaoskonnas tootsid üksikud töölisel praaki ja rikkusid töödistsipliini. Tsehhi parteibüroo kutsus kokku jaoskonna tööliste koosoleku ja andis välja mõned erinumbrid välglehte. Neis piitsutati praagitootjaid ja töödistsipliini rikkujaid. Välgleht tõi parimaid näiteid eesrindlaste tööst. Tsehhi parteiorganisatsioon pidas jaoskonda pidevalt silmas, kuni jõutigi nii kaugemale, et praaki enam ei esinenud ja hakati täitma tootmisülesandeid. Ühes tehase tsehhis tõmbas parteibüroo praagitekkimise põhjuste väljaselgitamisele kaasa aktiivi. Seda küsimust arutati parteigrupis ja jaoskonna tööliste koosolekul. Töölisel märkisid ära, mida on vaja teha, ja kui nende poolt märgitud abinõud kasutusele võeti, ei esinenud enam praaki. Kord oli karta, et ühte tsehhi ei saa tsemendi puudumise tõttu õigeaegselt käiku anda. Peame-

haanika osakonna töötajad arvasid, et kui ka olekski tsementi, ei saaks käikulaskmise tähtajast ikkagi kinni pidada, sest vundamendid peavad 6—12 päeva kivistuma. Parteibüroo initsiatiivil viidi tehase direktori juures läbi spetsiaalne nõupidamine. Otsustati tööpingid vaiadele paigutada. Kontroll ja katsetus andsid häid tulemusi. Tsehh monteeriti 5 päeva enne tähtaega.

Ühe ülesande täitmiseks oli vaja valmistada 25 stantsi, mis on lõpuleviimata montaaži tingimustes väga raske ülesanne. Parteibüroo koos tehase direktsiooniga organiseeris instrumendi valmistamiseks töölistest ja inseneridest erigrupi. Selle etteotsa pandi kommunist. Ülesanne täideti tähtaegselt.

Tsehh vajas detaili, mida ta varem sai teisest tehasest. Asi oli keeruline. Küsimust arutati parteikoosolekul ja võeti vastu konkreetne otsus. Mõned kommunistid hakkasid ise detaili valmistamist õppima. Peagi asus tehase seda detaili valmistama nii enda kui ka teiste ettevõtete jaoks.

Tootlike jõudude ümberpaigutamisel Itta ja sõjatoodangu väljalaskmise korraldamisel etendas suurt organiseerivat osa Volgamaade, Uraali, Lääne-Siberi, Kasahstani ja Kesk-Aasia rajoonide 1941. aasta IV kvartali ja 1942. aasta sõjamajanduslik plaan, mis kinnitati 16. augustil 1941 NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja partei Keskkomitee poolt. See plaan nägi ette relvastuse, laskemoona, tankide, lennukite ja lennukimootorite, malmi, terase, värviliste metallide, söe, nafta ja elektrienergia tootmise tunduva suurendamise ning põhiliste raudteesõlmede, jaamade ja teede rekonstrueerimise ja laiendamise idarajoonides. 1941. aasta juulis-novembris võeti samuti vastu rida Riikliku Kaitsekomitee otsuseid tankide, lennukite ja relvastuse väljalaske suurendamise kohta.

Kõige raskemaks probleemiks otseselt sõja algul oli tööstuse kvalifitseeritud töölistega kindlustamise probleem. Paljud sajad tuhanded kaadritöölised suundusid Punarmee ridadesse ja läksid rindele. Et tagada tööstusettevõtete normaalne töö, oli vaja neid töölisi uutega asendada. Tähtsamaks tööstuse kvalifitseeritud töölistega varustamise allikaks oli riiklike tööjõureservide süsteem, mis loodi 1940. aasta oktoobris. Vabriku- ja tööstuskoolid valmistasid 1941. aastal ette 439 000 kvalifitseeritud töölist.

Järgmistel sõja-aastatel oli selles süsteemis ette valmistatud kvalifitseeritud tööliste arv tunduvalt suurem.

Tööstuse töölistekaadriga täiendamisel etendas suurt osa koduperenaiste, õppiva noorsoo ja pensionäride patriotlik liikumine, kes läksid vabatahtlikult vabrikutesse ja tehastesse ning asendasid rindele suundunud poegi, mehi, isasid ja vendi. Ettevõtetes töötavad naised võitlesid keerukamate kutsealade omandamise eest ja tõstsid oma kvalifikatsiooni; teenistujad — masinakirjutajad, arveametnikud, asjaajajad — asusid tööpinkide taha.

Tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid näitasid üles suurt initsiatiivi ja kulutasid palju tööd selleks, et tootmisse saabunud noorest kaadrist saaks lühikese aja jooksul kvalifitseeritud töölistel. Sajad tuhanded tootmisse saabunud uustulnukad õppisid vanade kaadritöölise juhitud lühikese aja jooksul tehnikat valdama, omandasid kutseala ja töötasid väsimatult rinde heaks. Näiteks ühes Moskva tehases täitsid üle 400 hiljuti tööpingi taha asunud naise pidevalt normi 200-protsendiliselt ja rohkem.

Suuri raskusi tuli sõja esimesel perioodil üle elada kolhoosikülal. Enamik töövõimelisest elanikkonnast läks rindele, vähenes traktoristide, kombainerite, mehaanikute ja teiste kvalifitseeritud tööliste arv masina-traktorijaaamades ja sovhoosides. Tunduv osa traktoreid, hobuseid ja muud veojõudu võeti rinde vajaduseks.

Altai kraisis näiteks suunati sõja esimestel kuudel rindele üle 40 000 hobuse, 6000 veokit koos rakendiga, ligi 7000 autot ja suur hulk roomiktraktoreid.

Kuna paljud põllutöömashinade tehased lülitati ümber sõjatoodangu valmistamiseks, hakkasid kolhoosid neid hoopis vähem saama. Kolhoositalurahvas nagu kogu nõukogude rahvas sai väga hästi aru oma patriotlikust kohusest kodumaa ees ja püüdis mehiselt kõigest raskustest jagu saada. Naised, vanakesed, noored ja isegi alaealised töötasid käsi rüppe panemata, et anda armeele ja linnaelanikele toiduaineid ning tööstusele toorainet.

Altai krai Belogrjazovo rajooni kolhoosis «7. nojabrja» köitis kolhoosnik Koreneva iga päev 1380 vihku, Stšeglov aga 1150 vihku. Kolhoosis «Stalnõje Kolõnnõ» niitsid 17 naist käsitsi 140 hektarit. Barnauli maarajooni kolhoosis «Komintern» niitis kolhoosnik Dostovalov niidumasinaga 7,5 hektarit vilja päevas, kusjuures norm oli 4 hektarit.

Paljud meie maa kesk- ja idarajoonide kolhoosid täit-

sid ja ületasid viljavarumisplaanid ennetähtaegselt ning organiseerisid kodumaa kaitsjate jaoks põllumajandussaaduste punavoorid. Krasnojarski krai Minussinski, Maiski, Jermakovski, Aginski ja rea teiste rajoonide kolhoosid, kes täitsid viljavarumisplaani 1941. aasta novembris, müüsid riigile ligikaudu 1 miljon puuda vilja. Lõuna-Kasahstani oblasti kolhoosid ja kolhoosnikud müüsid riigile ligikaudu 500 000 puuda vilja üle plaani. Burjatmongoli ANSV kolhoosnikud andsid avansina 1941. aasta varumise arvel rohkem kui 70 000 puuda teravilja 1940. aasta saagist ja täitsid lihavarumise aastaplaani 130-protsendiliselt. Jaroslavl'i oblasti kolhoosnikud täitsid piima- ja lihavarumise aastaplaani. Sajad Altai krai eesrindlikud kolhoosid müüsid riigile kokkuostu korras 1 miljon puuda teravilja.

Kuid meie maa kesk- ja idarajoonide kolhoositalurahva tubli töö ei suutnud tasa teha neid toiduainete ressursside kaotusi, mida oli tekitanud Nõukogude riigile meie maa tähtsamate põllumajanduslike rajoonide vallutamise vaenlase poolt. See sundis Nõukogude valitsust toiduainete kulutusi piirama, sisse seadma kaardisüsteemi, rangelt normeerima elanikkonna toiduainetega varustamist. Kaardisüsteem kehtestati ka tööstuslikele massitarbekaupadele. Toiduainetega varustamise normid määrati kindlaks vastavalt töötingimustele ja tehtava töö tähtsusele. Kõigile töölistele ja insener-tehnilistele töötajatele, kes töötasid rasketel ja tervistkahjustavatel töödel, määrati kõrgendatud varustamisnormid. Töölistele, kes tootmisülesandeid täitsid ja ületasid, organiseeriti lisatoitlustamist.

Partei allutas nõukogude ja töötajate massiliste ühiskondlike organisatsioonide — ametiühingute, kooperatiivide, komsomoli töö isamaa kaitsmise ja vaenlase purustamise organiseerimise huvidele. Nende organisatsioonide kaudu arendas ta laiade rahvakihtide loovat initsiatiivi rindele igakülgse abi osutamisel.

Nagu alati, nii oli ka Isamaasõja päevil partei ustavaks võitlusabiliseks Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. Kommunistlik Noorsooühing võitles ennastsalgavalt kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest, liitis võitluseks vaenlase vastu nõukogude noorsoo, kasvas teda elustava nõukogude patriotismi vaimus, ustavuses Lenini õpetusele ja Kommunistlikule Parteile. Sõja esimestel päevadel lähedati ainuüksi ÜLKNÜ Keskkomitee kaudu rin-

dele üle 100 000 kommunistliku noore. Iga päev saabus sõjakomissariaatidesse tuhandeid avaldusi kommunistlikelt noortelt palvega saata neid rindele. Noormehed ja neiud registreerisid end hävituspataljonidesse ja kohaliku õhukaitse salkadesse. Noored, kes ei kuulunud armeesse kutsumisele, omandasid sõjalisi teadmisi. Üldise sõjalise õppuse süsteemis loodi noorte allüksused, kus valmistati ette snaipereid, automaatoreid, kuuli- ja miinipildureid. Rindel näitasid kommunistlikud noored võrratut kangelaslikkust ja vaprust. Vabrikutes, tehastes, masina-traktori jaamades, sovhoosides ja kolhoosides olid kommunistlikud noored paljude rinnet abistavate patriootlike ürituste algatajateks. Vaenlase poolt vallutatud rajoonides läksid komsomoliorganisatsioonid tavaliselt terves koosseisus partisanisalkadesse.

Ametiühingud kui kõige massilisemad tööliklassi organisatsioonid mobiliseerisid töölisi, insenere, tehnikuid ja teenistujaid võitlusele tööviljakuse tõstmise ja toodangu väljalaske pideva suurendamise eest. Ametiühinguklubides, punanurkades ja kultuuripaleedes korraldati töölistele ja teenistujatele laialdaselt õppusi sõjalistel erialadel ilma tootmistööd katkestamata. Vaid esimese poolteise sõjakuu jooksul valmistati ette 2 miljonit inimest õhukaitseks. Ainuüksi Moskvast ja Moskva oblastis valmistati ühe sõja-aasta jooksul ette 323 000 võitlejat-suusatajat, 389 000 märgi «Valmis tööks ja kaitseks» kandjat ning 11 000 autojuhti. Sõja-aastail valmistasid ametiühingud ilma tootmistööd katkestamata ette 160 000 meditsiiniõde ja 90 000 sanitaarsalklast.

Kommunistlik Partei hoolitses pidevalt Nõukogude riigi ja tema armee tugevdamise eest, samuti nõukogude tugevdamise eest. Sõjaeelseil aastail tugevnesid töörahva saadikute nõukogud sotsialistliku demokraatliku järjekindla elluviimise alusel. Parteiorganisatsioonide juhtimisel tegid nad sõja-aastail suurt tööd kõigi meie maa jõudude ja vahendite mobiliseerimisel vaenlase purustamisele. Töörahva saadikute nõukogud aitasid sõjaväeorganitel läbi viia sõjaväekohustuslike mobilisatsiooni, organiseerisid väärtusliku vara ja elanikkonna evakueerimist ohustatud rajoonidest, seadsid uutes kohtades üles evakueeritud ettevõtteid ja korraldasid nende tööd, organiseerisid Punaarmeele igakülgset abi, hoolitsesid haavatud nõukogude sõjameeste ja sõjaväelaste perekondade eest.

Kõigi jõudude Isamaasõja vajadusteks mobiliseerimise eesmärgil korraldati ümber ka riigiaparaadi organid, loodi uued rahvakomissariaadid sõjatehnika tootmise alal — Tankitööstuse Rahvakomissariaat ja Miinipilduja Relvastuse Rahvakomissariaat. NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juurde moodustati Tööjõu Arvelevõtmise ja Jaotamise Komitee, samuti Evakueerimise Nõukogu, koosseisus N. M. Švernik, A. I. Mikojan ja A. N. Kossõgin.

Ka parteiorganisatsioonid korraldasid oma read ümber vastavalt sõjaaja iseloomule. Kogu Suure Isamaasõja kestel ei esinenud meie parteis kõikumisi ega lahkkelisid, ta tegutses kui monoliitne organisatsioon, kui kommunistidemohtekaaslaste ühtne võitlusliit. See ühtsus ja monoliitsus kindlustati partei kogu eelnenud tööga. Juba ammu enne sõda tegi ta lõpu kõigile ja igasugustele antileninlikele kõikumistele oma ridades, purustas leninismile vaenulikud voolud — trotskistid, parempoolsed oportunistid ja kodanlikud natsionalistid. Tänu monoliitsele ühtsusele ja ühtekuuluvusele suutis partei kiiresti oma read ümber korraldada vastavalt sõjaaja vajadustele, koondas oma lippude alla kogu nõukogude rahva.

Sõja alguses oli Kommunistliku Partei ridades 3 872 465 kommunisti ning tal oli laialdane algorganisatsioonide võrk (rohkem kui 170 000), kes kindlalt sidusid partei juhtivaid organeid rahvahulkadega. Tööstusettevõtetes, transpordis, sides ja ehitusobjektidel oli üle 36 000 ning kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades ligi 41 000 partei-algorganisatsiooni, peale selle oli veel rohkem kui 21 000 territoriaalset maaorganisatsiooni. Partei-algorganisatsioonid tegid töötajate hulgas väsimatut organiseerimis- ja massilist poliittööd.

Parteiorganisatsioonid pidasid oma kohuseks kindlustada partei ja valitsuse ülesannete täpset ja tähtjalist täitmist. Nad innustasid nõukogude inimesi töökangelastegudele, aitasid sõjaväeorganitel sõjaväekohuslaste mobilisatsiooni läbi viia, rinde jaoks reserve ette valmistada, töötajate üldist kohustuslikku sõjalist õppust korraldada, mis oli Riikliku Kaitsekomitee otsusega 18. septembrist 1941 sisse viidud. Leningradi ja Moskva parteiorganisatsioonide eeskujul organiseerisid meie maa teiste rajoonide ja linnade parteiorganisatsioonid sõjalist õppust kõigile kommunistidele, kes olid suutelised relva kandma. Nad taotlesid, et iga kommunist, ükskõik missugusel töökohal

ta ka ei asuks, omandaks ühe sõjalise eriala. Partei liikmed tundsid suurt vastutust selle eest, et töö nende organisatsioonis toimuks häireteta, et täidetaks partei ja valitsuse juhendeid. Parteikomiteede kaadriosakonnad tegelesid peamiselt kommunistide mobiliseerimisega rindele ja tööle rahvamajanduse otsustavatesse harudesse. Organiseerimis-instrueerimisosakonnad aitasid parteiorganisatsioonidel oma tööd ümber korraldada vastavalt sõjaaja nõuetele, jälgisid kõrgemalseisvate organite direktiivide täitmist. Propagandaosakonnad allutasid kogu oma töörinde huvidele. Nad mobiliseerisid töötajaid ennastsalgavalt töötama, innustasid neid kangelastegudele, selgitasid elanikkonnale Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse otsuseid, valgustasid olukorda rindel, jutustasid rinde ja tagala ees seisvaist ülesannetest.

Kommunistlik Partei pühendas erakordselt suurt tähelepanu nõukogude rahva poliitilisele kasvatusel. Sealjuures lähtus ta Lenini teesist selle kohta, et igas sõjas oleneb võit lõppkokkuvõttes võitlevate hulkade moraalsest seisundist. Nõukogude Liidu töötavad hulgad, kes olid veendunud sõja õiglasest iseloomust, talusid ennastsalgavalt sõja raskusi ning andsid kogu oma jõu võitlusele vaenlase vastu.

Eriti tähtsat osa rahva kasvatamisel, tema jõudude mobiliseerimisel vaenlase purustamiseks etendas õige informatsioon rindeolukorrast. Seda andis Nõukogude Informatsioonibüroo, kes loodi partei Keskkomitee juhendi järgi sõja esimestel päevadel. Laiad rahvakihid kuulasid innukalt raadio kaudu ja lugesid ajalehtedest Nõukogude Informatsioonibüroo teadaandeid, milles range tõepärasusega jutustati olukorrast Isamaasõja rinnetel, nõukogude sõjameeste kangelastegudest, rahva töövaprusest, nõukogude patriootide mehiseist võitlusest vaenlase poolt ajutiselt vallutatud rajoonides.

Rahvahulkade liitmisel ja aktiveerimisel etendas suurt osa ka nõukogude ajakirjandus, ning eelkõige partei keskhäälkandja «Pravda». Partei- ja nõukogude ajakirjandus avaldas süstemaatiliselt materjale nõukogude sõjameeste kangelaslikkusest rindel, tööliste ja kolhoosnike ennastsalgavast tööst, nõukogude rahva suurest patriotismist. Kasutades kujukaid näiteid Punaarmee lahingutegevusest ning tööliste ja kolhoosnike kangelaslikust tööst, kasvas ta nõukogude inimestes rahvuslikku uhkus-

Kolhoosnikud kuulavad Nõukogude Informatsioonibüroo teadaannet

tunnet oma Nõukogude kodumaa suuruse ja sotsialistliku isamaa vaprate kaitsjate üle, aitas parteil kogu rahvast üles kutsuda pühasse võitlusse saksa fašistlike orjastajate vastu.

Kõiki massilise poliitöö vorme kasutades kasvatas Kommunistlik Partei nõukogude inimesi marksismi-leninismi suurte ideede, meie maa rahvaste ja Kommunistliku Partei revolutsiooniliste traditsioonide ning Punaarmee võitlustraditsioonide alusel, sisendas neile veendumust võidusse. Partei näitas täie veenvusega nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra eeliseid ning tööliste ja talupoegade liidu, NSV Liidu rahvaste sõpruse ja nõukogude patriotismi võimast jõudu. Tänu partei ideoloogilisele tööle kasvas rahvahulkade teadlikkus, nende poliitiline ja tööalane aktiivsus ning tugevnesid NSV Liidu rahvaste patriootlikud tunded.

Omistades erakordselt suurt tähtsust massilisele poliitööle, mobiliseeris Kommunistlik Partei selle töö läbi viimiseks oma paremad jõud. Sellest võtsid vahetult osa partei ja riigi väljapaistvad tegelased, kõik partei ja nõukogude juhtivad töötajad. Partei Keskkomitee kohustas

oma eriotsusega kõiki partei ja komsomoli oblasti-, kraija rajoonikomiteede sekretäre ja büroo liikmeid ning nõukogude täitevkomiteede esimehi esinema töötajate koosolekuil ettekannete ja vestlustega olukorrast rindel, meie maa majanduslikust ja poliitilisest elust, Nõukogude Liidu rahvusvahelisest olukorrast. Poliitilisele selgitustööle tõmmati kaasa rohkesti kommuniste, kommunistlikke noori ja parteituid aktiviste. Sajad tuhanded agitaatorid selgitasid pidevalt jooksvaid sündmusi ettevõtete tsehhides, kolhoosides ja sovhoosides, õppeasutustes, roodudes, pataljonides ja eskadronides. Ainuüksi Moskvas tegid seda tööd 80 000 agitaatorit ja propagandisti, Gorki oblastis ulatus agitaatorite ja propagandistide arv 60 000 inimeseni.

Poliitiline agitatsioon ja propaganda oli sõja päevil võitlev ja aktiivne. Agitaatorid ja propagandistid sidusid sõjalis-poliitilised sündmused tehase, sovhoosi, masinatraktori jaama või kolhoosi elu ja tööga. Kogu massiline agitatsioonitöö toimus loosungi all «Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!».

Vastavalt partei Keskkomitee juhendile loodi kõigis raudteejaamades agitatsioonipunktid, kes teenindasid tuhandeid reisijaid. Siin võis kuulata agitaatori elavat sõna viimastest sündmustest, ettekannet rahvusvahelisest ja siseolukorrast, lugeda värsked ajalehti ja lendlehti, näha kujukaid võitlusplakateid, vaadata filmi. Iga agitatsioonipunkti käsutuses olid raadio, kino, ajakirjandus ja kümned parteiorganisatsioonide poolt eraldatud agitaatorid.

Agitatsioonipunktide tähtsusest annab ettekujutuse Permi II jaama agitatsioonipunkti tegevus. Siin esitati viie kuu jooksul 894 ettekannet. Ükskõik mis ajal reisijad jaama saabusid, alati oli neil võimalus kuulata kvalifitseeritud agitaatori esinemist. Agitatsioonitööle tõmmati kaasa professorid ja kohalike kõrgemate koolide õppejõud. Läbisõitvatele sõjaväeeselonidele anti viie kuu jooksul 348 kontserti ja 362 kinoseansi.

Kõigisse rahvarohkematesse kohtadesse olid üles seatud ajalehevitrinid. Värvirikkad plakatid majaseintel, vabrikutes ja tehastes, kolhoosides, sovhoosides ja masinatraktori jaamades kutsusid nõukogude rahvast üles võitlema jõudu ja energiat säästmata vaenlase üle võidu saavutamiseks, igati abistama armeed ja laevastikku, valvsalt kaitsma oma ettevõtet, loobuma enesega rahul-

olust ja muretusest, olema valvas, võitlema lobisejate vastu, hävitama spioone ja diversante.

Paljudes ettevõtetes olid spetsiaalsed poliitilise informatsiooni tahvlid. Iga päev enne vahetuse algust ilmus niisuguse tahvli ühele äärele lühike ülevaade Nõukogude Informatsioonibüroo viimastest teadaannetest ja raadio-saadetest ning väljavõtteid keskajalehtedest, teisel äärel aga — pealkirja all «Päev tehases» — anti teateid tähtsamatest sündmustest tehases, vahetusülesannete täitmisest ja tootmiseesrindlastest. Tavalisel mustal tahvilil anti kriidiga kirjutatult välja välglehte. Mõnes tehases ilmus välgleht vahel 2—3 korda päevas. Ta kajastas elavalt tehase töö päevaküsimusi, piitsutas häireid, taotles nende kiiret kõrvaldamist. Üksikuis ettevõtetes anti välja ilmekalt kujundatud, karikatuuride ja sageli värssidega varustatud «ekstra» bülletääne. Naer ja satiir mõjutasid nii neid, keda nad paljastasid, kui ka ergutasid teisi. Suur populaarsus oli «valguslehel», mis ajalehtedesse või ajakirjadesse paigutatud dokumentaalfotode kaudu näitas üksikuid episoode sõjast, meie maa elust ja tööst tehases. Väga sageli tekkisid tööliste hulgas elavad vaidlused näitajate tahvli juures, kust võis näha, missugusel kohal on sotsialistlikus võistluses iga tootmisloigu kollektiiv. Igaüks tahtis, et tema kollektiiv oleks esikohal.

Mõnedes ettevõtetes anti välja bülletääni «Instrumentide töö ja selle käsitlemine», milles võrreldi instrumentide kulumist jaoskondades, räägiti vigastuste põhjustest ja neist, kes instrumente rikuvad. Väga ilmekad ja arusaadavad olid väikesed plakatid, mida nimetati «avariiaksideks». Neid kasutati siis, kui oli juhtunud mingi tööpingi või instrumendi rikkumine. Suur tähtsus oli «ratsionalisaatori bülletääni» väljaandmisel. See bülletään ergutas tööliste loovat mõtet ja tehnilist taipu, aitas kaasa olemasolevate seadmete maksimaalsele kasutamisele, et tõsta toodangu väljalaset, kutsus esile rea väärtuslikke ratsionaliseerimis- ja leiundusettepanekuid. Ettevõtetes ja kolhoosides olid tavaliselt välja pandud autahvlid, kuhu paigutati eesrindlike inimeste portreed, ühtlasi ära märkides nende tootmisalaseid saavutusi.

Parteiorganisatsioonide ulatuslik massiline poliitöö tõstis töötajate teadlikkust, nende poliitilist ja tööalast aktiivsust, tugevdas neis usku oma jõusse, nende armastust kodumaa ja viha vaenlase vastu.

Innustades rahvast ennastsalgavale võitlusele saksa fašistlike röövvallutajate vastu, suunas Kommunistlik Partei oma paremad jõud sõjälasele tööle. Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse ühise otsusega määrati relvastatud jõudude etteotsa J. V. Stalin. Juhtivale sõjälasele tööle suunati K. J. Vorošilov, A. A. Ždanov, D. Z. Manuilski, N. S. Hruštšov, A. S. Štšerbakov ja teised Keskkomitee liikmed.

Väsimatult töötas nõukogude rahva jõudude mobiliseerimisel vaenlase purustamiseks M. I. Kalinin. Riikliku Kaitsekomitee liikmed N. A. Voznessenski ja A. I. Mikojan, partei Keskkomitee sekretär A. A. Andrejev ja ÜAUKN-i esimees N. M. Švernik juhtisid tähtsaid rahvamajanduse lõike. Üldse olid sõja esimestel päevadel armees ja laevastikus peaaegu üks kolmandik kõigist partei Keskkomitee liikmetest ja liikmekandidaatidest. Ka paljud liiduvabariikide kommunistlike parteide ja partei oblastikomiteede sekretärid ning teised parteitöötajad, nende hulgas L. I. Brežnev, N. G. Ignatov, J. E. Kalnberzin, A. I. Kiritšenko, A. A. Kuznetsov, V. P. Mžavanadze, M. A. Suslov jt., suunati samuti juhtivale sõjälasele tööle. Parteipoliitilisele tööle armeesse ja laevastikku lähitati sõja esimestel kuudel partei Keskkomitee juhendi põhjal ligikaudu 48 000 vastutavat partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomolitöötajat. Sajad tuhanded kommunistid suundusid juba sõja esimestel päevadel mobilisatsiooni korras ja vabatahtlikult rindele. 1941. aasta lõpuks oli armee ja laevastiku ridades ligikaudu 1,3 miljonit kommunisti ehk 42,4 protsenti kogu partei koosseisust. Kommunistid, kes kutsuti armeesse parteilise mobilisatsiooni korras, suunati kõige raskematesse rindelõikudesse, kus käisid ägedad lahingud, kus oli vaja julgeid ja vapraid rahvahulkade organiseerijaid, kes olid võimelised isikliku eeskuju ja kirgliku üleskutsega innustama sõjamehi kanglastegudele. Nad pidasid silmas suure Lenini juhendit: «Niisugusel silmapilgul peab iga teadlik kommunist endale ütleva: minu koht on seal, teiste eesotsas rindel...»¹ Kommunistide loosungiks peab olema — võit või surm.

Seoses armee ja laevastiku arvulise koosseisu tohutu suurenemisega oli vaja kogu parteipoliitilise töö süsteem sõjaväes ümber korraldada. Sõda nõudis ideelist mono-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 62.

liitsust, raudset distsipliini, organiseeritust, halastamatut võitlust enesega rahulolu ja muretusega, paanikatekitajate ja desertööridega, reeturite ja äraandjatega. Ta nõudis suurt eneseohverdust, valmisolekut tuua ükskõik missugune ohver vaenlase üle võidu saavutamise nimel. Seoses sellega kasvasid armee parteipoliitiliste töötajate osatähtsus ja vastutus. Kui rahu ajal oli parteipoliitilisel tööl armees peamiselt agitatsiooniline ja propagandistlik iseloom, siis sõja tingimustes kerkisid esiplaanile komandörile lahinguülesannete täitmisel otsese abi organiseerimise küsimused. Seepärast kujundati partei Keskkomitee ettepanekul poliitilise propaganda organid 1941. aasta juuli keskpaiku ümber poliitiliseks valitsuseks ja poliitilisteks osakondadeks ning seati Punaarmees ja laevastikus sisse sõjakomissaride institutsioon.

Sõjakomissarideks edutati kõige kindlmaid, poliitiliselt ettevalmistatud, vastupidavaid ja distsiplineeritud partei liikmeid. Sõjakomissarid olid nagu kodusõja aastail meie partei võitlusvaimu, tema kindluse ja mehisuse kandjaks ja juhtijaks võitluses vaenlase vastu. Tuginedes parteipoliitilisele aparaadile ja armee parteiorganisatsioonidele, liitsid sõjakomissarid armee ja laevastiku ridu, kasvasid nõukogude sõjamehi kodumaale piiritu ustavuse ja armastuse vaimus, sisendasid neis püha viha kodumaa vaenlaste vastu, arendasid Punaarmee isikulises koosseisus kartmatust, tõstsid võitlejate moraalsel jõudu ja kindlust, tugevdasid sõjaväelist distsipliini. Kangelaskuse ja vapruse isikliku eeskujuga õhutasid sõjakomissarid väeosade võitlusvaimu ja saavutasid lahingukäsu tingimusteta täitmise. Sõjakomissaridel on suuri teeneid armee tugevdamisel ja tema võitlusvõime tõstmisel Suure Isamaasõja esimesel, kõige raskemal perioodil.

Komandöride, komissaride ja parteiorganisatsioonide tähtsaimaks ülesandeks armees oli õpetada sõdureid võitlema, ergutada neis initsiatiivi ja taibukust, kasvatada neis julgust ja vaprust.

Armee kommunistid viibisid alati nõukogude sõjameeste hulgas, jagasid nendega kõiki rindeelu rõõmusid ja muresid, sooritasid koos nendega kangelastegusid, näitasid võitluses vapruse, julguse ja kartmatuse eeskujut, valmisolekut viimse veretilgani kaitsta oma kodumaad.

Poliittöötajad oskasid sõdurile õigel ajal nõu anda, kui ta oli sattunud raskesse olukorda, selgitasid vigade ole-

must, kui ta milleski oli eksinud. Tihe side rahvahulkadega, oma allüksuse ja väeosa inimeste tundmine võimaldas kommunistidel leida tee iga sõduri südamesse. Sageli aitasid mõned julgustavad sõnad sõduritel võitu saada hetkelisest nõrkusest ning tegutseda mehiselt, energiliselt ja väärikalt. Kui oli vaja toetada väsinuid, tõstsid kommunistid nende vaimukindlust isikliku eeskujuga, võideldes järjekindlalt lahinguülesande täitmise eest. Nende vastu aga, kes tekitasid lahinguväljal paanikat ja segadust, olid nad halastamatud.

Vastase ülekaalukate jõudude lakkamatute löökide all oli Punaarmee sunnitud taanduma. Kuid ka taandudes kurnas ta vaenlase jõude, tekitas talle asendamatuid kaotusi.

Taganemise ajal satuvad paljud armeed nõutuse ja paanilise põgenemise olukorda. Lenin omal ajal ütles, et taganemisel on distsipliin sada korda rohkem vajalik kui pealetungil. Ainult tohutu organiseerimis- ja ideeline kasvatus töö tagas Nõukogude vägede organiseeritud taganemise, sealjuures niisuguse taandumise, kus Nõukogude väed andsid vastasele raskeid hoope.

Isegi need väeosad, kes Saksa fašistlike vägede kiire edasiliikumise tõttu osutusid ümberpiiratuiks, jätkasid võitlust ja, kui neil ei õnnestunud piiramisrõngast välja murda, läksid üle partisanimeetoditel tegutsemisele ning hoidsid saksa fašistlike röövvalutajate tagala alalise pinevuse olukorras.

HITLERLIKU «VÄLKSÕJA» PLAANI NURJUMINE. SAKSA FAŠISTLIKE VÄGEDE PURUSTAMINE MOSKVA ALL

Lahingud, mis käisid kogu tohutul Nõukogude—Saksa rindel, näitasid hitlerlastele juba esimestel päevadel, et sõda NSV Liidu vastu erineb täielikult sellest sõjast, mida nad pidasid Lääne-Euroopas. Läänes ei kohanud Saksa fašistlikud väed kuigivõrd tõsist vastupanu.

Nende edu ei olnud seletatav mitte ainult Lääne-Euroopa riikide armeede nõrkusega ega hitlerlaste üleolekuga selles osas, vaid ka reaktsiooniliste jõudude õõnestustööga ja nende asumisega vaenlase poolele. Hitlerliku Saksamaa agentidel — igasugustel kvisingitel, lavallidel ja neditšitel — läks korda desorganiseerida tagalat ja rinnet omal maal ning sellega abistada hitlerlikku Saksamaad. Midagi taolist ei olnud ega saanud olla Nõukogude Liidus.

Nõukogude rahva Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa vastu ei olnud tavaline sõda kahe riigi ja kahe armee vahel. Selles sõjas käis äge võitlus uue ühiskondliku korra — sotsialismi, keda esindas Nõukogude Liit, ja fašistliku režiimiga kõige reaktsioonilisema imperialistliku riigi — hitlerliku Saksamaa vahel. See oli võitlus elu ja surma peale. See ei saanud lõppeda kompromissiga. Sotsialismi võidust fašismi üle olid huvitatud kogu nõukogude rahvas ja kogu progressiivne inimkond sõltumata rahvuslikust kuuluvusest.

Ajalugu ei tundnud varem niisuguseid vabastussõdu, kus rahva ja riigi huvid oleksid nii täielikult ühte langesid kui Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas fašistliku Saksamaa vastu. Isegi 1812. aasta Isamaasõjas oli selle rahvalik iseloom piiratud, sest Venemaal tollal võimu juures olnud mõisnikud-pärisorjastajad kartsid rahvast

rohkem kui Napoleoni jõuke Ainult nõukogude võimu ajal langesid rahva ja riigi huvid meie maal ühte.

Juba Venemaa tööliste ja talupoegade kodusõda 1918.—1920. aastal välismaiste imperialistide ja nende valgekaartlike käsilaste sõjalise interventsiooni vastu näitas tihedat sidet nõukogude võimu ja töötavate rahvahulkade vahel, näitas, kuidas rahvas ennastalgavalt toetas proletarse diktatuuri riiki. «Kui palju ka on olnud katsumusi, kui sageli ka on olnud määratu suuri lüüasaamisi, kui rängad ka need lüüasaamised on olnud, kui tihti ka on olnud momente, millal vaenlane saavutas kõige hiiglaslikumaid võite ja nõukogude võimu olemasolu rippus juuksekarva otsas,» ütles V. I. Lenin 1919. aasta detsembris, «... ent me peame ütleva, et õppetund, mille me oleme läbi teinud, on väga soliidne õppetund. See õppetund näitas, et sõda tugevdab töörahva hulkade teadlikkust ja näitab neile nõukogude võimu eeliseid.»¹

Välismaise sõjalise interventsiooni ja sisemaise kontrrevolutsiooni vastu peetud kodusõjal ning Suurel Isamaasõjal on ühiseid jooni. Nii 1918.—1920. aasta kodusõjas kui ka 1941.—1945. aasta Suures Isamaasõjas tuli kaitsta maailmas esimest sotsialistlikku isamaad. Nii üks kui teine sõda oli kapitalistlikust orjusest vabastatud tööliste ja talupoegade poliitika jätkamine. Mõlemad sõjad olid õiglasel vabastussõjad, mille õilsad eesmärgid sünnitavad töötajate massilist kangelaslikkust nii tagalas kui ka rindel.

Kuid kodusõjal ja Suurel Isamaasõjal on olemas ka olulised erinevused. Üheks erinevuseks on see, et kodusõda peeti välise ja sisemise kontrrevolutsiooni jõudude vastu tingimustes, mil meie maal olid olemas ekspluataatorlikud klassid. Seetõttu olid interventidel ja valgekaartlastel omad liitlased sügaval Nõukogude tagalas, kus puhkesid kulaklikud mässud ja igasugused Nõukogude-vastased vandenõud. Suur Isamaasõda välisvaenlaste vastu aga toimus võitnud sotsialismi tingimustes, mil ekspluataatorlikud klassid NSV Liidus olid likvideeritud ning oli välja kujunenud nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus, tööliste ja talupoegade murdumatu liit ja NSV Liidu rahvaste sõprus. Punaarmee tagalas ei olnud enam sotsiaalset baasi, millele vaenlane oleks võinud tugineda.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 155.

Nõukogude rahvas toetas igati oma relvastatud jõude, ja see andis neile võimaluse vastu pidada vaenlase vägede survele ning nurja ajada kõik hitlerliku Saksamaa plaanid.

Nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord, mis hakkas kehtima meie maal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena, on elustava nõukogude patriotismi, töötajate oma Nõukogude kodumaale piiritu ustavuse, kõigi meie maa rahvaste vennaliku koostöö allikaks. Sellega ongi seletatav, miks sotsialistliku isamaa kaitsmine tema vaenlaste agressiivsete rünnakute vastu muutus iga Nõukogude Liidu kodaniku eluliseks ülesandeks ja pühaks kohuseks, õiglane sõda aga, mida Nõukogude riigil tuli imperialistlike agressorite vastu pidada, võttis üldrahvaliku iseloomu. Isamaasõda hitlerliku Saksamaa vastu väljus juba oma alguses kahe armee vahel peetava sõja raamidest, muutus kogu nõukogude rahva suureks sõjaks saksa fašistlike röövvallutajate vastu.

Punaarmee ei olnud kaasaja sõja pidamise kogemusi, ent ta osutus tugevamaks kui hitlerlased eeldasid. Tema jõud peitus eelkõige ta sidemetes rahvaga. See kindlustas talle Nõukogude tagala sõbraliku toetuse, kes varustas armeed inimressurssidega, relvastuse, laskemoona ja toiduainetega ning eesrindlike ideedega. Suure Lenini eeskuju innustas nõukogude inimesi nende võitluses oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Punaarmee sõjamehed, keda Kommunistlik Partei kasvatas nõukogude patriotismi vaimus, näitasid võrratut mehisust, vaprust ja sõjalist julgust. Teadmine, et see on õiglane vabastussõda, oma sotsialistliku isamaa kaitsmise idee tunnetamine liitsid Punaarmee üheks tervikuks, kutsusid esile massilist kangelaslikkust.

Nõukogude sõjamehed sooritasid oma kodumaa nimel ajaloos seninägemata kangelastegusid. Mehine patrioot, kommunist, eskadrilli komandör Nikolai Gastello suunas oma leekidest haaratud pommitaja kohale, kus oli palju Saksa masinaid. Järgnes võimas plahvatus, mille leegid süütasid põlema mitu masinat koos nende meeskondadega. Kommunistlik noor Pjotr Haritonov oli üks esimesi nõukogude lendureid, kes võttis tarvitusele rammimise. Tulistanud õhulahingus «Junkersiga» välja kõik padrunid, juhtis ta oma lennuki fašistlikule pommitajale nii lähedale, et purustas lennukipropelleriga selle sügavustüüri.

Haritonovi kangelastegu kordasid varsti kartmatud nõukogude lendurid Zdorovtsev, Terehhin, Žukov ja Talalihin. Ebavõrdsest võitlusest viie fašistliku tankiga väljus võitjana vanemseersant Spitšenkovi tankimeeskond, kes hävitas täpse tulega kõik vaenlase masinad.

Niisuguste kangelastegude sooritamiseks oli nõukogude inimesi ette valmistanud kogu meie sotsialistlik kord, see tohutu suur pidev kasvatustöö, mida Kommunistlik Partei tegi elanikkonna hulgas nii sõjaeelseil aastail kui ka sõja päevil.

Kõigil kolmel pealetungi peasuunal kohtasid saksa fašistlikud röövvalutajad Nõukogude vägede vankumatut kindlust ja mehisust. Mõnel rindelõigul läksid Punaarmee väeosad üle vasturünnakule ja andsid vaenlasele võimsaid vastulööke. Nõukogude vägede vastupanu kasvab iga päevaga, vaenlase pealetungi tempo aga pidevalt vähenes.

Visad lahingud arenesid Suure Isamaasõja esimestest päevadest alates loode suunas, kus Saksa fašistlikud väed püüdsid vallutada Balti vabariike ja Leningradi. Esimese kahe nädala jooksul läks vaenlasel korda vallutada peaaegu kogu Baltikum. Ent siis ta edasiliikumine aeglustati ja seejärel peatati. Nõukogude väed pidasid kuu aega kindlalt ja mehiselt vastu vaenlase survele Leningradi kaugetel lähistel. Loonud tunduva jõudude ülekaalu, alustasid hitlerlased koos soomlastega augusti algul taas pealetungi Krasnogvardeiski, Luuga—Leningradi, Novgorod—Tšudovo ja Sviri—Petrozavodski suunas ning Karjala maakitsusel, lootes tormijooksuga vallutada Leningradi. Nõukogude väed osutasid kõigil rindelõikudel visa vastupanu, läksid lakkamatult üle vasturünnakule, väsitades vaenlast ja teda välja kurnates. Kõik hitlerlaste katsed vallutada Leningrad algul käigu pealt, seejärel rinde läbimurdmise teel Petrokreposti suunas, Karjala maakitsusel ning lõpuks Laadoga ja Onega järve vahelises rajoonis aeti nurja. Septembri keskpaiku vaenlane peatati Leningradi vahetuul lähistel.

Ajalugu ei tundnud varem niisuguse mehisuse ja vapuse näidet, millega Punaarmee väeosad, Balti laevastiku laevad, samuti töötajad kaitsesid linna, mis kannab suure Lenini nime.

Leningradi parteiorganisatsioon, kelle eesotsas oli A. A. Ždanov, innustas töötajaid kodulinna kaitsele. Ligi-

kaudu 70 000 Leningradi parteiorganisatsiooni kommunisti ja ligikaudu 90 protsenti kogu Leningradi komsomoliorganisatsiooni koosseisust läksid rindele. Lahinguväljale läksid partei- ja komsomoliorganisatsioonide sekretärid, aktivistid ning partei ja Kommunistliku Noorsooühingu lihtliikmed. Paljude Leningradi õppeasutuste, vabrikute ja tehaste komsomoliorganisatsioonid läksid täies koosseisus rindele.

Kommunistliku Partei üleskutsel astus ligikaudu 160 000 leningradlast rahvakaitseväge diviisidesse. Kolme päeva jooksul loodi rahvakaitseväge diviis Kirovi rajooni vabatahtlikest. Niisama lühikese ajaga organiseeriti Moskova Zastava rahvakaitseväge diviis. Ja nii oli kõigis Leningradi rajoonides. Rahvakaitseväge ridadesse astusid töölised, insenerid, tehnikud ja teadlased, kodusõja kogemustega varustatud hallipäised vanakesed ning Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu poolt kasvatatud noormehed ja neiud. Paljud leningradlased läksid rindele kogu perekonnaga. Vanal masinaehitustehase lukksepal P. D. Kuznetsovil oli kaks poega Punaarmees. Sõja algul läks ka tema koos kolmanda poja Vladimiriga rindele. Kommunistlik noor V. Piskunova, kes saatis rindele oma mehe — lenduri — ja kolm venda, palus ka ennast rindele suunata. «Tähendab, ka minu koht on seal, nende kõrval,» kirjutas ta oma avalduses komsomoliorganisatsioonile. «Lõpetasin tootmistööd katkestamata meditsiiniõdede kursused, palun Kommunistlikku Noorsooühingut saata mind tegevasse Punaarmeele...» Rindele lähetati tuhanded vanad Piiteri töölised-agitaatorid. Nad sisendasid linna kaitsjate ridadesse uut jõudu, tugevdasid nende kindlust ja mehjust. Kui vaenlane murdis läbi Kolpino ja Sestroretski juurde, läksid Ižora ja Sestroretski tehase töölised, relv käes, kaitsejoonele ning peatasid saksa fašistlikud jõugud. «Me võitleme tootmistööd katkestamata,» ütlesid nad.

Sajad tuhanded leningradlased, peamiselt naised, nende hulgas rohkem kui 2000 poliitjuhti ja ligikaudu 8000 agitaatorit, läksid kaitsehitiste rajamisele linna lähistel ja linnas endas. Niisamasuguse innu, visaduse ja agarsusega, nagu võitles Punaarmee, kaevasad nad kaevikuid ja tankitõrjekraave, püstitasid takistusi, langetasid puid raidtõkete jaoks. Nad töötasid vahetult lahingutegevuse rajoonis, suurtükitle ja vaenlase lennuväe pommitamise

all. Linn ümbritseti tankitõrjekraavide ja muude kaitseehitistega, rajati kuni poolteist tuhat dotti ja dzotti, tuhanded kilomeetrid tankitõrjekraave, metsa-raidtõkkeid, traat-tõkkeid ja kaevikuid. Kümned tuhanded leningradlased kaitsesid linna omakaitsealkades. Naised, vanakesed, lapsed ja alaealised pidasid pommitamiste ja suurtükkidest tulistamise ajal valvet, tegid kahjutuks süütepomme, lammutasid purustatud hooneid ja kustutasid tulekahjusid. Rohkem kui 32 000 Leningradi naist ja tütarlast läksid sanitaride, meditsiiniõdede, sidetöölise ja snaiperitena armee ridadesse, tuhanded vabatahtlikud teenindasid sõjaväehaiglaid, hoolitsesid haavatud sõjameeste eest.

Leningradi parteiorganisatsioon püstitas loosungi: iga leningradlane peab oskama käsitseda vintpüssi ja granaati. Sõjaasjandust õppis üle 100 000 inimese. Selleks juhuks, kui vaenlane linna sisse murrab, oli Leningradi töötajatest sisemiseks kaitseks loodud 5 brigaadi koguarvuga 10 000 inimest.

Leningradi tehased ja vabrikud jätkasid pidevalt tööd, andes rindele kahureid, tanke, mürske ning muud relvastust ja laskemoona. Paljude ettevõtete evakueerimine Leningradist ja tema eraldamine teistest meie maa rajoonidest katkestas sidemed varustavate tehastega. Leningradi parteiorganisatsioon koos nõukogude ja majandusorganisatsioonidega leidis kiiresti, käigu pealt kõike vajalikku tohutu hulga relvastuse ja laskemoona häireteta ja üha kasvavas ulatuses tootmiseks. Korraldati Leningradi tehaste kopereerimist. Nad kõik allutati ühisele juhtimisele ja ühtsele plaanile. Ettevõtted osutasid üksteisele raskel hetkel seltsimehelikku abi, et kiiremini täita rindetellimusi. Laialdaselt võeti kasutusele kõikvõimalikke asendajaid. Legeeritud teraste asemel kasutati süsinikterast, terase asemel — tugevat malmi, valgevase asemel — rauda ja fiibrit.

Tundes suurt vastutust oma kodumaa ja kodulinna saatuse eest, töötasid Leningradi töötajad ennastsalgavalt tehastes ja vabrikutes ning taotlesid seda, et rinde jaoks väljalastav toodang oleks kõrge kvaliteediga. Kirovi tehase töölised ei lakanud tankide eest hoolitsemast isegi siis, kui need olid tehaseväravatest rindele väljunud. Nad sõitsid lahinguväljale ja kontrollisid oma masinaid, kuulasid ära tankistide iga märkuse. Kirovlased mitte ainult

ei valmistanud tanke, vaid varustasid neid ka hästi ettevalmistatud juhtidega, samuti suunasid eelpositsioonidele spetsiaalseid brigaade, kes vaenlase tule all masinaid remontisid ja neid lahingukorda seadsid.

Piiteri kaadritööline I. K. Lobov ei lahkunud sõja päevil mitu ööpäeva järjest tehasest. Teda jätkus kõigisse jaoskondadesse, ta abistas mahajääjaid, õpetas uustulnukaid ja asus vajaduse korral ise tööpingi taha. Põline tööline, relvaseppade pojapoeg ja poeg insener Aleksandrov organiseeris tehases Punaarmee jaoks ühe relvaliigi keerukat tootmist. Kärnitegija N. V. Bulõševa õppis lühikese ajaga selgeks uue relvaliigi detaili tootmise. Normiks oli 60 detaili, Bulõševa aga hakkas andma 100, siis 130 ja 150 detaili vahetuses.

Kolpino rajooninõukogu täitevkomitee esimees V. A. Anissimov hakkas siis, kui rinne Kolpinole lähenes, kolpinolaste relvastatud tööliste salga organiseerijaks ja komandöriks. See salk hoidis vallutatud positsioone kuu aega enda käes.

1941. aasta augustis võttis partei Leningradi linna-komitee büroo vastu otsuse majavalitsustes poliitorganisaatorite institutsiooni loomise kohta. Majavalitsustesse suunati paremad agitaatorid. Juba 1941. aasta septembriks töötas siin üle 10 000 poliitorganisaatori. Nende peamiseks ülesandeks oli majavalitsusi ja elanikkonda õhukaitseks ette valmistada, sisustada pommivarjendeid, puhastada pööninguruume, kindlustada maju vajaliku inventariga ja lõpuks õpetada elanikkonnale kohaliku õhukaitse alaseid teadmisi. Poliitorganisaatorid suutsid koondada endi ümber rohkearvulise koduperenaiste ja alaealiste aktiivi ning seadsid nende abil kõik linna majavalitsused lahingukorda. Bolševistliku sõna ja nõuannetega liitsid poliitorganisaatorid elanikud ühtseks võitluskollektiiviks, kasvasid neis distsipliini ja tõstsid nende valvsust.

Leningradi lähistel võitlesid linna kaitsjate ridades tuhanded endiste Putilovi, Obuhhovi, Balti, Lessneri ja teiste tehaste töölised, teenistujad, insenerid ja tehnikud. Nad võitlesid vapralt ja ennastsalgavalt. Leningradi kaitsjate esimestes ridades olid kommunistid ja kommunistlikud noored.

Endine maalugemistoa korraldaja, juhtrühma komandör nooremleitnant Komarov viibis kaks nädalat koos

telefonisti ja viie võitlejaga graniitkingule ehitatud vaatluspunktis, mis oli vaenlase pideva tule all. Kui vaatluspunkt jäi pealetungiva vaenlase tagalasse, saatis Komarov viimased võitlejad patareisse, ise aga jäi telefonistiga vaatluspunkti, jätkates oma patarei tule korrigeerimist. Saanud mitu korda haavata, jäi ta kuni viimse hetkeni oma postile.

«Kallid sugulased, tuttavad ja sõbrad,» kirjutas oma surmaeelses kirjas luuraja kommunistlik noor Misko. «Ma hukkun, kuid olen kindlasti veendunud, et üritus, mille eest ma andsin oma elu, jääb igavesti elama. Olen kindlalt veendunud, et jultunud fašistlikele bandiitidele tuleb ikkagi varsti lõpp ja meie paljumiljonilisele rahvale avaneb taas avar võimalus jätkata klassideta ühiskonna ehitamist.»

Punaarmee ja Balti laevastiku kangelaslik vastupanu Leningradi töötajate üksmeelsel toetusel ajas nurja hitlerlaste plaani vallutada linn ning võttis saksa fašistlikult väejuhatusele võimaluse kasutada Leningradi suuna vägesid Moskvale hoobi andmiseks.

Alates 25. septembrist alustasid Saksa fašistlikud väed kaitsetöid. Saksa fašistlik väejuhatuse, kes ei olnud veel lõplikult loobunud Leningradi vallutamise kavatsusest, püüdis siis linna täielikult ümber piirata ja blokeerida. Oktoobri keskpaiku üritasid saksa fašistlikud röövvallutajad pealetungi Tihvini suunas. Neil läks korda vallutada Tihvin. Nüüd ähvardasid nad Volhovi.

Raske oli Leningradi töötajate elu blokaadipäevil. Lakkamatult pommitati õhust ja tulistati suurtükkidest. Majad varisesid kokku, puhkesid tulekahjud. Ei jätkunud toiduaineid. Leivanorm oli 1941. aasta novembris-detsembris töölisel 250 grammi ja perekonnaliikmel 125 grammi päevas. Kütuse ja elektrienergia puudumise tõttu jäid seisma ettevõtted ja trammiliiklus. Veevärk langes rivist välja. Leningradlastel ei olnud valgust, kütust ega vett, kuid see ei murdnud nende võidutahet.

Neil päevil kõlasid kogu maal vana Džambuli innustavad sõnad, mis olid läkitatud leningradlastele. Poet pani oma luuletusele nimeks «Leningradlased, mu lapsed!».

Selles kutsus ta üles halastamatule võitlusele vaenlase vastu, sisendas kindlat võiduveendumust.

Poet kirjutas selles suurepärasest luuletusest:

Murrab sisse terasustest,
nälginud kui aastasadu,
metsistunud kaotustest
ahne, mitmepäine madu...
Teie vāratil ta kārvab!
Viskleb, sisiseb too lohe,
hambutu, ei soomust kerel.
Ööbik laulma hakkab kohe,
taas on vaba teie pere,
leningradlased, mu lapsed,
leningradlased, mu uhkus!

Talve lähenedes otsustas Riiklik Kaitsekomitee partei Keskkomitee initsiatiivil organiseerida ümberpiiratud Leningradi varustamist Laadoga järve kaudu. Järve jääd mööda rajati jäätrass, mis kujunes «eluteeks». Seda teed kaudu läksid Leningradi lõputud autode voodid laskemoona, kütuse ja toiduainetega. Linnast evakueeriti sedasama teed kaudu haavatuid ja haigeid, veeti välja muuseumivarasid. Jäätrass eksisteeris kuni 1942. aasta kevadeni. Suvel aga ehitati järve kaldale sadam, mille kaudu läksid transpordilaevad toiduainete ja laskemoonaga linna kaitsjate jaoks. Järve põhja mööda rajati naftajuhe, mille kaudu Leningrad sai kütust. Kõikjal meie maalt saadeti piiratud Leningradile abi. Vaatamata uskumatult rasketele tingimustele — lakkamatule suurtükkidest tulistamisest ja õhust pommitamisest, vaenlase korduvatele rünnakutele ja elanikkonna alalisele alatoitumusele jne. — pidasid kangelaslinna kaitsjad mehiselt vastu poolteist aastat kestnud piiramist, kuni nad koos Volhovi rinde vägedega murdsid vaenlase blokaadirõnga.

Edela suunas ületasid Saksa fašistlikud väed võrdlemisi lühikese ajaga kindlustatud piirkonnad vanal riigipiiril, mis ei olnud Nõukogude vägede poolt õigeaegselt hõivatud, kuid nad peatati pikemaks ajaks Kiievi lähistel. Siin hoidis Punaarmee üle kahe kuu vastast kinni, andes talle paljudel rindelõikudel vastulööke. Alles vaenlase ülekaalukate jõudude surve all jättis Punaarmee 20. septembril 1941 Kiievi linna maha.

1941. aasta augusti algul murdsid Saksa-Rumeenia väed läbi Musta mere rannikule ja piirasid Odessa poolrõngasse.

Punaarmee väeosad ja Musta mere laevastiku laevad löid võrratu mehiseuse ja kindlusega tagasi arvuliselt mitu korda ülekaalus oleva vaenlase rünnakud. Odessa parteiorganisatsioon mobiliseeris veel enne piiramise algust kõik linna ühiskondlikud organisatsioonid kaitseks ettevalmistamisele. Kindlustuste rajamisest võttis osa kuni 100 000 linna elanikku. Parteiorganisatsioonide üleskutsel astusid rohkem kui 10 000 inimest ettevõtete rühmadesse ja lahingusalkadesse, et osa võtta tänava-lahingutest barrikaadidel. Odessa ettevõtetes organiseeriti kuuli- ja miinipildujate, laskemoona ja varustuse tootmist. Tehase tsehhides remonditi kahureid ja tanke. 68 ööpäeva jooksul ei vaibunud ägedad lahingud ei päeval ega öösel. Punaarmee väed löid vaenlase rünnakud tagasi ja läksid ise vasturünnakule, tekitades fašistlikele röövullutajatele suuri kaotusi. Hitlerlikud väed sisenesid Odessasse alles siis, kui linn kõrgema ülemjuhatause käsul Punaarmee ja laevastiku väeosade poolt maha jäeti.

Krimmi suunas läks vaenlase vägedel septembri lõpul korda Perekopi maakitsuse kaudu läbi murda. Nad paiskusid kõigi jõududega Sevastopoli peale. Sevastopoli mehised kaitsjad löid vaenlase korduvad rünnakud tagasi.

Esiolgu koosnesid linnakaitsjate põhijõud Musta mere laevastiku laevadest ja merejalaväest. Paiknedes kõrgendikel, löid meremehed kartmatult tagasi fašistlike vägede rünnakuid. Granaatide ja põleva segu pudelitega hävitasid nad linna poole tungivaid vaenlase tanke. Kustumatu kuulsusega katsid oma nimed meremehed Vassili Tsõbulko, Juri Paršin, Ivan Krasnoselski, Daniil Odintsov ja poliitjuht Nikolai Filtšenko. Nad võitlesid grupi vaenlase tankide vastu kuni viimse hingetõmbeni ja hävitasid ebavõrdses lahingus kümme vaenlase tanki. Nad langesid kangelastena, kuid ei lasknud vaenlast läbi. Novembri algul saabusid sevastoopollastele abiks Primorje armee väed. Vaprad linna kaitsjad löid tagasi korduvaid rünnakuid. Vaenlane läks üle plaanipärasele piiramisele. Koondanud siia suurtükiväge, tanke ja lennukiväge teistelt rinnetelt, pommitasid fašistid lakkamatult Sevastopolit õhust ja tulistasid piiramissuurtükkidest. Ent neil ei õnnestunud murda nõukogude inimeste võitlusvaimu.

Õlg õla kõrval võitlesid ja töötasid kaitseehitistel

sõdurid, madrused ja Sevastopoli töötajad eesotsas kommunistidega. Sevastopollased kulutasid ligikaudu 1,5 miljonit inimtundi linna kaitse tugevdamiseks. Kivimurdudes ja hoonete keldrites asusid laod, sõjaväehaiglad, koolid, lasteaiad ja sööklad. Tehased ja töökojad, kus organiseeriti miinipildujate, miinide, granaatide ja lennukipommide tootmist, kaevusid maa alla. 15 000 sevastopollast astus rahvakaitsevärke, 5000 tegid läbi sõjaväelise ettevalmistuse. Linnast saabus pidevalt rindele täiendust. Eelpositsioonidele läks valdav enamik kommuniste. Kui aga saabus otsustav moment, asusid Sevastopolit kaitsma kõik kommunistid ja kommunistlikud noored, sajad tööliselised, insenerid ja teenistujad. 250 päeva jooksul löid Sevastopoli kangelaslikud kaitsjad mehiselt ja kindlalt tagasi vaenlase loendamatuid rünnakuid ning alles 3. juulil 1942 jätsid nad kõrgema ülemjuhatusel käsul linna maha.

Leningradi, Odessa ja Sevastopoli kangelaslik kaitsmine läks Suure Isamaasõja ajalukku kui nõukogude rahva mehisuse ja vapruse ületamatu eeskujuna, kui Punaarmee sõjalise meisterlikkuse ja lahinguväljaõppe eeskujuna.

Saksa fašistlike vägede peamised jõupingutused olid koondatud lääne suunda. Siin kavatsesid hitlerlased lühikese ajaga hävitada Punaarmee väed Valgevenes, forsseerida käigult Dnepri ja Zapadnaja Dvinaa, vallutada Smolenski ning anda hoop Moskvale, mille vallutamisega nad pidasid sõda lõppenuks. Sõja esimestel päevadel läks vaenlasel korda sellel suunal suurt edu saavutada, kuid ta ei suutnud lahendada peaülesannet. Nõukogude väed tekitasid suurt kahju Saksa tankiväekorpusele Minski rajoonis, seejärel aga ajasid Berjozino joonel nurja hitlerlaste plaani forsseerida käigult Dnepr. Sel ajal suunas Nõukogude kõrgem ülemjuhatus Läänerindele värskeid jõude ja organiseeris Nõukogude vägede kaitse Zapadnaja Dvinaa ja Dnepri jõe joonel. 10. juulil puhkes Smolenski lahing, mis kestis rohkem kui kaks kuud. Nõukogude väed löid visades lahingutes edukalt tagasi vaenlase lakkamatuid rünnakuid ning andsid ise vastasele tugevaid vastulööke. Eriti tunduvaid hoop anti vastasele juuli teisel poolel lõuna pool Bobruiskit, augustis ja septembris Duhhovštšina ja Jartsevo suunal ning septembri algul Jelnja rajoonis. Nõukogude vägede visa

kaitse ja vastulöögid nõrgendasid Saksa fašistliku armee löögijõudu, matsid maha hitlerlaste lootused Moskvat välkkiirelt vallutada, sundisid neid ajutiselt kaitsele üle minema ja oma jõude ümber grupeerima.

Septembri lõpus, kui Saksa väed pidid hitlerlaste arvestuste kohaselt vallutama Moskva ja sõja Nõukogude Liidu vastu võidukalt lõpule viima, peatati nad kõigis tähtsamates suundades.

Punaarmee võrratu vaprus ja kindlus ajasid nurja Saksa väejuhatuse välksõja arvestused. Saksa armee maavägede ülemjuhatus tunnistas 1941. aasta juuli lõpus, et varem ettenähtud ülesannet — jõuda 1. oktoobriks Oneega järve — Volga jõe jonele — ei saa enam täita.

Samuti nurjusid hitlerliku Saksamaa arvestused, et NSV Liit rahvusvaheliselt isoleeritakse. Nõukogude rahva suur vastupidavus, mehisus ja kindlus, millega ta talus rasket katsumust, kaitstes oma kodumaa vabadust, oli kõigile fašismi poolt rõhutatud rahvastele hiilgavaks eeskujuks nende võitluses vabaduse eest. Nõukogude Liidus nägid nad maad, kelle vastupanujõust oleneb kogu inimkonna saatus. Vabastusvõitluse pinnasel hakkas kujunema vabadustarmastavate rahvaste liit fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu. Laiad rahvahulgad kogu maailmas tervitasid nõukogude rahva õiglast Isamaasõda ja nõudsid meie maaga jõupingutuste ühendamist võitluseks fašistlike rööv vallutajate vastu. Maailma kõigist maadest saabus lõputu vooluna tervitusi nõukogude rahvale. Töölised ja talupojad, intelligentsi eesrindlikud esindajad, kogu eesrindlik inimkond tundis vaimustust nõukogude rahva mehisusest, kes oli astunud Suurde Isamaasõtta fašistlike rööv vallutajate vastu. Nõukogude saatkondadesse välismaadel saabus loendamatul arvul kirju, resolutsioone ja telegramme, milles väljendati veendumust Nõukogude Liidu võidus fašistlike agressorite üle.

Londonis Hyde Parkis toimus rahvarohke miiting loosungi all «Nõukogude rahva võitlus on meie võitlus. Täieliku koostöö eest Nõukogude Liiduga!». Inglise raudteetöölised läkitasid oma resolutsioonides ja kirjades Nõukogude saatkonda Londonis kõige palavamaid tervitusi nõukogude rahvale ning väljendasid veendumust, et «suure Nõukogude Liidu vapper armee tõkestab ja tingimata paiskab tagasi fašistlikud hordid». Lõuna-Walesi

Mäetöoliste Liidu Täitevkomitee, kes esindas 120 000 inglise töölisi, Liverpooli laevatehaste töölised, Lääne-Inglismaa Kontori- ja Administratiivteenistujate Liidu konverents ning paljud teised Inglismaa töötajate organisatsioonid võtsid vastu resolutsioone, milles nõudsid Nõukogude Liidu abistamist ja teatasid oma solidaarsusest nõukogude rahvaga.

Inglise linnas Ferndaylis rahvarohkel miitingul vastu võetud resolutsioonis öeldakse: «Me tervitame Nõukogude valitsuse tegevust ja soovime, et fašistid maa pealt minema pühitakse.» NSV Liidu sõprade Tšehhi ühingu Londoni osakond teatas oma kirjas: «Tšehhoslovakkide südamed on täis vaimustust Punaarmee ees. Meie oleme uhked oma sõprusele vene rahvaga ja saadame talle oma võidusoovid.» Ameerika Ühendriikides ja Ladina-Ameerikas toimusid rohkearvulised miitingud ja demonstratsioonid, kus väljendati solidaarsust Nõukogude Liiduga. Tuhanded Austraalias toimunud rahvarohketest miitingutest osavõtjad tervitasid nõukogude rahvast ja nõudsid tema igakülgset toetamist fašismi vastu peetavas Isa- maasõjas.

Liikumine Nõukogude Liiduga solidaarsuse väljendamise eest ja fašistlike röövvalitajate vastu laienes ka Saksamaa poolt okupeeritud Euroopa maades. Pariisis toimusid reas ettevõtetes streigid ja sabotaažiaktid protestiks hitlerliku kallaletungi vastu Nõukogude Liidule. Põhja-Prantsusmaal toimusid rahvarohked protestikoosolekud. Kesktes Belgia mäetööstuse rajoonis asuvas Brays korraldasid 1200 kaevurit 24-tunnise streigi protestiks Saksamaa kallaletungi vastu Nõukogude Liidule. Brüsselis olid paljude majade seinad kaetud kirjade ja loosungitega, mis olid suunatud Hitleri vastu ja väljendasid poolehoidu Nõukogude Liidule. Sofias levitati rohkearvulistest areteerimistest hoolimata võitluslehti protestiks fašistliku Saksamaa kallaletungi vastu NSV Liidule.

See võimas laiade rahvakihtide liikumine kõigis maailma maades, mis oli suunatud NSV Liidu toetamiseks, avaldas suurt mõju ka Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsuste seisukohtadele.

Kogu jõuga avaldus ka Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi kaugenägelik poliitika, mis aitas vältida nii kodanlike riikide ühtse Nõukogude-vastase rinde loomist

kui ka aitas kaasa fašistlike riikide isoleerimisele ja võimsa Hitleri-vastase koalitsiooni moodustamisele.

Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade suhtumine Nõukogude Liidusse oli tingitud ka jõudude uuest paigutusest rahvusvahelisel areenil. Juba vahetult enne sõda ilmnesis teravad vastuolud kapitalistlike maade leeris fašistlike riikide bloki ja Inglise—Prantsuse—Ameerika bloki vahel. Sõja käigus need vastuolud teravnesid ja osutusid Nõukogude riigile omamoodi reserviks tema võitluses kõigi jõudude liitmisel fašistlike agressorite vastu. Olukorras, kus saksa fašistlikud röövvalutajad olid okupeerinud peaaegu kogu Lääne-Euroopa ja loonud seega Briti saartele tungimise ohu, otsustasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsused, olles veendunud selles, et ainsaks reaalseks jõuks, kes suudab tõkestada fašistliku Saksamaa teed maailma valitsemisele, on Nõukogude Liit, astuda NSV Liiduga koalitsiooni fašistlike riikide agressiivse bloki vastu.

22. juunil teatas Inglismaa valitsus ja 24. juunil 1941. Ameerika Ühendriikide valitsus oma valmisolekust osutada Nõukogude Liidule abi sõjas Saksamaa vastu. 1941. aasta lõpuks moodustus Hitleri-vastane koalitsioon, koosseisus NSV Liit, Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid. Sellesse koalitsiooni astusid ka Hiina, Inglise dominioid ja rida teisi riike. Hitleri-vastane koalitsioon liitis kogu maailma vabadustarmastavad rahvad vabastusvõitluseks Saksa fašismi vastu.

Hitleri-vastasest koalitsioonist osavõtjad suhtusid erinevalt sõjaeesmärkide määratlemisse. See tulenes sotsiaalpoliitilise korra erinevustest. Nõukogude Liit taotles Saksa fašismi täielikku purustamist ja hävitamist, demokraatliku korra taastamist ja arendamist Euroopa maa-des. Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsevad ringkonnad ei püstitanud niisugust ülesannet. Nad tahtsid Saksamaa nõrgenemist, tema kui oma ohtliku konkurendi kõrvaldamist maailmaturult ning Ameerika ja Inglise kapitalistlike monopolide valitseva seisundi maksmapanekut.

Ameerika ja Inglise imperialistid taotlesid samuti Saksamaa ja Nõukogude Liidu vastastikuse väljakurnamise eesmärki. Senaator Truman, kes hiljem sai Ameerika Ühendriikide presidendiks, ütles järgmisel päeval pärast hitlerliku Saksamaa NSV Liidule kallaletungi-

mist: «Kui me näeme, et võidab Saksamaa, siis tuleb meil aidata Venemaad, kui aga hakkab võitma Venemaa, siis tuleb meil aidata Saksamaad, ja seega — tapku nad võimalikult rohkem.»¹ Taolisi mõtteid väljendas sõja algul ka inglise lennukitööstuse minister Moor-Brabazon. Kuid Teise maailmasõja iseloomu Hitleri-vastase koalitsiooni seisukohalt ei määratlenud Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade poliitika, vaid Nõukogude Liidu poliitika, mida toetasid kogu maailma vabadustarmastavad rahvad. Sõda, mida pidas Hitleri-vastane koalitsioon eesotsas Nõukogude Liiduga, oli antifašistlik õiglane vabastussõda hitlerliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu. Seega olid sõjas Saksamaa vastu NSV Liit, Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa ühes leeris ning Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa sõjalised jõupingutused teenisid vabastussõja üritust.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse välispoliitika tähtsaimaks ülesandeks Suure Isamaasõja perioodil oli Hitleri-vastase koalitsiooni tugevdamine ja tema lahingutegevuse aktiveerimine fašistlike agressorite vastu.

Kuna Saksa fašistlikult väejuhatusel oli võetud võimalus jätkata pealetungi kogu rindel, püüdis ta otsustavat edu saavutada Moskva, Leningradi—Tihvini ja Rostovi suunas, sealjuures koondati peajõud Moskva suunda. Pealetungiks Moskvale paisati ligikaudu 80 diviisi, sealhulgas 23 tanki- ja motoriseeritud diviisi. See moodustas umbes poole kõigist Nõukogude—Saksa rindel tegutsevaist Saksa fašistlikest vägedest ning $\frac{3}{4}$ tanki- ja motoriseeritud diviisidest. Nendele tehti ülesandeks vallutada kõige lühema ajaga Moskva ja teha lõpp sõjale Idas enne talve saabumist. Käskkirjas vägedele teatas Hitler hooplevalt, et see on viimane, otsustav lahing, mis toob endaga kaasa Nõukogude vägede hävitamise ja sõja lõpuleviimise.

30. septembril — 2. oktoobril 1941 algas Saksa fašistlike vägede pealetung Moskvale. Vastase tohutu võimsale hoobile panid meie väed visalt vastu. Suurte kaotuste hinnaga läks fašistliku Saksamaa vägedel korda oktoobri lõpuks Moskva oblasti piiridesse läbi murda. Vaenlane oli Moskvast 80—100 kilomeetri kaugusel, Ostaškovo—

¹ Ajaloo võltsijad (ajalooline ülevaade), Tallinn, 1948, lk. 67.

«Trjohgorka» töölised kaitseehituste rajamisel

Kalinini—Volokolamski—Naro-Fominski—Tuula joonel. Kujunes kõige ohtlikum olukord kogu 1941. aasta kampaania jooksul.

Nõukogudemaa elas siis üle raskeid päevi. Vastane oli ajutiselt vallutanud paljud eluliselt tähtsad rajoonid. Vaenlane lähenes pealinnale, piiras maa poolt Lenigradi. Meie maa oli kaotanud Lõuna metallurgia ning Donetsi ja Moskva-lähise söebasseini. 41 protsenti raudteedest oli rivist välja viidud. Pärast tähtsamate kommunikatsioonide vallutamist vaenlase poolt tuli naftat vedada ringteede kaudu 5000 kilomeetri tagant. 1941. aasta novembriks saksa fašistlike röövvalutajate poolt okupeeritud rajoonides elas ligikaudu 40 protsenti kogu meie maa elanikkonnast, kaevandati 63 protsenti söest, toodeti 68 protsenti malmist, 58 protsenti terasest ja 60 protsenti alumiiniumist. Tunduv osa evakueeritud ettevõtetest, sealhulgas sõjatööstuse ettevõtted, ei olnud veel käiku lastud. Tööstuse kogutoodangu maht vähenes 1941. aasta teisel poolel 2,1-kordselt. Vaenlane oli vallutanud NSV Liidu tähtsamad toiduainete rajoonid, kus enne sõda toodeti 38 protsenti teravilja ja 84 protsenti suhkru kogu-

toodangust ning kus asus 38 protsenti veiste ja 60 protsenti sigade koguarvust. See kõik tekitas suuri raskusi rahvamajandusele ning rinde varustamisele relvade, laske-moona ja toiduainetega. Oli vaja armee ja kogu rahva tohutuid jõupingutusi, et anda vaenlasele Moskva all purustav hoop.

Rinde lähedus sundis valitsusasutusi Moskvast evakueeruma. Kuid partei Keskkomitee juhtkond ja Kõrgema Ülemjuhatause Peakorter jäid Moskvasse. Riikliku Kaitsekomitee otsusega 19. oktoobrist kuulutati Moskvast välja piiramisseisukord.

Kõige suuremale ohule näkku vaadates kutsusid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus Punaarmee sõjamehi üles viimse veretilgani kaitsma iga jalatäit maad, peatama vaenlase ja hävitama Moskva lähistel fašistlikud diviisid. Nad kutsusid nõukogude rahvast, eelkõige moskvalasi üles osutama pealinna kaitsvatele Nõukogude vägedele igakülgset kaasabi.

Partei ja valitsuse üleskutse leidis palavat vastukaja. Nõukogude sõjamehed löid võrratu kangelaslikkusega tagasi vaenlase rünnakuid. Pealinna Moskva kaitseks tõusid üles kõik Nõukogude Liidu rahvad.

Eesrindlikud inimesed vabrikutes ja tehastes, kolhoosides ja sovhoosides olid eeskujuks oma ausa ja ennast-salgava tööga kodumaa hüvanguks. Armeesse läinud meeste asemele asusid naised. Stahhaanovlased hakkasid teenindama mitut tööpinki, ühendasid erinevate kutsealade töö, näitasid üles laialdast loovat initsiatiivi. Inimesed püüdsid töötada kiiremini, rohkem ja paremini, et auga täita kõik ülesanded vabariigi Punaarmee ja sõjalae-vastiku varustamisel. Eesrindlike inimeste eeskujul innustas teisi. Igaüks pidas oma kohuseks töötada nii palju, kui isamaa vajab, ja anda ainult eeskujuliku kvaliteediga toodangut. Naised, eriti rindelähedastes linnades, pidasid linna kaitsel sõjaväelist valvet, kustutasid kartmatult süütepomme, hoolitsesid armastuse ja tähelepanuga haavatute eest. Kolhoosnikud intensiivistasid rinde jaoks toiduainete varumist. Raudteelased kiirendasid vägede ja sõjaväelaadungite transporti.

Kaugelt tagalast saabusid pidevalt Moskva alla üha uued hästi ettevalmistatud ja relvastatud sõjaväeosad. Paljud neist olid loodud vabatahtlikest kohalike partei- ja töötajate ühiskondlike organisatsioonide initsiatiivil

ning varustatud lahingutehnikaga, mis real juhtudel oli valmistatud kohapeal.

Suure töö meie maa kaitse tugevdamisel tegi ära Moskva parteiorganisatsioon, keda juhtis A. S. Štšerbakov.

Rohkem kui 100 000 Moskva linna ja oblasti kommunisti ja 260 000 kommunistlikku noort läksid rindele. 13. oktoobril andis Moskva organisatsiooni parteiaktiivi koosolek kommunistidele ülesande muuta Moskva võitmatuks kindluseks ja kutsus töölisi üles organiseerima kommunistlikke malevaid. Mõne päeva jooksul astus üle 120 000 moskvalase rahvakaitse väeosadesse ja 24 000 inimest õhukaitse salkadesse. Need diviisid ja salgad suunati rindele. Pooled nende koosseisust olid kommunistid ja kommunistlikud noored. Kohaliku õhukaitse salgad valvasid ööd ja päevad läbi oma vahipostidel, olles valmis kaitsma ettevõtteid, asutusi ja elumaju.

Rohkem kui 500 000 naist, noorukit ja neidu rajasid sageli vastase tule all pealinna lähistel kaitsehitisi. Neil, kes töötasid kaitsejoonte ehitamisel, tuli vahel isegi fašistidega lahingusse astuda. Ükskord öösel saatis vaenlane õhuhudessandi Možaiski suunas Matvejevka küla juures asuvasse metsa. Õhuhäire signaali peale jooksid komsomoli ehituspataljoni töölisel metsa, kus asusid fašistid. Palavas heitluses vaenlase dessant hävitati.

Moskva ettevõtete töölisel ei lahkunud mitu ööpäeva järjest tsehhidest. Stalini- ja Ordžonikidze-nimelise tehase ning «Trjohgornaja Manufaktura» kommunistlike noorte initsiatiivil tekkisid kommunistlike noorte ja noorte rindebrigaadid, kes täitsid plaani vähemalt 200-protsendiliselt. Isegi õhuhäirete ajal ei pannud töölisel tööpinke seisma, täites sõjatellimusi. Paljude Moskva tehaste tsehhides ehitati ja remonditi lahingumasinaid, organiseeriti püstolkuulipildujate, miinipildujate, mürskude ja granaatide tootmist.

Rinde ja tagala vahel kujunes tugev side. Juba sõja esimestel päevadel hakkas kaitsefondi laekuma vabatahtlike rahalisi sissemaksu. 1. novembriks 1941 oli sellesse fondi laekunud ligikaudu 1 miljard rubla raha ja umbes 1 miljardi 300 miljoni rubla eest riigilaenu obligatsioone ning palju muid väärtesemeid. 1941. aasta sügisel organiseerisid töötajad soojade riietusesemete kogumise Puna-

armee jaoks. Nõukogude vägede tegevväeosi külastasid rindel Nõukogude tagala töötajate delegatsioonid, tegevväeosadele saadeti kingitusi.

Neil kodumaale rasketel päevadel koondus nõukogude rahvas veelgi tihedamalt partei ümber. Paremad nõukogude inimesed astusid partei ridadesse. Ainuüksi Punaarmee parteiorganisatsioonidele esitati 1941. aasta teisel poolel 233 000 avaldust. Astudes parteisse niisugusel karmil ajal, teadsid nad väga hästi, et see ei anna neile mingeid eeliseid, vaid vastupidi, lisab neile uusi kohustusi. Parteisse astujate avaldused andsid tunnistust iga avalduse esitaja kõrgest nõudlikkusest enda vastu, selle mõistmisest, milleks teda kohustab kommunisti kõrge nimetus.

Nõukogude sõjamehed püüdsid parteisse astumist tähistada sõjaliste kangelastegudega. Ühe väeosa parteikoosolekul arutati ordenikandja leitnant Titarenko parteisse astumise avaldust. Parteikoosoleku katkestas lahinguhäire. Lähedal oleva metsa kohal tiirles vaenlase pommilennuk. Titarenko sööstis oma lennukisse ja tõusis õhku. Fašistlik «Junkers» ei suutnud meie kiire kanakulli eest põgeneda, hakkas suitsema ja kukkus alla. Võiduga vaenlase üle tähistas sm. Titarenko oma parteisse astumist.

Kuulipildur Šipunov, kes pöördus tagasi järjekordselt operatsioonilt vaenlase tagalas, kus ta oli hävitanud 14 fašisti, vigastanud granaadiga vaenlase tanki ja purustanud raadio-telegraafi välijaama, tuli parteiorganisatsiooni sekretäri juurde ja ütles: «Nüüd võin ma parteid paluda mind oma võitlusridadesse vastu võtta.»

Sõdur Gultšuk, kes oli esitanud parteisse vastuvõtmise avalduse, sai teada, et õhtul arutatakse tema avaldust. Ta tahtis seda päeva tähistada millegi erilisega. Nii lamas ta mitu tundi lumel ja hävitas hitlerlasi, kes ühest blindaažist teise liikusid. Tulnud õhtul muldonni, kus toimus parteibüroo istung, ütles ta: «Oma kallisse parteisse vastuvõtmise päeva tähistasin viie fašisti hävitamisega, edaspidi minu poolt hävitatavate okupantide arv kasvab.»

«Eilse päevani olin partei liikmekandidaat,» kirjutas Ivljov. «Valmistusin hoolega ette, et saada partei liikmeks. Tahtsin lahingus välja paista, näidata, et kaardiväelane kasakas Jakov Ivljov väärib kommunisti nime. Hävitasin igal võimalusel fašistlikke bandiite, kuid

fašiste hävitavad kõik meie võitlejad ja komandörid. Mina aga tahtsin enne partei liikmeks vastuvõtmist välja paista millegi erilisega ja ootasin niisugust juhust. Väeosa komandör andis mulle ülesande koos 15 punaarmee-lasega ära lõigata sakslaste voori taganemistee. Me läksime paremalt poolt ümber küla, jõudsim te äärde ja jäime lamama. Siis näeme — mööda teed liigub voor, selles oli kuni 70 küüdivankrit, 12 veoautot igasuguse sõjavarustusega ja 4 rasket suurtükki. Laskime sakslased takistamatult külla siseneda. Siin, kitsal põiktänaval ründasime vastast... Raiusime surnuks palju sakslasi, saime saagiks kogu nende voori ja võtsime ära suurtükid. Väeosa juhtkond avaldas mulle tänu. Pärast seda lahingut esitasin avalduse, et mind võetak vastu partei liikmeks.»

Arvestades lahinguelu erilisi tingimusi rindel, kehtestas partei Keskkomitee rea soodustusi nende sõjaväelaste ÜK(b)P ridadesse astumise suhtes, kes on lahingutes eriti välja paistnud. Keskkomitee otsusega 19. augustist 1941 lubati nendel tegevarmee võitlejatel ja komandöridel, kes on lahinguis eriti välja paistnud ja on näidanud kangelaslikkuse eeskujut, parteisse astumisel esitada kolme parteiliikme soovitus, kel on aastane parteistaaž ning kes tunnevad soovitatavat ühise töö põhjal ka vähem kui üks aasta. ÜK(b)P Keskkomitee otsusega 9. detsembrist 1941 lubati lahinguis välja paistnud sõjaväelasi partei liikmeks vastu võtta pärast kolmekuise liikmekandidaadi staaži möödumist. Kuna lahinguolukorras on raske, vahel aga isegi võimatu parteikoosolekut kokku kutsuda, et parteisse vastuvõtmise avaldusi läbi vaadata, lubati parteisse vastuvõtmist tegevarmee väeosades läbi viia partei-algorganisatsiooni büroo istungil ja kinnitada seda parteikomisjonil, mööda minnes partei-algorganisatsiooni üldkoosolekust.

Lahingute käigus Punaarmee mehistus ja tugevnes, temasse voolas uut elujõudu, ta täienes inimeste ja tehnikaga. Lahinguis Moskva kaugetel lähistel sündis Nõukogude kaardivägi — Punaarmee eesrindlike sõjakogemuste ja parimate traditsioonide kandja. Lahingutes kodumaa vaenlastega üles näidatud vapruse ja mehisuse eest said neli laskurdiviisi 1941. aasta septembris kaardiväe diviisi austava nimetuse, 18. novembriks 1941 aga oli juba kaheksa laskurdiviisi ning üks motoriseeritud laskurdiviis ja tankibrigaad ümber kujundatud kaardiväe diviisi-

Sõjaväeparaad Punasel väljakul 7. novembril 1941

deks ja kaardiväe brigaadiks. Seejärel said selle nimetuse paljud paremad suurtükiväe-, ratsaväe- ning lennuväe- osad ja -koondised.

Vaatamata rinde lähedusele toimus 6. novembril 1941 kaitsehitistega ümbritsetud Moskvas traditsiooniline pealinna töörahva saadikute nõukogu ning pealinna partei- ja ühiskondlike organisatsioonide ühine pidulik koosolek. Kõnega Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevast esines J. V. Stalin. Tema kõnes tehti sõja nelja kuu kokkuvõtte, toodi esile meie armee ajutise ebaõnnestumise põhjused, näidati natsionaalsotsialistide olemust, rõhutati meie maad ähvardava ohu suurenemist. J. V. Stalin kutsus partei ja valitsuse nimel nõukogude inimesi üles ennatsalgavale tööle rinde abistamisel, püstitas nende ette ülesande — viimseni hävitada kõik saksa okupandid, kes on tunginud Nõukogude territooriumile selleks, et nõukogude rahvast orjastada. «Saksa imperialistide ja nende armeede purustamine on paratamatu.» — «Meie võitlus on õiglane, — võit jääb meile!» ütles ta.

Järgmisel hommikul toimus Moskva Punasel väljakul Punaarmee paraad. Punaarmeelastele, partisanidele ning kõigile nõukogude inimestele läkitatud kõnes ütles J. V. Stalin:

«Teile vaatab kogu maailm kui jõule, kes suudab hävitada saksa vallutajate röövparved. Teile vaatavad Euroopa orjastatud rahvad, kes on sattunud saksa rööv-vallutajate ikke alla, kui oma vabastajatele. Teile on osaks saanud suur vabastamissioon. Olge siis selle missiooni väärilised! Sõda, mida te peate, on vabadussõda, on õiglane sõda. Innustagu teid selles sõjas meie suurte esivanemate Aleksander Nevski, Dimitri Donskoi, Kuzma Minini, Dimitri Požarski, Aleksander Suvorovi ja Mihhail Kutuzovi mehine eeskuju! Lehvigu teie kohal suure Lenini võidukas lipp!»¹

Täies rännaku- ja lahinguvarustuses polkude range rivi ja rütmiline samm, tankimootorite ja motoriseeritud väeosade terasene mürin väljendasid otsustavust kaitsta meie kodumaa pealinna, väljendasid nõukogude rahva võitmatut taht ja kindlat veendumust, et vaenlane võidetakse. Nõukogude väed läksid otse paraadilt rindele.

Novembri teisel poolel üritas Saksa fašistlik väejuhatu kaotustest hoolimata uut generaalpealetungi Moskva. Seekord paisati pealetungile 51 diviisi, sealhulgas 20 tanki- ja motoriseeritud diviisi. Hitlerlased kavatsesid kahe võimsa tankigrupeeringu hoopidega Punaarmee rinde läbi murda, Moskva ümber piirata ja vallutada. Ägedad lahingud hargnesid Kalinini rindel, mille kaitsejoon kulges piki Lama jõe idakallast ja põhja pool Volokolamskit, samuti Läänerindel kaitsejoonega ida ja lõuna pool Volokolamskit ning lõuna pool Tuulat. Peahoobi andsid Saksa fašistlikud väed Volokolamski rajoonist, piki Volokolamski—Moskva maanteed, samuti Läänerindelt.

Nõukogude väed, kes asusid kaitsel, andsid vastasele üha sagedamini vastuhoope. Nõukogude lendurid koos õhutõrjesuurtükiväelastega tulistasid fašistlikke lennukeid ning tekitasid vaenlase lennuväele asendamatu kaotusi. Oli päevi, mil nad Moskva juures 30—40 fašistlikku lennukit päevas alla tulistasid. Üldse tulistati Moskva lähistel alla 450 ja rammiti 11 fašistlikku lennukit. Nõukogude suurtükiväelased lasksid vaenlase tankid 200—300 meetri kaugusele ja tulistasid neid lähedalt. Kunagi ei kustu rahva mälestusest kindral I. V. Panfilovi kuulsusrikka 316. laskurdiviisi ühe allüksuse sõjaline

¹ J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1954, lk. 70—71.

kangelastegu Volokolamski maantee ja Dubosekovo tee-
lahkmel.

Väikese nõukogude sõjameeste grupi poole liikus 50
vaenlase tanki. Sõlmus ebavõrdne lahing. Panfiilovlased
töötasid oma positsioonidelt mitte sammugi taganeda.
«Meil ei ole kuhugi taganeda, selja taga on Moskva,» ütles
selle grupi poliitjuht Klotškov-Dijev. Ja panfiilovlased-
kangelased võitlesid elust hoolimata. Ühes oma luuletuses
kirjutas Nikolai Tihhonov nende kohta:

Surmahetkel Vene väljal
seisab kommunistlik noor
kindlalt kommunisti kõrval,
nendega parteitu koos.

Peaaegu kõik selle grupi sõjamehed hukkusid, kuid
vaenlane ei pääsenud läbi. Kahekümne kaheksale panfii-
lovlasele anti Nõukogude Liidu kangelase nimetus. Diviis
kujundati ümber kaardiväe diviisiks ja teda autasustati
Punalipu ordeniga. Hiljem anti diviisile tema komandöri
I. V. Panfilovi nimi, kes langes kangelasena lahingu-
väljal Moskva all. Samal päeval võitles Strokovo külas
fašistlike tankide vastu, kes püüdsid Panfilovi diviisi selja
taha tungida, II sapööri eesotsas poliitjuhi Pavloviga.
Nad pidasid siin kogu päeva hitlerlasi kinni. Kolmas fa-
šistlike tankide kolonn peatati rühma hävitajate poolt,
keda juhtis poliitjuht Georgijev, Mõkanino küla lähedal.

Malojaroslavetsi maantee ja Serpuhhovi teekäänakul
astus vaenlase jalaväekolonniga lahingusse Nõukogude
tanki «T-34» meeskond kommunistliku noore D. Lavri-
nenko juhtimisel. Ägedas lahingus vaenlane purustati.
Vaprad tankistid said saagiks staabiauto, kuus mootor-
ratat ja muid trofeesid. Ühes rindelõigus tegutses rühm
Moskva kommunistliku noore Nataša Kovšova juhtimi-
sel, kes asendas lahingus hukkunud komandöri. Rühm
pidas ebavõrdset lahingut hitlerlaste ülekaalukate jõudu-
dega. Palavas heitluses hukkusid üksteise järel peaaegu
kõik rühma võitlejad. Elus olid veel raskesti haavatud
snaiper Novikov ja kaks kommunistlikku noort — Nataša
Kovšova ja tema sõbranna Maša Polivanova. Tütarlapsed
jätkasid kahekesi lahingut fašistidega. Kuid siis lõppesid
padrunid ja seejärel ka granaadid. Ent kommunistlikud
noored ei andnud vaenlasele alla. Lasknud hitlerlased

lähedale tulla, embasid tütarlapsed teineteist ja süütasid viimased kaks granaati. Ka fašistidele läks see kalliks maksuma. Kümned vaenlase sõdurid hukkusid vaprate kommunistlike noorte käe läbi. Nii mehiselt ja vapralt võitlesid vaenlase vastu kodumaa kaitsjad, näidates kindluse, kangelaslikkuse ja sõjalise oskuse eeskujuga.

Kangelaslikult pani vaenlasele vastu Tuula garnison, mis koosnes Punaarmee väeosadest ja töölissalkadest. Ehkki vaenlasel oli tankide osas suur ülekaal, ei suutnud ta Tuulat vallutada.

Ainult tohutute kaotuste hinnaga läks hitlerlastel korda mõnes kohas Moskvale 24—40 km kaugusele läheneda. Vaenlane peatati Kalinini—Jahroma—Lobnja—Krjukovo—Zvenigorodi—Naro-Fominski ja Mordvessi—Mihailovi—Jeletsi joonel.

Vaenlase tagalas arenes võimas partisaniliikumine, mida organiseeris Kommunistlik Partei.

Põrandaaluste parteiorganisatsioonide ja partisaniliikumise ülesanded vaenlase tagalas määratleti partei Keskkomitee otsusega 18. juulist 1941 «Võitluse organiseerimisest vaenlase vägede tagalas». Need ülesanded seisid selles, et luua saksa fašistlikele röövvallutajatele väljakannatamatud tingimused, desorganiseerida nende sidet, transporti ja sõjaväeosi, ajada nurja kõik nende kavatsused, hävitada hitlerlasi ja nende käsilasi. Kogu saksa fašistlike okupantide vastu suunatud tegevuse juhtimiseks nende poolt vallutatud territooriumil oli vaja välja arendada laialdane põrandaaluste parteiorganisatsioonide võrk. Partei Keskkomitee juhtnõoride kohaselt pidid võitlust vaenlase tagalas organiseerima vabariiklike, oblastite ja rajoonide partei- ja nõukogude organisatsioonide juhtivad töötajad ise. Nad pidid asuma nende ennastsalgavate võitlejate gruppide ja salkade etteotsa, kes pidasid võitlust saksa fašistlike röövvallutajate vastu.

Juhindudes neist ÜK(b)P Keskkomitee juhtnõoridest, moodustasid fašistide poolt vallutatud vabariikide ja oblastite parteiorganisatsioonid tähtsamates asustatud punktides põrandaaluseid oblasti- ja rajoonikomiteesid ja parteiorganisatsioone. Põrandaaluste parteiorganisatsioonide loomiseks ja partisaniliikumise juhtimiseks suunati vaenlase tagalasse kõige kindlaimad partei, nõukogude ja komsomoli juhtivaid töötajaid, aga ka nõukogude võimule ustavaid parteituid seltsimehi, kes tundsid nende

rajoonide tingimusi, kuhu nad suunati. Vallutamise ohus olevate rajoonide ja oblastite parteiorganisatsioonid viisid aegsasti osa kommuniste ja kommunistlikke noori illegaalsesse olukorda, organiseerisid põrandaaluseid parteiorganisatsioone, formeerisid diversioonigruppe ja partisanisalku, rajasid metsades nende dislokatsioonibaase ning relva-, laskemoona- ja toiduainete ladusid. Partisanirühmadesse ja -salkadesse läksid kommunistid ja kommunistlikud noored, kes ei kuulunud põrandaaluste parteiorganisatsioonide koosseisu.

Põrandaalused partei- ja komsomoliorganisatsioonid loodi peaaegu kõigis vaenlase poolt okupeeritud Moldaavia, Ukraina, Valgevene, Eesti, Leedu, Läti ja Karjala-Soome vabariigi oblastites ja rajoonides, samuti vaenlase poolt okupeeritud Leningradi, Kalinini, Smolenski, Orjoli, Kurski, Tuula, Moskva ja teiste Vene NFSV oblastite rajoonides.

Põrandaalused parteiorganisatsioonid tegid vaenlase tagalas suurt massilist poliitööd. Nad paljastasid väsimatult saksa fašistlike röövullutajate veriseid kuritegusid, tugevdasid rahvas usku meie võidusse. Kasutades põrandaalustes trükikodades trükitud, vahel aga ka lihtsalt käsitsi kirjutatud ajalehti ja lendlehti, andsid kommunistid elanikkonnale edasi Nõukogude Informatsioonibüroo teadaandeid, jutustasid Nõukogude Liidu sõjalis-poliitilisest ja rahvusvahelisest olukorrast.

Sõja algpäevil said parteiorganisatsioonid ise väga kasinat informatsiooni olukorrast Nõukogudemaal ja Suure Isamaasõja rinnetel. Paljudel põrandaalustel partei-algorganisatsioonidel ja isegi partei rajoonikomiteedel, samuti lahingute käigus loodud partisanisalkadel ei olnud raadiovastuvõtjaid, rääkimata juba väliraadiojaamadest. Hiljem varustati nad raadioside vahenditega ning see andis neile võimaluse saada õigeaegselt informatsiooni ja põhilisi nii poliitilist kui ka sõjalist laadi juhendeid. Tunduva osa raadioside vahendeid said põrandaalused parteiorganisatsioonid ja partisanisalgad vaenlase väegarnisonide ründamise tulemusena.

Suuri raskusi oli põrandaalustel parteiorganisatsioonidel sõja algul samuti trükikodade ja paberiga. Esimesed trükikojad saadi samasugusel teel kui raadioside vahendid. Tšernigovi põrandaalune partei oblastikomitee näiteks organiseeris oma trükikoja fašistide poolt rajooni-

keskuses Holmis purustatud trükikojast. Oblastikomitee ülesandel valiti salaja välja ligikaudu 60 kg mitmesuguseid trükikirju, leiti ka terveks jäänud tähekastid. See kõik veeti öö varjus metsa. Puust valmistati ladumisvinkel ning tahmast ja petrooleumist trükivärv. Neli päeva kestnud visa töö tulemusena anti välja esimene trükitud lendleht, mille tiraaž oli 500 eksemplari ning mis kandis pealkirja «Kes on partisanid ja kelle vastu nad võitlevad». Alles siis, kui 1942. aasta mais loodi partisaniliikumise keskstaap, organiseeriti põrandaaluste parteiorganisatsioonide varustamist kaasaskantavate trükikodadega ja paberiga «suurelt maalt». Peaaegu igas partisanisalgas anti välja seinalehti ja võitluslehti. Mõned partisanisalkade koondised andsid välja käsitsi kirjutatud ajakirju.

Paremas olukorras olid need põrandaalused parteiorganisatsioonid, mis olid aegsasti loodud rajoonides, mida ähvardas vaenlase poolt vallutamise oht. Need varustati juba varem raadiovastuvõtjate ja teiste sidevahenditega ning trükikodade ja rotaatoritega. Moskva parteikomitee näiteks muretses kõigile vaenlase poolt ohustatud rajoonidele varakult rotaatorid ja rajas seal 13 illegaalset trükikoda. See tagas lendlehtede, mõnedes rajoonides aga ka ajalehtede regulaarse väljaandmise.

Uskumatult rasketes tingimustes, halva valgustuse juures ja puudulike seadmetega anti välja lendlehti ja isegi ajalehti. Agitaatorite ja partisanide-luurajate abil levitati neid elanikkonna hulgas, kleebiti majaseintele, jagati kolhoosnikutele turgudel. Elanikkond võttis rõõmuga vastu väikesed, tagasihoidlikult kujundatud lendlehed. Need rändasid mööda külasid ja neid anti käest kätte. Lendlehed ja ajalehed kutsusid rahvast üles võitlusele, desorganiseerisid vaenlase sügavat tagalat, paljastasid fašistlikku valepropagandat, ohutasid viha rööv-vallutajate vastu.

Põrandaalused parteiorganisatsioonid taotlesid seda, et neil oleks igas asustatud punktis oma organisaatorid kommunistide, kommunistlike noorte ja kõige kindlamate parteitute hulgas. Tavaliselt valiti sellele tööle kohalikud elanikud. Organisaatorid levitasid lendlehti, täitsid partisanisalkadele reservide ettevalmistamise ja partisane toiduainetega varustamise ülesandeid, tutvusid olukorraga külas ja elanikkonna meeleoluga ning kogusid vaenlase

kohta andmeid. Sellest kõigest informeerisid nad partei rajoonikomiteesid.

Vaenlase poolt vallutatud territooriumil asuvate kommunistide, kommunistlike noorte ja parteitute aktivistide hulgast kerkisid esile tuhanded agitaatorid ja propagandistid, kes julgesti kandsid tõe rahvahulkadesse. Agitaatorid läksid küladesse ja linnadesse ühekaupa, vahel aga ka 2—3-liikmelises grupis, paariks päevaks, kuuks, mõnikord isegi kauemaks. Nad jutustasid rahvale olukorrast Nõukogudemaal ja rindel, samuti teistes fašistide poolt okupeeritud rajoonides, jätsid elanikkonnale ajalehti, lendlehti ja kirjandust ning läksid edasi. Agitaatoriteks saksa vallutajate vastu olid ka elanikud ise, kes kannatasid vaenlase veriste roimade all. Emad, kes olid kaotanud oma lapsed, piinatud naised ja raugad, orbudeks jäänud lapsed, kes hulkusid ringi ning otsisid peavarju ja tükki leiba, linnade ja külade tuhaasemed — kõik kutsus üles kätte maksma. Nõukogude inimeste südameid täitis metsik viha vaenlase vastu ja nende käed sirutusid relva järele.

Parteiorganisatsioonid kasutasid iga sündmust, iga «suurelt maalt» nende kätte sattunud poliitilist dokumenti selleks, et innustada üha uusi inimesi võitlusele vaenlase vastu. Ühe Ukraina K(b)P põrandaaluse rajoonikomitee sekretäri kätte sattus lendleht, mis oli heidetud Nõukogude lennukilt. Selles räägiti, et sakslaste plaan Moskva ümber piirata ja vallutada on nurja aetud. Viivitamata kutsuti kokku parteikoosolek, kes otsustas lendlehe paljundada ja tutvustada seda partisanisalgale, samuti otsustati kahes külas miiting läbi viia. Järgmisel päeval ilmusid külasse partisanid, olles eelnevalt külaservadele valve välja pannud, ning käskisid külavanemal kolhoosnikute üldkoosoleku kokku kutsuda. Nüüd jutustasid partisanid neile fašistlike vägede purustamisest Moskva all ja Punaarmee otsustavast pealetungist kõigil rinnetel. Partisanid kutsusid koosolekul viibijaid üles saboteerima fašistlike võimude käske ja korraldusi. Kolhoosnikud olid selle ebatavalise koosoleku üle väga rõõmsad ja tervitasid palavalt teadaannet Nõukogude vägede võitudest.

Okupeeritud rajoonide elanikkond püüdis ahnelt iga teadet «suurelt maalt», inimesed käisid ära kümneid kilomeetreid, et saada ajalehte või lendlehte. Tähtsate sünd-

Partisanid loevad sm. Stalini kõnet Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevast

mustega «Pravda» number anti käest kätte, külast külla. Nii rändas see «Pravda» eksemplar, kus oli sees kõne Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevast, läbi sajad asustatud punktid. Seda lugesid rohkem kui 20 000 inimest ja säilitasid kui suurt varandust.

Paljude Vileika oblasti külade talupojad läksid salaja kümnete verstade kaugusele Vitebski oblastisse partisaanide juurde, et saada ajalehti. Karjala-Soome NSV Šelkozero, Olonetsi ja Vedlozero rajooni külades käisid paljud elanikud metsas nõukogude lendlehti otsimas. «Käisime metsast tõde toomas,» ütlesid nad.

Okupeeritud rajoonide nõukogude elanikkond osutas igati vaenlasele vastupanu, keeldus tunnustamast saksa fašistlike okupantide võimu, ajas nurja nende korral-

dusi. Näiteks Donbassis kuulutasid okupandid välja töö-
võimelise elanikkonna mobilisatsiooni, kuid määratud
päeval ei ilmunud sakslaste asutusse ükski inimene.
Leedu NSV Sventsjanski maakonnas ilmus kogu maa-
konnast mobilisatsioonipunkti kolm inimest. Minski oblastis
püüdsid saksa röövvalutajad korduvalt, kuid asjatult
organiseerida Valgevene omakaitse korpust: vabatahtlikke
ei leidunud, sunniviisilisest mobilisatsioonist aga hoidus
elanikkond kõrvale. Leningradi oblastis täitsid metsa-
töödele aetud kolhoosnikud ähvardustest hoolimata ainult
1 protsendi tööülesandest. Zaonežje elanikud, kes olid
mobiliseeritud parvetustöödele, uputasid sajad meetrid
kanepiköit, kümned kirved ja pootshaagid, lõhkusid laiali
palgiparvi. Reas Ukraina ja Valgevene ning Leningradi,
Kalinini, Smolenski, Orjoli ja Moskva oblasti rajoonides
lasti maha peaaegu kõik sakslastest põllumajanduse juhid
ning hävitati okupatsioonivõimu organeid külas. Elanik-
kond peitis ära saagi ega andnud okupantidele põllu-
majandussaadusi. Paljudes saksa fašistlike röövvaluta-
jate poolt okupeeritud rajoonides püstitasid põrandaalu-
sed organisatsioonid ülesande mitte anda vaenlasele
ainustki kilogrammi teravilja. Kolhoosikülvid kinnistati
partisanisalkadele. Kolhoosnikud koristasid ja peksid vilja
partisanisalkade kaitse all, jaotasid vilja omavahel ja
andsid ülejäägid partisanidele.

Partisaniliikumine vaenlase tagalas arenes põranda-
aluste parteiorganisatsioonide juhtimisel. Suure Isamaa-
sõja esimesel perioodil ei võtnud partisaniliikumine küll
üldrahvaliku võitluse iseloomu, kuid oli juba küllaltki
laiaulatuslik. Partisanisalgad olid alles väikesearvulised,
kuid need tegutsesid peaaegu kõigis vaenlase poolt oku-
peeritud Ukraina ja Valgevene rajoonides ning Krimmi,
Leningradi, Kalinini, Smolenski, Orjoli, Kurski, Tuula
ja Moskva oblastis.

Üheks kõige raskemaks küsimuseks partisaniliikumise
arenemise esimesel perioodil oli relvastuse küsimus.
Põrandaalused parteiorganisatsioonid moodustasid kom-
munistidest ja kommunistlikest noortest spetsiaalsed hil-
jutistelt lahinguväljadelt relvade kogumise grupid. Need
grupid kogusid tuhandeid vintpüsse, automaate ja gra-
naate ning sadu tuhandeid padruneid. Edaspidi hangiti
relvi sel teel, et rünnati vastase ladusid ja asustatud
punktides asuvaid fašistlike vägede garnisone. Palju relvi

said partisanid elanikkonnalt. Minski oblasti ühe rajooni talupojad näiteks andsid ühe aasta jooksul Tškalovimelisele partisanibrigaadile 200 vintpüssi, 14 kuulipildujat ja 10 000 padrunit. Kui partisaniliikumisse olid tõmmatud kümned ja sajad tuhanded inimesed, leidis salkades ka spetsialiste, kes tootsid relvastust ja muid vahendeid võitluseks fašistlike röövvalutajate vastu. Minski oblasti neljas rajoonis näiteks organiseeriti relvade parandamise ja tootmise töökojad. Ühe koondise brigaadides valmistati ühe kuu jooksul oma jõududega 26 automaati (mudel ПППШ) ja üle tuhande käsigranaadi. Paremini olid relvastatud Leningradi, Kalinini, Smolenski, Orjoli, Kurski, Tuula ja Moskva oblasti partisansalgad, kus varakult olid loodud illegaalsed relva- ja laskemoonalaod.

Vaatamata oma väikesearvulisusele muutusid partisansalgad juba Isamaasõja esimesel perioodil vaenlasele ähvardavaks ohuks. Nad jälitasid ja hävitasid teda igal sammul ning ajasid nurja tema kavatsusi.

Lahingute perioodil Moskva all arendasid eriti laialdast tegevust Moskva, Kalinini ja Tuula oblasti partisansalgad. Partisanid rüüstasid Saksa fašistlike väeosade tagalat ja voore, purustasid raudteid ja maanteid, rikkusid sidet, hävitasid relvaladusid ja toiduainete tagavarsid ning vaenlase elavjõudu. Nad kogusid Punaarmee väeosadele vajalikke andmeid ning aitasid seega kaasa nende lahinguoperatsioonidele. Ainuüksi Moskva oblasti rajoonides hävitasid partisanid rohkem kui 18 000 hitlerlast, 222 vaenlase tanki ja soomusmasinat, 102 suurtükki, 6 lennukit, kuni 1000 autot, 742 vagunit, 29 laskemoonaja toiduainete ladu.

Nõukogude rahvas ei unusta kunagi niisuguseid Moskva-lähise rahvatasujate nimesid, nagu partisanigrupi komandör Ugodski rajooni täitevkomitee esimees M. Gurjanov, Ruza rajooni partisanigrupi komandör S. Solntsev, Tuula oblasti Lišnjugi küla kolhoosnik I. Ivanov, Kalinini oblasti 80-aastane kolhoosnik Matvei Kuzmin, partisanid—kommunistlikud noored Zoja Kosmodemjanskaja, Aleksander Tšekalin, Liza Tšaikina ja paljud teised. Nende julgus, mehisus ja vaprus innustasid nõukogude inimesi uutele kangelastegudele kodumaa nimel.

Kaks kuud ründas Saksa fašistlik armee Nõukogude vägede positsioone Moskva all, kaks korda üritasid hit-

lerlased niinimetatud generaalpealetungi, kuid nad ei olnud suutelised murdma Punaarmee vastupidavust.

Nõukogude inimeste kangelaslikud jõupingutused ja Punaarmee võrratu vaprus muutsid jõudude vahekorra otsustavail rindesuundadel meie kasuks ning löid tingimused Nõukogude vägede üleminekuks vastupealetungile.

Tänu nõukogude inimeste ennastsalgavale tööle ning parteiorganisatsioonide tohutule organiseerivale tegevusele, kes seadsid sel perioodil esiplaanile sõjalise mobiliseerimistöo, sepistati tagalas vägede ja lahingutehnika võimsad reservid. Need suunati kiiresti rindele ja koondati kõrgema ülemjuhatusesse korraldusel Moskva rajooni. See asjaolu, et Kõrgema Ülemjuhatusesse Peakorter koondas varjatult suured strateegilised reservid vaenlase tiibmiste löögirühmituste vastu ning et need õigeaegselt tegevusse rakendati sel perioodil, kui vaenlase väed olid visade lahingute tagajärjel pealinna lähistel äärmiselt nõrgenenud, kui nad ei olnud jõudnud veel kaitsele üle minna ja end hõivatud positsioonidel kindlustada, võimaldas lühikese aja jooksul tuua muudatuse jõudude vahekorras otsustavail rindelõikudel.

Et purustada vaenlase grupeerimised, kes ohustasid Leningradi ja Rostovit, siduda vastase jõude neil suundadel ning mitte lasta tal neid otsustaval momendil Moskva juurde paisata, organiseeris Nõukogude kõrgem ülemjuhatus eelkõige vastupealetungi Nõukogude—Saksa rinde tiibadel.

1941. aasta 27. novembril andsid Nõukogude väed võimsa hoobi vaenlase Rostovi grupeerimisele põhjast, idast ja lõunast ning vabastasid 29. novembril Rostovi Doni ääres. Vastase purustatud tankiväediviisid taganesid paanikas Taganrogi suunas Miussi jõe joonele. See Nõukogude vägede võit hoidis ära vaenlase sissetungi ohu Põhja-Kaukaasiasse ning sundis vastase lõuna suunal pikemaks ajaks kaitsele üle minema.

Rostovi järel vabastati Tihvin. Alates 12. novembrist anti saksa fašistlikele röövvalutajatele rida vastulööke Malaja Višera ja Tihvini all ning seejärel Volhovi rajoonis. Vaenlase Tihvini grupeerimised purustati. Sama saatus tabas ka Saksa fašistlike vägede Šumski—Volhovi grupeerimist. Seega aeti nurja hitlerlaste teine katse ühineda soomlastega ja vallutada Leningrad. Vaenlase Tihvini

grupeeringu purustamine Nõukogude vägede poolt võttis vastaselt võimaluse jätkata pealetungi Leningradile.

Nõukogude vägede võit Rostovi ja Tihvini all, mis lõppes vaenlase Rostovi ja Tihvini grupeeringu purustamisega, ei lasknud Saksa fašistlikul väejuhatusel Moskva alla üle tuua ainustki diviisi. See kergendas tingimuste loomist selleks, et Nõukogude väed võisid Moskva all vastupealetungile üle minna.

6. detsembril 1941 läksid Kalinini rinde väed kindral I. S. Konevi juhtimisel Kalinini suunas üle vastupealetungile. Järgmisel päeval läksid Läänerinde Nõukogude väed kindral G. K. Žukovi juhtimisel üle vastupealetungile Klini—Solnetsnogorski ja Tuula suunas ning Edelarinde väed Nõukogude Liidu marssali S. K. Timošenko juhtimisel Jeletsi all. Laial rindel, Kalininist Jeletsini, kogupikkusega 800 kilomeetrit, puhkesid ägedad lahingud. Saksa fašistlikele vägedele andsid hoope mitu meie armeed. Vaenlane ei suutnud taluda Nõukogude vägede ühist survet ja hakkas taganema, jättes lahinguväljale maha suurtükke, autosid ja tanke ning tuhandeid surmasaanuid ja haavatuid. Suuskadega varustatud nõukogude jalaväelased tungisid tervete pataljonide kaupa vastase tagalasse. Nad vedasid endi järel kelkudel kaasa kuulipildujaid, miinipildujaid ja pataljoni kahureid.

Läänerinde väed tekitasid paljudele Saksa fašistliku armee väekoondistele, sealhulgas ka tema tankigrupeeringutele, põhja ja lõuna pool Moskvat raskeid kaotusi.

Lahinguis Moskva all kandis suuri kaotusi Saksa fašistlike vägede peamine grupeering — Keskarmeegrupp. Ta kaotas sajad tuhanded surmasaanutena, haavatutena ja vangilangenutena ning hulgaliselt lahingutehnikat.

1941. aasta detsembri lõpuks paisati Saksa fašistlikud väed piki Lama—Ruza—Moskva—Nara jõgede ja Okaa läänekallast kulgevale joonele. Siin kohtasid Nõukogude väed vastase ettevalmistatud kaitset — kaitsepunktide ja vastupanusõlmede süsteemi.

Paisanud vaenlase Moskva alt tagasi, arendasid Nõukogude väed üldpealetungi laial rindel Kalininist kuni Kastornajani. Üksikutes rindelõikudes liikusid nad rohkem kui 400 kilomeetrit läände. Saksa fašistlikest rööv-
vallutajatest vabastati täielikult Moskva ja Tuula oblast ning kümned teiste oblastite linnad ja külad.

Rea edukaid operatsioone sooritasid ka Lõunarinde

Nõukogude väed. 1941. aasta detsembri lõpul ja 1942. aastal purustasid Punaarmee ja Musta mere laevastiku väeosad vastase suure grupeeringu Kertši poolsaarel ning vallutasid Kertši ja Feodossia. 1942. aasta jaanuari teisel poolel vabastati Barvenkovo ja Lozovaja.

Punaarmee võidul Moskva all ja Nõukogude vägede edukal pealetungil 1942. aasta talvel oli suur sõjaline ja poliitiline tähtsus. Esmakordselt kogu Teise maailmasõja kestel sai fašistlik Saksamaa ranga kaotuse osaliseks. Ägedates lahingutes võttis Punaarmee vastaselt ära strateegilise initsiatiivi ning purustas tema paremad jala- ja tankiväe diviisid. Meie võit Moskva all ja talvine pealetung tekitasid teatava murrangu võitluse käigus Nõukogude—Saksa rindel. Punaarmee hajutas müüdi fašistlike vägede võitmatusest, mattis lõplikult maha hitlerliku «välksõja» strateegia. Saksamaa asetati pikaldase sõja pidamise paratamatuse ette, mis ei kuulunud Hitleri esialgsetesse arvestustesse.

Punaarmee võitude mõjul tugevnes Hitleri-vastane koalitsioon. Hitlerlaste poolt orjastatud Euroopa rahvad hakkasid okupantidele julgemini vastupanu osutama, kogusid jõude otsustavaks võitluseks vaenlase vastu.

Meie sõjaline edu Moskva all tugevdas veelgi rahva ja armee võitlusvaimu, nende veendumust võidus fašistliku Saksamaa üle. Punaarmee võitluses Moskva all kehastusid Nõukogude riigi vääramatu jõud ja võimsus, meie rahva kindlus ja mehisus.

PINGELINE VÕITLUS NÕUKOGUDE—SAKSA RINDEL JÄTKUB. PUNAARMEE JA RAHVAS KAITSEVAD KANGELASLIKULT STALINGRADI

1942. aasta suveks olid Nõukogude Liit ja tema armee muutunud tugevamaks kui nad olid Suure Isamaasõja alguses. Kuid need jõud ei olnud veel küllaldased selleks, et murda Saksa fašistliku armee selgroog ja kihutada ta Nõukogudemaa piiridest välja. NSV Liidu peamisi relvastatud jõude ei olnud seni jõutud välja arendada, Punaarmee tehniline ümbervarustamine kaasaja lahingutehnikaga ei olnud lõpule viidud. Meie vägedel ei olnud ikka veel küllaldast sõdimisuskust, nad ei osanud vaenlast eksimatult lüüa, nagu seda nõudis sõjateadus. Kogu rahvamajanduse ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja nõuetele oli täies hoos, kuid selle tulemused ei olnud veel jõudnud avalduda armee relvastamise intensiivistamisel. Paljude läänerajoonidest evakueeritud ettevõtete taaspüstamine uues kohas ei olnud lõpule viidud. Äsja saksa fašistlikest röövvallutajatest vabastatud rajoonides võis kõikjal näha varemeid ja tuleasemeid, kümned tuhanded inimesed olid ilma peavarjuta, tööstusettevõtted ja kolhoosid olid laostatud. Vaenlane oli ikka veel Moskva lähedal, Vjazma juures. Tema käes olid strateegiliselt ja majanduslikult tähtsad rajoonid. Miljonid nõukogude inimesed vaevlesid saksa fašistlikus orjuses. Raske oli Leningradi elanikel. Linn oli maismaa poolt ümbritsetud vastase vägedega ning tal tuli taluda barbaarset pommitamist ja suurtükkidest tulistamist.

Keeruliseks oli jäänud ka Nõukogudemaa rahvusvaheline olukord. Jaapani imperialistid hoidsid ikka NSV Liidu Kaug-Ida piiridel Kvantungi armeed, varitsedes soodsat momenti Nõukogude Liidule kallaletungimiseks, et vallutada Kaug-Ida ja Siber. Jaapani sõjalae-

vad takistasid Nõukogude laevandust Kaug-Idas, pidasid kinni ja uputasid Nõukogude kauba- ja kalapüügilaevu. Kasutades Nõukogude Liidu rasket olukorda, rikkus Jaapan lepingujärgseid kohustusi, püüdis šantažeerida ja Nõukogude riigilt mitmesuguseid järeleandmisi välja pressida.

Türgi, kes küll ametlikult neutraliteedi välja kuulutas, oli tegelikult fašistliku Saksamaa liitlane. Ta andis Saksamaa käsutusse kõik oma majanduslikud ressursid, koondas Nõukogude piiri äärde suure armee, kavatsedes soodsal hetkel NSV Liidule kallale tungida, et rebida temalt Bakuu ja teised majanduslikult tähtsad rajoonid Taga-Kaukaasias. Türgi välisminister teatas hitlerlikule suursaadikule Papanile, et Türgi on eluliselt huvitatud Venemaa võimalikult täielikumast lüüasaamisest.

Jaapani ja Türgi valitsevate ringkondade vaenulik poliitika sundis hoidma tunduvat osa Punaarmee Kaug-Ida ja lõunapiiride kaitsel.

Pärast lüüasaamist 1941/42. aasta talvel muutusid Saksamaa ja tema armee nõrgemaks, kui nad olid 1941. aasta suvel. Ta Euroopa tagala ja niinimetatud uus fašistlik kord Euroopas muutusid üha ebakindlamaks. Okupeeritud maades kasvas viha ja aktiveeris võitlus hitlerliku türannia vastu, sagesid sabotaažiaktid sõjatehastes ning relva- ja laskemoonaladude õhkulaskmise, sõjaväeeselonide kraavilaskmise, fašistlike sõdurite ja ohvitseride tapmise juhtumid. Kõik fašistide poolt vallutatud Nõukogude rajoonid olid haaratud partisanisõja tulekahjust. Ja isegi Saksamaal endas hakkas ilmema rahulolematuse tundemärke verise sõja jätkamise vastu, mille lõppu ei olnud näha. Kuid hitlerlastel oli veel nii materiaalseid kui ka inimreserve. Fašistliku Saksamaa käsutuses olid ikka veel peaaegu kogu Euroopa ressursid. Teda toetasid Itaalia, Rumeenia, Ungari, Soome ja teised riigid. Jätkates peremehetsemist Lääne-Euroopa maades ja võttes tarvitusele erakorralised abinõud, suutis fašistlik Saksamaa pärast talviseid lüüasaamisi Nõukogude—Saksa rindel toibuda. Saksa väejuhatusel läks korda säilitada oma armee võitlusvaimu, meelitades sõdureid isikliku kasu saamise perspektiividega nõukogude rahva alistamise arvel. Seega oli hitlerlik Saksamaa ikka veel tugev vaenlane, kes suutis uut pealetungi üritada.

Neis tingimustes oleks teise rinde avamine Euroopas

lõplikult muutnud jõudude vahekorra vabadustarmastavate rahvaste kasuks, kiirendanud vaenlase purustamist ning oleks säästnud miljonite sõdurite ja rahulike kodanike elu. Kuid seda ei juhtunud. Inglise ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad, kes väljendasid imperialistliku kodanluse huve, ei kiirustanud teise rinde avamisega. Ehkki nad olid Hitleri-vastases koalitsioonis, pooldasid nad nii Saksamaa kui ka Nõukogude Liidu väljakurnamist.

«Keegi ei või ette näha, missuguseks kujuneb jõudude vahekorrd ning kes on sõja lõpul võitja armee,» kirjutas Churchill 1942. aasta algul Edenile. «Kuid näib tõenäolisena, et Ameerika Ühendriikide ja Briti impeeriumi kaugegtki välja ei kurnata ja nad kujutavad endast oma majanduse ja relvastuse poolest kõige võimsamat blokki, mida maailm kunagi on näinud, ning et Nõukogude Liit vajab meie abi oma maa taastamiseks palju suuremal määral, kui meie vajame siis tema abi.»

Euroopas teise rinde avamise vajalikkusest teatas Nõukogude valitsus oma liitlastele juba sõja esimestel kuudel. Veel 1941. aasta septembris kirjutas Nõukogude valitsuse juht J. V. Stalin isiklikes läkitustes W. Churchillile sellest, et Hitler peab ohtu läänest blufiks ja viib karistamatult oma vägesid üle Nõukogude—Saksa rindele. Et takistada hitlerlaste edasiliikumist NSV Liidu piirides, kirjutas Stalin, on vaja avada teine rinne, mis võiks tõmmata enda vastu 30—40 diviisi.¹ Teise rinde avamise küsimust arutati NSV Liidu ja Inglismaa vahel 1942. aasta mais-juunis. Nende läbirääkimiste põhjal vastuvõetud Inglise-Nõukogude kommünikees öeldi, et «saavutati mõlema maa vahel täielik leppimus teise rinde loomise pakiliste ülesannete kohta Euroopas 1942. aastal».²

Kuid sellest avaldusest hoolimata venitasid inglise-ameerika imperialistid endiselt teise rinde avamisega. W. Churchill hakkas Ameerika Ühendriikidelt taotlema, et loobutaks kõigist plaanidest tungida 1942. aastal üle La Manche kanali Euroopasse, kuna Inglismaal ei olevat

¹ Vt. «Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг.», т. I, Госполитиздат, 1957, lk. 18—20, 22—23.

² Nõukogude Liidu välispoliitika Isamaasõja ajal, I kd., Tallinn, 1947, lk. 215.

selleks vajalikke sõjalisi jõude ja puuduvat tonnaaž vägede üleveoks.

Inglismaa valitsus ja väejuhatas pidasid võimalikuks dessantide saatmist Prantsusmaale 1942. aastal ainult sel juhul, kui Saksamaa demoraliseeritakse ebaedu tõttu võitluses Venemaa vastu. Samasugust seisukohta jagas ka Ameerika Ühendriikide president Roosevelt, kes pidas võimalikuks teise rinde avamist Euroopas 1942. aastal «Saksamaa sisemise krahhi või Venemaa peatse sõjalise krahhi korral».

Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsused ei täitnud oma kohustusi teise rinde avamisel Euroopas 1942 aastal, ja Nõukogude Liidul tuli jälle sõdida üksinda fašistlike riikide koalitsiooni vastu.

Teise rinde puudumine Euroopas võimaldas Saksa fašistlikul väejuhatusel tuua Lääne-Euroopast kümneid diviise Nõukogude—Saksa rindele, kus otsustati Teise maailmasõja saatus, maailma vabadustarmastavate rahvaste saatus. Samal ajal sundisid hitlerlased oma liitlasi — Itaalia, Ungari, Rumeenia ja Soome valitsevaid ringkondi andma rindele uusi väekoondisi. Hitlerlikku Saksamaad abistas ka fašistlik Hispaania, kes saatis Nõukogude—Saksa rindele oma sinise diviisi, mis koosnes tuntud fašistlikest kõrilõikajatest. Selle kõige tõttu läks Saksa väejuhatusel korda paisata 1942. aasta suvel Nõukogude vägede vastu ligikaudu 240 diviisi, kellest 179 olid Saksa diviisid. Sügiseks suurenes vaenlase diviiside koguarv Nõukogude—Saksa rindel 266 diviisini. Kogu sõjakoormat kandis endiselt oma õlgadel nõukogude rahvas.

1942. aasta mai algul sooritasid hitlerlased pealetungi Kertši poolsaarel. Pärast ägedaid lahinguid olid Nõukogude väed sunnitud taanduma ja evakueerusid Tamani poolsaarele.

Juuni algul alustas vaenlane taas pealetungi Sevastopolile. Sellest võtsid osa kuni 300 000 sõdurit, rohkem kui 400 tanki ja kuni 900 lennukit. Hitlerlased püüdsid Sevastopolit vallutada juba 1941. aastal, kuid kangelaslinna mehised kaitsjad lõid vaenlase korduvad rünnakud tagasi. Sooritades uut pealetungi, lootsid saksa fašistlikud rööv vallutajad seekord mõne päevaga linna vallutada ja vabanenud väed paisata pealetungiks Lõuna rindele. Kangelaslinna ähvardas taas suur oht.

Nõukogude sõjamehed kaitsesid kindlalt linna, tõrjudes iga päev tagasi 15—20 rünnakut. Tormijooks linnale kestis peaaegu terve kuu. Suurte kaotuste hinnaga läks vaenlasel korda Sevastopoli sisse murda. Kolm päeva käisid visad lahingud linnas endas, lohkudes, purustatud hoonetes, üksikuil kõrgendikel. 3. juulil 1942 jäeti Sevastopol pärast 250 päeva kestnud kangelaslikku kaitset kõrgema ülemjuhatause käsu kohaselt Nõukogude vägede poolt maha. Sevastopoli kaitse läks Isamaasõja ajalukku selle ühe kõige eredama leheküljena.

Nõukogude vägede sunnitud taandumine Krimmist halvendas järsult sõjalist olukorda lõunas.

Nõukogude vägede katse löögiga Harkovi suunas Saksa fašistlike vägede suurt juunikuu pealetungi Lõunarindel nurja ajada lõppes ebaõnnestumisega. Haaranud initsiatiivi, alustasid Saksa fašistlikud väed 10. juunil pealetungi Harkovi rindelõigus ja 28. juunil arendasid suurt pealetungi Kurski—Voroneži suunas. Vaenlasel läks korda meie vägede kaitsest läbi murda ja Voroneži juurde välja jõuda. Kohanud Voroneži all Nõukogude vägede visa vastupanu, pöördusid Saksa fašistlikud väed lõunasse.

Ägedad lahingud puhkesid Stalingradi suunas. Vastane koondas siia 29 diviisi, sealhulgas 4 tanki- ja 3 motoriseeritud diviisi, ning 4. õhulaevastiku, mis koosnes rohkem kui 900 lennukist. Kuu aega pidasid Stalingradi rinde Nõukogude väed (rindejuhataja A. I. Jeremenko, sõjanõukogu liige N. S. Hruštšov) vastu vaenlase tormilisele survele, avaldades seninägemata kangelaslikkust, mehisust ja kindlust. Neli vaprat tankihävitajat — Boloto, Aleinikov, Samoilov ja Belikov — tõrjusid ebaõrdses lahingus tagasi Saksa tankide ägedad rünnakud ning hävitasid 15 vaenlase masinat.

Nõukogude vägede võrratu kindlus ja ennastsalgavus ajasid nurja hitlerlaste katse käigult Doni jõge forsseerida ja Stalingradi sisse murda. Vaenlane peatati. See võimaldas Nõukogude väejuhatusel linna kaitset tugevdada. Kaitseehitiste rajamisest Stalingradi all võttis aktiivselt osa kogu linna ja oblasti elanikkond. Parteiorganisatsiooni üleskutsel töötas kaitseehitiste rajamisel juba siis, kui lahingud käisid linna kaugetel lähistel, iga päev rohkem kui 150 000 töölist ja kolhoosnikut, sealhulgas üle 2000 kommunisti.

Samal ajal arendas teine vaenlase väerühmitus pealetungi lõunas. 27. juulil vallutas ta Rostovi Doni ääres, augusti lõpul aga jõudis Kaukaasia eelmäestikku.

Arendades pealetungi lõunas, hoidis Saksa fašistlik väejuhatatus endiselt oma armee peajõud Keskrindel, pidades nende eesmärgiks Moskvat. See annab tunnistust sellest, et vaenlase liikumisel lõunasse, naftarajoonide poole, ei olnud abistavaks eesmärgiks mitte ainult ja mitte niivõrd naftarajoonide vallutamine, kuivõrd Punaarmee peajõudude ja reservide Moskva suunalt äratõmbamine, et hoobi puhul Moskvale hõlpsamini edu saavutada.

Iga päevaga kasvas võitluse pinge lõunas. Vaenlane püüdis vallutada meie maa eluliselt tähtsaid rajoonid. Ta okupeeris Donbassi, jõudis viljarikkaisse Doni steppidesse, murdis läbi Kaukaasiasse.

«Võitlus Nõukogude—Saksa rindel,» öeldakse riigikaitse rahvakomissari 7. novembri 1942. aasta käskkirjas, «kujuneb järjest pingelisemaks. Selle võitluse tulemusest oleneb Nõukogude riigi saatus, meie kodumaa vabadus ja iseseisvus.»

Meie maa elas üle erakordselt raskeid aegu. Nõukogude Liit oli ilma jäetud Donetsi söest, kogu lõuna metallurgiast, rikastest viljaaitadest ja loomakasvatuse arendamise rajoonidest. Saksa fašistlike röövvalitajate käes oli territoorium, kus enne sõda elas 45 protsenti kogu elanikkonnast ja toodeti 33 protsenti tööstuse kogutoodangust ning kus oli 47 protsenti kõigist külvipindadest.

Partei ja valitsus asetasid Punaarmee ette ülesande kõrvaldada meie maad ähvardav oht, peatada vaenlane iga hinna eest. «Mitte sammugi tagasi!» — niisugune oli kodumaa käsk, mis leidis väljenduse kõrgema ülemjuhatuses käskkirjas 28. juulist 1942. Selleks oli vaja iga hinna eest pidada rangelt korda ja tugevdada distsipliini vägedes, sisendada igale nõukogude sõjamehele, et taganeda ei ole enam kuhugi, et vaenlase survele tuleb vastu pidada, teisiti on võimatu võitu kindlustada.

Kõrgema ülemjuhatuses käskkiri 28. juulist 1942 oli põhiliseks sõjalis-poliitiliseks dokumendiks, mis määratles Punaarmee lahinguülesanded ja parteipoliitilise töö sisu rindel pingeliste lahingute olukorras. Komandörid, poliit-töötajad ja kõik armee kommunistid kasvasid sõjamees-

tes selget arusaamist, et meie maa sõjaline ja välispoliitiline olukord sõltub otseselt sellest, kuidas iga võitleja, komandör ja poliitlõõtaja täidab oma sõjaväelist kohustust, sõltub kõrgema ülemjuhatusese nõudmiste kõrvalekalduumatust ja täpsest täitmisest.

Kogu parteipoliitiline töö oli suunatud sellele, et teha nõukogude sõjameeste hulgas lõpp muretusele ja enesega rahulolule. Kõik kodumaa kaitsjad teadsid, et iga meie poolt mahajäetud tükike Nõukogude territooriumi nõrgendab meie jõude ja võimalusi, et ei tohi anda oma maad vaenlasele rüvetada. Üldistades möödunud lahingutes saksa fašistlike röövvalutajate vastu omandatud kogemusi, tuletasid armee kommunistid oma relvakaaslastele meelde, et seal, kus mehised nõukogude sõjamehed ei vannu vaenlasele alla, seal saavad hitlerlased tavaliselt lüüa. Meenutades lahinguid Moskva pärast, veendusid võitlejad selles, et Punaarmee on suuteline saksa fašistlike röövvalutajate survele vastu pidama ja nende peajõude purustama. Selleks oli vaja kõigi Punaarmee sõjameeste suurimat vastupidavust, vankumatut kindlust, sõjameesterikkuse ja lahingutehnika edasist omandamist.

Komandörid ja poliitlõõtjad suunasid kodumaa kaitsjate üha kasvava poliitilise entusiasmi ja aktiivsuse vaenlasele vastupanu osutamisele, väeosade lahingutegevuse elavdamisele vastase jõudude hävitamisel, vägede sõjalise väljaõppe täiustamisele, kaitsejoonte rajamisele ja tugevdamisele, massilise snaiperite liikumise organiseerimisele.

Punaarmee väeosade kindlus kasvas iga päevaga. Visalt ja viimase võimaluseni kaitsesid nad iga positsiooni, iga tükikest kodumaa pinnast. Sagenesid juhtumid, kus haavatud ei tahtnud lahinguväljalt lahkuda ja võitlesid kuni viimse veretilgani. Haavata saanud punaarmeelane Matvejev sulges ise verejooksu ja jätkas tulistamist. Kui temalt küsiti, et miks ta oma haavatasaamisest ei teatanud ega läinud meditsiinipunkti, vastas Matvejev: «Mul ei ole kuhugi minna. Minu selja taga on maa, kus elavad mu lapsed, minu perekond.» Punaarmeelane Gubostajev, kes oli käest haavata saanud, keeldus samuti lahinguväljalt lahkumast. «Ma ei lahku enne,» ütles ta, «kui fašistlikud lurjused on tagasi löödud.»

Pärast visasid lahinguid Stalingradi suunal läks vaenlasel korda forsseerida Don, läbi murda Nõukogude

vägede kaitse Vertjatši asula rajoonis ning väljuda 23. augustil Volga kaldale põhja pool Stalingradi. Sõl-
musid ägedad lahingud Stalingradi otsestel lähistel. Nõu-
kogude vägede vastupanu tugevnes. Meelekindluse ees-
kuju näitasid 33 tublit tankihävitajat leitnant Strel-
kovi ning tema asetäitjate poliitjuht Kovaljovi ja noorem-
poliitjuht Jevtifejevi juhtimisel. Vaprad nõukogude sõja-
mehed löid lahingus 24. ja 25. augustil Rossoška küla
lähedal tagasi 70 vaenlase tanki rünnaku. Vaenlane oli
sunnitud taganema, jättes lahinguväljale 27 vigastatud
tanki. Võitlus Stalingradi otsestel lähistel kestis
peaaegu kuu aega. Ent arvuliselt ülekaalus oleva vaen-
lase surve olid Nõukogude väed sunnitud taanduma.
13. septembriks jõudsid saksa fašistlikud röövvalutajad
linna piiridesse.

Algas Stalingradi kangelaslik kaitse. Peamine raskus
linna kaitsmisel lasus kindral V. I. Tšuikovi juhtimisel
oleva 62. armee vägede õlgadel koostöös 64. ja teiste
Stalingradi rinde armeedega ning Volga sõjafлотilliga.
Nõukogude väed kaitsesid visalt iga tänavat ja maja.
«Stalingradi ei tohi vastasele loovutada!» niisugune oli
kõrgema ülemjuhatus e käs.

Kogu meie maa jälgis sügava erutusega Stalingradi
kangelaslikku kaitsmist. Kõikjal Nõukogudemaalt saabu-
sid ešelonid relvastuse, laskemoona ja toiduainetega
kangelaslinna vapratele kaitsjatele. Tehastes ja vabriku-
tes intensiivistus relvastuse ja laskemoona tootmine
rinde jaoks.

Uraali tööline Dmitri Bossõi, kes tegi oma tööpingi
juures olulise täienduse, täitis esimesel päeval 15 normi,
seejärel aga hakkas süstemaatiliselt andma 10 normi
vahetuses. Tema eeskuju leidis palju järgijaid. Ühe
lennukitehase freesija Monkov täitis vahetuse jook-
sul 149 normi. Lukksepp Bokov suurendas ühe detaili
töötlemisel tööviljakuse 29-kordseks. Nii tekkis tuhande
normi täitjate liikumine, mis haaras paljud tööstus-
harud.

Tööliste ennastalgav töö tööstusettevõtetes innustas
nõukogude sõjamehi sõjalistele kangelastegudele. «Me
lugesime ajalehte,» rääkis kaardiväelane Morozov Stalin-
gradi alt, «ja kujutasime endile otsekohe ette, kuidas kus-
kil Siberis või Uraalis töötab tsehhis agarasti tütarlaps
luksepp Arbuzova, olles vahel magamata ja väga väsinud,

kuni nende kollektiiv laseb neie jaoks üle plaani välja lahingumasina. Või jälle, kuidas 16-aastane nooruk Nedo — katelsepp Ivanovo oblastist (me pidasime meeles nende perekonnanimed, sest otsustasime neile kirjutada) — tahab töötada nelja eest, et kuulda vaid: «Tänu Stalingradilt!» ... Teate, kui seda meenutad, siis tunned erustust ja mõtled: võib-olla päästis sinu elu selle tütarlapse poolt üle normi toodetud kuul, millega meie snaiper hävitas sinu pihta sihtiva fašisti. Me räägime palju rinde ja tagala sõprusest, kuid neis kingitustes tajud ilma sõnadeta Uraali tütarlapse ja Ivanovo nooruki lähedast toetust lahingus.»¹

Parteiorganisatsiooni üleskutsel võttis Stalingradi kaitsest aktiivselt osa kogu linna elanikkond. 62. armee read täienesid tuhandete kommunistide ja kommunistlike noortega, Stalingradi tehaste töölistega, raudteelaste, veetransporditöölise ja õpilastega. Üle 75 000 stalingradlase astus Nõukogude vägede ridadesse, rohkem kui 7500 stalingradlast võitles rahvakaitseväge ridades ja hävituspataljonides. Hoolimata linna metsikust pommitamisest vaenlase lennuväe poolt ning suurtükkide ja miinipildujate lakkamatust tulistamisest töötasid Stalingradi töölisel päeval ja öösel. Isegi siis, kui vaenlane oli traktori- tehasest ühe kilomeetri kaugusel ja tulistas seda suurtükkidest otsesihhimisega, ei katkenud tsehhides töö. Neil ähvardavail päevil suurendas tehase kollektiiv tööviljakust ja tootis iga päev kümneid lahingumasinaid. Ainuüksi septembris lasksid traktoritehase töölisel välja 200 tanki ja 150 puksiirtraktorit. Linna ja oblasti tehastes remonditi tanke, suurtükiväge kahureid, miinipildujaid ja laskerelvi ning toodeti laskemoona.

Kui 1942. aasta 23. augustil tungisid 150 vaenlase tanki koos motoriseeritud jalaväge ja suurtükiväega Stalingradi Traktorozavodski rajooni, koguti lahinguhäire korras kokku traktoritehase hävituspataljon. Töölisel relvas- tusid käsigranaatide, vintpüsside ja automaatidega. Traktoritehase töölisel andsid rahvakaitsevägele 60 tanki, 43 puksiirtraktorit ja poolteist tuhat kuulipildujat. Tankid läksid otse tehaseväravatest eesliinile. Nende meeskonnad moodustati siinsamas töölistest, kes olid need masinad ehitanud. Täielikult lahinguvaimis seati ka tööliselalgad

¹ «Комсомольская правда», 28. novembril 1942.

«...народы нашей страны... верили свою судьбу Красной Армии и не ошиблись в своих надеждах. Советские воины грудью встали на защиту Родины и вот уже почти два года отстаивают честь и независимость народов Советского Союза.»

(Из приказа Верховного Главнокомандующего тов. СТАЛИНА № 195.)

**ВРАГ
НЕ ПРОШЕЛ ТАМ,
ГДЕ СРАЖАЛСЯ
КОМСОМОЛЕЦ
КАГАМЛЫК**

Герой Советского Союза
Г. С. КАГАМЛЫК
и его комсомольский билет.

Слово о Кагамлыке

Две тенны горят, подожженные им.
Он вновь зарекает мушкет.
Столбами до неба вздымаются дым
И пламенем ветер нагнет,
Но немцы все ближе, и ранен герой,
И сил уже, кажется, нет,
Но все же Григорий здоровой рукой
Дистал комсомольский билет.

И тишет он вробоя на синих листьях,
Что шагнул он ступит назад,
И снова горючий удар по руке —
Разрывом тяжелей раскат.
Но цапится в пушку героя Кагамлык,
Стреллет три раза подряд.

Воздымается пламени острый язык
И ключья металла летят.
Фашистская пуля под сердце нышла,
Ляжет Кагамлык на луку,
Но рана твоя в кончатку лоща,
Водымен «Ура!» на бегу.
Идут однокашники, братья твои,
Ты вырос в их словеи кругу,
С тобой эти парни ходили в бой,
Они не уступят врагу,
Ты жия, Кагамлык! Пусть проледаст враг,
Ты с нами, Бесстрашный герой,
Насочно зрелисьли ты в слетки полка,
Бесстрашны в полку ты обрал.
Евг. ДОЛМАТОВСКИЙ

tehastes «Barrikadõ», «Krasnõi Oktjabr» jt. Relvastatud tööliste salgad võtsid positsioonid sisse ja löid koos Punaarmee allüksustega mehiselt tagasi Stalingradi tähtsasse tööstusrajooni tunginud vaenlase esimese äkk-rünnaku.

«Nii nagu kodusõjas kandsid naised oma meestele padruneid ja tütarlapsed läksid otse tsehhidest eeslinile, kus nad sidusid haavatuid ja suunasid neid tagalasse. Paljud hukkusid sel päeval, kuid selle tööliste-rahvakaitseväelaste ja võitlejate hinnaga peeti sakslased kuni öö tulekuni kinni, mil läbimurdekohta saabusid uued väeosad,» nii kirjutab stalingradlastest Konstantin Simonov olukirjelduses «Päevad ja ööd», mis on pühendatud Stalingradi kangelaslikule kaitsmisele.

Üldrahvalik abi tugevdas Punaarmee sõjameeste võitlusvaimu. Nende meelekindlus kasvas. Linna kaitse muutus üha visamaks.

Stalingradi rinde poliitorganid ning partei- ja komso-moliorganisatsioonid kasvatasid nõukogude sõjameestes sügavat vastutustunnet selle otsustava rindelõigu eest. Nad sisendasid sõjameestesse teadmist, et lahingute tulemustest Stalingradi all on olnud sõja edasine käik, meie sotsialistliku riigi saatus, kodumaa vabadus ja sõltumatus. Stalingradi kaitsjate hulgas oli neid, kes olid osa võtnud Tsaritsõni kaitsmisest 1918. aastal. Nende jutustused sellest legendaarsest kaitsesest innustasid nõukogude sõjamehi kangelastegudele. Septembris pöördus grupp Tsaritsõni kaitsmisest osavõtnuid Stalingradi kaitsjate poole üleskutsega: «Ärge loovutage vaenlasele meie kallist linna ... võideldge nii, et kuulsus teist nagu Tsaritsõni kaitsjatest kestaks sajandeid.»¹

See üleskutse leidis Stalingradi kaitsjate palavat vastukaja.

«Erutuse ja ärevusega kuulasime me hallipäiste võitlejate üleskutset,» kirjutasid Rodimtsevi diviisi kaardiväelased. «... Vastates tsariitsõnlaste üleskutsele, tahame teile meelde tuletada, meie lahingukaaslased, et läheneb Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25. aastapäev. Me ei tumesta seda suurt pidupäeva, me ei tagane samugi. Sureme, kuid kaitseme Stalingradi! Raudse visaduse ja bolševistliku järjekindlusega õpime tundma tehnikat,

¹ «Сталинское знамя», 27. septembril 1942.

millega meid varustab kodumaa, me lööme vaenlast tema täieliku hävitamiseni.»¹

Oma kirjas kõrgemale ülemjuhatajale Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25. aastapäeva künnisel teatasid Stalingradi kaitsjad nõukogude rahvale, et nende vaim on erksam kui kunagi varem, tahe kindel ja käsi ei väsi vaenlasele hoopide andmisel. Nad töötasid elust hoolimata seista Stalingradi müüride juures.

«Võideldes täna Stalingradi all,» kirjutasid nad, «teame me, et me ei võitle ainult Stalingradi linna pärast. Stalingradi all kaitseme me oma kodumaad, kaitseme kõike seda, mis on meile kallis, ilma milleta me ei saa elada. Siin, Stalingradi all, otsustatakse meie kodumaa saatus. Siin, Stalingradi all, otsustatakse küsimus, kas nõukogude rahvas jääb vabaks või mitte... Töötame oma lahingulippude ees, kogu Nõukogudemaa ees, et me ei tee häbi vene relva kuulsusele, et võitleme viimse võimaluseni.»²

Stalingradi pärast peetava võitluse rasketel hetkedel toimusid eesliinil dzottides, blindaažides ja purustatud majade keldrites vestlused erutavail poliitilistel teemadel ning kutsuti kokku parteikoosolekuid, mis etendasid erakordselt suurt osa kommunistide ideelisel kasvul. Koosolekud olid maksimaalselt lühikesed ja konkreetsed. Kommunistid arutasid toimunud lahingu tulemusi, vahetasid kogemusi, tutvusid viimaste teadetega. Sageli katkestasid parteikoosolekuid vaenlase rünnakud. Ja ikkagi olid need lühikoosolekud tõeliseks kommunistide poliitilise kasvatamise kooliks. Igaüks neist tundis pärast koosolekut end osakesena suurest ja võimsast kollektiivist — Kommunistlikust Parteist, tunnetas eriti selgesti enda kui partei esindaja ülesannet armees.

Võitluse ajal Stalingradi lähistel ja linnas endas sooritas vaenlane sadu rünnakuid. Mõned neist kehtsid mitu ööpäeva. Vastase suurtükid ja miinipildujad tulistasid meie vägede lahingukordadesse kümneid tuhandeid tonne mürske ja miine, vaenlase lennuvägi aga paiskas alla kuni 1 miljon pommi. Linn lõõmas päevad ja ööd läbi tules. Varisesid kokku raudbetoonist vahelagedega hoo-

¹ «Сталинское знамя», 30. septembril 1942.

² «Правда», 6. novembril 1942.

ned, purunesid blindaažid, kuid Nõukogude väed jäid kaitsepositsioonidele.

Linna vaprad kaitsjad avaldasid seninägemata kangelaslikkust. Kindral Rodimtsevi diviis lõi iga päev tagasi 12—15 vaenlase rünnakut, kes tahtis Volga äärde välja jõuda. Kindral Gurtjovi diviis lõi ühe kuu jooksul tagasi 117 rünnakut. Nende diviiside väeosad ei lasknud vaenlasel linna keskosast Volga äärde läbi murda. Kangelaslikult võitles polkovnik Gorohhovi vägedegrupp, kes oli Rõnoki rajoonis 62. armee põhijõududest ära lõigatud ja Volga äärde surutud. Selle grupi sõjamehed seisid kindlalt sissevõetud positsioonidel ja tekitasid vaenlasele raskeid kaotusi. Kindral Ljudnikovi diviisi väeosad, kes olid Volga äärde tõrjutud, sattusid umbes poole kilomeetri suurusel platsil vaenlase poolrõngasse. Selle diviisi sõjamehed püsisid kindlalt ja lõid tagasi kõik vaenlase ülekaalukate jõudude rünnakud. 58 päeva kaitses väike nõukogude sõjameeste grupp eesotsas seersant Pavloviga vaenlaselt lahingutega tagasivallutatud maja, mis sai «Pavlovi maja» nimetuse. Vaatamata kümnetele hitlerlaste vihastele rünnakutele jäigi «Pavlovi maja» vaenlasele kättesaamatuks, kõik juurdepääsud sinna aga olid täis külvatud fašistlike sõdurite ja ohvitseride laipu. Nooremleitnant Guttšenko ja poliitjuhi asetäitja Prokaltšuk katsid pingelise lahingu hoos oma kehadega dzoti ambrasuuri, millest vaenlase kuulipildujad Nõukogude vägede teed tõkestasid. Sniper Vassili Zaitsev hävitas sadu hitlerlasi. Tema eeskuju järgisid paljud nõukogude sõjamehed.

Volga sõjafлотilli kahuripaadid ja ujuvpatareid aitasid vaenlase ägedat survet tõkestada. Vastase lakkamatu tule all tõid flotilli laevad Volga vasakult kaldalt paremale kaldale tuhandeid sõjamehi ja tuhandeid tonne laadungit ning evakueerisid linnast haavatuid.

Nõukogude sõjameeste vägilasliku võitlusvaimu ilmekaks tõendiks Suure Isamaasõja raskete katsumuste päevadel on Gurtjovi diviisi ühe allüksuse komsomolikoosoleku protokoll.

«K u u l a t i:

Kommunistlike noorte käitumisest lahingus.

O t s u s t a t i:

Pigem kaevikus surra, kui häbiväärselt lahkuda. Ja

mitte ainult ise ei lahku, vaid teha nii, et ka naaber ei lahku.

K ü s i m u s a r u a n d j a l e:

Kas on olemas mõjuvaid põhjusi tulepositsioonilt lahkumiseks?

V a s t u s:

Kõigist vabandatavatest põhjustest tuleb arvesse ainult üks — surm.

Et algas sakslaste sel päeval juba kaheteistkümnes vasturünnak, siis loobus aruandja lõppsõnast.»

Stalingradi kangelaslikud kaitsjad, keda Kommunistlik Partei oli kasvatanud kodumaa armastuse ja ustavuse vaimus, pidasid hõivatud positsioonidel vastu viimse veretilgani, viimse hingetõmbeni, viimse südametukseni. Uskumatult rasketes tingimustes jäid nad püsima sissevõetud kaitsejoontele ning ajasid nurja vaenlase plaanid haarata Moskva idast. Novembri keskel olid Saksa fašistlikud väed, kes olid Stalingradi all kaotanud üle 180 000 inimese surmasaanuina ja 500 000 meest haavatuina, samuti hulgaliselt tehnikat, sunnitud pealetungi katkestama ja kaitsele üle minema.

Üheaegselt Stalingradi kangelasliku kaitsmisega käisid ägedad lahingud Kaukaasias.

Tänu Punaarmee ületamatule kindlusele, seninägemata kangelaslikkusele ja võrratule vaprusele olid Saksa fašistlikud väed nii Stalingradi rajoonis kui ka Põhja-Kaukaasias sunnitud pealetungi katkestama ja kaitsele üle minema.

Sõja käigus oli tekkimas otsustav murrang. Suurt osa selle murrangu tagamisel etendas õige strateegia, partei organiseerimis- ja ideeline kasvatustöö tagalas ja rindel.

KOMMUNISTLIK PARTEI MOBILISEERIB KÕIK MEIE MAA JÕUD JA VAHENDID TINGIMUSTE LOOMI- SEKS, ET PURUSTADA VAENLANE

Sel ajal kui fašistliku Saksamaa jõud välja kurnati, arendas Nõukogude Liit üha enam oma reserve. Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus olid teinud tagalas ja rindel rasket ja keerukat organiseerimistööd, et tagada Nõukogude relvastatud jõudude lahingulise võimsuse pidev kasv.

Juba sõja esimestel kuudel töötasid partei Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu välja sõjatehnika, eelkõige tankide, lennukite, suurtükiväe kahurite, automaatlaskerelvade jne. tootmise järsu suurendamise programmi rasketööstuse igakülgse arendamise baasil meie maa idarajoonides. Parteiorganisatsioonid võitlesid väsimatult selle programmi elluviimise eest.

1942. aasta lõpuks andis end täielikult tunda kõigi tööstusharude ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja vajadustele. Tänu parteiorganisatsioonide mitmekülgsele tegevusele ning tööliste ja insener-tehniliste töötajate loovale initsiatiivile saavutati suurt edu varem rahuaja toodangut andnud ettevõtete ümberkorraldamisel sõjatoodangu valmistamiseks ja sõjatööstuse ettevõtete rekonstrueerimisel.

Itta evakueeritud tööstusettevõtted seati kiiresti korda. Valdav enamik neist arendas 1942. aasta suvel täie võimsusega sõjatoodangu tootmist ja andis aasta lõpuks mitu korda rohkem toodangut kui endistes asukohades.

Idarajoonide metallurgiatehased omandasid rekordiliselt lühikese ajaga kõigi musta metalli liikide, sealhulgas kvaliteeteteraste ning malmi ja valtsmetalli eriliikide tootmise, mis olid vajalikud lahingutehnika, relvade ja laskemoona valmistamiseks.

Metallurgiaettevõtted suurendasid relvade ja laske-
moona valmistamiseks vajalike kvaliteetmateriale, soomuse,
malmi eriliikide, eri sortimendis torude, samuti värviliste
metallide tootmist. Nii näiteks omandati Magnitogorski
Metallurgiakombinaadis lühikese ajaga kõrgeltlegeeritud
terase rohkem kui 40 uue margi tootmine. Kõrgahju-
tsehhis hakati malmi sulatama kohalikust mangaanimaa-
gist, mistõttu kombinaadil ei olnud vaja vedada suure
mangaanisisaldusega maaki Tšiaturist. Zlatousti Metal-
lurgiatehases hakati tootma paljusid kõrgekvaliteedilise
martäänterase ja elektrometalli marke. See kergendas
tunduvalt lennuki- ja tankitööstuse kõrgeltlegeeritud
metalliga varustamise ülesannet, mis oli eriti tähtis
kõrgekvaliteediliste teraste gigantide «Dneprospetsstali»
ja «Elektrostali» ajutise kaotamise tingimustes. Minjarski
Metalltoodete Tehas, mis tootis enne sõda polte ja lihtsat
pakkimislinti, omandas palju keerulisi valtsprofiile ja
mitmesuguse margiga teraste külmtõmbamise.

Uraali ja Kasahstani värvilise metallurgia ettevõtetes
organiseeriti alumiiniumi, nikli, molübdeeni, volframi ja
kõvasulamite tootmist, mis olid vajalikud lennuki- ja
tankitööstuse ning laskemoonaettevõtete jaoks. Nõu-
kogude keemiatööstus tootis kõike, mis oli vajalik sõja-
toodangu valmistamiseks.

Seoses Donbassi ja Moskva-lähise söebasseini ajutise
kaotusega tekkis tohutuid raskusi tööstuse kütusega
varustamisel. Kommunistliku Partei üleskutsel suundusid
siis sajad tuhanded inimesed metsa puid varuma. Leiti
kohalikke kütuse allikaid. Kiiresti anti eksploatatsiooni
sõekaevandused Uraalis ja Siberis. Meie maa idarajooni-
des, kus raskused kütusega olid seoses ettevõtete evaku-
eerimisega veel suuremad, monteeriti seninägemata
tempoga turbiine, mis olid teistest rajoonidest siia vee-
tud, ehitati katlaid, restaureeriti ja anti eksploatatsiooni
ammugi mahajäetud väikesed vabrikute ja tehaste elektri-
jaamad. Töölised ja insener-tehnilised töötajad otsisid
mitmesuguste tööstusharude energiamahu vähendamise
abinõusid. Võitlus kütuse ja elektrienergia kokkuhoiu eest
muutus parteiorganisatsioonide võitlusülesandeks. Partei
Keskkomitee ja Riiklik Kaitsekomitee jälgisid neil päevil
kõikjal meie maal iga kütuseešeloni liikumist.

1942. aastal võttis partei Keskkomitee vastu otsuse
parteitöö parandamise abinõudest Kuzbassi söerajoonides

ja Karaganda söebasseini seoses söe tootmise suurendamise ülesannetega. Samal ajal võttis Riiklik Kaitsekomitee vastu otsuse edasilükkamatuist abinõudest söe tootmise suurendamiseks Tšeljabinski ja Kizeli söebasseini. Kasahstani, Novosibirski, Tšeljabinski ja Permi oblasti parteiorganisatsioonid tegid suurt massilist poliittööd tööliste hulgas, mobiliseerides neid kivisöe tootmise suurendamisele. Laialdaselt arenes elanikkonna hulgas tehtav selgitustöö. Parteiorganisatsioonid kutsusid töötajaid üles asuma tööle söetööstusesse, veensid neid selles, et see on üks kõige auväärsemaid ja tähtsamaid töid Suure Isamaasõja päevil. Elanikkond vastas üksmeelselt kommunistide üleskutsele. Kümned tuhanded kolhoosnikud, koduperenaised, pensionärid ja vanemate klasside õpilased tulid kaevandustesse ning hakkasid siin töötama, et suurendada söe tootmist.

Moskva ja Tuula parteiorganisatsioonide bolševikud võitlesid saksa fašistlikest röövvalitajast vabastatud Moskva-lähise söebasseini taastamise eest. Partei organiseeriva tegevuse ja kaevurite ennastalgava töö tulemusena suurenes söe tootmine meie maal 1942. aasta detsembris 1942. aasta maiga võrreldes peaaegu ühe neljandiku võrra. Uraalis suurenes söe tootmine kahekordseks, Moskva-lähine söebassein andis palju rohkem sütt kui enne sõda. Edasiselt kivisöe tootmine lakkamatult suurenes. Seega tänu miljonite nõukogude inimeste seninägemata töökangelaslikkusele, keda innustas ja juhtis partei, kindlustati tööstust kütusega ja tal oli võimalus tootmistempot pidevalt tõsta.

Juba 1941. aasta lõpul arenes laial rindel uute sõjatööstuse, metallurgia-, kütuse- ja keemiatööstuse ettevõtete ehitamine, millel oli otsustav tähtsus sõjatoodangu väljalaske suurendamiseks. Ainuüksi 1942. aastal astusid rivvi 6 uut metallurgiaettevõtet, 7 maakide leiukohta ning rida uusi raua- ja mangaanimaagi kaevandusi. Aastail 1943—1944 lasti käiku uued metallurgiatehased Tšeljabinskis ja Uzbekistanis, uued kõrgahjud Nižni Tagilis ja Magnitogorskis, hakkas töötama uus alumiiniumitehas Stalinskis ja traktoritehas Altais. Rivvi astusid Tšeljabinski, Stalinski ja paljud teised elektrijaamad.

Nende abinõude eduka elluviimise tulemusena, mis Riiklik Kaitsekomitee 1943. aasta aprillis uute elektri võimsuste suurendamise alal ette nägi, anti 1943. aastal

elektrijaamades ekspluatatsiooni 115 turbiini (koguvõimsusega 1 190 000 kilovatti) ja 150 katelt.

Ehitustöö nii suurt ulatust ja nii kiiret tempot meie maa rahuajal ei tundnud. Ehitustöö tempo ületas sõjaeelse 6—7-kordselt. Nii näiteks monteeriti 50 000-kilovatilise võimsusega turbiin tavaliselt 5—6 kuuga, sõjatingimustes aga monteeriti niisugune turbiin Tšeljabinski Soojuselektritsentraalis 35 päevaga. Tööliste kollektiiv uues Tšeljabinski Metallurgiatehases komplekteeriti peamiselt vabriku- ja tööstuskoolide kasvandikest. Vaatamata tööliste niisugusele noorele koosseisule ületas tehas peaaegu esimesest käikulaskmise päevast riiklikke ülesandeid ja tuli korduvalt üleliidulise sotsialistliku võistluse võitjaks.

Magnitogorski ehitajad püstitasid nelja kuuga Euroopa suurima kõrgahju. Kui ehitusel tekkis tõsine töötempo aeglustumise oht mehaaniliste seadmete puudumise tõttu, taotles Magnitogorski parteiorganisatsioon nende valmistamist kohapeal aja tihendamise arvel ning võttis kõrgahju ehitajate tellimuste täitmise oma raugematu kontrolli alla. Suur osa kõrgahju metallkonstruktsioone ja seadmeid valmistati Magnitogorski Kombinaadi ehitajate jõududega. Ehitajad andsid kõrgahju ekspluatatsiooni valitsuse poolt määratud tähtajal.

Seoses paljude tuhandete meestööliste rindele minekuga suurenes tööstusettevõtetes tunduvalt naiste ja noorte protsent ning vähenes kvalifitseeritud tööliste arv. 1942. aastal oli tööstuses üle 52 protsendi naisi, 15 protsenti kogu tööliste ja teenistujate koosseisust moodustasid kuni 18-aastased noored. Samal ajal suurenes üle 50-aastaste tööliste ja teenistujate osatähtsus.

Vabrikutesse ja tehastesse tuli palju koduperenaisi, tütarlapsi ja noorukeid, kel ei olnud mingisugust kvalifikatsiooni. Tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid tegid suurt tööd äsja tootmisse saabunud kaadri õppuse organiseerimisel. Laialdaselt arendati individuaalset õppust vanade kaadritööliste juhtimisel, loodi tehnilise miinimumi ringe, stahhaanovlaste koole ja kursusi.

Uraali Masinaehitustehases võttis iga partii töölisti-uustulnukaid vastu tehase kaadriosakonna esindaja. Neile näidati otsekohe kätte ühiselamu, nad suunati sööklasse ja sauna. Iga tööliste-uustulnukate grupiga vestles tingimata üks tehase või parteikomitee juhtiv töötaja. Neid

tutvustati tehasega, räägiti sellest suurest osast, mida ta etendab võitluses saksa fašistlike röövvalitajate vastu. Olles tsehhidesse ja jaoskondadesse suunatud, kohtasid töölised ka seal kõige paremat seltsimehelikku suhtumist ning asusid tööle heas ja ülevas meeleolus.

Serovi Metallurgiatehase meister Bondin õpetas oma brigaadis välja 52 noort töolist. Selle tsehhi parteiorganisatsioon, kus ta töötas, pööras suurt tähelepanu noorte kasvatamisele. Iga kommunist, kes oli kinnistatud noore töölise õpetamiseks, andis aru parteiorganisatsiooni ees. Parteiorganisatsioon pöördus tsehhi kaadritöölise poole palvega hoolitseda isalikult noorte töölise eest. Töölised võtsid endi korteritesse 50 uustulnukat. Tsehh võttis noorte ühiselamu oma šefluse alla, hoolitses selle eest, et ühiselamu oleks puhas ja mugav, et pesu oleks pestud ja triigitud. Ühiselamut külastasid rätsep ja kingsepp ning parandasid kohapeal riideid ja jalatseid.

Uraali Masinaehitustehase tuntud treial Sphehrov, kes õpetas uustulnukaid, töötas nendega ühise töökorralduse alusel ning tagas tootmisülesande täitmise. Tema algatuse võtsid üle tehase partei- ja komsomoliorganisatsioonid. Kuu lõpul oli tal juba 70 järgijat. See liikumine levis üle kogu maa.

Stalini-nimelises Magnitogorski Metallurgiakombinaadis õpetas iga kvalifitseeritud tööline välja mitu uustulnukat. Ainuüksi 1941. aasta teisel poolel valmistati siin otsestelt martäänahjude ning valtsimispinkide ja aparaatide juures ette 3400 uut töolist, neist 2100 naist.

Kaadritöölised, kes kinnistati noorukite ja tütarlaste õpetamiseks, andsid neile nii teadmisi tootmistöös kui ka olid noorte töölise kasvatajaiks.

Novo-Tagili tehase vanem-terasesulataja Krassikov jutustas: «Õpetan küll tootmistööd, kuid tihtipeale pööratakse minu poole ka poliitiliste küsimustega. Praegustes tingimustes ei saa üldse õppida tõeliselt kvalifitseeritud nooreks tööliseks, kui ei räägita poliitikast. Näiteks väga raske oli õpetada noortele tsehhirežiimi. Tuli igaühega eraldi vestelda, rääkida vanast, Demidovite ajal valitsenud töökorrast, samuti nõukogude võimust ja rindesündmustest ning rahvusvahelisest olukorrast.» Nii-sugust tööd tegid Kuibõševi-nimelise Novo-Tagili tehase kaadritöölised. Ühe tehase meister Kopõssov organiseeris oma jaoskonnas ajalehevitriini, puhkepäeval kogus kokku

kõik oma kasvandikud ja läks nendega kinosse. Ta korraldas oma jaoskonnas sageli koosolekuid, vestlusi ja ettelugemisi, ehkki ta vormiliselt ei olnud ei agitaator ega propagandist.

Tehasesse «Pobeda Rabotšihh» (Jaroslavli oblast) võeti 1942. aasta suvel 332 uut töolist, enamikus noorukid ja tütarlapsed. Asjaolu, et uustulnukaile õpetati ulatuslikult kõiki tootmisliike, et seda kontrollis pidevalt parteiorganisatsioon, võimaldas enamikul uutel töölistel omandada tootmiskvalifikatsiooni juba 2—3 kuu jooksul. Tänu õppusele vähenes iga kuuga nende tööliste arv, kes ei täitnud norme. 1942. aasta esimeses kvartalis oli tehases niisuguseid töölisi 31,3 protsenti, septembris aga oli neid juba vähem kui 3 protsenti. Tehas suurendas pidevalt toodangu väljalaskmist.

Individuaalse ja brigaadiviisilise õppuse teel, samuti kursuste ja lühiajaliste koolide süsteemi kaudu õpetati 1941. aastal välja 2 765 000 massilise kvalifikatsiooniga töolist, 1942. aastal — 3 772 000 inimest ja 1943. aastal — 5 134 000 inimest. Peale selle said tööstusettevõtted sõja ajal igal aastal ligikaudu 500 000 kvalifitseeritud töolist tööjõureservide süsteemi koolidest.

Kommunistlik Partei innustas meie maa töötajaid ennastsalgavale tööle, ergutas rahva initsiatiivi ning juhtis tööliste, talupoegade ja haritlaste kangelaslikke jõupingutusi kõige selle tootmise suurendamiseks, mida vajas rinne. Juba Isamaasõja esimestel päevadel arenes vabrikutes ja tehastes kahesajalaste liikumine, s. o. tööliste liikumine, kes täitsid iga päev kaks normi, — ühe enda eest, teise aga rindele läinud seltsimehe eest. Peagi hakkasid eesrindlikud töölisel novaatorlike töömeetodite rakendamise tulemusena täitma 3—4—5, mõned aga kuni 10 ja isegi rohkem normi päevas.

Ennastsalgava töö eeskuju näitasid Leningradi töölisel ja insener-tehnilised töötajad blokaadi ajal.

Linna õhust pommitamise ja suurtükkidest tulistamisega lootis vaenlane tööstusettevõtete tööd paralüüsida. Fašistlikud ajalehed teatasid korduvalt, et Kirovi tehas on suurtükkidest tulistamise tagajärjel rivist välja viidud. Kuid tegelikult töötas ta lakkamatult, ei esinenud juhust, et ta oleks kas või mõned päevad seisnud. Kirovi tehas ja teised Leningradi ettevõtted said tulistamise ajal mitu korda tõsiseid kahjustusi, kuid need likvideeriti

kiiresti. Nii heitis vaenlane ükskord tehase ühte tsehi mitusada mürsku ja purustas selle. Tänu tööliste kangelaslikule tööle ja Kirovi rajooni kohaliku õhukaitse abile taastati tsehh mõne päeva jooksul. Esines samuti juhus, kus vaenlase suurtükitali viis rivist välja kaks tehase «Krasnõi Himik» tsehi. Selle tehase kollektiivile tulid viivitamata appi teised Kirovi rajooni ettevõtted, ja järgmisel päeval hakkasid mõlemad tsehhid töötama kahekordse energiaga.

Vahel kukkus ettevõtte tsehi töö ajal vaenlase mürsk, kuid töölised ei lahkunud tööpinkide ja sulatusahjude juurest. Esines ka juhtumeid, kus niisuguste mürskude lõhkemine nõudis ohvreid, kuid töölised surusid hambad kokku ja töötasid edasi. Kui Kirovi tehase valutsehhis sai mürsu tabamusest surma stahhaanovlane Tosja Frolenkova, organiseerisid tema sõbrannad Tosja eest kättetasumise brigaadi ja hakkasid töötama ennenägematu pingega. Niisuguseid näiteid oli palju.

1942. aastal, Leningradi kangelasliku kaitsmise haripunktil, toimusid kõigis ettevõtetes parteiorganisatsioonide juhtimisel koosolekud, mis pühendati «kättetasumise arvele». Koosolekuil võtsid sõna töölised. Nad jutustasid sellest, mida neilt on röövinud fašistid, kuidas nad on rikkunud meie õnnelikku elu. Need koosolekud sütitasid inimestes püha viha fašistlike koletiste vastu ja innustasid neid veelgi kangelaslikumalt töötama.

Eriti raskes olukorras olid leningradlased talvel. Seoses blokaadiga katkes peaaegu täielikult toiduainete, kütuse, tooraine ja materjalide juurdevedu, jäid seisma paljud elektrijaamad. Trammid ei liikunud, tööle tuli minna mitu kilomeetrit jalgsi, tsehhid olid külmad. Kuid ka neis tingimustes ei katkestanud rida ettevõtteid tööd.

Kui katkes voolu andmine, hakkasid inimesed enda algatusel käsitsi töötama. Kümnetes tehastes valmistati kohalikud plokkjaamad, monteeriti gaasigeneraatorsedeldised, mis kohaldati turba, puidu ning kõikvõimalike jäätmete ja jätete küttele. Ka kõige karedama pakasega, kui temperatuur tsehhides oli erakordselt madal, remontisid töölised pidevalt lahingulennukeid, tanke ja kahureid ning tootsid isegi uusi.

Kui Leningradis hakkas kütus lõpule jõudma ja tuli arvestada iga kilogrammi sütt, suundusid Leningradi parteiorganisatsiooni üleskutsel tuhanded töölised ja tee-

nistujad turvast ja puitu varuma. 40-kraadise pakasega kaevasad nad lume alt välja kallihinnalist turvast, vedasid selle raudtee äärde ja laadisid vaguneisse. Kirveste ja saagidega varustatud Leningradi töölised langetasid puid ja lõikasid juppideks ning tassisid kütuse käsitsi metsast välja. Normiks oli ette nähtud 2,6 kuupmeetrit inimese kohta. Leningradlased aga, kes polnud varem kunagi metsaraie tööriistu käes hoidnud, hakkasid varsti pärast metsatöödele tulekut välja töötama 5—6 ja rohkem kuupmeetrit inimese kohta.

Leningradlaste tööalast entusiasmi juhtis parteiorganisatsioon. Kõige raskemal päevil, kütmata ruumides ja omavalmistatud tattnina-lambi valgusel toimusid Leningradis partei-algorganisatsioonide koosolekud, kutsuti kokku rajoonide parteiaktiive. Kommunistid lahkusid koosolekuilt uue energiavaruga, nad tundsid endid lahingurivi sõduritena.

Valdav enamik Leningradi jäänud kommuniste suunati tootmisjaoskondadesse, tööpinkide taha. Leningradi Stalini-nimelises tehases näiteks oli 80 protsenti tehase parteiorganisatsioonist otseselt tsehhis tootmistööl. Tehase ühe tsehhi kitsaskohaks oli suurte detailide töötlemine rindetellimuse jaoks väga defitsiitsel tööpingil. Kõik tsehhi tehnoloogide katsed töötlemist kiirendada andsid niivõrd väikseid tulemusi, et neil ei saanud olla praktilist tähtsust kitsaskoha likvideerimisel. Karussell-tööpingi-jaoskonna parteigrupp, kus detaile töödeldi, tegi kommunistidele sm. Hrabrovile ja sm. Ljubavkinile ülesandeks taotleda töötlemise kiirendamist. Nad monteerisid mõned seadised ja töötlemine kiirenes kaheksakordseks.

Parteigrupid etendasid tootmises tähtsat osa. Tehase parteikomitee praktiseeris mõningail juhtudel ajutiste parteigruppide loomist neis jaoskondades, kus esines kõige suuremaid raskusi või kus täideti kõige vastutusrikkamaid ja kiireid ülesandeid. Ühes tsehhis tekkis raskusi uue laskemoonaliigi tootmise programmi täitmisega. Parteikomitee moodustas tsehhis vahetuste parteigrupid. Need vahetuste parteigrupid esinesid uue tellimuse täitmise tõeliste organiseerijatena. Nad tegid suurt tööd sotsialistliku võistluse arendamisel nii vahetuste-siseselt, tööliste vahel kui ka vahetuste vahel paremate ööpäevaste näitajate eest ning esitasid rea tootmisalaseid ettepane-

kuid ja saavutasid selle, et jaoskond hakkas plaani täitma.

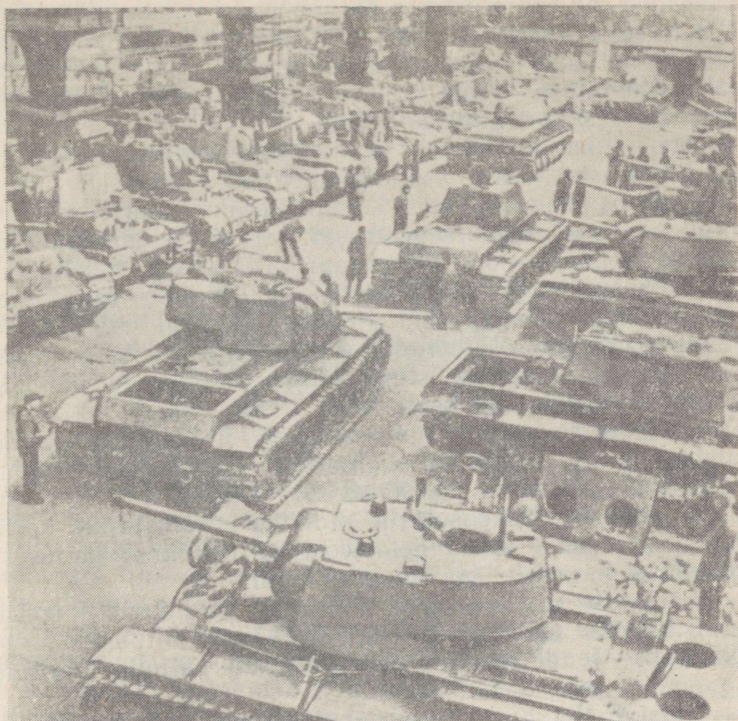
Vastuseks partei esimese mai üleskutsele alustati 1942. aasta kevadel lennuki-, tanki- ja metallurgiatööstuse eesrindlike ettevõtete tööliste algatusel üleliidulist sotsialistlikku võistlust rindetellimuste parema täitmise, sisemiste reservide mobiliseerimise, tooraine ja materjalide kokkuhoiu ning omahinna alandamise eest.

Partei Keskkomitee kiitis üleliidulise sotsialistliku võistluse algatajate initsiatiivi heaks ning asutas koos Riikliku Kaitsekomitee ja Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukoguga rändlipud selle võistluse võitjaile.

Seda võimsat patriootlikku liikumist juhtisid tehaste, vabrikute, kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside parteiorganisatsioonid. Eesrindlike tööliste initsiatiivist haarati kiiresti kinni kõikjal Nõukogudemaal. Võistlusse lülitusid miljonid töölised, kolhoosnikud ja teenistujad. Vabrikutes ja tehastes arenes võitlus aja massilise kokkuhoiu eest rindetellimuste täitmisel, hargnes võistluskutsealade järgi parima terasesulataja, valtsija, sepa, valaja, lukksepa, treiali, masinisti jne. nimetuse saamise eest. Arenes mitmel tööpingil töötajate liikumine, mis tekkis sõja algul kommunistide initsiatiivil. Laialdaselt levisid kommunistlike noorte ja noorte brigaadid, mis tekkisid juba Moskva lahingute päevil. 1943. aasta lõpuks oli üle 47 000 kommunistlike noorte ja noorte brigaadi, mis hõlmasid rohkem kui 400 000 noort töolist. Eeskujuliku töö eest said 12 870 kommunistlike noorte ja noorte brigaadi rindebrigaadi nimetuse.

Esimese Moskva Kuullaagritehase hõöveldajate brigadiri kommunistliku noore Jekaterina Barošnikova algatusel otsustas kommunistlike noorte ja noorte brigaad täita normi ka sel juhul, kui tööliste kollektiivi vähendatakse kahekordselt. See algatus levis laialdaselt meie maa tööstusettevõtetes. Lühikese aja jooksul vabastasid kommunistlike noorte ja noorte brigaadid teiste tootmisjaoskondade jaoks rohkem kui 30 000 töolist.

Partei- ja majandusaktiivi ning kommunistlike noorte, stahhaanovlaste ja lööktöölise abil selgitasid ettevõtete parteiorganisatsioonid välja mitmel pingil töötamise võimalusi, taotlesid tootmise organiseerimissüsteemi parandamist ja väärtuslike ratsionaliseerimissetepanekute elluviimist, hoolitsesid tööliste kvalifikatsiooni tõstmise ning

Tankitehases

nende tehnilise ja kultuurilise silmaringi laiendamise eest. Kõik massilise poliitöö vormid suunati sellele, et valla päästa tööliste loovat initsiatiivi, aidata neid tootmisnovaatorite eesrindlike kogemuste rakendamisel.

Kasutades massilise poliitöö mitmesuguseid vorme ja meetodeid, tõmbasid parteiorganisatsioonid töölisi ja insener-tehnilisi töötajaid kaasa sotsialistlikku võistluse toodangu väljalaske suurendamise, tööviljakuse tõstmise ja ettevõtetes sisemiste reservide kasutamise eest. Suurt osa kõigi rahvajõudude mobiliseerimisel rinde abistamisele etendasid üleplaani toodangu «hoiulaekad», rindevalved, ratsionaliseerijate tahvlid, valguslehed, seinalehed, isiklikud arved, rindekinkide raamatud, kaardi-

väeosade rändpunalipud ja paljud teised võistluse vormid. Võistluse avangardis sammusid kõikjal kommunistid ja kommunistlikud noored. Nad olid meie kodumaa vabaduse ja sõltumatuse nimel sooritatavate töökangelastegude innustajaiks ja organiseeri jaoks.

Meie maal laialdaselt levinud üleplaani toodangu «hoiulaegaste» idee sündis Leninsk-Kuznetski linna (Kuzbassi) kaevandustes kommunistlike noorte initsiatiivil. Neisse «hoiulaegastesse» arvati kommunistlike noorte ja noorte poolt üle plaani väljalastud toodang.

Kuibõševi oblasti ettevõtetes sündis idee organiseerida tööliste tööpanuseid Nõukogude riigi relvastatud jõudude kõrgema ülemjuhatause erifondi. Seda toetasid paljude meie maa tööstusettevõtete töölisel. Võistluse käigu arvestamiseks seati sisse tööliste isiklikud arved ja isiklikud raamatud. Iga töölisel, kes päevaülesande ületas, avati isiklik arve, millest sissekanded hiljem isiklikku raamatusse üle kanti. See raamat anti iga kuu lõpul tööliste üldkoosolekul pidulikult hoiustajale kätte kui tõend tema töökangelasteost ja isiklikust panusest vaenlase üle võidu saavutamise fondi.

Laialdase ulatuse võttis liikumine võidufondi loomise eest. Sellesse fondi arvati kogu üle plaani antud toodang. Niisuguse fondi loomise eest võitlesid paljude tsehhide ja tervete tehaste töölisel.

Sotsialistliku võistluse arendamisele aitasid kaasa lendlehed, loosungid, plakatid ja «välktelegrammid». «Rohkem toodangut võidufondi!», «Anda vaenlasele tugevam hoop!» — neile ülesannetele oli allutatud kogu massiline poliitöö.

Punaarmee võidud Isamaasõja rinnetel innustasid Nõukogude tagala töötajaid uutele töökangelastegudele. Paljude ettevõtete jaoskondade ja tsehhide töölisel tähistasid Punaarmee väljapaistvaid võite rinde-ööpäevadega. Need olid maksimaalselt võimaliku toodangu andmise ööpäevad. Sel puhul valmistati varem ette töökoht, instrumentid ja materjalid. Iga tööline, iga brigaad, jaoskond ja tsehh sai kõrgendatud ülesande, mida sageli tunduvalt ületati.

Suurepäraseid tulemusi andis brigaadide võistlus õiguse eest kanda Punaarmee kaardiväeosade ja -koondiste nimetust. Brigaadile, kes laskis välja rohkem üleplaani toodangut, anti Punaarmee ühe kaardiväeosaga nimetus

koos selle väeosa-nimelise rändpunalipuga. Spetsiaalsel tahvlitel märgiti pidevalt lipukestega, missugune brigaad ja mitmendat korda hoiab enda käes kaardiväeosa punalippu, mis anti iga päev üle parimale brigaadile. Oli vaja pingelist tööd, et seda lippu saada ja seejärel enda käes hoida. Brigaadi iga töölise tööpingi juures oli välja pandud individuaalne päevakohustus ja märgitud pidevalt selle täitmise tulemused. See omakorda viis tunnigraafiku ja ühe tunni jooksul tehtud töö arvestamise ideele.

Uraali tööstusettevõtetes praktiseeriti laialdaselt raamatuid, kuhu olid märgitud Punaarmeele pidupäevade puhul tehtud tootmisalased kingitused. Niisugused raamatud olid igas brigaadis, igas jaoskonnas ja tsehhis. Võtta pidupäevi vastu tööalaste kingitustega ja teha nende kohta raamatusse vastav märkus muutus iga töölise patriootlikuks kohustuseks ja auasjaks.

Mõnedes ettevõtetes, nagu näiteks Nižni Tagili tehastes, toimusid spetsiaalsed poliitpäevad teemal «Meie toodang rindemeeste kätes». Ettevõtete parteiorganisatsioonid tegid niisuguste poliitpäevade läbiviimiseks hoolikalt ettevalmistusi. Nad kogusid rindemeeste kirju Punaarmee väeosade ja allüksuste kangelastegude ja väljapaistva lahingutegevuse kohta ning nende arvamusi tehases valmistatud lahingutehnika kvaliteedi suhtes. Vahel seostati niisuguseid poliitpäevi rindemeeste esindajate tehasesse saabumisega, kes jutustasid töölistele Punaarmee sõjalisest vaprust ja sellest, missugust osa etendab rindel selle tehase tööliste kätega valmistatud lahingutehnika.

Suurt osa tööliste tootmisalase aktiivsuse tõusus etendas elavnenud kirjavahetus rinde ja tagala vahel.

Moskva vabriku «Krasnaja Šveja» naistöölistele saabus kiri ühe sõjaväeosa sõdureilt. Komandör teatas sõdurite nimed, kes tahtsid astuda isiklikku kirjavahetusse brigaadi töölistega, kelle heast tööst nad olid lehe kaudu teada saanud. Mõned töölisid kirjutasid sõduritele kirja. Peagi saatsid nõukogude sõjamehed brigaadi töölistele oma võitluslehe, soovisid tütarlastele uue aasta puhul õnne ja teatasid üksikute võitlejate kangelastegudest, kellega töölisid kirjavahetusse astusid. Pärast vahetust tuli kogu brigaad parteibürosse. Tütarlapsed küsisid üksteise võidu nõu, kuidas sõduritele kõige paremini vastata. Otsustati valmistada oma võitlusleht ja autahvlil

ära märkida paremad stahhaanovlased, kes annavad viie päeva jooksul rohkem toodangut. Autahvlile otsustati kanda vastavalt näitajatele. Esimesel kohal pidi olema kõige parema nimi. Brigaadis arenes võistlus esikoha pärast selles võitluslehes, mille tulemusena toodangu väljalase tunduvalt suurenes. Brigaadi võitlusleht saadeti väeosas. Kui sellest väeosast saabus tööliste kulla komandör, jutustas ta, missuguse uhkusega räägib iga võitleja oma vabriku-kirjasaatjate edust. Tütarlapsed valmistasid sõduritele kingitusi ja andsid välja spetsiaalse võitluslehe, milles jutustasid, kui palju nad andsid üleplaani toodangut kaitse erifondi.

Suurt osa sotsialistliku võistluse arendamisel etendas rinde ja tagala vahel sõlmitud elav side. Kõigi liiduvabariikide ja oblastite töölised, kolhoosnikud ja haritlased saatsid rindele oma esindajaid koos kingituste ešelonidega kodumaa relvastatud kaitsjatele. Need töötajate delegatsioonid viibisid paljudes tegevarmee lõikudes, jutustasid tööst tagalas, kangelastegudest tööriindel, vahel andsid parematele sõjaväeosadele üle rändpunalipud. Saabunud rindelt tagasi, jutustasid delegaadid rohkearuulistel koosolekutel kõigest, mida nad seal olid näinud. See kõik kutsus esile uue tootmisalase tõusu laine. Vastuseks saatsid rindemehed samuti oma esindajaid. Nõukogude tagala töötajad võtsid neid soojalt vastu ja ümbritsesid neid suure hoolitsusega. Rindemehed esinesid tööliste, kolhoosnikute ja haritlaste koosolekuil, jutustades nõukogude sõjameeste lahingutegevusest ja rindekangelastest. Nende südamlikud vestlused ja siirad jutustajamised lisasid Nõukogude tagala töötajatele uut jõudu ning aitasid kaasa sotsialistliku võistluse arenemisele ettevõtetes ja kolhoosides. Paljud oblastid said rinde-delegaatidelt rändpunalippe parematele tööstusettevõtetele ja kolhoosidele üleandmiseks.

Üksikute ettevõtete ja tegevarmee väeosade pidev side üksteisega ning tootmisesrindlaste individuaalne võistlus nõukogude sõjameestega levisid laialdaselt.

1942. aasta juuni algul kirjutasid Kizeli sõebasseini kaevurid kirja Looderinde snaperitele, võttes endale kohustuse tootmisülesannet tunduvalt ületada. Kiri lõppes küsimusega «Kes võtab meie üleskutse vastu?». Rindeajaleht «Za Rodinu» avaldas selle kirja, teisel päeval aga tõi ära täpse tule meistrite Nomokonovi ja Sanžejevi

Kingitusi rindele

vastuse ning nende kohustuse. Nii algas võistlus kaevurite ja nõukogude sõjameeste vahel. Suure Isamaasõja aastapäeval sai Kizeli söebasseini soonimismasina-juht Matvei Kokšarov snaiper Nomokonovilt kirja, milles see teatas, et ta on hävitanud kümneid fašiste ja tootas neid halastamatult hävitada ka edaspidi. Soonimismasina-juht Kokšarov tänas snaiperit kirja eest ja teatas, et ühe sõja-aasta jooksul on ta täitnud plaani 528-protsendiliselt.

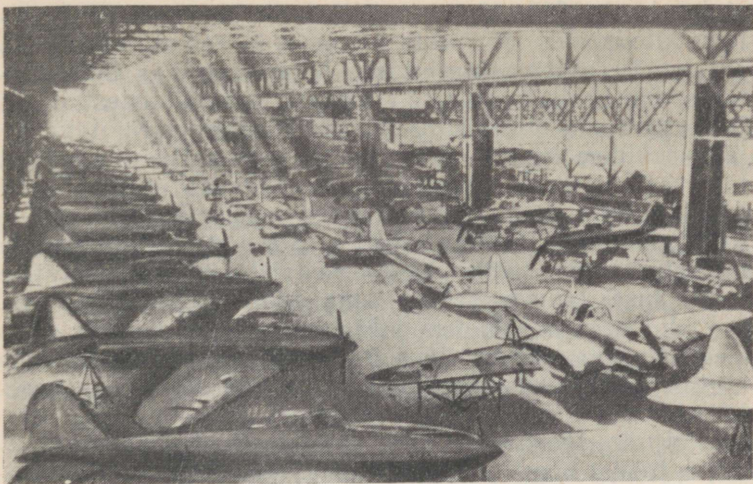
Leningradi Stalini-nimelise tehase tsehhi tulid toodangut vastu võtma Punaarmee võitlejad ja komandörid. Kujunes välja võitlejate ja tööliste vahel sotsialistliku võistluse lepingute sõlmimise praktika. Töölised võtsid endale kohustuse teha oma töö kiiremini ja eeskujulikult, võitlejad aga kohustusid paremini omandama lahingutehnikat ja kasutama kõiki selle rikkalikke võimalusi võitluses vaenlase vastu. Töölised-stahhaanovlased, kes tegid oma töö eeskujulikult, said punalipu pealkirjaga «Kõrge tööviljakuse meistrile». Toodangu saatmisel rindele lähetati punalipp võitlejaile kui tagala ja rinde ühtsuse sümbol.

Rinde ja tagala ühtsus ning sõjameeste ja tööliste vaheline sõprus lisasid uut jõudu võitlejate, tööliste, kolhoosnikute ja haritlaste ridadesse, liitsid neid võitluses hitlerliku Saksamaa vastu. Ühes tehases lugesid kommunistlikud noored ajalehest «Komsomolskaja Pravda» kirjutist meremehe Mihhail Zaitsevi perekonna kohutavate piinamiste kohta. Tütarlapsed olid juba vahetuse lõpetanud, kuid lugenud selle kirjutise läbi, läksid nad tsehhi tööpinkide juurde tagasi. Nad töötasid 17 tundi ilma puhkamata. Kommunistlikud noored kirjutasid sellest ajalehes, mille number sattus ka Balti mere allveelaeva meeskonna kätte. Laeval, kus teenis Zaitsev, toimus miiting. Sellel loeti tütarlaste kiri ette ja allveelaeva meeskond töötas anda vaenlasele veel tugevamaid hoope.

Üleliidulise sotsialistliku võistluse tulemusena suurenes pidevalt toodangu väljalaskmine rinde jaoks, kasvas tööviljakus ja alanes omahind.

1942. aasta detsembris suurenes 1941. aasta detsembriga võrreldes lennukite kogutoodang 3,3-kordseks, lennukimootorite tootmine 5,4-kordseks ja tankide tootmine peaaegu 2-kordseks. 1942. aasta lõpuks ja 1943. aasta alguseks oli tänu nõukogude rahva ennastsalgavale tööle loodud häireteta töötav ja kiiresti kasvav sõjamajandus. Uraalis toodeti 1943. aastal sõjatehnikat 6 korda rohkem, Lääne-Siberi rajoonides 34 korda ja Volgamaadel 11 korda rohkem kui 1940. aastal. Punaarmeel oli juba tanke, lennukeid ja muud relvastust rohkem kui Saksa fašistlikel vägedel. Selles oli eelkõige teeneid meie tööliklassil.

Kõrvuti lahingutehnika tootmise kasvuga muutus pidevalt paremaks tema kvaliteet. Nõukogude konstruktorid löid suhteliselt väikese kaaluga suure võimsusega suurtükke, konstrueerisid ja juurutasid lahingupraktikasse suurtüki reaktiivseadeldisi. Eriti arenes tankivastane hävitussuurtükivägi; tankivastaste suurtükkide kaliibrid suurenesid kahekordseks; suurenes mürskude algkiirus, nende soomustlähiv võime kasvas aga peaaegu 5-kordseks. Loodi iseliikuv suurtükivägi. Insener-tehnilised töötajad ja tankitööstuse töölised täiustasid suurepäraselt Nõukogude tanki «T-34» ja konstrueerisid uue rasketanki. Nõukogude tankid ületasid Saksa masinaid kiiruse, liikuvuse, manööverdamise ning tulevõime ja soomuskaitse poolest. Nõukogude konstruktorid Jakovlev ja Lavotškin

Lennukitehase montaažitsehhis

konstrueerisid uusi hävitajate tüüpe, mis oma kiiruse, manööverdamise ja muude lahinguomaduste poolest ületasid vaenlase lahingulennukeid. Fašistidele oli täielikuks ootamatuseks Nõukogude ründelennuki «Il-2» ilmumine. See soomusmasin oli võitluses vastase tehnika ja elavjõuga asendamatu. Kõrvuti pikeerivate pommituslennukite «Petljakov-2» ja öiste kaugesõidu pommituslennukitega «Iljušin-4» konstrueeriti eeskujulik päevane pommituslennuk «Tu-2». 1942. aasta mais astus rivvi maailmas esimene reaktiivlennuk, mille konstrueeris Bolhovitnõi. Ilmusid nõukogude lennukimootorite tööstuses toodetud uued, võimsamad mootorid, mis võimaldasid tõsta lahingulennukite kiirust ja kõrgust ning suurendada lennukaugust ja tulevõimet.

Konstruktorite, inseneride ja nõukogude sõjatööstuse tööliste loov initsiatiiv ja ennastsalgav töö tagasid Punaarmee relvastuse kvaliteedi üleoleku kogu sõja jooksul.

Sõja rasketes tingimustes, mil suur osa kaadritöölisest oli rindele läinud ning neid asendasid noored ja naised, kasvas tööviljakus pidevalt. Ainuüksi üleliidulise sotsialistliku võistluse ühe aasta jooksul — 1942. aasta

maist kuni 1943. aasta aprillini — kasvas töoviljakus lennukitööstuses 30 protsendi võrra, relvatööstuses 15 protsendi, raskemasinaehituses 11 protsendi ja tankitööstuses 38 protsendi võrra. Valdav osa töölistest täitis ja isegi ületas uusi, kõrgendatud töönorme. Kuid töoviljakuse üldise kasvu juures leidis veel palju niisuguseid tööstusettevõtteid, kus töoviljakus kasvas aeglaselt või püsis endisel tasemel. Eriti võis seda märgata raskete töötingimustega tootmisharudes. Sõe-, maagi-, nafta- ja metsatööstuses leidis 1942. aastal aset isegi ajutine tootlikkuse langus seoses uute tööliste juurdevooluga, kes olid vähem kohanenud füüsilise tööga. Häirete tõttu elektrienergia, kütuse ja toorainega varustamisel, leidis ajutine töoviljakuse langus samuti aset tekstiili-, kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtetes.

Paljude tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid kutsusid töölisi üles mitte peatuma jääma saavutatud edusammudel, vaid võitlema töoviljakuse edasise tõstmise eest. Näiteks partei Moskva linna Moskvoretski rajooni komitee, kes märkas ettevõtetes teatavat enesega rahulolu, mis võttis maad selle tõttu, et nad olid korduvalt tulnud üleliidulise sotsialistliku võistluse võitjaks, püstitas rajooni parteiorganisatsiooni ees teravalt küsimuse selle kohta, et reserve on veel väga palju ning et toodangu väljalaske edasise suurendamise peamiseks ja otsustavaks tingimuseks on töoviljakuse tõstmine.

Pärast selle küsimuse arutamist rajoonikomitee pleenumil korraldati kõigis ettevõtetes parteikoosolekud, kus võeti vastu töoviljakuse tõstmise esmajärjekordsete abinõude konkreetset plaanid. Võitlusele töoviljakuse tõstmise eest tõmmati kaasa tööliste, inseneride ja tehnikute kõige laiemad hulgad. Sellele allutati kogu parteiorganisatsioonide organiseerimis- ja massiline poliitöö.

Propagandaosakond töötas välja loosungid ja vestluste teemad töoviljakuse küsimustes. Paljudes ettevõtetes toimusid õnnestunud vestlused teemal «Kas me kõik kasutame tööaega arukalt?». Ettevõtete parteiorganisatsioonid korraldasid rea tööpingil töötajate tööaja fotografeerimist. Selgus, et tööpäev ei ole kaugeltki kõigil tihe. Mõnede lukkseppade töö kronometraaž selgitas välja, et viljakat kasutamist leiab ainult pool tööajast. 10 protsenti sellest läheb kaduma mitmesugustel töölisest sõltumata põhjustel, 40 protsenti aga otseselt tööliste süü

tõttu. Seda materjali kasutati laialdaselt vestlustel ja see äratas suurt tähelepanu.

Frunze-nimelises vabrikus arvutati välja, et kangur toodab igas minutis 0,6 meetrit riiet. Viie minutiga — riie sõduri vormipluusi jaoks. Niisugused kujukad arvud kutsusid vestluse ajal, mis oli pühendatud teemale «Minuti väärtus», esile elavaid mõttevahetusi.

Huvitavalt toimusid vestlused teemal «Mida annab meie tsehhis tööviljakuse tõstmine 10 protsendi võrra». Elavalt puudutasid ja kutsusid esile suurt vastukaja vestlused, milledes populariseeriti parimate stahhaanovlaste kogemusi, nagu «Töölise taiplikkus», «Kuidas ma töökoha ette valmistan», «Kuidas ma saavutasin kõrge tööviljakuse», «Millega seletada erinevust kahe stahhaanovlase palgas» ja teised.

Stahhaanovlase Komolovi vestluse ajal teemal «Kuidas ma saavutasin kõrge tööviljakuse» toimus huvitav juhtum. Paljud olid Komolovi edusammudest vaimustatud. «Jah, tõepoolest, seltsimees töötab hästi, on, millest õppida. Normiks on 25 detaili, tema aga töötleb 68.» Vestlust kuulas ka tööline Tarassenkova, kes andis vahetuses 25 detaili, vahel aga ka rohkem. Ta tundis end otseselt puudutatud olevat ja ütles: «Las ta asub minu tööpingi taha, tema tööpingil võib muidugi anda rohkem!» Vahetatigi tööpingid. Seltsimees Komolov töötles Tarassenkova tööpingil 55 detaili, Tarassenkova aga Komolovi tööpingil 72 detaili. Kogu tsehh jälgis seda võistlust suure huviga. Komolov seadis Tarassenkova tööpingi korda ja hakkas täitma normi peaaegu 400-protsendiliselt.

Taolised vestlused koos teiste massilise poliitöö vormidega õhutasid igas töölises initsiatiivi ja taotlust töötada oma tööpingikaaslasest mitte halvemini, anda rohkem toodangut rinde heaks.

Üks Uraali Masinaehitustehase tsehh sai täiendava ülesande, mis nõudis ühelt brigaadilt suurt jõupingutust. Tsehihiülem kutsus brigaadi kokku ja rääkis selle tellimuse tähtsusest. Töölised võtsid endale lisakohustuse, ja tsehh tuli edukalt toime suure üleplaani ülesandega.

Parteiorganisatsioonid süvenesid põhjalikult majandusküsimustesse, uurisid inseneride ja tehnikute abiga ebatootlike kulutuste põhjusi, toetasid julgelt ettevõtete tehnilist täiustamist. Nad löid tihedad sidemed pearaa-

matupidajate, majandusmeeste ja plaanialatöötajatega ning taotlesid ettevõtete majanduslikele tulemustele suurema tähelepanu pühendamist. Meie maa tööstusettevõtete arenes võitlus tooraine ja materjalide kokkuhoiu eest, praagi vähendamise ja väljalastava toodangu omahinna alandamise eest.

Ühe Leningradi tehase parteikomitee otsustas kogu tööliste ja insener-tehniliste töötajate kollektiivi kaasa tõmmata võitlusse kokkuhoiu eest. Sellele küsimusele pühendatud parteikoosolekut valmistati ette kaua ja hoolikalt. Ettevalmistuse käigus viidi läbi rida üritusi. Eelkõige toimus ratsionaliseerijate ja insener-tehniliste töötajate ületehaseline nõupidamine. Tsehhidesse üles pandud plakatid ja loosungid kutsusid üles tegema ettepanekuid tooraine, materjalide, instrumentide, energia jne. kokkuhoidliku kasutamise kohta. Ilmusid seinalehtede ja võitluslehtede erinumbrid. Agitaatorid pidasid vestlusi. Ühe vestluse ajal tegid kümne kohalolija hulgast viis töolist mitmesuguseid ettepanekuid. Mõned neist ettepanekuist realiseeriti otsekohe, keerulisemad aga suunati tsehhiülemale tutvumiseks. Üks agitaator arvutas välja, et nende tundide jooksul, mis tema jaoskonnas tööpingid tühjalt jooksevad, kulutavad nad niisama palju energiat, kui seda on vaja 650 toote valmistamiseks. Ta rääkis sellest vestluses töölistega ja see andis tööliste ratsionaliseerimismõttele vajaliku suuna. Parteikomitee viis läbi nõupidamise laohoidjate, tsehhi mehaanikute ja elektrimontööridega, kes võisid osutada suurt abi võitluses kokkuhoiu eest. Mõned kommunistid kontrollisid materjalide arvestust ja säilitamist, samuti direktori poolt tsehhide ja osakondade kohta ettenähtud organisatsiooniliste ja tehniliste abinõude täitmist. Valmistati tsehhide töö diagrammid kokkuhoiurežiimi alal, valiti välja fotodokumentid jne. Koosoleku ettevalmistamisest võtsid aktiivselt osa kommunistlikud noored. Nad seadsid korda instrumentide ja materjalide säilitamise ning tegid tsehhiülematele rea väärtuslikke ettepanekuid. Nii tehti juba parteikoosoleku ettevalmistamise käigus ära suur töö võitluses kokkuhoiurežiimi eest tehases.

Permi oblasti ühe tehase tsehhi jaoskond ei täitnud plaani ja see takistas kogu kollektiivi tööd. Plaani mitte-täitmise peamiseks põhjuseks oli praak, mis moodustas 18 protsenti kogu väljalastavast toodangust. Tsehhi par-

teiorganisatsiooni parteibüroo tegi asjatundjaile kommunistidele ülesandeks välja uurida praagi tekkimise põhjused jaoskonnas. Põhjused selgitati välja ja tunduv osa neist likvideeriti küsimuse bürooistungiks ettevalmistamise käigus. Parteibüroo istungil kuulati ära jaoskonna ülema ettekanne praagi tekkimise põhjustest ja märgiti rida abinõusid nende likvideerimiseks. Järgmisel päeval korraldasid agitaatorid brigaadides vestlusi, anti välja võitlusleht ja hakati neid töölisi abistama, kes normi ei täitnud. Praak vähenes, langes 0,5 protsendini. Jaoskond aga hakkas plaani ületama.

Õpetlikud on partei Moskva komitee tööstusosakonna kogemused. Selle osakonna töötajad otsustasid arendada võitlust praagi vastu kui suurt poliitilist üritust.

Tutvunud praagi tekkimise põhjustega ühe Moskva tehase valutsehhis, viisid nad läbi vestlusi paljude tööliste, inseneride ja varustajatega, mobiliseerides neid võitlusele praagi vastu. Sellesse võitlusele lülitus tehase ajaleht, selleks kutsusid üles loosungid ja plakatid. Tootmisjaoskondades ja brigaadides toimusid iga päev lühikesed nõupidamised, kus meister või tehnoloog rääkis vahetuse töö tulemustest, märkis ära saavutusi ja analüüsis praagi tekkimise põhjusi. Tootmisküsimusi arutati parteikomitee istungeil ja parteikoosolekuil. Selle tulemusena elavnes järsult ratsionaliseerimissetepanekute vool. Vana detailide vormimise tehnoloogia asendati tehniliselt palju täiuslikumaga. Seati sisse kärnide vormimise ja vormide täisvalamise vahepealne, operatsioonidevaheline kontroll. Tunduvalt ulatuslikumalt kui varem organiseeriti tööliste tehnilist instruktaazi, korraldati kvalifikatsiooni tõstmise kursusi. Varsti praak vähenes, toote omahind aga moodustas 216 rubla asemel 89 rubla.

Selle tehase kogemusi kasutasid Moskva komitee instruktorid väljasõitudel teistesse ettevõtetesse. Suurt kasu tõi ühes tehases korraldatud tootmis- ja tehnikaalane konverents, mis oli pühendatud sisemiste reserve väljaselgitamisele. Pärast seda konverentsi saabus rohkem kui 1500 ratsionaliseerimissetepanekut. Peatselt toimusid niisugused konverentsid veel kuues ettevõttes, seejärel aga otsustati need läbi viia kõigis tehastes.

ÜK(b)P Moskva Komitee tööstusosakonna instruktorid pöörasid nüüd tähelepanu parteiorganisatsioonide nii-

sugustele tööloikudele, mille vastu varem huvi ei tuntud. Neile kogunes materjali näitliku agitatsiooni olukorra kohta, töö kohta öövahetustes, võistluse eesrindlaste ühiskondliku ergutamise vormide, näituste «Meie tehas Suures Isamaasõjas» organiseerimise jne. kohta. Osakonna töötajad hakkasid sagedamini osa võtma parteikoosolekuist, vestlesid lihtkommunistidega, nad tundsid huvi nii tootmisalase kui ka parteisisese töö vastu, likvideerides õigeaegselt väljaselgitatud puudusi.

Mõnedes tehastes arenes võistlus toodangu kvaliteedi eesrindlase nimetuse eest. Suurt osa võitluses kvaliteedi tõstmise eest etendas tanki- ja lennukitehastes väljakujunenud praktika, kus igale üle plaani toodetud masinale anti kaasa pass, milles näidati ära töölisel, kes antud masina olid valmistanud. Teistes ettevõtetes kirjutati igale üleplaanalise toodangu eksemplarile peale parima stahhaanovlase nimi.

Ühe tankitehase parteikomitee püstitas ülesande parandada tootmise organiseerimist ja tõsta toodetavate tankide kvaliteeti. Võitlusele kvaliteedi parandamise eest tõmmati kaasa kõik kommunistid. Tsehhiides ja osakondades viidi läbi parteikoosolekud. Neil arutati parteiorganisatsiooni ülesandeid võitluses toodangu kvaliteedi parandamise eest. Ka parteigrupid arutasid seda küsimust, kuid juba konkreetsemalt: ühed arutasid praagi tekkimise põhjusi ja praagi vastu võitlemise abinõusid, teised — valmistatavate detailide kvaliteeti, kolmandad — võitlust väikeste defektidega. Kahe kuu jooksul korraldati tsehhiides kümneid meistrite, tehnoloogide ja stahhaanovlaste nõupidamisi toodangu kvaliteedi küsimustes. Tehases arenes võistlus toodangu kvaliteedi eesrindlase nimetuse eest. Viidi läbi ratsionaliseerimisetepanekute aktsioonikuu. Üldse esitati 500 ettepanekut. Nende hulgas oli nii-suguseid, mis vähendasid toodete töötlemisel tekkiva praagi miinimumini, vähendasid materjalide kulu ja tõstsid tööviljakust. Tsehhide parteiorganisatsioonide sekretärilede peeti 12 loengut tehniliste küsimuste alal. Instrumentaaltsehhis toimus tehniline konverents, kus päevakorras oli küsimus «Instrumendi kvaliteet ja selle töö». Tehnilise informatsiooni büroo andis välja spetsiaalseid lendlehti, mis olid pühendatud võitlusele toodangu kvaliteedi tõstmise eest.

Tsehhiülemad, osakondade juhatajad, tehnoloogid ja

konstruktorid pidasid töölistega ligikaudu 400 vestlust teemadel, nagu «Tehnilisest distsipliinist kinnipidamine», «Võitlus praagi tekkimise põhjuste vastu», «Metalli hoidmine ja pakkimine», «Vaatlusriistade valmistamisel esinevad defektid», «Küttesüsteemile esitatavad põhinõuded» jt. Vestlused toimusid sageli praagivitriini juures, nende käigus näidati praktilisi võtteid töökohal. Mõnes tsehhis loodi «praagita töötamise koolid». Neisse õppima võetud töölistes hakkasid 2—3 nädala pärast töötama ilma praagita. Üldse õppis neis koolides mõne kuu jooksul 2567 tehase töolist.

Kogu parteiorganisatsiooni massilise poliitilise ja organiseerimistöo süsteem äratas tehase tööliste ja insener-tehniliste töötajate hulgas niisuguse entusiasmi, et iga tsehh ja jaoskond elas toodangu kvaliteedi eest võitlemise tähe all. Sellele aitasid suuresti kaasa ka ajakirjandus ja näitlik agitatsioon. Tehase sissekäigu juures võisid töölistes näha suurt plakatit, millel oli kujutatud lahinguväli. Esiplaanil oli nõukogude tankist. Ta pöördus tööliste poole järgmiste sõnadega: «Ära mind lahingus alt vea. Valmista rohkem eeskujuliku kvaliteediga tanke.» Tsehhides rippusid nähtavates kohtades loosungid: «Hea kvaliteediline tank päästab sajad meie rindemeeste elud», «Pühkige minema laisad ja loodrid, töö kvaliteet siis paraneb hoopis!» (M a j a k o v s k i). Niisugused üleskutsed, samuti plakatid, kus kritiseeriti praagitegijaid, etendasid suurt osa. Hea eduga kasutati karikatuure ja epigramme. Kõigi nende abinõude tulemusena vähenes järsult praak kõigis tsehhides. Defektideta masinate üleandmine kasvas mitmekordseks.

Pääses valla tööliste ja insener-tehniliste töötajate leiundusalane mõte. Nad ratsionaliseerisid väsimatult tootmist, tegid uusi tehnilisi täiustusi, et väiksema tööliste arvuga anda rohkem rindetoodangut.

Parteikomiteed, alates partei Keskkomiteest ja lõpetades partei tehasekomiteega, tegid kõik, et luua vajalikud tingimused viljakaks tööks konstruktoritele, kontrollisid partei ja valitsuse otsuste täitmist lahingutehnika uute mudelite tootmisse võtmisel.

Sõjatööstuse ettevõtete parteiorganisatsioonid selgitasid töölistele nende töö osatähtsust, uue tehnika eeliseid ja tähtsust rindetegevuses. Kasutades ajalehematerjale ja rindemeeste kirju, jutustasid nad töölistele ja insener-

tehnilistele töötajatele sellest, kuidas tegutsevad lahingus nende poolt valmistatud relvad.

Ühes tankitehases tegid insenerid ja tehnikud tanki konstruktsioonis palju täiendusi. Kuid selleks, et uut mudelit kiiremini tootmisse juurutada, oli vaja kaasa tõmmata tööliste hulgad, selgitades neile tehtud täienduste tähtsust. Palju olenes valajatest, kes pidid valama uued tornid. Valutsehhi toodi uue tanki näidis ja tehase direktor jutustas töölistele tehtud täiustuste tähtsusest. «Meie vana torn on hea,» ütles ta, «kuid uus on parem. Meie vana kahur oli sakslastele hirmuks, uus aga toob neile kindla surma. Kui teil, seltsimehed valajad, tuleks rindele minna, missugust torni teie pooldaksite: vana või uut?» küsis direktor. «Muidugi uut, seda siin!» ütlesid töölistel ühel häälel. Valajad Žuravkin, Petrov ja teised astusid uue tanki tornile ning kutsusid oma seltsimehi üles täitma rindetellimus kõige lühema aja jooksul. Ja oma sõna nad pidasid. Rinne hakkas saama uut tüüpi lahingumasinaid.

Kahe sõja-aasta jooksul tehti Relvastuse Rahvakomisariaadi tehastes ligikaudu 70 000 ratsionaliseerimisettepanekut. Nõukogude konstruktorid konstrueerisid sõjatööstuse jaoks terve seeria uusi kõrge tootlikkusega tööpinke. Seadmete automatiseerimine ja moderniseerimine võimaldasid isegi madala kvalifikatsiooniga töölistel teenindada mitut tööpinki. Ühes Tšeljabinski oblasti tehases teenindas 1943. aastal iga mitmel tööpingil töötaja keskmiselt kaheksat automaati või poolautomaati.

Moskva parteiorganisatsiooni initsiatiivil hakati paljudes Moskva tehastes rakendama voolumeetodit, mis võimaldas suurendada relvastuse ja laskemoona väljalaskmist samade seadmete juures ja väiksema tööliste arvuga.

1943. aasta teise ja kolmanda kvartali jooksul võeti voolumeetod kasutusele peaaegu kõigis Moskva ettevõtetes, mis tootsid laskemoona. See võimaldas sama tööliste arvu juures suurendada toodangu väljalaset 20—25 protsendi võrra. Voolumeetodile läks üle rida Moskva masinaehituse, lennukiehituse, elektrotehnilisi ja transpordiettevõtteid. Selle tulemusena kasvas järsult tööviljakus, vähenes tootmistsükli kestus ja alanes omahind. Nii suurenes tööviljakus tehase «Krasnõi Proletari» ühes tsehhis 88 protsendi võrra ja Budjonnõi-nimelises tehases 40 protsendi võrra.

Ühes suures Moskva tehases võimaldasid vooluliini mehhaniseerimine valu- ja mehaanikatsehhis ning seadiste täiustamine tõsta tööviljakust 1943. aasta oktoobris, võrreldes sama aasta jaanuariga, 158 protsendi võrra. Nahktoodete vabrikus lühenes konveieri käikulaskmise tulemusena tootmistsükli kestus 12 päevalt 2 päevani. «Iskra» tehases suurenes toodangu väljalaskmine iga tööpingil töötaja kohta 40 protsendi võrra.

Vahetusülesannete meetodi rakendamine Frunze-nimelises vabrikus suurendas tunduvalt tööviljakust. See andis võimaluse käiku lasta veel 7800 värtnat ja toota iga kuu täiendavalt mitukümmend tuhat meetrit toorriiet.

See kõik näitas, missugused tohutu suured reservid on meie tööstusel.

Olulist osa nende reservide õigel kasutamisel etendasid parteiorganisatsioonid. Väga õpetlik selles suhtes on Šverdlovski linna parteiorganisatsiooni eeskuju. Seoses suurte töödega elektriijaamade taastamisel vabastatud rajoonides kasvas tunduvalt Uraali turbiinitehase osatähtsus. Kuid selle tehase võimsus ilmselt ei vastanud uutele nõudmistele. Partei Šverdlovski linnakomitee otsustas organiseerida seadmete valmistamist Šverdlovski ettevõtetes. Selleks rakendati linna 30 ettevõtet. Nad täitsid rohkem kui 300 mitmesuguse spetsiaalse, sealhulgas keerulise seadme tellimust.

Tööviljakuse tõusu, toodangu kvaliteedi parandamise, samuti kütuse, tooraine ja muude materjalide kokkuhoiu alusel vähenes pidevalt tööstustoodangu omahind. Kõige suuremat edu selles suunas saavutas sõjatööstus. Tööviljakuse kasv ja omahinna alanemine võimaldasid vähendada relvastuse, laskemoona ja mürskude väljalaskehindu. Juba 1942. aasta teisel poolel läks iga lennukilt heidetud pomm 60 protsendi võrra ja iga miinipildujast tulistatud miin 50 protsendi võrra vähem maksma kui enne sõda. Edasiselt saavutati veelgi sõjatoodangu hindade tunduvalt alanemine. See andis 1942. ja 1943. aastal ligikaudu 35 miljardit rubla kokkuhoiu.

Sõja käigus avaldusid kujukalt kolhoosikorra eelised. Sellele vaatamata, et suur osa töövõimelisest elanikkonnast ja tohutu hulk põllumajanduslikku tehnikat oli rinde käsutuses ning et tähtsad põllumajandusrajoonid olid okupeeritud, oli põllumajandus suuteline kindlustama rin-

net ja tagalat toiduainetega ja meie maa tööstust toorainega.

Partei ja valitsus pöörasid erilist tähelepanu põllumajandussaaduste tootmise suurendamisele meie maa kesk- ja idarajoonides. Partei- ja nõukogude töö maarajoonides oli seotud suurte raskustega. Sõja esimestel kuudel läks rindele palju kommuniste, kes olid töötanud kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades. See nõrgendas maaparteiorganisatsioone tunduvalt. Paljudesse kolhoosidesse jäid vaid üksikud kommunistid, mistõttu reas kolhoosides parteiorganisatsioonid tegelikult lagunesid. Parteiorganisatsioonide arv kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades vähenes peaaegu kahekordselt, mõnedes meie maa rajoonides aga veelgi rohkem. Nii näiteks Altai krais oli partei-algorganisatsioon vaid veidi rohkem kui 500 kolhoosis, 3996 kolhoosis aga parteiorganisatsioone ei olnud. Tšeljabinski oblasti 2900 kolhoosist oli partei-algorganisatsioon vaid 262 kolhoosis.

Et massilist poliittööd külas taas korda seada, loodi partei Keskkomitee otsusel 1941. aasta sügisel masina-traktorijaamade ja sovhooside poliitosakonnad. Need eksisteerisid kuni 1943. aasta suveni ja etendasid suurt osa kolhoosnikute ning masina-traktorijaamade ja sovhooside tööliste poliitilise teadlikkuse ja tööalase aktiivsuse tõstmisel. 1942. aasta aprillis võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu määruse kolhoosnikute kohustusliku normipäevade miinimumi suurendamise kohta, mis tugevdas töödistsipliini ja aitas kaasa kolhoosipõldude õigeaegsele ülesharimisele. Selle määruse elluviimise tulemusena suurenes iga töövõimelise kolhoosniku poolt aasta jooksul väljatöötatud keskmine normipäevade arv peaaegu poolteisekordseks. 1942. aasta aprillis võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu määruse põllumajanduse eesrindlaste materiaalse ergutamise kohta, mis aitas kaasa kolhoosnikute tööviljakuse kasvule, saagikuse tõusule ja põllumajandussaaduste tootmise suurenemisele. Et luua masina-traktorijaamades püsiv kaader ja et ta oleks huvitatud põllumajandustehnika paremast kasutamisest, sellele aitas kaasa ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsus masina-traktorijaamade töötajate koosseisudest, palgamääradest ja nende premeerimise sisseviimisest. NSV Liidu Rahva-

komissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee võtsid vastu otsuse linnade ja maakohtade töövõimelise elanikkonna kolhoosidesse, sovhoosidesse ja masina-traktorijaamadesse põllumajanduslikele töödele mobiliseerimise korra kohta. See abinõu lõi tingimused külvi-, koristus- ja teiste põllumajanduslike tööde õigeaegseks läbiviimiseks. Et suurendada meie maa liha- ja piimasaaduste ressursse ning parandada armeed ja elanikkonna varustamist nende saadustega, võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee 1942. aasta algul vastu otsuse kolhoosides ja sovhoosides noorkarja säilitamise ning loomade arvu suurendamise abinõudest.

Partei Keskkomitee kuulab süstemaatiliselt ära oblastikomiteede ettekanded põllumajandusliku tootmise olukorra kohta. Nende aruannete põhjal partei Keskkomitee poolt vastuvõetud otsustes näidati maal massilise poliitöö organiseerimisel ja masina-traktorijaamade töös esinevaid tõsiseid puudusi. Partei Keskkomitee juhtis parteiorganisatsioonide tähelepanu sellele, et on vaja tugevdada massilist poliitööd maal, põhjalikult parandada masina-traktorijaamade tööd, nende organiseeritust ning materiaalsel tehnilisel kindlustamist, on vaja kõik olemasolevad traktorid ja põllumajandusmasinad töökorda seada ning hoolitseda veoloomade eest.

Mõnedes parteiorganisatsioonides, nagu näiteks partei Kirovi oblastikomitees, oli esinenud tõsiseid vigu kolhooside kindlustamisel juhtiva kaadriga, et asendada rindele läinud inimesi. Oma erietsuses 11. veebruarist 1942 mõistis partei Keskkomitee hukka partei Kirovi oblasti komitee kahjuliku praktika, mis väljendus selles, et ta seisis eemal kolhooside juhtiva kaadri valikust ja kasvatamisest. Selle tagajärjel olid osas kolhoosides esimeesteks ja brigadirideks sattunud äärmiselt nõrgad inimesed, mõnel juhul aga ilmsed petised, ahnitsejad ja endised kulakud, kes röövisid ühiskondlikku omandit, ajasid nurja kolhoosi riiklike kohustuste täitmise ja püüdsid kolhoose laostada. Partei Keskkomitee kohustas oblastikomiteed kindlustama seda, et juhtivale tööle kolhoosides edutataks eesrindlikke naisi, kes on end kolhoositöös heast küljest näidanud. Ta tegi ettepaneku saata kõige nõrgematesse, samuti eriti suurtesse kolhoosidesse ustavaid ja kogunud töötajaid partei-, komsomoli- ja nõukogude aktiivi koosseisust. Partei Keskkomitee otsus «ÜK(b)P Kirovi Oblas-

tikomitee ebaõigest suhtumisest kolhooside juhtiva kaadri valikusse» avaldas positiivset mõju kõigi parteiorganisatsioonide tööle juhtiva kolhoosikaadri tugevdamisel.

Sõja ajal kasvas põllumajanduslikus tootmises järsult naiste ja noorte osatähtsus. Maa töövõimelise elanikkonna hulgas oli 1939. aasta algul 52 protsenti naisi, 1943. aasta alguseks oli nende arv suurenenud aga 71 protsendini.

Suurt tähelepanu pöörasid partei ja valitsus põllumajanduse jaoks kaadri ettevalmistamisele. Kõigis rajoonides ja oblastites loodi laialdane kõikvõimalike ringide ja kursuste võrk, kus õppisid kümned tuhanded inimesed, omandades mehaanikute, traktoristide, haakijate, kombaineriite, brigadiride, lülivanemate, loomakasvatajate, seppade jne. eriala. Paljudes maal asuvates keskkoolides organiseeriti agrotehnilist õppust, et vanemate klasside õpilased oskaksid juhtida traktoreid ja kombaine ning et nad tunneksid põllumajandusliku tootmise agrotehnikat. Mõnedes oblastites organiseeriti põllumajanduslike tööde õpetamist linnaelanikele. 3 sõja-aasta jooksul valmistati ette 1 800 000 uut traktoristi, kombainerit ning muud masina-traktorijaamade ja sovhooside töötajat.

Maaparteiorganisatsioonid arendasid laialdast massilist poliittööd kolhoosnikute ning masina-traktorijaamade ja sovhooside tööliste ja töötajate hulgas. Kolhooside parteiorganisatsioonide erilise tähelepanu objektiks oli hoolitsus saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse tõstmise, samuti tööviljakuse tõstmise ning kõigi põllumajandusliku artelli käsutuses olevate reservide oskuslikuma ära kasutamise eest. Paljudes kolhoosides paigutasid parteiorganisatsioonid oma jõud nii, et kommunistid oleksid otsustavais töölõikudes ja võtaksid endile kõige keerulisemad ja vastutavamad ülesanded, et nad töötaksid seal, kus oli eriti raske.

Moskva oblasti Luhhovitsõ rajooni kolhoosis «Krasnõi Oktjabr» näiteks töötas loomakasvatusefarmis lüpsjankarjatalitajana kommunist Klavdia Menšikova. Tema initsiatiivil organiseeriti lüpsjate-karjatalitajate vahel võistlus. Kõögiviljakasvatuse brigaadi juhtis kommunist Maria Ussatšova. Ta tõmbas kogu oma brigaadi kaasa agroringi, õpetas kasutama kõögivilja hooldamise eesrindlikke võtteid; kolhoosi loomakasvatust juhtis kommunist V. Kuznetsov.

Moskva oblasti Ramenskoje rajooni Thälmanni-nime-

lises kolhoosis suunati igasse lülisse, mis koosnes naistest ja alaealistest, lülvivanemate kõrvale veel elatanud inime, kellele pandi instruktori kohustused. Ta õpetas alaealisi kündma, niitma, heina riisuma jne. Parteiorganisatsiooni initsiatiivil organiseeriti kolhoosis agrotehniline õppus naistele ja alaealistele. Õppusi viisid läbi kolhoosi esimees ja laboratooriumitöötaja juhataja koos teiste põllumajanduse ala asjatundjatega.

Kuibõševi oblasti Tšelno-Veršinõ rajooni kolhoosis «Krasnaja Bagana» venis riigile vilja varumine. Kolhoosi parteiorganisatsioon arutas seda küsimust koosolekul. Kommunistidele anti ülesandeks konkreetset töölõigud. Ühed vastutasid viljapeksmise, teised — viljavooride organiseerimise eest. Igal õhtul kandsid kommunistid parteiorganisatsiooni sekretärile tehtud tööst ette. Ei jätkunud taarat. Kommunistid läksid majadesse, rääkisid kolhoosnikutega ja paari päeva pärast oli kolhoos täielikult kottidega kindlustatud. Kommunistide ühine töö võimaldas kahekümne päeva jooksul täita riigile vilja varumise plaani.

Paljud maaparteiorganisatsioonid olid väikesearvulised. Seepärast kerkis nende ette eriti teravalt ülesanne luua enda ümber laialdane parteitu aktiiv paremate, kogenumate ja autoriteetsete kolhoosnikute, traktoristide, nõukogude saadikute, Isamaasõjast osavõtnute jt. hulgas. Permi oblasti Kunguri rajooni Filippovo külanõukogu partei-algorganisatsioonis oli 6 partei liiget ja 3 liikmekandidaati. Kommunistide hulgas oli 2 õpetajat, külanõukogu esimees, kolhoosi esimees, lihtkolhoosnik, maa tarbijate kooperatiivi esimees, tööndusartelli esimees, velsker ja Loomade Varumise Peakontori jaoskonna juhataja. Külanõukogu territooriumil oli kaks keskmise suurusega kolhoosi — «Bolševik» ja «Novõi Put». Parteiorganisatsioon valis kommunistide ja intelligentsi hulgast välja grupi agitaatoreid. Kõrvuti huvitavate vestlustega jooksva poliitika alal ja ajalehematerjali lugemisega süvenesid agitaatorid põhjalikult kolhoosiellu, esinesid kolhoosi- ja brigaadikoosolekuil, kritiseerisid töös esinevaid puudusi, külastasid kolhoosnikute kodusid, pidades nendega nõu kolhoositootmise küsimustes. Nad kuulasid tähelepanelikult kolhoosnikute vajadusi ja nende arukaid nõuandeid. Niisugune pidev inimestega läbikäimine laendas kiiresti parteitu aktiivi ringi, millele parteiorganisat-

sioon tugines kõigi majanduslike, poliitiliste ja kultuuri-
alaste küsimuste lahendamisel.

Pidev läbikäimine inimestega, neile oskuslik lähene-
mine on edu alus. Ühes Moskva oblasti Kolomna rajooni
kolhoosis ei jätkunud kartuliseemet ning kolhoosnikud
andsid vastastikuse abistamise korras kolhoosile seem-
neks oma kartuleid. Koosolek, kus seda küsimust arutati,
oli väga elav. 2 päeva jooksul koguti kolhoosis
seemneks 4 tonni kartuleid. Teises kolhoosis, Molit-
vino külas, olid töödistsipliiniga lood kehvad. Tööletule-
kuga hilineti, töölt aga lahkuti, millal heaks arvati. Kut-
suti kokku koosolek, räägiti Punaarmee võitlusest, neist
tohutuist raskustest, mida temal tuli taluda, hitlerlaste
metsikustest okupeeritud rajoonides. Tuliselt astusid välja
paljud kolhoosnikud, kutsudes oma seltsimehi üles töö-
tama kodumaa kaitsmise nimel käsi rüppe panemata. Ja
koosolek andis häid tulemusi. Edaspidi vähenesid järsult
töödistsipliini rikkumise faktid.

Partei krai- ja oblastikomiteed suunasid linnadest
süsteemaaliselt maale kvalifitseeritud lektoreid, propa-
gandiste ja agitaatoreid, kes aitasid rajooni- ja maa-
parteiorganisatsioone massilise poliitöö läbiviimisel kol-
hoosnikute ning masina-traktorijaamade ja sovhooside
töölise ja teenistujate hulgas. Rajoonides loodi juhtiva
partei- ja nõukogude aktiivi hulgast agitaatorite ja vest-
lejate grupid. Kolhoosidesse saadeti poliitilise ja põlluma-
jandusliku kirjanduse raamatukogusid.

1942. aasta juulis kohustas partei Keskkomitee oblasti-
ja kraikomiteesid ning liiduvabariikide kommunistlike
parteide keskkomiteesid suunama rajoonide parteiorgani-
satsioonidele, sovhooside ja masina-traktorijaamade poliit-
osakondadele ning kolhooside parteiorganisatsioonidele
abiks kogenud agitaatoreid linna ja rajooni partei- ja
komsomoliaktiivi hulgast. Agitaatoreile tehti ülesandeks
keskendada oma töö põllutööbrigaadidesse ja kombaini-
agregaatidele. Nad pidid töötama brigaadides kolhoosni-
kutega ühistel alustel ja massilist poliitööd tegema tööst
vabal ajal.

Täites seda juhendit, organiseerisid Altai krai partei-
organisatsioonid 1942. aasta kevadkülvil perioodil rohkem
kui tuhat agitatsioonikollektiivi, kuhu kuulus 12 300 agi-
taatorit, kes võtsid otseselt osa tööst põllutöö-, looma-
kasvatuse- ja traktoribrigaadides. Suurt osa nende kollek-

tiivide massilise poliitöö arendamisel etendasid seinalehed ning võitlus- ja välklehed. Ainuüksi kevadkülviperioodil anti välja üle 70 000 sein- ja võitluslehe. Ulatuslikult arendatud massiline poliitöö aitas Altai krai kolhoosidel ja sovhoosidel edukalt toime tulla külvikampaaniaga. Nad ei piirdunud ainult plaani täitmisega, vaid külvasid 135 000 hektarit üle plaani.

Novosibirski oblasti parteiorganisatsioonid suunasid 1942. aasta kevadkülvil ajal maale rohkem kui 2500 agitaatorit.

Partei Gorki oblastikomitee andis 1943. aastal külade jaoks välja 300 000 eksemplari loosungeid ja rohkem kui 30 000 plakati. Sadades eksemplarides paljundati väljaannet «TASS-i aknad». Igas asustatud punktis organiseeriti ajalehevitriine. Oblastikomitee organiseeris rajoonikomiteede abistamiseks mitu agitaatorite ja propagandistide gruppi, koosseisus 3—5 töötajat, kes sõitsid paariks-kolmeks nädalaks rajooni, esinesid ettekannetega ja organiseerisid massitööd. 1943. aasta kevadkülvil ajal suunati Gorkist maale 16 teatri- ja kunstibrigaadi ning 37 uut rändkino.

Kommunistide ja kommunistlike noorte maalesaatmist massilise poliitöö läbiviimiseks ja kolhoosnikute abistamiseks põllumajanduslikel töödel praktiseerisid laialdaselt kõik meie maa linnaparteiorganisatsioonid kogu Suure Isamaasõja kestel. Põllumajandusliku tööga vähe harjunud töölised — kommunistid ja kommunistlikud noored — õppisid selle töö kiiresti selgeks, ja sageli täitsid 2—3 normi.

Tihedalt kolhoosieluga seotud ja oskuslikult organiseeritud massiline poliitöö tagas põllumajanduslike tööde õigeaegse täitmise ning armee ja elanikkonna jaoks toiduainete ja tööstuse jaoks tooraine tootmise suurendamise.

Rjazani oblasti Sarai rajooni kolhoosis «Bolševik» ei täitnud kündjad külvitööde alguses norme. Selles brigaadis töötas agitaator partei liikmekandidaat Žalöbina. Ta otsustas pidevalt teha kündjatega brigaadi päevatöö kokkuvõtteid, sealjuures välja selgitada kõik häired. Vestlused toimusid elavalt. Nende ajal märgiti ära praktilised abinõud töö parandamiseks, ja varsti hakkasid kündjad norme täitma ja isegi tunduvalt ületama.

Kolhoosnikud püüdsid Punaarmeed igati abistada.

Ükskord tegi Rjazani oblasti 1. Mai nimelises kolhoosis pärast oblastikomitee esindaja ettekannet käesoleva momendi kohta keegi ettepaneku: «Varustada kolhoosnikute endi arvel riiete ja jalatsitega üks Punaarmee allüksus.» See ettepanek leidis üksmeelset heakskiitmist. Koguti kokku 65 paari vilte, palju villaseid sokke, kindaid, labakuid, sooja pesu ja karusnahkseid kápikuid, 60 vattvesti ja läkiläkit. Selle kolhoosi liikmed võtsid endile kasvatada 15 orbu Stalingradist. Kolhoosi algatusest haarati kinni kõigis Rjazani oblasti rajoonides.

Parteiorganisatsioonid otsisid ressursse, et tugevasti vähenenud traktoripargi tingimustes võimalikult rohkem maad üles harida. Mõnedes meie maa rajoonides, nagu näiteks Krasnodari kraisis, arendasid nad võitlust veoloomade eeskujuliku hooldamise eest, et kasutada neid põlluharimiseks. Koos tallimeeste ja brigadiridega tehti ära suur töö hobuste ja teiste tööloomade paremal hooldamisel, korraldati hobuste ühiskondlikke ülevaatusi, taotleti põllumajanduslikele töödele kolhoosnikute isiklike loomade kaasatõmbamist.

Masina-traktorijaamad tundsid sõja esimestel aastatel teravat puudust tagavaraosadest. Tööstus ei saanud siis põllumajandusele olulist abi osutada. Masina-traktorijaamad olid sunnitud oma jõududega toime tulema, tegeldes peamiselt vanade traktoriosade restaureerimisega. Neile tulid abiks tööstusettevõtete töölised.

Kaukaasia sõlme raudteelased näiteks organiseerisid mitmesuguste transpordis mittekasutatavate metallijätmete kogumise, tõmbasid kolhooside abistamiseks põllumajandusliku inventari remontimisele kaasa kvalifitseeritud kaadri. Raudteelaste brigaadid abistasid Krasnodari krai Kropotkini ja Gulkevitši rajooni 13 kolhoosi. 1942. aasta talvel remontisid nad 386 masinat. Kaukaasia raudteelaste initsiatiivi toetas partei Krasnodari kraikomitee ning soovitas kõigil linnaparteiorganisatsioonidel ja tööstusettevõtetel nende eeskujule järgneda.

Gorki oblastis kinnistati 55 tehast masina-traktorijaamade juurde. Gorki Autotehas võttis oma šefluse alla 10 masina-traktorijaama. Ka teised oblasti tehased võtsid oma šefluse alla mitu masina-traktorijaama. Tehaste šeflus masina-traktorijaamade üle võimaldas õigeaegselt traktoreid ja põllumajanduslikku inventari külviks ette valmistada ja traktoriparki tunduvalt rekonstrueerida.

Vedelkütuse puudumise tõttu viidi paljud traktorid üle tahkele kütusele. Oblasti tööstusettevõtted otsustasid valmistada gaasigeneraatorseadmeid vähemalt 1500 traktori jaoks. Ratastraktorite üleviimiseks gaasigeneraatorseadmetele saadeti masina-traktorijaamadele abiks 60 kvalifitseeritud inseneri ja tehnikut, kes tegid eelnevalt läbi ettevalmistuskursused.

Miljonid kolhoosnikud ning masina-traktorijaamade ja sovhooside töölised astusid parteiorganisatsioonide juhtimisel ja tööstusettevõtete eesrindlike töötajate eeskuju järgides üleliidulisse sotsialistlikku võistlusse. Laialdaselt arenes naiste traktoribrigaadide sotsialistlik võistlus. Sellest võttis osa 78 000 naistraktoristi. Kolhoosnikute ning masina-traktorijaamade ja sovhooside tööliste ennastsalgava töö tulemusena suurenes 1942. aastal külvipind meie maa kesk- ja idarajoonides peaaegu 5 miljoni hektari võrra 1940. aastaga võrreldes. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariigid, kuhu enne sõda vilja sisse veeti, kindlustasid end nüüd ise viljaga ning hakkasid seda andma armee ja kogu maa jaoks.

Kolhoositalurahva ennastsalgavas töös väljendusid kujukalt talurahva teadlikkus oma patriootlikust kohustusest kodumaa ees, tööliklassi ja talurahva tugevnev liit ning kolhoosikorra elujõud.

Kuid reas meie maa rajoonides — Kasahstanis, Baškiirias, Altai ja Krasnojarski kraisis, Tambovi, Saraatovi, Kuibõševi, Novosibirski ja Kurgani oblastis — oli põllumajandus parteiorganisatsioonide ebarahuldava juhtimise tõttu laokile jäänud. Neis rajoonides vähenesid 1943. aastal tähtsamate toidukultuuride külvipinnad, elementaarse agrotehnika rikkumise tõttu langes saagikus, vähenesid teraviljade kogusaak, vilja varumine riigile ja selle andmine kolhoosnikutele normipäevade eest. Oma erietsustes mainitud parteiorganisatsioonide töö kohta töötas partei Keskkomitee välja abinõud neis rajoonides põllumajanduse laokiloleku likvideerimiseks.

Erakordselt keerukais ja raskeis tingimustes, kus vaenlase käes oli rohkem kui 40 protsenti kogu raudteede pikkusest ning kus vedurite ja kaubavagunite park, samuti jõe- ja merelaevade arv oli tunduvalt vähenenud, tagasid transporditöölised ja -teenistujad oma ulatuselt seninägematu hulga vägede, relvastuse, laskemoona ja kaupade transportimise. Need veod toimusid sageli suur-

tükitle ja õhust pommitamise tingimustes, kuid sellele vaatamata toimetasid transporditöötajad häireteta rindele kogu vajaliku. Transport tuli edukalt toime ka rahvamajanduse teenindamisega, sidudes meie maa uut laadi kujunenud majandusrajoone.

Raudteetranspordi edukale tööle sõja ajal aitas kaasa rida Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse tähtsaid organisatsioonilisi ja tehnilisi abinõusid. Sõja ajal ehitati ja anti käiku rida uusi raudteeliine: Kartalõ—Akmolinski liin kindlustas Uraali tehaseid Karaganda söega; Obozerskaja—Soroki liin tagas häireteta töötingimused Murmanski raudteele, mis varustas Karjala ja Leningradi rinde vägesid; Kotlas—Vorkuta magistraal sidus tööstust uue söeallikaga Põhjas; raudteeliinid Ahtuba (Baskuntšaki haru) — Pritšalnaja ja Stalingrad—Saraatov—Sõzran—Uljanovsk—Svijažsk võimaldasid häireteta varustada Stalingradi ja Doni rinde vägesid. Tegutsevate raudteeliinide läbilaskevõime suurenes.

Raudteedel loodi poliitosakonnad, mis etendasid suurt osa transpordis massilise poliitöö arendamisel ja transporditöötajate teadliku distsipliini tõstmisel.

Raudteetranspordi töös on vajalikud kõigi tootmismehhanismi kruvikeste laitmatu kooskõla ja tugev distsipliin, mis ei jää milleski maha sõjaväedistsipliinist. Kehtestatud eeskirjade või korra kõige väiksemalgi rikkumisel, kas või ühe transporditöötaja hooletusel võivad olla kurvad tagajärjed, see võib nurja ajada sadade ja tuhandete raudteelaste jõupingutused ja ühisele üritusele suurt kahju tekitada.

Raudteelased täitsid ausalt ja kohusetruult oma patriotliku kohustuse kodumaa ees. Nad näitasid ennastalgava ja kangelasliku töö suurepärasest eeskujuni tagalas kui ka rindelähedases vööndis. Vedurijuht Lunini brigaad sõitis oma veduril «FD» läbi rohkem kui 100 000 kilomeetrit ilma tõsteremondita. Tema eeskujuni järgisid paljud teised. Kurgani veduridepoo vedurijuht sotsialistliku töö kangelane Blinov andis eeskujuni raskekaaluliste rongide juhtimisel. Sverdlovski distantansi teevalvur Kazantsev hakkas uut moodi organiseerima tee jooksvat remonti.

Kuid esines juhtumeid, kus üksikud raudteelased rikkusid distsipliini, ei suhtunud kohusetruult oma ülesannete täitmisega ja seega desorganiseerisid raudteetranspordi tööd.

Et luua range kord ja teha lõpp distsipliinirikumise faktidele, kuulutas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium oma seadlusega 16. aprillist 1943 kõik raudteed ning kõik raudteetranspordi töölised ja teenistujad sõjaseisukorras olevaiks. Pandi maksma raudteetranspordi töötajate vastutus teenistusalaiste kuritegude eest võrdsetel alustel Punaarmee sõjaväelaste vastutusega. Iga raudteelane pidi täpselt täitma teenistuskohustusi, vastuvaidlematult alluma oma ülemuste käskudele ja korraldustele, kõrvalekaldumatult kinni pidama transpordis kehtivate seaduste, korralduste ja eeskirjade nõuetest, hästi tundma oma tööd ja pidevalt end sel alal täiendama, hoidma riiklikku omandit — transpordi tehnilisi vahendeid, seadmeid ja materjale ning transpordile usaldatud väärtusi, täpselt täitma tootmises kehtestatud töönorme, samuti transpordivahendite töönorme ja -näitajaid, rangelt hoidma riiklike ja sõjalisi saladusi. Igasugune distsipliinirikumine raudteetranspordis tõi endaga kaasa distsiplinaarkaristuse või sõjatribunali alla andmise. Sõjaseisukorra sisseviimine raudteetranspordis tugevdas distsipliini raudteelaste hulgas ja aitas kaasa raudteede töö paranemisele.

Punaarmee üleminekuga pealetungile kerkis transpordi ette uus keerukas ülesanne — kiiresti taastada purustatud teed ja sillad tähtsatel kommunikatsioonidel. Transporditöölised tulid selle ülesandega edukalt toime. 1943. aastal taastati vabastatud Nõukogude rajoonides ja anti eksploatatsiooni 19 000 kilomeetrit raudteid.

Tänu kõigile neile abinõudele, samuti tööliste ja teenistujate kangelaslikule tööle toimetas meie transport õigeaegselt kohale kõik rindele vajaliku ning tagas häireteta sideme rinde ja tagala vahel.

Suurt patriootlikku kohusetunnet oma kodumaa ees näitasid Isamaasõja karmidel päevadel nõukogude teadlased. Nad viisid julgesti edasi eesrindliku nõukogude teaduse lipu. NSV Liidu Teaduste Akadeemia poolt loodud erikomisjon, mis koosnes rohkem kui 800 teaduse ja tehnika alal töötajast, osutas hindamatut abi Uraali, Lääne-Siberi ja Kasahstani ressursside mobiliseerimisel sõja vajadusteks. Sõjatehaste insener-tehnilised töötajad töötasid välja uusi tehnoloogilisi protsesse, leiutasid uue valumeetodi ja õppisid kasutama vooltootmise meetodit. Nõukogude metallurgid ja masinaehitajad kindlustasid sõjatehnika tootmiseks võimsa tehnilise baasi. Nõukogude

geoloogid saavutasid suurt edu söe, raua- ja polümetalli-
maakide, nafta ja muude maavarade leiukohtade avasta-
misel. Nõukogude matemaatikud, mehaanikud, astronoo-
mid, füüsikud, keemikud ja bioloogid uurisid edukalt teo-
reetilisi ja praktilisi probleeme, mis olid seotud meie
maa sõjaliste vajadustega. Nõukogude meditsiinitöötajad
saavutasid tähelepanuväärset edu haigete ja haavatute
ravimisel. Sõjaväehaiglatest pöördus rivisse tagasi ligi-
kaudu kolm neljandikku Punaarmee sõduritest ja ohvit-
seridest.

Kõigi jõududega abistasid rinnet nõukogude kultuuri-
töötajad. Sajad nõukogude kirjanikud töötasid sõjakirja-
saatjatena. Kõik mäletavad hästi A. Tolstoi, M. Šoloh-
hovi, A. Fadejevi, N. Tihhonovi, K. Simonovi, A. Kornei-
tšuki ja paljude teiste kirjanike patriootilisi jutustusi,
novelle, näidendeid ja artikleid ning I. Ehrenburgi viha-
seid ja teravaid poliitilisi pamflette. A. Tvardovski «Vas-
sili Tjorkin» nagu oleks elanud nõukogude sõdurite hul-
gas, oli neile lähedane ja vajalik nii lahingutes kui ka
puhkehetkedel. Nõukogude heliloojate A. Aleksandrovi,
I. Dunajevski, A. Novikovi, V. Solovjov-Sedoi ja teiste
rindelaule lauldi muldonnides, kaevikutes, tööpinkide juu-
res ja põldudel. Artistide brigaadid ja terved rindeteatrid
andsid etendusi ja kontserte otseselt eelpositsioonidel,
sageli vastase suurtükitle all. Kinooperaatorid ei jäänud
sammugi maha vägedest, jäädvustades nende lahingu-
filmis. Kogu nõukogude sotsialistlik kultuur teenis vaen-
lase üle võidu saavutamise suurt ülesannet.

Nõukogude inimesed leidsid sõja käigus üha uusi
rinde abistamise viise. Tambovi kolhoosnikute algatusel
arenes laialdane liikumine vahendite kogumiseks Puna-
armee fondi. Saraatovi kolhoosimesinik Ferapont Petrovitš
Golovatõi ostis 100 000 rubla eest hävituslennuki ja andis
selle üle oma kandi lenduritele. Kui hävitaja lahinguis
läbi kulus, toodi see Saraatovi ja paigutati muuseumi,
rindele aga saadeti uus masin. Selle pardale oli kirju-
tatud: «Teine lennuk rindele kolhoosnik F. P. Golovatõilt.
Vaenlase lõplikuks purustamiseks.» Golovatõile järgnesid
sajad inimesed. Töölised, teenistujad ja kolhoosnikud ehi-
tasid oma vahenditega tankikolonne, lennುವೇeskadrille,
suurtükiväepatareisid, soomusrongesid.

Sverdlovski, Permi ja Tšeljabiniski oblasti töötajad
organiseerisid Uraali vabatahtliku tankikorpuse, varusta-

Töötajatelt rinde heaks antud tankid

sid seda oma vahendite arvel lahingumasinate, relvastuse, mundrite ja toiduainetega. 1942. aasta detsembrist kuni 1943. aasta aprillini laekus töötajatelt Punaarmee relvastuse heaks rohkem kui 7 miljardit rubla, elanikkonna vabatahtlikud maksed sõja vajadusteks moodustasid 4 aasta jooksul aga 94,5 miljardit rubla. Võimsa vooluna saabus rindele töötajailt kingituspakke Punaarmee sõjameeste jaoks.

Üldrahvaliku hoolitsusega ümbritseti Punaarmee ja laevastiku haavatud sõjamehi. Tekkisid niisugused hinnatavad ühiskondliku abistamise vormid, nagu ettevõtete, asutuste ja kolhooside šeflus sõjaväehaiglate üle, tööliste ja teenistujate kollektiivide võistlus palatite ja punanurkade parema sisustamise eest ning kultuuritöö parema organiseerimise eest haavatute hulgas. Tõelist emalikku hellust näitasid nõukogude naised ja neiud sõjaväehaiglates ravil viibivate Punaarmee ja laevastiku sõdurite, seersantide ja ohvitseride eest hoolitsemisel. Nad tegid kõik selleks, et leevendada haavatute saatust, tõsta nende meeolu, tagada kiire paranemine.

Kogu selle töö ühendamiseks loodi oblastites, kraides ja vabariikides parteiorganisatsioonide juhtimisel Punaarmee ja laevastiku haigete ja haavatud võitlejate ja

komandöride abistamise komiteed. Need organiseerisid laialdast ühiskondlikku abi haavatute teenindamisel ning kontrollisid ja jälgisid pidevalt sõjaväehaiglate tööd. Komiteed juhtisid ettevõtete ja asutuste šeflust sõjaväehaiglate üle, organiseerisid vaksalites ja sadamates sõjaväehaiglatesse saabuvate haigete ja haavatute vastuvõttu ning abi kultuuri- ja poliittöö läbiviimisel sõjaväehaiglates. Nõukogude inimesed ümbritsesid haavatuid tähelepanu, armastuse ja hellitusega ning pühendasid neile oma vaba aja.

Isamaasõja aastail levis laialdaselt doonorlus. Noormehed ja neid, töölised ja kolhoosnikud andsid haavatud nõukogude sõjameestele rohkem kui 800 000 liitrit verd. Nõukogude bioloogid ja arstiteadlased töötasid välja vere konserveerimise meetodi. See võimaldas säilitada verd valmiskujul, et seda meditsiinilistes sanitaarpataljonides ja sõjaväehaiglates üle kanda. Tänu vere ülekandmisele päästeti sadade tuhandete nõukogude sõjameeste elu.

Sõja-aastail koondusid Nõukogude Liidu töötajad veel tihedamini Kommunistliku Partei ümber. Nõukogude rahva parimad pojad astusid partei ridadesse. 1942. aastal võeti vastu 1 368 160 liikmekandidaati ja 573 606 partei liiget. 1943. aastal võeti vastu 1 787 735 liikmekandidaati ja 1 006 174 partei liiget. Igaüks, kes esitas avalduse parteisse astumiseks, oli teadlik, milleks teda kohustab Kommunistliku Partei liikme kõrge nimetus.

«Minu vend,» kirjutas tööline A. F. Dušina, «kommunist Boriss Fjodorovitš Išbajev langes meie armsa kodumaa vakra kaitsjana, välja kihutades meie territooriumilt ja hävitades hitlerlikku jõuku... Mina kui Boriss Išbajevi lihane õde tahan asendada oma venda suure partei ridades. Kaitsen igal hetkel kindlalt ja ennastohverdavalt oma kallist ja õnnelikku kodumaad.»

«Fašistliku Saksamaa jultunud kallaletungi ajal meie armsale kodumaale,» kirjutas kommunistlik noor J. N. Kapustin, «olen valmis igal ajal, relv käes, välja astuma fašistlike röövullutajate vastu. Võitlen oma elu säästmata kuni viimse veretilgani.»

«Käesoleval ajal käib Isamaasõda verejanulise fašismi vastu,» kirjutas «Krasnõi Perekopi» vabriku meistriabi Melnikova, «ja ma ei saa niisugusel ajal bolševike partei ridadest välja jääda. Kui aga on vaja, astun elu sääst-

mata meie armsa kodumaa kaitsele. Õigustan bolševike partei liikmekandidaadi nimetust.»

Nõukogude inimeste ennastalgav töö vabrikutes ja tehastes, kaevandustes, transpordis ja põllumajanduses, üldrahvalik hoolitsus armee eest ning nõukogude rahva koondumine Kommunistliku Partei ümber annab tunnistust sellest, et Nõukogudemaal ei olnud veel kunagi varem niisugust tugevat ja organiseeritud tagalat.

KOMMUNISTLIK PARTEI VÕITLEB PUNAARMEE VÕITLUSVÕIME TÕSTMISE EEST. SÕJA KÄIGUS SAABUS PÕHJALIK MURRANG

Nõukogude tagala tööedusammud löid kindla materiaalse baasi selleks, et Punaarmee ümbervarustamine esmaklassilise lahingutehnikaga lõpule viia ning et saavutada põhjalik murrang Suure Isamaasõja käigus ja organiseerida vaenlase täielik purustamine.

Sõjakogemusi arvestades korraldasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude riik Nõukogude relvastatud jõud ümber. Eelkõige arendasid nad energilist tegevust Punaarmee ja laevastiku arvulisel suurendamisel, mille tulemusena saabus tegevarmee ridadesse pidevalt võitlejate uusi täiendusi, kes tegid eelnevalt läbi sõjalise ettevalmistuse kas üldise sõjaväeõppuse süsteemi, vabatahtlike spordiühingute või Nõukogude vägede tagavaraväeosade kaudu. Kooskõlastatud sõjamajanduse loomine tagas Punaarmee võitlusvõime pideva kasvu, tema üleoleku vastasest nii jõududes kui ka võitlusvahendites. 1942. aasta teisel poolel viidi lõpule Punaarmee ümbervarustamine uue lahingutehnikaga. Laskurvägesid varustati esmaklassiliste laskerelvade ning suurtükiväe- ja soomustankivahenditega niisugusel arvul, mis oli vajalik kaasaja sõjaülesannete lahendamiseks. Võitlusvahendite massilise rakendamise eesmärgil loodi suured suurtükiväe-, lennukiväe- ja soomustankiväekoondised. Värske jõudude ja lahingutehnika pidev juurdevool täitis rindekaotused ja võimaldas kõrgemal ülemjuhatusel tunduvalt suurendada Nõukogude diviiside arvu ning luua võimsad vägede, ohvitserikaadri, relvastuse ja laskemoona strateegilised reservid. See võimaldas kõrgemal ülemjuhatusel koondata vajalikul momendil Nõukogude-Saksa rinde otsustavatesse suundadesse ülekaalukad jõud.

Suurt tähelepanu pühendasid partei ja Nõukogude valitsus Punaarmee ja laevastiku võitluskaadri kasvule ja tugevdamisele, tema väljaõpetamisele ja kasvatamisele. Suure Isamaasõja ajal kerkis arvukalt esile andekaid komandöre, kes olid lahinguis kasvatatud, kes pidasid pühaks oma sõjaväelist kohustust ja ohvitseri au ning olid lõpuni ustavad Kommunistlikule Parteile ja nõukogude rahvale. Karmides lahingutes saksa fašistlike rööv-
vallutajate vastu omandasid Punaarmee komandörid kaasa-
aja sõja pidamise kogemusi, kasvasid ja karastusid nii
sõjaliselt kui ka poliitiliselt. Oma sõjalisi teadmisi täien-
dasid ja kogusid vägede juhtimise kogemusi ka poliittöö-
tajad. Seoses selle kõigega langes ära sõjakomissaride
institutsiooni vajadus ning NSV Liidu Ülemnõukogu
Presiidiumi seadlusega 9. oktoobrist 1942 see likvideeriti.
Armees ja laevastikus pandi maksma täielik ainujuhti-
mine. Komandöridel lasus vastutus vägedes tehtava töö
kõigi külgedele, sealhulgas ka isikulise koosseisu poliitilise
kasvatamise eest. Täieliku ainujuhtimise sisseseadmine
tõstis komandöride autoriteeti ning distsipliini ja organi-
seeritust vägedes, aitas kaasa vägede võitlusvõime kas-
vule ja kogu massilise poliitöö paranemisele armees.

Pidevalt kasvas armee parteiorganisatsioonide osa-
tähtsus Punaarmee tugevdamisel ja tema võitlusvõime
tõstmisel. 1942. aastal oli Punaarmee ja laevastiku rida-
des üle 2 miljoni kommunisti ehk 54,3 protsenti kogu
partei koosseisust.

Väeosade ja allüksuste parteiorganisatsioonid tagasid
sõjaväelise vandetootuse range täitmise iga sõjaväelase
poolt, kindla sõjaväedistsipliini, sõdurite ja komandöride
kõrge moraalse taseme, kõigi komandöride käskude ja
korralduste täpse ja kõrvalekaldumatu täitmise. Nad taot-
lesid seda, et iga kommunist oleks lahingus hulkade
juhiks, tõstaks sõjameeste moraalselt vaimu, sisendaks
neisse sõnade ja tegudega usku meie ürituse õigsusesse,
meie võidusse. Olles sõdurite tihedais hulkades, vestle-
sid kommunistid nendega siiralt, selgitasid olukorda Isa-
maasõja rinnetel, arutasid Punaarmee edusamme ja eba-
õnnestumisi. Enne lahinguid tegid nad lahinguülesanded
teatavaks igale sõdurile, kontrollisid, kas relvad on ette
valmistatud ladusaks tegutsemiseks, õpetasid püsivust,
külmaverelisust, vastupidavust ja otsustavust võitluses
vaenlasega, kasvasid põlgust argpükside ja paanika-

tekitajate vastu. Kommunistid taotlesid seda, et iga võitleja saaks aru, et kodumaa saatus, võitluse tulemus otsustatakse tema relvaga, tema kindluse ja lahingulise aktiivsusega. Nad märkisid ära kõik need, kes lahingutes välja paistsid, ja jutustasid nende kangelastegudest, levitades nende võitluskogemusi.

Kommunistide väsimatu töö sõjatehnika omandamisel lahingutevahelise vaikuse ajal, vapruse ja mehisuse isiklik eeskuju lahingutes, oskuslik ja ennastsalgav lahingutegevus olid parimaks Punaarmee võitlusvõime tõstmise vahendiks. Esinedes Läänerinde, õhukaitse väeosade ja Moskva garnisoni agitaatorite nõupidamisel 22. juulil 1942, ütles M. I. Kalinin: «Kommunist ei hoidu kunagi kõrvale lahingust vaenlastega. Ta muidugi otsib paremat taktikalist olukorda, püüab sisse võtta paremad taktikalised positsioonid, kui aga on alanud heitlus, siis võitleb kommunist kindlalt ja kartmatult, võitleb viimse võimaluseni.»¹

Toome ühe paljudest tuhandetest lahinguepisoodidest, kus kommunistid näitasid mehisuse ja sõjalise vapruse eeskuju.

Lahinguväljale ilmus rohkem kui 20 vaenlase tanki. Nende järel tuli hargnenud ahelikus jalavägi. Kolm meie kahurit hävitas lahtistelt positsioonidelt 6 fašistide tanki. Kuid ülejäänud murdsid ikkagi läbi meie allüksuste asetusse. Puhkes äge heitlus. Tankide vastu sööstis nõukogude kaardiväelased. Vaenlase eesmisele masinale hüppas üks parimaid agitaatoreid, kaardiväe leitnant Antonets. Surudes end vastu soomust, pööras ta vasaku käega kuulipildujatoru kõrvale. Fašistlik tankijuht tulistas korduvalt vaatepilu kaudu parabellumist. Antonets sai haavata, kuid jätkas võitlust. Lõpuks lõi ta jalahoobiga kuulipilduja kõrvale ja tulistas parajal momendil vaatepilu kaudu püstolist vastu. Tankijuht sai surma. Tank peatus. Antonets tulistas teiste vaatepilude kaudu ja viis rivist välja kogu vaenlase tanki meeskonna. Oma komandöri eeskujul ronisid kaardiväelased teistele vaenlase tankidele ja hävitasid vaatepilude kaudu tulistades veel kaks tankimeeskonda. Vaenlane lõi mehiste nõukogude kaardiväelaste ees vankuma ja taganes, jättes lahinguväljale

¹ Партийная работа в военное время, Госполитиздат, 1943, lk. 5.

12 purustatud ja põlema süüdatud tanki ning ligikaudu 500 surmasaanud sõdurit ja ohvitseri.

Oma vapruse ja mehisusega ning valmisolekuga kaitsta viimse veretilgani oma kodumaad võitsid sõjamehed-kommunistid Punaarmee isikulise koosseisu palava armastuse ja austuse, kutsusid esile taotluse veel tihedamini koonduda Kommunistliku Partei ümber, kelles nad nägid oma suunajat ja võitlusjuhti.

Punaarmee väeosade ja allüksuste parteiorganisatsioonid kasvasid pidevalt arvuliselt ja tugevnesid nii isikulise koosseisu täienduseks suunatud värskete jõudude arvel kui ka eesrindlike võitlejate ja komandöride hulgast uute partei liikmete ja liikmekandidaatide vastuvõtmise teel. Esimese sõja-aasta jooksul suurenes kommunistide arvuline koosseis armees kolmekordseks, arvestamata kaotusi surmasaanute ja teadmata kadunute näol. Ligikaudu 800 000 kommunisti tulid armeesse mobilisatsiooni teel, rohkem kui 522 000 võeti parteisse vastu armee parteiorganisatsioonide poolt. Kui rindel kujunes kõige pingelisem olukord, esitasid kodumaale kõige ustavamad inimesed parteisse astumise avalduse. Sageli toimus see enne lahingusse minekut. 1942. aasta jaanuarist kuni juulini võtsid Punaarmee parteiorganisatsioonid parteisse vastu rohkem kui 425 000 inimest ning juulist kuni 1942. aasta lõpuni, kui käisid ägedad lahingud Volga lähistel, võtsid armee parteiorganisatsioonid parteisse vastu rohkem kui 640 000 inimest, s. o. poolteist korda rohkem kui esimesel poolaastal. Sealjuures oli kõige suurem parteisse astujate arv — ligikaudu 115 000 — septembris, kui algasid lahingud Stalingradi pärast ja olukord rindel muutus eriti teravaks.

Armee parteiorganisatsioonide kasv kutsus kõige tungevamalt esile armee kommunistide ideelise taseme tõstmise, neile marksistlik-leninliku teooria aluste õpetamise ülesande. Parteiorganisatsioonid tegid igale kommunistile teatavaks jooksvad sündmused, aitasid neid sündmusi lahti mõtestada, õpetasid lihtsalt ja arusaadavalt selgitama sõdureile sõja vabastuslikke ideid, innustama neid ennastsalgavale võitlusele meie võidu nimel. Vaatamata keerulisele rindeolukorrale, jälgisid armee kommunistid tähelepanelikult kõiki rahvusvahelise ja siseelu sündmusi, õppisid lahingute vaheajal marksistlik-leninlikku teooriat, partei ajalugu, meie rahva kangelaslikku minevikku. See

varustas neid vajalike teadmistega, et teha sõjavägedes massilist poliitööd.

Vaikuse ajal peeti väeosades ja allüksustes loenguid ning toimusid vestlused Kommunistliku Partei ajaloo küsimustes, tema juhi V. I. Lenini elust ja tegevusest, meie rahva kangelaslikust minevikust jne. Paljud vestlused olid pühendatud niisugustele meie rahva suurtele esivanematele, nagu Aleksander Nevski, Dimitri Donskoi, Kuzma Minin, Dimitri Požarski, Bogdan Hmelniiski, Aleksander Suvorov, Mihhail Kutuzov, kodusõja kangelastele Kotovskile, Tšapajevile, Lazole, Štšorsile, Parhomenkole ja paljudele teistele. See kõik aitas kaasa nõukogude patriotismi, nõukogude rahvusliku ja sõjalise uhkuse arenemisele.

Suurt osa Punaarmee võitlusvaimu tõstmisel ja sõjaväelise au tunde arendamisel etendas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 21. detsembrist 1942 punalipu kohta, mis anti väeosadele kätte nende formeerimisel. Punane lipp kui sõjaväelise au, vapruse ja kuulsuse sümbol meenutab igale sõjaväelasele tema püha kohust — ustavalt teenida Nõukogude kodumaad, kaitsta teda mehiselt ja oskuslikult, seista kindlalt vaenlase vastu iga jalatäie kodupinna kaitsel, säästmata verd ja isegi elu. Punalipu kaotamine väeosa arguse tõttu on häbistav. Niisuguses häbiteos süüdi olev väeosa komandör ja kogu juhtiv koosseis kuuluvad sõjatribunali alla andmisele, väeosa aga laialisaatmisele. Võideldes ennastsalgavalt Suure Isamaasõja rinnetel, tõendasid Punaarmee väeosad vankumatut ustavust oma punalipule. Nad hoidsid kõrgel oma lahingulippe ja katsid need kustumatu kuulsusega.

Sõjaväelise vapruse arenemisele ja nõukogude sõjaväelaste kasvatamisele kodumaa ustava teenimise vaimus aitas kaasa uute Nõukogude Liidu ordenite ja medalite asutamine. Kõrvuti olemasolevate ordenite — Lenini, Punalipu, Punase Tähe, «Austuse Märgi» ordeni ja teistega — asutati 20. mail 1942 Isamaasõja I ja II järgu orden nende sõjameeste autasustamiseks, kes Nõukogude kodumaa kaitsmise lahingutes vaprust, kindlust ja mehisust üles näitasid.

29. juulil 1942 asutati sõjaväelised ordenid, mis said suurte vene väejuhtide Aleksander Suvorovi, Mihhail Kutuzovi ja Aleksander Nevski nimed. Nende ordenitega autasustati komandöre ja ülemaid, kes allüksuste, väe-

Parteibüroo koosolek rindel

osade ja väekoondiste juhtimisel vaprust, mehisust ja oskuslikku tegutsemist üles näitasid. Uute sõjaväeliste ordenite asutamine aitas kaasa meie suurte esivanemate võitlustraditsioonide arendamisele ning kutsus nõukogude sõjamehi üles võitlema nii, nagu olid võidelnud vene sõjamehed-vägilased Suvorovi, Kutuzovi ja Nevski juhtimisel. 1944. aasta 3. märtsil asutati sõjaväelised ordenid, mida nimetati suurte vene laevastikujuhtide Ušakovi ja Nahhimovi nime järgi, sõjalaevastiku ohvitseride autasustamiseks väljapaistvate edusammude eest aktiivsete mereoperatsioonide väljatöötamisel, elluviimisel ja nende kindlustamisel.

Nõukogude sõjameeste, kangelaslinnade kaitsjate autasustamiseks asutati 1942. aasta detsembris medalid

«Leningradi kaitsmise eest», «Stalingradi kaitsmise eest», «Sevastopoli kaitsmise eest» ja «Odessa kaitsmise eest» ning 1944. aastal medalid «Moskva kaitsmise eest», «Kaukaasia kaitsmise eest» ja «Nõukogude Polaarjoone-taguse kaitsmise eest».

1943. aastal asutas Nõukogude valitsus uued lahinguordenid. Käisid lahingud Ukraina pärast, 1943. aasta oktoobris asutati Bogdan Hmelnitski orden, ukraina rahva suure riigitegelase ja väljapaistva väejuhi nime järgi, kes otsustavalt ja ennastsalgavalt võitles Ukraina vabastamise eest panide Poola ikkest, ukraina ja vene rahva vennaliku liidu ja murdumatu sõpruse eest. Bogdan Hmelnitski ordeni asutamine oli kodumaa uueks üleskutseks vaenlase kiirele ja otsustavale purustamisele, Ukraina kõige kiiremale vabastamisele fašistlikest rööv vallutajaist. 1943. aasta novembris asutati Kuulsuse I, II ja III järgu orden Punaarmee reameeste ja seersantide autasustamiseks, lennuväes aga ka nooremleitnantide autasustamiseks, kes lahingutes kodumaa kaitsel väp-rust, mehisust ja kartmatust üles näitavad.

Võitluses vaenlase tagalas väljapaistnud partisanide autasustamiseks asutati I ja II järgu medal «Isamaasõja partisanile».

Samal aastal asutati Võidu orden kui kõrgeim sõjaväeline orden Punaarmee kõrgemasse juhtivasse koosseisu kuuluvate isikute autasustamiseks niisuguste lahinguoperatsioonide eduka läbiviimise eest mitme või ühe rinde ulatuses, mille tulemusena olukord põhjalikult meie armee kasuks muutub.

Võidu ordeniga autasustati kahel korral kõrgemat ülemjuhatajat Nõukogude Liidu generalissimust J. V. Stalinit, Nõukogude Liidu marssaleid Govorovi, Konevit, Malinovskit, Meretskovi, Rokossovskit, Žukovi, Tolbuhhin, Timošenkot ja Vassilevskit ning armeekindralit Antonovit.

Uute eraldusmärkide — pagunite ja sõjaväeliste nimetuste andmisel kindla korra sisseviimine, mis pandi maksma 1943. aastal, aitas kaasa Punaarmee ja laevastiku juhtiva kaadri autoriteedi tõstmisele, arenevate ja andekate inimeste edutamisele komandörideks, sõjaväes distsipliini, organiseerituse ja range korra tugevnemisele. Ohvitseri nimetus kohustas väsimatult täiustama oma sõjalist meisterlikkust, arendama oma isikliku eeskuju ja

käitumisega lahinguväljal alluvates armastust isamaa vastu, mida nad kaitsevad, sisendama vastutustunnet sõjaväelise kohustuse täitmise eest kodumaa ees, lahingukäsu kõhklematu elluviimise eest.

Tuginedes sõja käigus kasvanud komandöride ja poliit-töötajate lahingukaadrile, arendas Kommunistlik Partei otsustavat võitlust võhikluse, tardumuse, suurelisuse, enesega rahulolu ja oma vanade teenete tõttu upsakaks muutumise vastu, mida esines mõninga osa juhtiva koosseisu hulgas, kes tegutses vanal meetodil, arvestamata oma mõõtmetelt ja lahingutehnika rakendamise poolest enne-olematut sõda, arvestamata vaenlase nõrku ja tugevaid külgi. Otsustavalt likvideeriti puudused vägede juhtimisel, väeliikide ja lahingutehnika vastastikuse tegutsemise organiseerimisel lahinguväljal, staapide töös jne. Lahingupraktikast kõrvaldati kõik, mis oli kaasaja sõja tingimustes vananenud. Iga lahingutevahelist pausi kasutati Nõukogude vägede lahingumeisterlikkuse täiustamiseks. Kindralid ja ohvitserid õppisid rakendama manööverdamistaktikat, organiseerima väeliikide ja lahingutehnika vahelist vastastikust tegutsemist, staapides treeniti vägede juhtimist, side ja luure korraldamist, seersandid ja sõdurid õppisid tundma uusi relvi ja lahingutehnikat, millega Punaarmee rikkalikult varustati. Selle tulemusena kasvas meie armee lahingukaadri sõjaline meisterlikkus ja küpsus.

Erakordselt suurt osa Punaarmee tugevdamisel ja tema võitlusvõime tõstmisel etendasid 1942. aastal kehtima pandud uus jalaväe lahingumäärustik ning jalaväe lahingukordade organiseerimise, soomustankiväe-, lennukiväe- ja suurtükiväekoondiste kaasaja lahinguoperatsioonides kasutamise uued põhimõtted.

Kogunud lahingukogemusi ja -teadmisi, vabanesid Punaarmee sõjamehed hirmutundest vaenlase ees. Nende käsutuses oli esmaklassiline relvastus; nad õppisid seda rakendama mitmesugustes lahinguolukorra tingimustes. Ennekuulmatu metsikus ja vägivald, mida hitlerlased nõukogude inimeste kallal tarvitasid, kutsusid Punaarmee sõjameestes esile ägeda viha vaenlase vastu. Nad õppisid teda kogu hingest vihkama.

Punaarmee võitlusvõime kasv, tema moraalsete ja lahinguliste omaduste tõus leidsid elava kehastuse hiilgas võidus Stalingradi all.

Stalingradi ja Kaukaasia kangelaslik kaitsmine ning nõukogude inimeste ennastsalgav töö tagalas võimaldasid aega võita, reserve koguda ja koondada ning sooritada 1942/43. aasta talvel Punaarmee eduka pealetungi.

Punaarmee otsustav vastupealetung Stalingradi all algas 19. novembril 1942. Läänud üle pealetungile, andsid Nõukogude väed vaenlasele võimsa hoobi ning piirasid ümberhaarava edasiliikumise teel sisse 22 vaenlase diviisi, koguarvult rohkem kui 330 000 meest.

Nõukogude vägede oskusliku tegutsemise tõttu võeti vaenlaselt võimalus ümberpiiratud väeosadele abi saata.

Nõukogude väed täitsid kõrgemalt ülemjuhatuselt saadud ülesande edukalt. Nad likvideerisid Stalingradi all ümber piiratud Saksa fašistlike vägede 6. armeest ja 4. tankiarmeest koosneva grupeeringu.

Sõdade ajalugu ei tundnud varem niisugust juhust, kus peaaegu võrdsete jõudude juures piirati täielikult sisse ja purustati nii lühikese ajaga selline tohtu vastase armee.

Nõukogude vägede edusammud ja hitlerlaste kaotused andsid tunnistust Punaarmee sõjalise meisterlikkuse ja tema komandöride organisaatorlike võimete kasvust, sellest, et nõukogude strateegia ja taktika ületab Saksa fašistlike vägede strateegia ja taktika.

Miljonid nõukogude võitlejad said oma relva meistriteks, kümned tuhanded Punaarmee komandörid aga vägede juhtimise meistriteks. Nad õppisid kasutama manööverdamise taktikat, ühendama isikliku vapruse ja mehisuse vägede juhtimise oskusega lahinguväljal. Punaarmee võitlejad ja komandörid õppisid lööma vaenlast, arvestades tema nõrku ja tugevaid külgi, nagu seda nõudis kaasaja sõjateadus.

Võit Stalingradi all oli põhjaliku murrangu alguseks Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus.

Hitlerlike vägede lüüasaamine Stalingradi all õõnestas fašistliku Saksamaa sõjalist võimsust, pani vankuma ta Euroopa-tagala, laostas Saksa fašistliku armee jõude ja moraalselt vaimu, ning see astus sügava kriisi perioodi.

Stalingradi all saavutatud võidu tagajärjel toimusid tähtsad muutused rahvusvahelises olukorras. Selle võidu mõjul kasvas Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet, tugevnes Hitleri-vastane koalitsioon. Samal ajal langes fašistliku Saksamaa sõjaline prestiiž. Rumeenia, Itaalia ja Ungari armeede purustamise tagajärjel Nõukogude—Saksa

Stalingrad. Kaardiväe miinipildujad tulistavad Saksa fašistlike vägede kindlustusi

rindel teravnes nende maade sisepoliitiline olukord. Jaapan ja Türgi loobusid oma kavatsusest alustada sõda Nõukogude Liidu vastu hitlerliku Saksamaa poolel.

Kasutades seda, et Punaarmee sidus lahingutega rohkem kui 260 vaenlase diviisi ja andis neile surmahoope, saatsid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid 1942. aasta lõpul oma väed Põhja-Aafrikasse ning alustasid sõjategevust fašistliku armee vastu, mis koosnes kõigest 4 Saksa ja 11 Itaalia diviisist. Kuid sõja lõpplahendusele Euroopas ei olnud Aafrika rindel, mida ameerika ja inglise monopolistid püüdsid esitada teise rindena, tõsist tähtsust.

Vastupealetung Stalingradi all kasvas üle Punaarmee üldpealetungiks tohutul rindel Leningradist kuni Aasovi mereni, pikkusega 1500 kilomeetrit. Punaarmee purustas Saksa fašistlikud väed Põhja-Kaukaasias ja Kubanis, tekitas vaenlasele rea raskeid kaotusi Doni keskjooksu ja Voroneži rajoonis. Hitlerlased paisati Volga ja Tereki juurest 600—700 kilomeetrit läände. Samal ajal löid Nõukogude väed saksa fašistlikud röövvalutajad välja niisugustest sõjaliselt tähtsatest rajoonidest, nagu Kursk, Ržev, Vjazma, Gžatsk, Velikije Luki ja Demjansk. Murti läbi blokaad ja seati sisse meie maa otsene raudteeside Leningradiga, leningradlaste varustamine paranes. Nõukogudemaa sai tagasi majanduslikult ja sõjalis-strateegiliselt tähtsad Kaukaasia, Rostovi, Stalingradi, Harkovi ja Kurski oblasti rajoonid. Algas okupantide massiline väljakihutamine Nõukogudemaa piiridest. Miljonid nõukogude inimesed vabastati fašistlikust orjusest.

Miljoneid nõukogude sõjamehi haaras vastupandamatu pealetungipuhang. See leidis oma kehastuse nõukogude inimeste kanglastegudes.

Leningradi blokaadi läbimurdmise lahingutes tegi oma nime surematuks kommunist Aleksandr Salnikov, väeosa komandöri asetäitja poliitalal. Kriitilisel hetkel, kui sakslased läksid suurte jõududega vasturünnakule, ähvardades nõukogude sõjamehi maha suruda, viis kapten Salnikov oma allüksuse vaenlase vastu ja sööstis ise esimesena edasi. Märganud, et ühe kuulipilduja sihtur rivist välja langes, viskus ta ise kuulipilduja taha, tulistas hitlerlasi. Salnikov tormas oma allüksuse eesotsas kaevikusse, kus olid fašistid, ja hävitas neid granaatide, automaadivalangute ja tabava püstolitulega. Kui padrunid otsa lõppesid, tormas Salnikov, kes oli mitu korda haavata saanud, käsitsi vaenlase kallale, lõi täägi ja püssipäraga. Fašistlik automaatur andis lähedalt valangu. Kuus kuuli tungisid kangelasele rindu. Kuid võtnud kokku viimse jõu, sööstis Salnikov vaenlase peale ja haaras tal kangestunud sõrmedega kõrist.

Mitte kunagi ei unustata ka punaarmealase Molodtšovi kangelastegu, kes samuti nagu Salnikov suutis omaenda surma muuta võiduks vaenlase üle. Grupp meie võitlejaid murdis läbi Saksa raskepatarei positsioonidesse. Vaenlase suurtükid olid juba päris lähedal, kuid seal tõkestas võitlejate tee Saksa dzott. Sideväelane Molodtšov roomas edasi, jõudis dzotini ja heitis sellesse mõned granaadid. Korraks vaikinud kuulipilduja hakkas uuesti tulistama, kuid granaate enam käepärast ei olnud. Siis sööstis Molodtšov hoogsa hüppega dzoti ambrasuuri juurde ja kattis selle oma kehaga.

23. veebruaril 1943, kui Kalinini rinde väed otsustavalt peale tungisid, läks reamees Aleksandr Matrossov oma roodu koosseisus ründama vastase kaitset. Edasiliikumist takistas hävitav tuli, mille hitlerlased olid avanud Tšer nuški küla juures asunud dzotist. Et vaenlase kuulipildujat vaikima sundida ja tagada roodu lahinguülesande täitmine, roomas Matrossov vaenlase dzoti juurde ja kattis oma kehaga selle ambrasuuri. Aleksandr Matrossovi kangelaslikkus, kes võidu nimel andis kõhklematult oma elu, jäädvustati igaveseks talle pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetuse andmisega, 254. kaardiväe laskurpolgule aga anti Aleksandr Matrossovi nimi.

Kommunistid ja kommunistlikud noored — leitnant Georgi Nikolajev, miinipildur Aleksandr Glen, punaarmealane Ostapov, poliittöötaja Varhaljev, vanem Lihvint-

sev ja nende võitluskaaslased — kokku kaheksa meest, pidasid mõnesaja meheni ulatuva vaenlasega ebavõrdset võitlust. Kõige pingelisematel lahinguminutitel roomas kommunist Aleksandr Ivanovič Glen ühe võitleja juurest teise juurde: «Pidage vastu, poisid! Püsida nii nagu leningradlased!» Ja jõudu pingutades haarasid vaprad sõjamehed vintpüssid tugevamini pihku, unustasid haavad ja peksid vaenlast armutult. Kaheksa kangelast löid tagasi 11 vaenlase vasturünnakut ja jäid püsima vallutatud juonele.

Punaarmee võitude mõjul tugevnes rahvuslik vabastusliikumine hitlerliku Saksamaa poolt okupeeritud maades. Röövvallutajate vastu tõusid üles prantsuse patriooidid, keda juhtis Prantsuse Kommunistlik Partei. Tõusis võitlusele oma rahvusliku sõltumatuse eest poola rahvas, tugevamaid lööke vaenlase pihta andis partisanide «Armia Ludowa». Okupantidele antavaid hoope tugevdasid Jugoslaavia Rahvavabastusarmee ja Albaania partisanid. Põrandaalused grupid Bulgaarias, Rumeenias, Ungaris ja Tšehhoslovakkias korraldasid sõjatehastes massilist sabotaaži. Taanis, Norras, Belgias ja Hollandis kasvas vastupanu fašistlikule režiimile. Vabadustarmastavate rahvaste vabastusvõitlus hitlerliku türannia vastu viis liikvele laiad rahvahulgad, kes koondusid võimsa Hitleri-vastase koalitsiooni ridadesse. Rahvahulkade võitlust rahvusliku sõltumatuse eest juhtisid kõikjal kommunistlikud parteid. Need olid ainukesed tõeliselt patriootlikud parteid, kes raskusi kartmata järjekindlalt ja ennastohverdavalt võitlesid fašistliku režiimi vastu, oma maade rahvusliku iseseisvuse eest, rahvaste vabaduse eest. Euroopa maade patriootidel tuli võidelda nii võõramaiste fašistlike röövvallutajate kui ka igasuguste reeturite — kvislingite, lavallide, neditšite vastu, kohaliku reaktsiooni vastu, kes püüdis nurja ajada võitlust fašismiga. Reas maades — Jugoslaavias, Poolas ja mujal — tuginesid reaktsionäärid rahvavastastele valitsustele. Prantsusmaal kontsentreerusid nad sakslaste poolt toetatud ja nende poolt äraostetud inimestest koosneva valitsuse ümber, mida juhtis marssal Pétain.

Kommunistide juhtiv osa vabastusvõitluses fašistlike röövvallutajate vastu ning nende kangelaslikkus ja piiritu ustavus rahvaüritusele suurendasid kõikjal tunduvalt kommunistlike parteide mõju ja prestiiži.

Juba enne sõda selgus üha enam, et Kommunistlik Internatsionaal kui mitmesuguste maade proletaarsete parteide vahelise sideme organiseerimise vorm, mis vastas pärast Esimest maailmasõda tekkinud töölisliikumise algperioodi vajadustele, muutub tarbetuks sedamööda, kuidas kasvab töölisliikumine ja muutuvad keerulisemaks tema ülesanded eri maades. Teine maailmasõda teravdas veelgi üksikute maade olukordade erinevusi ja näitas, et progressiivseid jõude ühendada ja rahvahulki mobiliseerida võitluseks fašismi vastu võivad kõige paremini iga üksiku maa kommunistlikud parteid oma riigi raamides. Peale selle oli vaja lõplikult paljastada hitlerlaste ja nende kaasosaliste laim selle kohta, nagu ei tegutseks kommunistlikud parteid oma rahva huvides, vaid väljaštopoolt tulnud käsu kohaselt. Oli tarvis tugevdada Hitleri-vastase koalitsiooni monoliitsust. Sellest kõigest lähtudes võttis Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee Presiidium 1943. aasta mais vastu otsuse Kominterni laialisaatmise kohta. Selle otsuse kiitsid heaks kõik kommunistlikud parteid.

Kommunistlik Internatsionaal oli etendanud suurt ajaloolist osa. Tema teened seisid selles, et ta taastas ja muutis tugevamaks eri maade tööliste vahelised sidemed pärast seda, kui II Internatsionaali parteid olid reetnud proletaarse internatsionalismi ürituse Esimese maailmasõja perioodil, sel ajal, kui kommunistlikud parteid olid nõrgad. Kommunistlik Internatsionaal kaitses marksismi õpetust vulgariseerimise ja moonutamise eest oportunistide poolt, aitas kaasa eesrindlike tööliste avangardi liitmisele reas maades tõelisteks töölisparteideks, aitas formeerida juhtivat revolutsioonilist kaadrit. Seega loodi tingimused, et muuta noored kommunistlikud parteid massilisteks töölisparteideks, kes asuvad marksismi-leninismi platvormil. Kommunistliku Internatsionaali laialisaatmine kergendas kommunistlike parteide tööd kõigi progressiivsete jõudude liitmisel vabadustarmastavate rahvuste pealetungiks ühise vaenlase — hitlerismi vastu.

Sellele vaatamata et Saksa fašistlikele vägedele tekitati 1942/43. aasta talvel raskeid kaotusi, ei loobunud hitlerlik väejuhatust plaanist purustada ühe hoobiga Punaarmee peajõud ja vallutada Moskva. Sel eesmärgil otsustas ta 1943. aasta suvel üritada uut pealetungi Nõukogude—Saksa rindel Kurski kaare rajoonis. 1943. aasta

Võitlejad loevad Nõukogude Informatsioonibüroo teadaannet

jaanuaris alustatud «totaalne» mobilisatsioon võimaldas vaenlasel oma hõrenenud polke täiendada ja isegi mõned uued jalaväe- ja tankidiviisid formeerida. Saksa fašistlike vägede aktiviseerumisele Nõukogude—Saksa rindel aitas kaasa ka teise rinde puudumine Euroopas.

Hoolimata Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa poolt Nõukogude Liidu ees võetud ametlikest ja tingimusteta kohustustest ei avatud ka 1943. aastal teist rinnet.

Teise rinde puudumine Euroopas võimaldas fašistlikul Saksamaal uuesti tunduva osa oma vägedest Läänest Nõukogude Liidu vastu paisata. Selle tulemusena koondas Saksa fašistlik väejuhatatus 1943. aasta suvel Nõukogude—Saksa rindele 257 diviisi.

Pealöögi suunda, Orjoli ja Belgorodi rajooni koondas hitlerlik väejuhatatus võimsa löögigrupi, mis koosnes 38 diviisist, neist 17 tanki-, 3 motoriseeritud ja 18 jalaväediviisi. Pealetungi toetasid rohkem kui 3000 tanki, ligikaudu 2000 lennukit ja üle 6000 suurtüki. Iga rindekilomeetri kohta tuli kuni 5000 fašistlikku sõdurit ja ohvitseri, kuni 100 tanki ja hulgaliselt suurtükke.

«Kõik, mis maaväed võisid oma pealetungijõu suurendamiseks kontsentreerida,» kirjutab 2. Saksa tankiarmee

juhataja kindral Guderian, «kasutati ära selleks pealetungiks, mille kohta Hitler Münchenis õigesti ütles, et see ei tohi nurjuda, sest et isegi lähtepositsioonidele taandumine on juba kaotus.»

Kuidas ka vaenlane oma kavatsust ei varjanud, avastas Nõukogude ülemjuhatus selle õigeaegselt ja võttis tarvitusele abinõud Saksa fašistlike vägede pealetungi nurjaajamiseks. Nõukogude ülemjuhatus, kelle käsutuses oli küllaldaselt jõude pealetungi organiseerimiseks, pidas seekord paremaks kasutada aktiivse kaitse taktikat, et tekitada kaitselahingutes vaenlase löögirühmitustele asendamatu kaotusi. Pärast seda aga minna vastupealetungile, et vastane otsustavalt purustada. Erinevalt kaitselahingutest 1941. aastal ja 1942. aasta suvel ei olnud aktiivne kaitse Kurski all peale sunnitud, vaid ette kavatsetud ja Punaarmeele soodsail tingimustel ette võetud. Nõukogude väed rajasid sügavalt ešloneeritud kaitse. Rajooni Kurskist ja Belgorodist ida pool koondati suured strateegilised reservid.

Tänu partei ja valitsuse organiseerimisele ning nõukogude inimeste kangelaslikule tööle tagalas sai Punaarmee relvastust ja laskemoona üha kasvavas ulatuses.

See võimaldas Nõukogude väejuhatusel koondada Orjoli ja Kurski rajooni tohutu hulga lahingutehnikat ja paisata kogu selle võimsus vaenlase vägede peale. Üksikutel lahingumomentidel rakendas Punaarmee neis suundades üheaegselt tegevusse kuni 2000 tanki, 20 000 suurtükki ja miinipildujat ning rohkem kui 2000 lennukit. Ainuüksi Keskrindel kulutas suurtükivägi kaitselahingu seitsme päeva jooksul (5. juulist kuni 12. juulini 1942) 1198 vagunit mürske.

Partei- ja komsomoliorganisatsioonid tegid väeosades suurt massilist poliittööd. Sõdurite ja ohvitseridega viidi läbi vestlusi eelseisvaist lahinguist. Südamlikes vestlustes rõhutasid komandörid ja poliittöötajad eelseisvate lahingute raskusi. Nad kutsusid sõdureid üles täiustama oma kaevikuid, olema valvsad ja meeles pidama, et eespool on veel vabastamata nõukogude maa, et seal vaevlevad nõukogude inimesed fašistlikus orjuses, kutsuvad appi ja ootavad vabanemist.

Juba ammu enne pealetungi aitasid komandörid ja poliittöötajad sõduritel õppida kaevikulahingut pidama, dotte ja dzotte blokeerima, rääkisid täägi ja granaatide

tähtsusest lähilahingus. Vägedes valitses enneolematu moraalse ja võitlusliku meeoleu tõus. Suurenes nõukogude sõjameeste juurdevool parteisse. Ainuüksi 1943. aasta juunis-juulis võtsid parteiorganisatsioonid vastu ligikaudu 232 000 partei liikmekandidaati ja ligemale 142 000 liiget. 1943. aastal oli armees ja laevastikus ligikaudu 3 miljonit kommunisti ehk 59,6 protsenti kogu partei koosseisust.

Punaarmee parteiridade kasv ning kogu Nõukogude vägede isikulise koosseisu poliitilise teadlikkuse tõus võimaldasid koosseisuliste poliittöötajate arvu peaaegu poole võrra vähendada. Selle arvel, et roodudes ja nendega võrdsetes allüksustes kaotati ära komandöride asetäitjad poliitilisel alal, viidi kümned tuhanded poliittöötajad üle komandöride ametikohtadele. See ühelt poolt tugevdas armee juhtivat kaadrit, teiselt poolt aga tõstis partei- ja komsomoliorganisatsioonide osatähtsust isikulise koosseisu kasvatamisel, sest see töö, mille varem roodude koosseisulised poliittöötajad ära tegid, asetati nüüd parteiaktiivi õlgadele. Erinevalt varem eksisteerinud polgu partei-algorganisatsioonidest loodi 1943. aasta mais partei-algorganisatsioonid pataljonides ja nendega võrdsetes allüksustes. See lähendas juhtimist roodude parteiorganisatsioonidele, kellel olid laialdased võimalused haarata oma mõju alla iga sõdurit ja seersanti. Roodu kommunistid olid sõduritega pidevas ja vahetus läbikäimises, jagasid nendega kõiki rindeelu raskusi, tundsid nende vajadusi ja meeoleu. Töötades päevast päeva lahingumeisterlikkuse täiustamisel, kasvatades isikulist koosseisu Punaarmee määrustike ja eeskirjade tundmaõppimise ja range täitmise alusel, sisendasid roodude parteiorganisatsioonid sõjalise oskuse ja vapruste konkreetsete eeskujude najal sõdureis armastust oma relva ja sõjaasjanduse vastu, oma väeosa vastu, püüdlust suurendada väeosa võitlustraditsioone, võidelda kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Nõukogude väed valmistusid andma võimsaid hoope vaenlasele, kes kavatses pealetungile üle minna.

Juba enne sakslaste pealetungi algust, 5. juuli varahommikul avasid nõukogude suurtükiväelased ja lendurid rünnakule valmistuvate fašistlike vägede pihta tule. Kui aga Saksa väeosad Orjoli—Kurski ja Belgorodi suunas pealetungile üle läksid, kohtasid nad purustavat vastu-

lööki. Kõik vaenlase rünnakud purunesid Punaarmee võitmatu kaitse vastu.

Ühe meie polgu rindelõigus paiskasid hitlerlased rünnakule suured jalaväe jõud ja rohkem kui 150 tanki, vaenlase lennukivi sooritas 1800 väljalendu. Nõukogude sõjamehed kohtasid vaenlast täiesti võitlusvalmilt. 16 korda paiskusid hitlerlased rünnakule ja iga kord veeresid tagasi, jättes lahinguväljale sajad laibad ja kümned purustatud tankid. Nõukogude vaprad tankihävitajad lasksid vaenlase tankid lähedale tulla ja avasid siis tule. Tšerkasskoje rajoonis ründasid vastase tunduvalt ülekaalus olevad jõud kümne tanki toetusel 15 nõukogude kaardiväelast, keda juhtis nooremleitnant Alekov, kuid kaardiväelased ei taandunud. Nad hävitasid sadu hitlerlasi. Kümme Nõukogude tanki kaardiväe vanemleitnandi Hripatši juhtimisel astusid lahingusse 70 Saksa tankiga. Ägedas heitluses hävitasid nõukogude tankistid 23 vastase tanki ning sundisid ülejäänud lahinguväljalt lahuma.

Kommunistid andsid neis lahinguis nagu alati lahingulise mehisuse ja sõjalise vapruse eeskuju. Üks suurtest lahingutest Suhhoi Logi juures puhkes väikesel maa-alal, mida kaitses kapten Belgini pataljon; fašistid andsid hävitavat tuld, kogu maa-ala külvati üle lennukipommide ja suurtükimürskudega. Kui fašistidele näis, et enam ei ole jäänud ühtki hingelist, liikus edasi rohkem kui sada tanki. Kuid nõukogude sõjameeste pataljon püsis. Endilt mulda maha raputades tõusid kaevikute kohale tublid tankihävitajad. Sõdur Abdulin tulistas vigaseks esimese tanki. Masin hakkas tiirutama ja jäi seisma. Tiivalt roomas välja «tiiger». Sõdur Gandža astus sellega kahevõitlusse ja võitis. Fašistide tankid murdsid läbi kaevikute joone, kallates maha põlevat segu. Kõikjal lõõmas tuli. Kui fašistlikud automaaturid valmistusid viimaseks heiteks ja kujunes äärmiselt raske olukord, kerkis nagu maa alt esile pataljoni partorg sm. Suškov. «Vaprad, minu järel!» hüüdis ta ja sööstis kahe tankitõrjegranaadiga vaenlasele vastu. Tema eeskujule järgnesid teised. Puhkes äge lahing, milles iga nõukogude sõdur näitas suurimat kangelaslikkust. Lahingus sai kangelassurma pataljoni komandör Belgin. Võitlejate ridades kandus edasi erutav üleskutse: «Maksame kätte armastatud komandöri eest! Rohkem vastupidavust, seltsi-

Punaarmee pealetung Kurski suunas

mehed!» Kiiresti, lühidalt, mõne sõnaga andsid poliittöötajad ahelikke mööda edasi teateid seltsimeeste kangelaslikkusest, jutustasid, kuidas vaenlase tanke paremini lüüa. Äge lahing kestis kaksteistkümmend tundi ja lõppes nõukogude sõjameeste võiduga. Vaenlane taganes, jättes lahinguväljale rohkem kui 20 purustatud tanki ja üle 500 tapetud sõduri.

Nii näitasid Nõukogude väed kõigis rindelõikudes üles meie armee võitlejatele omast visadust ja vastupidavust. Ainult suurte kaotuste hinnaga läks Saksa fašistlikel vägedel korda Orjoli—Kurski suunas 9—12 kilomeetrit ja Belgorodi—Kurski suunas 15—35 kilomeetrit edasi liikuda. Kaitselahingutes kurnasid Nõukogude väed fašistlikud valikdiviisid välja ja lasksid need verest tühjaks joosta. Hitlerlaste pealetung oli nurja aetud, seejärel aga paiskasid Nõukogude väed saksa fašistlikud rööv vallutajad ägedais lahingutes lähtepositsioonidele tagasi ja, murdnud vastase kaitse läbi, liikusid edasi Orjoli poole 15—25 kilomeetrit. 5. augustil, täpselt kuu aega pärast Saksa fašistlike vägede juulipealetungi algust, vabastas Punaarmee Orjoli ja Belgorodi. Seega paljastati ühtlasi hitlerlaste legend selle kohta, nagu ei oleks Nõukogude väed suutelised suvel edukalt peale tungima.

Punaarmee võidul Orjoli—Kurski ja Belgorodi—Kurski suuna lahinguis oli määratu suur tähtsus. See viis lõpule murrangu Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus. «Kui lahing Stalingradi all,» ütles J. V. Stalin oma kõnes Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 26. aastapäeval, «kuulutas ette Saksa fašistliku armee loojangut, siis lahing Kurski all viis ta katastroofi lävele.»

Punaarmee hoidis nüüd sõjategevuse initsiatiivi kindlalt enda käes.

Saksa fašistlike vägede lüüasaamine Nõukogude—Saksa rindel kergendas meie liitlaste vägede sõjategevust. 1942. aasta novembris maabusid Inglise ja Ameerika väed Marokos ning tekitasid koos Inglise vägedega Liibüas Itaalia ja Saksamaa jõududele raskeid kaotusi Põhja-Aafrikas. Saksa fašistlike vägede purustamine Kurski kaarel lõi soodsad tingimused Inglise-Ameerika vägede dessandi maalesaatmiseks Sitsiilia saarel, seejärel aga Apenniini poolsaare lõunaosas ning andis neile võimaluse arendada pealetungi Itaalia-Saksa vägede vastu. Itaalias puhkesid rahva rahutused, mis viisid Mussolini fašistliku režiimi kukutamisele ja fašistliku partei laialisaatmisele. Sõjalise ja poliitilise krahhi osaliseks saanud Itaalia väljus esimesena fašistlikust blokist ning 1943. aasta septembris kapituleerus tingimusteta. Algas fašistlike riikide bloki lagunemine.

Punaarmee suvine pealetung jätkus raugematu hooga. 23. augustil vabastasid Nõukogude väed Harkovi. Suur võit saksa fašistlike röövvalutajate üle saavutati Donetsi basseinis. Nõukogude väed forsseerisid Miussi ja Põhja-Donetsi jõe, murdsid vaenlase kaitse läbi ning vabastasid kuus päeva kestnud hoogsa pealetungiga Donbassi — meie maa tähtsa söe- ja tööstusrajooni. Seejärel vabastasid nad peaaegu kogu Aasovi mere ranniku ning jõudsid välja Melitopoli ja Zaporožje juurde — tugevasti kindlustatud rajoonidesse Krimmi ja Dnepri alamjooksu lähistel. Novembri alguseks jõudsid Nõukogude väed Sivaši ja Perekopi — Krimmi väravate juurde.

Saksa fašistlik väejuhatuse püüdis Nõukogude vägede pealetungi peatada Desna jõe joonel, mis oli kogu pikkuses võimsaks kaitsejooneks muudetud. Meie väed forsseerisid otsustavalt ja oskuslikult tegutsedes rasketes tingimustes Desna ja purustasid Saksa kaitsejoone. Septembri keskpaiku vabastas Punaarmee Novgorod-Severski, Brjanski ja Bežitsa, septembri lõpul aga Tšernigovi.

Põhja-Kaukaasia rinde vägede otsustava tegutsemisega ja koostöös Musta mere laevastiku laevadega murti vaenlase vastupanu Navorossiiski rajoonis, Tamani poolsaarel ning likvideeriti vaenlase operatiivselt tähtis platsdarm Kubanil, mis kindlustas Saksa fašistlikke

vägesid Krimmi kaitsel ja pealetungitegevuse võimalust Kaukaasia suunas.

Kolme kuu jooksul paiskas Punaarmee vaenlase kohati 400—450 kilomeetrit tagasi, vabastas Vasakkalda-Ukraina ja forsseeris Dnepri. Suure veepiiri ületasid Nõukogude väed erakordse julguse ja hooga mitmesaja kilomeetri pikkuselt Soži jõesuust kuni Zaporozženi. Nõukogude vägede eelsalgad ületasid käigult jõe, ootamata pontoonide saabumist, kasutades käepärast olevaid vahendeid — omatehtud parvi, kaluripaate, kütusevaate. Neid abistasid Dnepri kalurid ja ümbruskonna külade elanikud: löid kokku parvi, andsid paate, juhatasid kätte sobivamad üleminekukohad. Paljud partisanisalgad, kes tegutsesid vaenlase tagalas, võtsid juba enne Punaarmee väeosade lähenemist vaenlaselt ära paate, ehtasid praame ja parvi ning hoidsid enda käes soodsamaid üleminekukohti. Vaenlasele rea järjestikku antud löökide tulemusena löid meie väed jõe paremal kaldal platsdarmi, mis rinnet pidi ulatus 400 kilomeetrini ja sügavuti 150 kilomeetrini. Lahingutes Dnepri pärast näitasid Punaarmee ja laevastiku sõjamehed vägilaslikku mehisust ja vaprust. Võidu eest Dnepril anti rohkem kui 2000 sõdurile, ohvitserile ja kindralile Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Pealetungilahingute käigus murdis Punaarmee läbi vaenlase võimsa kaitsevööndi Molotšnaja jõe joonel ning forsseeris neli tõsist vesitõket: Põhja-Donetsi, Desna, Soži ja Dnepri, näidates sealjuures suurt manööverdamisvõimet ja lahingumeisterlikkust. Punaarmee ajas nurja vaenlase arvestused pikalevenivast kaitsesõjast. «Idavall», millele hitlerlased suuri lootusi panid, purustati Nõukogude vägede poolt.

25. septembril vabastati pärast visasid lahinguid Smolensk.

Punaarmee hakkas purustama vaenlast Dnepri paremal kaldal, vabastades Paremkalda-Ukraina ja Valgevene. 6. novembril vabastasid Nõukogude väed Ukraina pealinna Kiievi — suure tööstuskeskuse ja vaenlase tähtsa kaitsesõlme Dnepri paremal kaldal. 1943. aasta novembriks oli vabastatud kuni kaks kolmandikku varem vaenlase poolt vallutatud nõukogude maast.

Punaarmee poolt 1943. aastal saavutatud võitude tähtsamaks tingimuseks oli Kommunistliku Partei hästi korraldatud massiline poliitöö Nõukogude vägede ridades.

Punaarmee ja laevastiku parteipoliitilised organid kogusid sõja ajal rohkesti kogemusi sõjameeste kasvatamisel nõukogude patriotismi vaimus, kodumaale, Kommunistlikule Parteile ja Nõukogude valitsusele ustavuse vaimus. Komandörid, poliitöötajad ja parteiorganisatsioonid õppisid töötama pealetungilahingu ajal kiiresti muutuvate olukordade tingimustes, näidates suurt painduvust ja operatiivsust. Neil päevil, kui lähenesid pealetungilahingud, aktiveerus massiline poliitöö ja võttis konkreetsema kuju. Kõrvuti loengute ja vestlustega spetsiaalsete sõjaküsimuste alal toimusid nooremkomandöride, rühma- ja roodukomandöride, iga relvaliigi lahinguaktiivi — miinipildurite, kuulipildurite, sideväelaste, sapööride jt. nõupidamised. Neil nõupidamistel õpiti tundma eelnenud lahingute kogemusi, anti praktilisi nõuandeid, täpsustati iga pealetungilahingust osavõtja ülesannet. Mõni tund enne pealetungi aitasid poliitöötajad ja kõik kommunistid komandöridel selgitada lahinguülesannet igale sõdurile. Eesliini allüksustes toimusid grupiviisilised ja individuaalsed vestlused, teistes ešelonides aga miitingud, kus esinesid väeosade komandörid, vanemohvitserid, kindralid ja kogenud sõdurid.

Rünnaku momendil kasutati laialdaselt üleskutsuvaid loosungeid, ahelikku pidi või suuliselt edasiantavaid lühikesi teadaandeid või lendlehti edusammudest laial rindel, oma või naabrite rindelõigus. See kõik, olles ühendatud kommunistide kartmatuse ja vapruse isikliku eeskujuga, liitis inimesi ühtses püüdluses purustada vaenlane.

«Partei liige võitleja Lavrov,» öeldi ühes niisuguses lendlehes, «näitas vapruse ja mehisuse eeskuju. Ta vigastas granaadiga vaenlase tanki ja hävitas 25 hitlerlast. Joonduge Lavrovi järgi.» Teises lendlehes öeldi: «Nikolai Jalovtsev — meie rahva ustav poeg — lööb vaenlast mehilselt ja oskuslikult. Täna hävitas ta 5 fritsu. Seltsimehed võitlejad, võtke Jalovtsevist eeskuju.»

Pingelise lahingu otsustaval momendil töölisasula nr. 5 pärast Leningradi blokaadi läbimurdmisel andis agitaator P. M. Bortsev aheliku kaudu edasi sedeli: «Seltsimehed, leningradlased on asula lähedal. Veel üks pingutus ja vaenlane on hävitatud ning meie sirutame leningradlastele käe. Edasi, seltsimehed!» See lendleht, mis käis läbi kõigi allüksuse sõdurite käest, kutsus neis esile ohjeldamatu tahte vapralt minna vaenlast ründama, tugev-

Lahingulehe väljaandmine

das Nõukogude vägede survet, kes tormijooksuga vallutasid töölisasula.

Ühes väeosas anti aheliku kaudu edasi lahingus haavata saanud sõdurite kiri oma seltsimeestele: «Teie olete praegu joontel, mis äsja vastase käest vallutati. Lahingutes nende kaitsejoonte pärast valasime oma verd. Kaitske neid kindlalt, minge edasi. Ravime haavad teryeks — tuleme teile appi.» Sõdurid vastasid oma haavata saanud seltsimeestele: «Olge rahulikud, meie alt ei vea. Anname vaenlasele tugevasti pihta!»

Oma pealetungiteel nägid nõukogude sõjamehed külade ja linnade tuhaasemeid, hitlerlaste poolt piinatud ja mahalastud rahulike elanike ja vangivõetud punaarmeeaste laipade hunnikuid, fašistlikust orjusest vabastatud inimeste rõõmupisaraid. Nad kuulsid nõukogude inimeste siiraid tänusõnu oma vabastamise eest, jutus-

tusi fašistlike koletiste metsikustest, nägid valmisolekut liituda Punaarmee ridadega. See kõik kutsus iseendast esile nõukogude sõjameeste jõu ja energia tõusu, tugevdas nende võitlusvaimu ja innustas pealetungihoo. Fašistide poolt piinatud nõukogude inimesi nähes tekkisid allüksustes sageli stiihiliselt lühikesed miitingud, mis sütitasid sõjameeste südameis ohjeldamatut viha vaenlase vastu, innustasid neid uutele kangelastegudele kodumaa nimel.

«Seal, rindejoone taga,» ütles ühel niisugusel miitingul punaarmee lane Morozov, «ootavad meid kannatamatusega meie perekonnad, meie isad, emad ja vennad. Meid ootab piinatud, ent mitte alistatud Nõukogudemaa. Vene sõdurit ei ole veel kunagi võidetud. Olgem nende kuulsusrikaste traditsioonide väärilised. Kihutame vihatud vaenlase meie kodumaa piiridest välja.»

«Ma nägin vaenlase tõelist nägu,» ütles automaatur Kudrjašev, «üksvahe olid sakslased meie külas. Teiste hulgas kihutasid nad pakase kätte minu naise ja lapsed ning irvitasid igati nende üle. Lahingusse minnes töötan fašistidele halastamatult kätte maksta kõigi nende metsikuste eest.»

Pealetungivate Nõukogude vägede ridades oli rohkesti sõdureid ja ohvitseri, kelle omaksed olid sealpool rinnet või Saksamaale fašistlikku sunnitööle küüditatud. Nad kippusid ise lahingusse ja tõmbasid kaasa oma seltsimehi.

Ühes Smolenski oblasti territooriumil tegutsevas roodus toimus enne lahingut miiting. Esimesena võttis sõna Smolenski kandist pärit võitleja Šilov.

«Vaadake, seltsimehed, mida on teinud sakslased minu kodukandis,» ütles ta. «Te nägite purustatud linnu ja külasid, te vestlesite orbudega, kellelt sakslased olid võtnud vanemad, te nägite emade pisaraid, kelle lapsed olid langenud hitlerlaste ohvriks. Ja nii on kõikjal, kuhu vaid on astunud saksa timukate jalg. Minu koduküla, kuhu jäi maha mu perekond, on siit veel kaugel, Roslavli taga. Sakslaste orjuses vaevlevad ka seersant Golubevi vanemad, võitleja Jevstratovi naine ja laps ning kuulipildur Haritonovi õde. Meil on ainult üks tee, et vabastada meie perekonnad, — see on lahing. Mina olen selleks valmis ja hävitan sakslasi halastamatult.»

Silovi järel võttis sõna võitleja-kasahh Tuktubajev.

Ta rääkis NSV Liidu rahvaste vennalikust sõprusest ja võitlusliidust. Sõdur Telegin jutustas kirjast, milles ema oli teatanud noorema venna hukkumisest. Telegin töötas võidelda kahe eest. Roodus oli palju neid, kes olid pärit Smolenski kandist. Rohkesti oli sõjamehi, kelle lähedad omaksed olid saanud kannatada fašistlike röövullutajate käe läbi. Reavõitlejate Šilovi, Tuktubajevi ja Telegini sõnavõttud puudutasid sõdurite kõige sügavamaid tundeid, sütitasid nende südameis viha vaenlase vastu.

Üks laskurrood, olles täitnud lahinguülesande, kindlustus uuel kaitsejoonel. Komandör lubas võitleja Žuravljovil külastada oma perekonda, kes elas Nõukogude vägede poolt äsja vabastatud külas. Varsti pärast oma kodukoha külastamist tuli Žuravljov roodu tagasi. Seltsimehed nägid juba tema näost, et ta ei tulnud heade sõnumitega. Komandör kogus roodu kokku ja Žuravljov jutustas seltsimeestele, et tema koduküla on purustatud ja elanikke selles ei ole — ühed on fašistide poolt tapetud, teised fašistlikule sunnitööle küüditatud.

«Selle kõige eest tasume hitlerlikele mõrvaritele,» ütles üks võitleja.

«Palume teid, seltsimees komandör,» ütles teine, «viige meid edasi. Ehkki me oleme pärast lahingut tublisti väsinud, ei saa me siiski puhata, kui kuuleme sakslaste poolt vene inimeste kallal sooritatud metsikustest.»

Kui rood uuesti lahingusse läks, murdsid võitlejad, keda oli haaranud ohjeldamatu kättetasumisjanu, vastase ägeda vastupanu.

Sageli sattusid meie pealetungivate vägede kätte fašistlikus orjuses viibivate nõukogude inimeste kirjad. Toome neist ühe, mille leidsid vaenlast jälitavad nõukogude sõjamehed teel lebavast tikutoosist.

«Punaarmee võitlejad ja komandörid, saadame teile palavaid tervitusi Nikoltsevi küla kommunistlikelt noortelt.

Kallid seltsimehed, üle aasta saime tunda nälga ja külma, elasime rõeskeis punkrites, ootasime teid läbemahtult iga minut. Kui rõõmsad me olime meie jõhkrate vaenlaste lahkumisel! Kõik noored ootasid seda hetke, mil nad lähevad koos võitlejatega ja tasuvad kätte fašistlikele elajatele. Me kõik põleme tahtest neile kätte maksta ja veel kord kätte maksta. Me tahame astuda Punaarmeesse. Ükskõik kuhu, sinna, kus me ainult vajalikud

oleme. Kuid kõik meie lootused ei ole seni täide läinud. Meid küüditatakse kaugele. Need jätised ei jäta meid teie juurde. Nad tahavad, et me hukkuksime. Me ei saa teid meenutada ilma pisarateta, kallid, palavasti armastatud Töölise ja Talupoegade Punaarmee võitlejad. Kallid seltsimehed! Me loodame sellele, et te kuskil vaenlase sisse piirate, me jääme rõngasse ja saame vabaks. Teisiti me hukkume.»

Kiri lõppes sõnadega: «Meie südamed on täis viha vaenlase vastu, tahame lüüa fašiste nii, et nad kaoksid meie kodumaalt tagasi vaatamata, nii nagu läks kunagi Napoleon.»

Niisugused dokumendid olid kommunistide käes parimaks agitatsioonivahendiks. Need puudutasid nõukogude sõjameeste kõige salajasemaid tundeid, kutsusid kätte maksma, õhutasid ohjeldamatut taotlust edasi minna, kiiremmini vabastada haavadega kaetud nõukogude maa ja nõukogude inimesed hitlerlikust hirmuvalitsusest.

Hoolitsedes võitlejate ja komandöride poliitilise kasvatamise eest, suunas Kommunistlik Partei Punaarmee väeosadesse hulgaliselt keskajalehti, nagu «Pravda», «Izvestija», «Krasnaja Zvezda» jt. Peale selle andsid poliitorganid, alates rinde poliitilisest valitsusest ja lõpetades diviisi poliitosakonnaga, välja suurtes tiraažides oma ajalehti. 1942. aasta suvel ilmusid armees peale armee- ja diviisilehtede kolm kesk- ja 13 rindeajalehte. Nende kogutiraaž oli üle 3 miljoni eksemplari. Punaarmee väeosad said samuti brošüüre, mis jutustasid rindeelust, «Illustrirovannaja Gazetat» ja teisi armee väljaandeid, rääkimata keskkirjastustes ilmunud raamatutest, brošüüridest ja ajakirjadest.

1918. aasta septembris märkis V. I. Lenin artiklis «Meie ajalehtede iseloomust», kuidas peab olema organiseeritud kogu nõukogude ajakirjanduse töö sõjatingimustes. Peamine, millele ta osutas, oli see, et ajakirjandus keskendaks oma propagandatöös põhilise tähelepanu konkreetsetele argieluküsimustele, milledega meie inimesed iga päev kokku puutuvad ning millel on suur tähtsus kogu Punaarmee lahingutegevusele. Lenin nõudis ajalehtedelt «rahvahulkade kasvatamist kõigilt elualadelt võetud elavate, konkreetsete näidete ja eeskujude najal.»¹

¹ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 81.

Ta kutsus üles muutma ajakirjandus võimsaks avalikkuse, ühiskondliku kriitika relvaks.

Nõukogude ja partei ajakirjandus propageeris ulatuslikult ja veenvalt Kommunistliku Partei ideid, selgitas põhjalikult fašistliku Saksamaa vastu peetava nõukogude rahva võitluse õiglast iseloomu ja ülevaid eesmärke, innustas kogu rahvast tõusma sotsialistliku isamaa kaitsele.

Punaarmee ajalehed sidusid iga konkreetse fakti vägede elust nõukogude rahva võitluse üldiste ideede ja ülesannetega. Nad propageerisid laialdaselt parimate võitlejate ja ohvitseride lahingukogemusi, näitasid kätte võidu saavutamise konkreetseid teed, jutustasid Punaarmee väeosade ja väekoondiste kuulsusrikkastest võitlustraditsioonidest. Punaarmee ajalehed õpetasid nõukogude sõjamehi kasutama Nõukogude relva jõudu kaitseks ja pealetungil ning kritiseerisid hooletuid sõdureid vandetootuse rikkumise ja neile usaldatud relvade oskamatu säilitamise pärast. Ajalehed õpetasid lahinguväljal manööverdama, vaenlase dotte ja dzotte ründama, võitlema vaenlase tankide vastu ja vastase kaevikutes. Nad tuletasid sõjameestele meelde nende püha kohust kätte maksta hitlerlikele mõrvaritele kõigi nende kuritegude eest nõukogude maal, õhutasid viha vaenlase vastu, teatasid fašistlike röövvalutajate elajalikest faktidest.

Ajalehematerjalid leidsid võitlejate ja ohvitseride hulgas elavat vastukaja, tõtsid nende võitlusvaimu, kinnitasid usku võidusse. Neid kasutasid laialdaselt komandörid, poliitöötajad ja agitaatorid isikulise koosseisu hulgas tehtavas kasvatustöös, nad osutasid vägedele suurt abi vastase elavjõu ja tehnika purustamisel.

Poliitorganid andsid välja miljonilistes tiraažides lendlehti, plakateid, meelespeasid, läkitusi ja üleskutseid.

Rinne sai süstemaatilisel poliitilisel, ilu- ja sõjakirjandust. Sõja ajal suunati Punaarmee väeosadesse 225 659 800 eksemplari raamatuid ja brošüüre. Tegevarmee sai rohkem kui 250 000 spetsiaalselt komplekteeritud rändraamatukogu, neist igaüks sisaldas 30—40 raamatut ja brošüüri.

Nõukogude vägede käsutuses oli laialdane kultuuri- ja haridusasutuste võrk ja mitmesugused massilise poliitöö vahendid. Diviisiklubid, armee ja rinde Punaarmee majad, teatrid, kinod, agitatsiooniautod, kunstilise ise

tegevuse ansamblid, raadioseadeldised, võimsad valjuhääldajad — see kõik oli antud rinde teenistusse.

Sõja ajal töötas rindel ligikaudu 4000 kontserdibriigaadi, kes saadeti Moskva, Leningradi, Sverdlovski ja teiste linnade teatrite poolt. Nad andsid tegevarmee sõjameestele ligikaudu 3 miljonit kontserti. Sõja-aastail anti ainuüksi rinnetel rohkem kui 6 miljonit kinoseanssi.

Punaarmee ridades olid rohkem kui 60 Nõukogude Liidu rahvuse esindajad. Parteipoliitilist tööd armees tehti mitmesugustes NSV Liidu rahvaste keeltes. Selleks oli armees välja valitud vastav poliitöötajate, propagandistide ja agitaatorite kaader. Nad pidasid vestlusi, andsid poliitilist informatsiooni ja poliitõppusi, esinesid loengute ja ettekannetega sõjameeste emakeeles, õpetasid neile vene keelt. Sõja ajal tõlgiti ja avaldati 13-s NSV Liidu rahvaste keeles 335 mitmesugust väljaannet kogutiraažiga 9 317 000 eksemplari. Paljude NSV Liidu rahvaste keeltes anti välja armee ajalehti ja «Punaarmee Agitaatori Märkmikku».

Üheks nõukogude sõjameeste kergesti arusaadavaks kasvatusvahendiks oli hästi koostatud lendleht või ilmekas plakat. Suure populaarsuse võitis Punaarmees näiteks kunstnik Koretski lendleht-plakat «Punaarmee sõjamees, päästa meid!», mis anti välja kümnes keeles tiraažiga rohkem kui 10 miljonit eksemplari. See tungis sügavalt nõukogude sõjameeste hinge ja kutsus neid uutele sõjalistele kangelastegudele. Üheks nõukogude sõjameeste niisuguse meeoleolu väljenduseks oli kellegi sõduri poolt valmistatud ja Punaarmee Poliitilisesse Peavalitsusesse saadetud plakat. Sellel oli kujutatud nõukogude sõjamees, kes kaitses ema lapsega ja torkas täägi fašistliku kolelise rinda.

Ühe roodu komandör Pavlov sai 13 pingelise lahingupäeva jooksul 8 nimetust mitmesuguseid lendlehti ja märkmikke. Kommunistide, kommunistlike noorte ja agitaatorite abil organiseeris ta raskeis lahingutingimustes nende levitamist võitlejate hulgas. Erakordselt tugevat mõju avaldas punaarmelastele lendleht, milles jutustati poisikese Vasja Baburini mahalaskmisest fašistide poolt selle pärast, et ta, olles näljast piinatud, julges fašistliku ohvitseri laualt võtta tüki leiba. Lendleht lõppes poisi vanemate läkitusega, kes kutsusid üles lapse vere eest hitlerlastele kätte maksma.

Suur tähtsus kasvatustöös oli tagalast saabuvail kirjadel.

Välipost tõi iga päev Punaarmee sõjameestele tuhandeid kirju omastelt ja kaugetelt sõpradelt, kes väljendasid neile oma tänulikkust ja armastust, kergendasid soojade, südamlike sõnadega rindeelu raskusi, toetades nende kangelasvaimu. Sageli sõlmus rindesõdurite ja tagalatöötajate vahel elav kirjavahetus, mis kestis kuni sõja lõpuni.

Ühe kaardiväe laskurpolgu sõdurid ja ohvitserid said kuu aja jooksul 400 kollektiivset ja individuaalset kirja linnadest ja küladest. Üks Volhovi rinde armee sai talvise pealetungi ajal 2000 kirja. Läänerindele saabus kommunistliku noore — moskvalase kiri, mis kandis pealkirja: anda väeosa parimale võitlejale. Kiri anti üle Ivan Turtšikinile, vaprale saksa fašistide hävitajale. Patrioodi kirjas leidsid järgmised read:

«Kallis võitleja! Saadan palavaid tervitusi Moskvast. Kes sa ka ei oleks — isa, abikaasa, armastatud vend, sa oled mulle ühteviisi kallis. Pöördun sinu ja su lahingukaaslaste poole. Minu armsad seltsimehed! Teie olete meie lootus, teie kätes on meie õnn, meie tulevik. Teie ennastsalgavast võitlusest oleneb teie naiste, õdede ja emade elu. Niisiis, purustage vaenlast, ärge tundke tema vastu mingit halastust! Teadke, et minu tunded on teiega. Ma hoian oma armastuse ja hellituse teie jaoks.»

Kiri avaldas sõduritele suurt mõju. Nende ja tütarlapse — kommunistliku noore vahel sõlmus elav kirjavahetus.

Suurt osa nõukogude sõjameeste võitlusvaimu tõstmisel etendas lahingutes autasustamine. Kasutades NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt väejuhatusele antud laialdast õigust nõukogude sõjameeste NSV Liidu ordenite ja medalitega autasustamiseks, mille NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium järgnevalt kinnitas, otsustasid nõukogude komandörid operatiivselt nõukogude sõjameeste autasustamise küsimuse ning ordenid ja medalid anti kätte otsekohe lahinguväljal, haavatuile aga meditsiinilistes sanitaarpataljonides. Autasustamistest ja ergutamistest tehti isikulisele koosseisule teatavaks virgatsite või ahelikku pidi edasiantavate sedelite kaudu.

Kangelaslikkuse eest valitsuse autasude kätteandmine

otseselt lahinguväljal tõstis erakordselt võitlusvaimu ja innustas kangelastegudele.

Paljud komandörid ja poliitöötajad kirjutasid lahingutes väljapaistnud nõukogude sõjameeste sugulastele kirju.

«Täna teid, kallid isa,» öeldakse kirjas 60-aastasele vanakesele Serikovile, kelle poeg hävitas ühes lahingus 11 fašisti, «selle eest, et te üles kasvatasite niisuguse poja. Kodumaa ei unusta kunagi teie poja, meie väeosa kartmatu sõjamehe kuulsusrikkaid lahingutegusid. Soovime teile head tervist ja veel palju eluaastaid.» Väeosa komandör palus Serikovi sõita poja juurde. Vanake võttis selle kutse rõõmuga vastu. Ta saabus väeossa. Isa ja poeg kohtusid eesliinil, poja võitluskaaslaste juuresolekul.

Suurt tööd tegi Kommunistlik Partei vaenlase tagalas. Põrandaaluste parteiorganisatsioonide organiseerimis- ja massilise poliitöö tulemusena aktiveerus partisaniliikumine, haarates üha uusi rajoone ja võttes ikka massilisema iseloomu. Pidevalt kasvas partisanisalkade ja nende liikmete arv. Sageli esines juhtumeid, kus nõukogude inimesed läksid partisanisalkadesse tervete perekondade ja isegi külade kaupa. Kui ei jätkunud relvi, loodi partisanisalka relvastamata reserv. Valgevene NSV Bobruiski, Klitševi ja Berezino rajoonis tegutses 2500 inimesest koosnev partisanisalk, kellel oli niisugune 7500 inimesest koosnev reserv.

Mittetäielikel andmeil võitles 1942. aasta juulis partisanisalkades saksa fašistlike röövvalutajate vastu ligikaudu 500 000 nõukogude patriooti. 1943. aastal võttis partisaniliikumisest osa juba üle miljoni inimese, sealhulgas 30,1 protsenti töölisi, 40,5 protsenti talupoegi ja 29,4 protsenti teenistujaid. Partisanisalkades võitlesid koos venelastega valgevenelased, ukrainlased, lätlased, leedulased, eestlased, moldaavlased ja teistest NSV Liidu rahvustest töötajad. Eriti suure ulatuse võttis partisaniliikumine Leningradi, Kalinini, Smolenski ja Orjoli oblasti okupeeritud rajoonides ning Valgevenes ja Ukrainas. Vaenlase poolt okupeeritud Vene NFSV territooriumil, samuti Valgevenes ja Ukrainas ulatus partisanide arv sadade tuhandeteni. Kümned tuhanded partisanid tegutsesid Baltimail. Partisane toetasid ennastalgavalt rahvahulgad. See oli tõeline üldrahvalik liikumine.

Partisanivõitluse organiseerijaiks olid põrandaalused

parteiorganisatsioonid. Nende organisatsioonide tööd juhtisid 26 ÜK(b)P oblastikomitee ning 539 linna- ja rajoonikomitee sekretäri. Parim osa partei- ja nõukogude kaadrist oli partisanisalkade ja -brigaadide juhtideks. Kommunistid, kes moodustasid 16,2 protsenti partisanide koguarvust, liitsid ühte nõukogude patriootide ridu, innustasid vaprust ja mehisuse isikliku eeskujuga neid kangelastegudele kodumaa nimel.

Põrandaalused parteiorganisatsioonid tegid elanikkonna hulgas suurt massilist poliittööd, paljastades väsimatult fašistlike röövvalutajate veriseid kuritegusid.

Isamaasõja ajal kogusid nad põrandaaluse töö kogemusi, hankides endale tavaliselt trükikojad, sidevahendid ja raadioseadeldised. 1942. aastal andsid paljud partei põrandaalused rajoonikomiteed välja oma ajalehti. Üldse ilmus vaenlase tagalas üle 40 trükitud ajalehe mitmesuguse nimetuse all, nagu «Partizan Ukrainõ», «Kommunist», «Krasnõi Partizan», «Zvezda», «Bolševik Polesja», «V Boi za Rodinul», «Golos Partizana», «Golos Patriota», «Narodnõi Mstitel», «Partizanskaja Pravda», «Leninski Put», «Zavet Iljitša» jt.

Põrandaaluse ajalehe iga sõnum, iga rida õhkus viha vaenlase vastu, kutsus võitlusele fašistlike röövvalutajatega. Võitluses kodumaa eest langenud kangelaste vapp ja mehisus kutsusid üles kätte tasuma, andma uusi hoope fašistlike koletiste pihta. Ajalehtedes ilmus regulaarselt materjale partisanisalkade lahingutegevusest, kirjeldati partisanide ning partisanisalkade komandöride ja komissaride kangelastegusid, jutustati partisanide tööst elanikkonna hulgas ja sellest, missuguse armastuse ja hoolitsusega ümbritsevad partisane nõukogude inimesed.

Paljud põrandaalused parteiorganisatsioonid viisid partisanisalkade abil läbi massimiitinguid ning tööliste ja kolhoosnikute koosolekuid. Ühes Kalinini oblasti rajoonis viibisid partisanid 1942. aasta viie kuu jooksul 82 kolhoosis ning korraldasid palju koosolekuid ja vestlusi, millest võttis osa ligikaudu 4000 inimest. Ühe partisanisalka kommunistid ja kommunistlikud noored korraldasid ühe kuu jooksul 40 külas kolhoosnikute koosolekuid. Minski oblastis organiseeriti 1943. aasta ühe viimase kuu jooksul ligikaudu 6000 vestlust ja 2680 koosolekut fašistide poolt okupeeritud linna- ja töölisasulates ning külades. Hankinud endale raadiovastuvõtjad ja võimsad reproduktorid,

praktiseerisid mõned partei rajoonikomiteed väljasõite küladesse, et anda elanikkonnale võimalus kuulata Moskvat. Sageli toimusid raadiovastuvõtjate juures rahvarohked koosolekud (300—400 inimest). Moskva hääl innustas inimesi kangelasstegudele kodumaa nimel.

Kui oli korraldatud hea õhuside, saadeti «suurelt maalt» saksa fašistlike röövvallutajate poolt okupeeritud rajoonidesse rändkinosid ja kinofilme. Tavaliselt sõitis koos rändkinoga külasse partisanisalk. 1943. aastal vaatas Minski oblasti rajoonides 178 000 inimest filme «Lenin Oktoobris», «Sakslaste purustamine Moskva all», «Leningrad võitluses», «Sakslaste purustamine Stalingradi all» ja «Tšapajev».

Suure töö tegid ära Valgevene parteiorganisatsioonid Valgevene sõjameeste läkituste saatmisel okupeeritud oblastite elanikkonnale. Läkitused paljundati põrandaluses trükikojas ning sajad agitaatorid läksid nendega küladesse. Suurt mõju avaldas see asjaolu, et läkitustele olid alla kirjutanud kindralid, ohvitserid ja võitlejad, kelledest paljud olid Valgevene elanikkonnale hästi tuntud. Läkitustega seotud agitatsioon langes ühte elanikkonna võitlusmeeleolu tõusuga. Juurdevool partisanisalkadesse suurenes. Loodi uued partisanisalgad ja -grupid. Minski oblastis tuli tol ajal partisanisalkadesse ligikaudu 18 000 inimest.

1943. aasta sügisel andis fašistlik väejuhatuse käsu elanikkonna evakueerimiseks. Fašistid tahtsid nõukogude inimesi Saksamaale küüditada, okupeeritud linnad ja külad maha põletada, rahulike kodanike varanduse aga ära röövida. Kuid paljudes rajoonides ei läinud hitlerlikel röövlitel korda oma roimarlikke kavatsusi ellu viia. Põrandaalused partei- ja komsomoliorganisatsioonid ning partisanisalgad olid vaenlase poolt okupeeritud rajoonide elanikega tuhandete niitidega seotud. Sajad agitaatorid liikusid külasid mööda ringi lendlehtedega, milledes selgitati okupantide barbaarseid kavatsusi. Maakoosolekutel võtsid talupojad vastu otsuse kõigi nende relvastamise kohta, kes suudavad relva kanda, et fašistlike röövvallutajate vastu võitlusesse astuda. Talupojad lahkusid tervete külade kaupa partisanide poolt hõivatud rajoonidesse.

Partisanides nägid nõukogude inimesed kaitsjaid, kelle kätte nad usaldasid oma elu. Elanikkond võttis partisane rõõmuga vastu, andis neile peavarju, riideid ja toitu, hoia-

Kunstnik Koretski plakat

tas neid ähvardava ohu puhul. Sellele vaatamata et vaenlase poolt okupeeritud territooriumil asuvaid kommuniste ähvardas iga minut surmaoht, hoolimata töös esinevaist tohutuist raskustest kasvasid põrandaalused parteiorganisatsioonid pidevalt, nendesse astusid kõige ustavamad nõukogude patrioodid.

Nii suurenes vaenlase tagalas tegutsevate Valgevene parteiorganisatsioonide arvuline koosseis sõja ajal 8500-lt 25 152 partei liikme ja liikmekandidaadini.

Ainuüksi 1942. aasta oktoobris võeti ühe Kalinini oblasti partisanisalga parteiorganisatsiooni vastu 60 liikmekandidaati ja partei liiget. Ühe teise salga parteiorganisatsioon kasvas 1942. aasta septembrikuu jooksul 25 inimese võrra. Salga «Surm fašismile» parteiorganisatsioon kasvas 1. juulist kuni 15. oktoobrini 1942 46 inimese võrra. Kahe teise salga parteiorganisatsioonid võtsid kahe kuu jooksul oma ridadesse vastu 94 inimest. Leningradi oblastis tegutseva teise partisanibrigaadi parteiorganisatsioonid võtsid 1942. aasta 1. augustiks vastu 120 partei liiget ja 360 liikmekandidaati. Mida aktiivsem oli salga lahingutegevus, seda kiiremini kasvasid tavaliselt parteiorganisatsiooni read. Üks partisanisalk pidas 25 päeva vastasega lahingut. Lahingupäevadel said 18 salga paremat võitlejat kommunistideks. Orjoli oblasti põrandaalused parteiorganisatsioonid võtsid 1942. aasta aprillist novembrini parteisse vastu 621 inimest; Krimmi parteiorganisatsioonid võtsid 1941. aasta novembrist 1942. aasta juulini parteisse vastu 181 inimest.

Põrandaaluste parteiorganisatsioonide juhtimisel tegutsesid vaenlase tagalas komsomoliorganisatsioonid.

Kodumaa ennastsalgava teenimise eeskujuks on niisuguste põrandaaluste komsomoliorganisatsioonide tegevus nagu «Noor Kaardivägi» Krasnodonis, «Partisani Säde» Nikolajevi oblastis, Ljudinovo komsomoliorganisatsioon Kaluga oblastis, komsomoliorganisatsioonid Kaunases, Oboli jaamas Vitebski oblastis ja teistes vaenlase poolt okupeeritud rajoonides. Olles iga minut ohustatud, astusid kommunistlikud noored—põrandaalused vaenlasega julgesti võitlusse. Pimedatel öödel sooritasid nad vapraid lahinguoperatsioone, lasksid õhku raudteetanme ja ešelone vaenlase vägedega, ründasid autodes sõitvaid hitlerlasi, rikkusid telefoni- ja telegraafiliine, vabastasid koonduslaagritest sõjavange ja rahulikke Nõu-

Partisanid vaenlase tagalas heina niitmas

kogude kodanikke, hävitasid kodumaa reetureid, arendasid luuretegevust. Nad aitasid parteiorganisatsioonidel teha elanikkonna hulgas massilist poliitööd, levitasid lendlehti, ajalehti ja muid nõukogude väljaandeid. Kommunistlikud noored—põrandaalused võitlesid kui kangelased ja paljud neist said ebavõrdses heitluses hitlerlastega kangelassurma.

Partisaniliikumist juhtis ja partisanisalkade lahingu-tegevust koordineeris Punaarmee tegevusega Partisaniliikumise Keskstaap Kõrgema Ülemjuhatusese Peakorteri juures. See staap loodi partei Keskkomitee juhendite järgi 30. mail 1942. Selle eesotsas olid partisaniliikumise ülemjuhataja K. J. Vorosilov ja staabiülem P. K. Ponomarenko. Partisanisalkade otseseks juhtimiseks loodi samuti partisaniliikumise staabid iga rinde sõjanõukogu juures ning hitlerlaste poolt okupeeritud liiduvabariikides ja oblastites.

Partisaniliikumise Keskstaabi ja kohalike staapide loomine andis üldrahvalikule võitlusele vaenlase tagalas veel organiseerituma iseloomu. Põrandaalused parteiorganisatsioonid ja partisanisalgad said vajaduse korral keskusest abi relvastuse osas, laskemoona ja sidevahenditega kindlustamisel jne.

Riiklik Kaitsekomitee määras kindlaks partisaniliiku-

mise põhiülesanded saksa fašistlike röövvallutajate tagala desorganiseerimisel. Neiks ülesanneteks olid: vastase kommunikatsiooni ja sideliinide rikkumine; laske- moona-, varustuse-, kütuse- ja toiduaineteladude hävitamine; staapide ja muude sõjaväeasutuste ründamine; vastase lennuväljadel materjalosa hävitamine; Punaarmee väeosade informeerimine vastase vägede asetuse, arvu ja ümberpaiknemise kohta; vaenlase elavjõu hävitamine, fašistlike võimuesindajate vangivõtmine või hävitamine.

Erakordselt suur tähtsus oli partisanisalkade komandöride nõupidamisel, mis partei Keskkomitee poolt 1942. aasta septembris kokku kutsuti. Nõupidamisel üldistati vaenlase tagalas peetava võitluse kogemusi ja töötati välja partisaniliikumise arendamise abinõud.

Partisanisalkade hulljulged ja hoogsad löögid vaenlase tagala pihta löid okupantidele väljakannatamatud tingimused, partisanid jälitasid ja hävitasid neid igal sammul, ajasid nurja kõik nende üritused. Ainuüksi sõja esimese kahe aasta jooksul tulistasid nõukogude partisanid surnuks rohkem kui 300 000 okupanti ja hävitasid rohkesti nende sõjatehnikat.

Partisanisalgad ründasid vaenlase tagalat, staape ja sõjaväeladusid, purustasid raudteid ja maanteid, mille kaudu Saksa väejuhatuse oma reserve itta paiskas, ning lasksid kraavi sõjaväeešelone. Saksa fašistlik väejuhatuse oli sunnitud tooma kommunikatsioonide kaitseks suured jõud ning suunama ešelone ainult päeva ajal tugeva kaitse all, pidevalt kontrollima raudtee korrasolekut. Et takistada partisanide pääsemist raudtee juurde, võttis Saksa väejuhatuse kasutusele spetsiaalsed abinõud, nagu soomusrongide süstemaatiline kurseerimine, dzottide rajamine, metsa maharaiumine raudteeliinist 50—100 meetri kaugusel, aia ehitamine mõlemale poole raudteetammi jne. Kuid partisanide äkkrünnakud vaenlase kommunikatsioonidele jätkusid üha suurema jõuga. Ikka sagedamini lendasid vaenlase sõjaväeešeloniid kraavi.

Partisanisalgad vabastasid saksa fašistlikest röövvallutajaist terved rajoonid ja taastasid seal nõukogude võimu. Kaugel vaenlase vägede tagalas tekkisid partisaanimaad, nõukogude rajoonid. Nii oli see näiteks Leningradi oblastis, Brjanski metsades, Valgevenes ja Ukrainas. Leningradi oblasti partisaanimaalt saatsid partisanid 1942. aasta karmil talvel toiduainetevoori Leningradi

kangelaslikele kaitsjaile. Fašistide poolt maani maha põletatud külade elanikud tõid aukudest ja salajastest ladudest liha ja leiba, pakkisid kastidesse ning asetasis suure armastusega küüdivankreile. Alalises surmaohus olles liikusid öösiti kõrvalisi teid mööda relvastatud partisanide kaitse all rohkem kui kakssada toiduainetega laaditud küüdivankrit, et viia neid nälgiväike Leningradi elanikele. Nad viisid samuti üle 26 000 rubla raha, mille olid kogunud fašistide poolt okupeeritud rajoonide kolhoosnikud meie maa kaitsefondi.

Partisanide abil tulid kümned tuhanded nõukogude inimesed okupeeritud rajoonidest üle rindejoone ja liitusid Punaarmee ridadega. Kaks tuhat Vitebski oblasti Rossonõ rajooni kolhoosnikut, olles relvastunud sellega mis kätte juhtus, ületasid lahinguid pidades jõe ning jõudsid meie vägede asukohta ja ühinesid Punaarmee ridadega. Rohkem kui 50 000 Valgevene partisaani, kes olid saksa fašistide tagalas pidanud kaks aastat ägedat võitlust, ühinesid Punaarmee väeosadega ja jätkasid tema ridades saksa fašistlike röövvallutajate purustamist.

Võitluseks partisaniliikumise vastu oli vaenlane sunnitud eraldama suured relvastatud jõud. 1942. aasta suvel ja sügisel tegutsesid nõukogude partisanide vastu 144 politseipataljoni, 27 politseipolku, 8 muud polku, 10 SS kaitsepolitsei- ja karistusdiviisi, 2 kaitsekorpus, sealhulgas motoriseeritud korpus «Nazi», 72 eriväeosa ja kuni 15 välidiviisi. Peale selle võttis sel ajal võitlusest partisanisalkade vastu osa Horthy-Ungari 5 diviisi. 1943. aasta mais tegutses Brjanski partisanide vastas 40-tuhandeline Saksa vägede armee rohkearvuliste tankide, suurtükkide ja lennuväega. Kuni 30 000 meheni ulatuvad vaenlase väed tankide, suurtükkide ja pommituslennuväe toetusel pidasid lahinguid partisanisalkade vastu Minski oblastis. Vastase suured väeosad tegutsesid ka teiste partisanisalkade ja -koondiste vastas Ukrainas ja Valgevenes, samuti Smolenski, Orjoli, Kalinini ja Leningradi oblastis.

Partisanisalkade tihe side elanikkonnaga kergendas nende võitlust okupantide vastu. Partisanid olid alati informeeritud vaenlase olukorra, tema jõudude ja lähimate kavatsuste kohta. Niisuguseid andmeid kasutades, ümbrust hästi tundes ja elanikkonna abile tuginedes oli partisanisalkadel võimalus kiiresti jõude kontsentreerida

ootamatuks ja purustavaks löögiks vaenlase pihta, vajaduse korral aga neid jaotada, varjata neid kindlates kohtades või lahingust kõige väiksemate kaotustega välja viia. Nõukogude partisanide kõrgete lahinguliste omaduste, nende organiseerituse ja manööverdamistaktika tõttu lõppesid vaenlase karistusekspeditsioonid enamikul juhtudel okupantide lüüasaamisega.

Tugevaid hoope vastasele anti S. A. Kovpaki, M. I. Naumovi jt. partisanikoondiste kaugete retkede ajal, mis Kommunistliku Partei Keskkomitee otsuse kohaselt ette võeti. Nende retkede ajal purustasid partisanid sildu, vahel aga viisid rivist välja raudteejaamu, hävitasid laske- moona- ja toiduaineteladusid, lasksid vägede ja sõjaväelaadungitega ešelone kraavi ning hävitasid hitlerlasi linnades ja külades. Samal ajal avaldasid need retked suurt mõju partisaniliikumise arenemisele.

Punaarmee pealetungi ajal 1943. aasta suvel purustasid partisanid vastase tagalat ja taganevaid väeosi. 1943. aasta augustis ja septembris andsid nad Partisaniliikumise Keskstaabi poolt varem väljatöötatud plaani kohaselt kaks purustavat hoopi tähtsatele raudteemagistraalidele ja purustasid 43 pumbamaja ja rohkem kui 363 000 rööbast, mis moodustas 2270 kilomeetrit raudteed üherööpalises arvestuses. Selle tagajärjel oli raudteeliiklus Nõukogude—Saksa rinde kõige pingelisemal võitlusperioodil desorganiseeritud, vastase veod vähenesid 35—40 protsendi võrra. Nõukogude vägede lähenemisel Dnepri äärde ja teistele vesitõketele haarasid partisanid paljudel juhtudel sillad ja üleminekukohad enda valdusesse ja hoidsid need enda käes kuni Punaarmee väeosade saabumiseni.

Osutades Punaarmeele suurt abi, tapsid partisanisalgad ja -koondised sadu tuhandeid fašistlikke sõdureid ja ohvitseri ning hävitasid rohkesti vaenlase lahingutehnikat. Ainuüksi sõja kahe ja poole aasta jooksul (1941. aasta 22. juunist kuni 1944. aasta jaanuarini) hävitasid partisanisalgad rohkem kui 600 000 vastase sõdurit ja ohvitseri, sealhulgas 37 kindralit, lasksid kraavi ligikaudu 9500 ešeloni, hävitasid ligikaudu 7500 vedurit, rohkem kui 87 000 vagunit, 1540 tanki ja soomusmasinat ning tohutul hulgal muud sõjatehnikat.

Võitluses vaenlase vastu ülesnäidatud vaprust eest autasustati ligikaudu 200 000 partistani Nõukogude Liidu

ordenite ja medalitega. Paljudele partisanidele anti Nõukogude Liidu kangelase kõrge nimetus.

Nõukogude rahvas ei unusta kunagi mehiste partisanide kangelastegusid, kes andsid hoope vaenlase pihta tema poolt ajutiselt vallutatud rajoonides. Vaenlase tagalas arenenud partisaniliikumine, mis võttis üldrahvaliku iseloomu, oli Punaarmeele võimsaks toetuseks fašistliku Saksamaa üle võidu saavutamisel.

Hitlerlastele ei andnud rahu ka need nõukogude inimesed, kes olid hitlerlikul Saksamaal. Nende hulgas oli Punaarmee vangilangenud haigeid ja haavata saanud sõdureid ja ohvitseri, rahulikke kodanikke, keda fašistid olid ajanud sunniviisilisele tööle kaugele Saksa tagalasse. Vangistus ja sunniviisiline töö oli nõukogude inimestele tõeliseks sunnitööks, kes kümnete tuhandetena hukkusid külma, nälja, üle jõu käiva töö ja piinamiste tõttu. Nad kõik olid asetatud väljaspool seadust olevaiks, kuid ka neis kohutavais tingimustes jätkasid nad kangelaslikku võitlust fašismi vastu. Kommunistide juhtimisel ja innustusel asutasid nõukogude inimesed surmaohust hoolimata põrandaaluseid fašismivastaseid organisatsioone, tegid massilist poliitööd koonduslaagrites olevate sõjavangide ja laagrivangide — sunniviisiliste tööliste hulgas, korraldasid nende põgenemisi, panid toime sõjalistes ettevõtetes diversiooniakte, õõnestasid hitlerliku Saksamaa sõjamajandust, organiseerisid fašismivastaseid väljaastumisi, tugevdasid vennaliku sõpruse sidemeid välismaa töölistega ning sealhulgas ka eesrindlike inimestega saksa tööliste hulgast, kes võitlesid fašismi ja sõja vastu. Fašistlikest laagritest põgenenud nõukogude inimesed lülitusid aktiivsesse vabastusvõitlusse ja ühinesid partisanisalkadega. Valdav enamik nõukogude sõjavange käitus mehiselt, hoides kõrgel Nõukogude kodanike väärikust. Laialdaselt on tuntud tatari poedi Mussa Džalili ja suure sõjateadlase kindralleitnant D. M. Karbõševi nimed, keda hitlerlased elajalikult piinasid. Fašistlikus vangistuses üles näidatud kangelaslikkuse eest anti neile pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus. Nende kangelastegudes kehastusid nõukogude inimeste kindel patrioosivaim ja murdumatu tahe.

Nõukogude valitsuse tark välispoliitika, Nõukogude vägede hiilgavad võidud ja rahvusliku vabastusliikumise tõus fašismi ikke all olevates Euroopa maades aitasid

kaasa Hitleri-vastase koalitsiooni tugevnemisele. Vaenlasel ei läinud korda suurriikide vahel lahkkelisid külvata. 1943. aasta novembris Teherani konverentsil võtsid kolm liitlasriiki — NSV Liit, Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid — vastu deklaratsiooni ühise tegutsemise kohta sõjas Saksamaa vastu ja sõjajärgse koostöö kohta. Sellel konverentsil saavutati kooskõlastatud otsus teise rinde avamise kohta Euroopas 1944. aasta mais.

Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet kasvas. Tema võidud sisendasid orjastatud rahvaste südameisse lootuse peatsele vabanemisele.

Tugevnesid nõukogude rahva sõprus ja võitlusliit Poola ja Tšehhoslovakkia rahvastega. Tšehhi ja poola patrioodid formeerisid NSV Liidu territooriumil nõukogude rahva abiga oma väeosad, kes koos Punaarmeeга võitlesid fašistlike orjastajate vastu. 1943. aasta detsembris sõlmiti Tšehhoslovakkiaга sõpruse, vastastikuse abistamise ja sõjajärgse koostöö leping. Samasugune leping sõlmiti sõja lõpul NSV Liidu ja Poola Rahvavabariigi vahel. Need lepingud olid tähtsaks panuseks Saksa fašismi purustamise organiseerimisel.

KOMMUNISTLIK PARTEI RAHVAHULKADE EES- OTSAS NENDE VÕITLUSES NÕUKOGUDE RIIGI MAJANDUSLIKU JA SÕJALISE VÕIMSUSE TUGEV- DAMISE NING MEIE MAA FAŠISTLIKEST OKUPAN- TIDEST TÄIELIKU VABASTAMISE EEST

1944. aasta alguseks saavutas nõukogude rahvas suurt edu võitluses fašistliku Saksamaa vastu. Suur Isamaasõda astus uude faasi. Ta lähenes oma lõpplahendusele. Päevakorda kerkis saksa fašistlike röövvalutajate Nõukogude-maa piiridest täieliku väljakihutamise ja Euroopas fašistliku «uue korra» likvideerimise ülesanne. Kuid Nõukogude riigi ees seisvad raskused olid veel väga suured. Julma vaenlase rõhumise all vaevlesid Valgevene, Eesti, Läti, Leedu ja Karjala-Soome Nõukogude vabariigi rahvad. Fašistlike röövvalutajate käes oli tunduv osa Ukrainast ja Moldaaviast ning Krimm. Saksa fašistlikud väed asusid ikka veel Leningradi lääne- ja lõunalähistel, jätkates kangelaslinna barbaarset tulistamist. Teist rinnet Euroopas ikka veel ei olnud ning saksa fašistlike röövvalutajate põhijõud olid nagu varemgi koondatud Nõukogude—Saksa rindele. 1943. aasta lõpul tuli Nõukogude vägedel pidada sõjategevust 257 vaenlase diviisi vastu, neist 207 olid Saksa diviisid. Nähes oma lähenevat hukkimist ning karistuse vältimatust kõigi nende poolt nõukogude maal sooritatud koletislike kuritegude eest, panid saksa fašistlikud röövvalutajad vastu hukkimisele määratute ägedusega. Nad klammerdusid iga maalapikese külge ja iga soodsa joone taha.

Neis tingimustes kutsus Kommunistlik Partei nõukogude rahvast ja Punaarmee üles tehtud edusammudest mitte joovastusse sattuma, vaenlase jõude kainelt hindama ja valvsad olema. Partei kutsus töölisklassi ja tehnilise haridusega intelligenti üles suurendama relvastuse väljalaskmist Nõukogude vägedele ja täiustama relvastuse kvaliteeti, tootma rohkem sütt, naftat ja metalli,

kolhoositalupoegi aga andma rohkem toiduaineid rinde ja meie maa jaoks ning toorainet tööstuse jaoks. Punaarmee ees seisis ülesanne puhastada oskusliku ja otsustava tegutsemisega rindel saksa fašistlikest röövullutajaist kogu nõukogude maa ja taastada Nõukogude Liidu riigipiirid, purustada saksa fašistlikud röövullutajad ning vabastada fašistlikust orjusest Lääne-Euroopa rahvad.

Iga sõjapäevaga tugevnesid partei sidemed töötavate hulkadega, kasvas partei autoriteet nõukogude rahva kõigi kihtide hulgas. Selle kõige kujukamaks väljenduseks oli partei ridade tormiline kasv. 1944. aastal võeti parteisse vastu 1 336 350 liikmekandidaati ja 1 124 853 partei liiget; üldse kogu sõja ajal aga võeti vastu 5 319 297 liikmekandidaati ja 3 615 451 partei liiget. Partei read täienesid Nõukogude kodumaa patriootide arvel, kes võitlesid rindel, ning eesrindlike inimeste arvel tööliste, kolhoosnikute ja intelligentsi hulgast, kes ennastsalgavalt töötasid tagalas. Nõukogude inimeste taotlus siduda oma saatus sõja ajal lahutamatult parteiga on rahvahulkade kasvanud poliitilise aktiivsuse ja kodumaale piiritu ustavuse väljenduseks. Suure kasvu tulemusena partei koosseis tunduvalt muutus: rohkem kui kaks kolmandikku partei liikmetest ja liikmekandidaatidest moodustasid need kommunistid, kes olid astunud parteisse Suure Isamaasõja ajal. See nõudis parteiorganisatsioonidelt ideelise kasvatustöö tugevdamist kommunistide hulgas ning uute partei liikmete ja liikmekandidaatide kaasatõmbamist aktiivsesse partei ja ühiskondlik-poliitilisse ellu.

Kommunistidelt nõuti sõja ajal rohkem kui kunagi varem kiiret orienteerumist sageli muutuvast olukorras, oskust hästi aru saada kõigest tähtsatest Nõukogude riigi ja teiste maade välis- ja sisepoliitika küsimustest.

Kuid sõjaaja olukord kutsus esile ka rea suuri puudusi parteiorganisatsioonide töös. Mõnedes parteiorganisatsioonides oli parteiorganisatsiooniline ja ideoloogiline töö hooletusse jäetud. Parteikomiteede pleenumeid, parteiaktiivide koosolekuid ja partei üldkoosolekuid ei kutsutud kokku regulaarselt. Selle asemel et majandusorganisatsioonide tööd kontrollida, hakkasid mõned parteiorganisatsioonid vahele segama ettevõtete juhtivate töötajate administratiivsetesse ja korraldavatesse funktsioonidesse. Esines kriitika ja enesekriitika bolševistlike põhimõtete moonutamise juhtumeid, kus kõrgemalseisvad organid,

kritiseerides küll alluvaid organeid, samal ajal ei ergutanud altpoolt tulevat kriitikat. Kujunes teatav oht, et parteiorganid eralduvad rahvahulkadest ja muutuvad poliitilise juhtimise organeist, võitlevatest ja isetegevatest organisatsioonidest omapärasteks administratiivseteks ja korraldusiandvateks asutusteks.

Olukorra muutis keerulisemaks veel see asjaolu, et sõja ajal oli partei-, nõukogude, komsomoli-, ametiühinguja teiste ühiskondlike organisatsioonide juhtiv kaader tunduvalt uuenenud. Juhtivale tööle asusid kümned tuhanded inimesed, kes olid astunud parteisse sõja ajal ning kellel puudusid kogemused. Nii näiteks Novosibirski oblastis asus rohkem kui 70 protsenti linna- ja rajoonikomiteede sekretäridest juhtivale tööle sõja ajal, Permi oblastis oli 86 protsenti partei-algorganisatsioonide sekretäridest valitud sellele kohale esmakordselt, Altai kraisis oli rohkem kui 50 protsenti partei-algorganisatsioonide sekretäridest juhtinud neid organisatsioone vähem kui aasta, Kemerovo oblastis oli 1686 partei-algorganisatsiooni sekretärist astunud 933 sekretäri parteisse sõja ajal. Taoline oli olukord ka teistes organisatsioonides.

Sõja ajal suurenes rahvahulkade poliitiline aktiivsus ja nende püüd mõista toimuvaid rahvusvahelisi ja siseelu tähtsaid sündmusi, kasvas Nõukogude Liidu rahvaste rahvuslik iseteadvus, suurenes nende huvi oma kangelasliku mineviku, oma rahvuslike traditsioonide ja kangelaste, oma kirjanduse ja kunsti vastu. Kommunistliku Partei ridade ning töötajate poliitilise aktiivsuse tormiline kasv, samuti uute inimeste edutamine juhtivale tööle, kellel ei olnud vajalikke kogemusi ja teoreetilist ettevalmistust, nõudsid tungivalt terve abinõude süsteemi rakendamist äsja juhtivale tööle asunud kaadri ideelis-poliitilise taseme tõstmisel ning partei- ja nõukogude töö praktika omandamisel, samuti agitaatorite ja propagandistide ideelisel relvastamisel ja hiljuti parteisse vastu võetud kommunistide kommunistliku kasvatamise alal.

Propagandistide ettevalmistamiseks ja nende kvalifikatsiooni tõstmiseks organiseeriti vastavalt ÜK(b)P Keskkomitee otsusele juba 1942. aasta algul oblastitevahelised kahekuised kursused Moskvast, Sverdlovskist, Kuibõševist, Taškendis ja Tbilisis. Samades linnades viidi 1942. aasta novembris-detsembris läbi oblastitevahelised nõupidamised agitatsiooni- ja propagandaküsimustes.

Süstemaatiliselt toimusid agitaatorite ning kultuuri- ja haridusasutuste töötajate oblastitevahelised nõupidamised. See kõik aitas kaasa propagandistide ja agitaatorite ideelise taseme tõusule, varustas neid rahvahulkades tehtava poliittöö kogemustega. Et tõsta äsja parteitööle asunud kaadri ideelist taset, organiseeriti partei Keskkomitee otsusel lühiajalised kursused. Ainuüksi kahe aasta (1943—1944) jooksul kuulasid neid kursusi ligikaudu 9000 partei-, nõukogude ja komsomolitöötajat ning rohkem kui 7000 propaganda- ja ajalehetöötajat.

1944. aastal loodi partei Keskkomitee otsusel 55 oblasti- ja kraikomitee ning liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteede juures üheaastased parteikoolid. Neile koolidele tehti ülesandeks linna- ja rajoonikomiteede osakonnajuhatajate ning instruktorite, propagandistide, ajalehetöötajate ja partei-algorganisatsioonide sekretäride ettevalmistamine ja nende kvalifikatsiooni tõstmine. Parteikoolide juures töötasid propagandistide, ajalehetöötajate ja partei-algorganisatsioonide sekretäride lühiajalised kursused ning mitmesugused seminarid. Need koolid abistasid ÜK(b)P Keskkomitee juures asuva Kõrgema Parteikooli kaugõppeosakonna kuulajaid.

Partei Keskkomitee juhendite järgi arenes ulatuslikult parteiaktiivi õppus õhtustes parteikoolides ning pühapäevastes ja õhtustes kommunistlikes ülikoolides. Moskva eeskujul alustasid paljudes linnades uuesti tööd üheaastase õppeajaga marksismi-leninismi ülikoolid, kus nõukogude intelligents omandas marksistlik-leninlikku teooriat. Organiseeriti abi Kommunistliku Partei teooriat ja ajalugu iseseisvalt õppijaile. Äsja ÜK(b)P liikmekandidaatideks ja liikmeteks astunud täiendasid oma poliitilisi teadmisi poliitkoolides või partei ajaloo õpperingides. Paljudes parteiorganisatsioonides korraldati majandusalaste teadmiste propagandat: ettevõtete ja muude majanduslike asutuste juhatajatele organiseeriti seminare ja loenguid majandusküsimuste alal. Moskvast võitsid suure populaarsuse Kõrgemate Koolide Komitee Loengute Büroo poolt organiseeritud loengud. Nende loengute stenogrammid levisid laialdaselt üle kogu maa.

Sõja ajal võttis partei Keskkomitee vastu rea otsuseid, mis olid suunatud ideoloogilise töö taseme tõstmisele, võitlusele marksistlik-leninliku teooria moonutamise vastu, marksismi-leninismi loovale arendamisele.

Teoreetilise rinde töötajad — filosoofid, ajaloolased ja majandusteadlased — osutasid parteile suurt abi rahva ideoloogilisel kasvatamisel. Kuid reas nõukogude teadlaste töödes esines tõsiseid vigu. Mõnede nõukogude filosoofide poolt XVIII sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse saksa filosoofia ajaloo valgustamisel tehtud vigade põhjalik kriitika anti partei Keskkomitee otsuses «Teadusliku töö puudustest filosoofia alal», mis võeti vastu 1944. aasta mai alguses.

Partei Keskkomitee andis teoreetilise rinde töötajaile tähtsa ülesande — likvideerida laokilolek teaduslikus töös, parandada vead ja ületada mahajäämus teooria valdkonnas, võidelda järjekindlalt marksismi-leninismi igasuguse moonutamise vastu.

Suur tähtsus oli ÜK(b)P Keskkomitee otsusel massilise poliitilise ja ideoloogilise töö olukorrast Tatari parteiorganisatsioonis ning abinõudest selle töö parandamiseks, mis võeti vastu 1944. aastal. Selles otsuses märgiti, et Tatari parteiorganisatsioonid ei pööranud vajalikku tähelepanu sellele, et partei-, nõukogude ja komsomolikaader õpiks marksistlik-leninlikku teooriat. Partei Keskkomitee avastas tõsiseid puudusi ja natsionalistliku iseloomuga vigu Tatari ajaloo valgustamisel. Avastanud puudused Tatari parteiorganisatsiooni massilises poliitilises ja ideoloogilises töös, märkis partei Keskkomitee ära nende puuduste likvideerimise ja rahva laiade kihtide ideelis-poliitilise kasvatustöö taseme tõstmise teed.

1945. aasta algul võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse agitatsiooni- ja propagandatöö olukorrast Baškiiri parteiorganisatsioonis ning abinõudest selle töö parandamiseks. Selles otsuses märgiti parteiorganisatsioonide vajadust halastamatult võidelda marksistlik-leninliku teooria puhtuse eest, nõukogude inimeste kasvatamise eest NSV Liidu rahvaste sõpruse ja vennaliku koostöö vaimus, nõukogude patriotismi vaimus. Partei Keskkomitee juhtis tähelepanu sellele, et on lubamatu minevikku idealiseerida, baškiiri rahva tõelist rahvuslikku vabastusliikumist segi ajada baškiiri feodaalide röövretkedega naaberahvaste kallal.

Analoogilisi vigu olid teinud Kasahhi NSV ajalooõpiku autorid. Rahvusliku liikumise valgustamisel pooldasid nad ühtse voolu teooriat ning Kasahstani taasühendamist Venemaaga käsitasid nad kui absoluutset pahet. Mõnede

ajaloolaste — Jakovlev, Tarle ja teiste töödes leidis aset tsarismi koloniaalse vallutuspoliitika õigustamise tendents. See tendents, samuti nagu kodanlik-natsionalistlikud moonutamised üksikute rahvaste ajaloos, mõisteti partei poolt otsustavalt hukka.

ÜK(b)P Keskkomitee otsustel Tatari ja Baškiiri parteiorganisatsioonide töö kohta oli suur tähtsus ideelis-poliitilise töö tõstmiseks kõigis Kommunistliku Partei organisatsioonides. Kogu partei tegevust läbis sügav hoolitsus NSV Liidu rahvaste sõpruse tugevdamise eest, kõigi ja igasuguste suurriikliku šovinismi ja kohaliku natsionalismi avalduste väljajuurimise eest, rahva kasvatamise eest elustava nõukogude patriotismi vaimus, NSV Liidu rahvaste ühendamise eest Kommunistliku Partei ümber, kes organiseeris võitu vaenlase üle.

Sõja ajal elavnesid mõninga osa nõukogude inimeste hulgas, eriti nende hulgas, kes olid vaenlase poolt okupeeritud territooriumil, religioossed uskumused, ebausku ja eelarvamused. See aetas partei ette ülesande tugevdada marksistliku maailmavaate propagandat töötajate hulgas. 1944. aasta septembris võttis partei Keskkomitee vastu otsuse teadus- ja haridusalase propaganda organiseerimisest, mille põhisisuks peab olema loodusnähtuste marksistlik käsitlemine ning teaduse, tehnika ja kultuuri saavutuste selgitamine. Sellel otsusel oli suur tähtsus nõukogude rahva laiade kihtide kultuuritaseme edasisel tõstmisel ning kultuurituse, ebausku ja eelarvamuste igandite likvideerimisel.

Suure Isamaasõja lõpul võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu tähtsad otsused puuduste likvideerimise kohta marksismi-leninismi aluste õpetamisel N. G. Tšernõševski nimelises Saraatovi Riiklikus Ülikoolis ning loengutealase töö olukorrast Kuibõševi oblastis ja abinõudest selle töö parandamiseks. Neis otsustes paljastas Keskkomitee puudusi marksismi-leninismi propageerimisel, rõhutas veel kord vajadust loovalt suhtuda marksistlik-leninliku teooria õppimisse ning näitas ära marksismi-leninismi propaganda ideelis-teoreetilise taseme tõstmise teed.

Suur hoolitsus nõukogude rahva poliitilise teadlikkuse kasvu ja tema kultuuriliste nõudmiste rahuldamise eest läbib niisuguseid ÜK(b)P Keskkomitee otsuseid, nagu kinode ja rändkinode tööst Uljanovski oblastis (1944. a.), poliitilisest selgitustööst maal seoses ettevalmistumisega

kevadkülviks (1945. a.), poliitilise kasvatustöö organiseerimisest repatrieeritud Nõukogude kodanikega ja teised.

Kommunistliku Partei ulatuslik ideoloogiline töö oli tagalas töötajate poliitilise ja tööalase aktiivsuse kasvu ning rindel nõukogude sõjameeste massilise kangelaslikkuse tähtsaks tingimuseks, kindlustas Suure Isamaasõja ajal nõukogude rahva moraalse ja poliitilise võidu fašistliku Saksamaa üle.

Suure Isamaasõja otsustavat etappi tähistasid uued edusammud tööstuse, transpordi ja meie sõjamajanduse töös. Rivvi astusid sajad uued tehased ja kaevandused, kümned elektrijaamad, raudteeliinid ja sillad. Ehitati ja anti eksploatatsiooni Tšeljabinski Metallurgiatehase, Tšeljabinski Toruvaltsimistehase, Tšebarkuli ja Aktjubinski Rauavalutehase, Novosibirski ja Kuznetski Rauavalutehase, Magnitogorski Kaliibritehase, Magnitogorski Metallitoodete Tehase ja teiste tehaste esimesed järgud. Ainuüksi Musta Metallurgia Rahvakomissariaadi idatehastes ehitati ja rakendati tegevusse 10 kõrgahju, 29 märtäänahju, 16 elektri-terasesulatusahju, 2 bessemeri konvertorit, 15 valtsimispinki ja 13 koksipatareid. Eksploatatsiooni anti niklikombinaat Norilskis. Evakueeritud seadmete baasil rajasid Leningradi tehase «Krasnõi Võboržets» ja Koltšugino tehase töölised ja insener-tehnilised töötajad Uraalis mitu värvilise valtsmetalli tootmise tehast.

Nii suureulatuslikku ja nii kiire tempoga ehitustegevust meie maa rahu ajal ei tundnud.

Uue ehitustegevuse tulemusena laienes ja tugevnes tunduvalt tööstuslik baas NSV Liidu idaosas.

Tänu sotsialistlikule võistlusele tõstsid töölised ja insener-tehniline personal tunduvalt tööviljakust ning hoidsid kokku toorainet, kütust ja teisi materjale. Sotsialistliku võistluse organiseerivaks jõuks olid kommunistid ja kommunistlikud noored. Tööstusettevõtetes töötavate kommunistide valdav enamik oli tootmisplaanide täitmise ja ületamise eesrindlasteks ning näitas töökangelaslikkuse eeskuju. I. Riikliku Laagritehase hooveldaja N. Ogoltsov hakkas teenindama kolme hoovelpinku, sama tehase meister peenlukkseppade brigadir kommunist Perevezentsev ületas vastutava tellimuse täitmisel koos tööliste Šarapoviga töönormi peaaegu 8-kordselt. Ühe Uraali tehase elektrikeevitajate rindebrigaadi brigadir J. Agarkov tegi

ettepaneku liita väikesed brigaadid ja jaoskonnad, mis võimaldas tunduvalt suurendada toodangu väljalaset ja vabastada ühe kuuendiku kvalifitseeritud töölistest teiste tööde jaoks. Agarkovi algatus — anda väiksema töötajate arvuga rindele rohkem lahingutehnikat — leidis laialdaselt rakendamist meie maa paljudes tööstusettevõtetes. Ühe Mõtištši tehase (Moskva oblastis) lukkseppade brigadir A. Fedotov tegi ettepaneku lihtsustada iga tööliste üksikuid operatsioone nii, et ta ei monteeriks kogu konstruktsiooni, vaid selle üksiku osa. See võimaldas monteerijate arvu kahekordselt vähendada, samal ajal aga toodang suurenes mitmekordseks. Tehastes ja vabrikutes kasvas pidevalt nende arv, kes täitsid norme kahesaja-, viiesaja- ja tuhandeprotsendilisel, samuti kommunistlike noorte ja noorte rindebrigaadide arv.

Ettevõtete parteiorganisatsioonid taotlesid partei- ja majandusaktiivi, kommunistlike noorte, stahhaanovlaste ja lööktöölise abil tootmise tehnoloogia ja organiseerimise parandamist ning väärtuslike ratsionaliseerimissettepanekute realiseerimist, tegelesid tööliste kvalifikatsiooni tõstmise küsimusega, nende tehnilise ja kultuurilise silmaringi laiendamisega. Kõiki massilise poliitöö vorme kasutati selleks, et tööliste loovat initsiatiivi valla päästa, aidata neil omandada tootmisnovaatorite eesrindlike kogemusi.

Ettevõtete parteiorganisatsioonid võitlesid eesrindlike kogemuste levitamise ning nende ühelt tööstusharult teisele üleandmise eest. Partei Tšeljabinski oblastikomitee korraldas tehnilise konverentsi kõrgsagedusvoolude rakendamise alal. Tehase töölised, kus toodeti tanke, jagasid oma kogemusi teiste tööstusharude spetsialistidega. Nende kogemuste rakendamine andis suurt efekti. Partei Permi oblastikomitee poolt 1944. aasta suvel organiseeritud tootmistehnoloogia-alasest konverentsist võttis osa 22 tehas ja instituuti. Ettekannetes ja teadaannetes soovitati rida väärtuslikke praktilisi abinõusid tootmistehnoloogia täiustamise alal.

Laiialdaselt levis Moskva parteiorganisatsiooni initsiatiivil tootmise voolusüsteem, mis võimaldas suurendada tööstustoodangu väljalaset endiste seadmete juures ja väiksema tööliste arvuga.

Tänu tööliklassi ennastsalgavale tööle ning tootmise tehnoloogia ja organiseerimise parandamisele jätkus töö-

viljakuse kasv. 1944. aastal suurenes see 1943. aastaga võrreldes tankitööstuses 23,7 protsendi ja lennukitööstuses 11,8 protsendi võrra. Neis arvudes väljendusid kujukalt nõukogude inimeste piiritu kodumaa-armastus, iga nõukogude inimese taotlus anda oma osa vaenlase purustamisse.

Tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid süvenesid üha enam majandusküsimustesse, uurisid ebatootlike kulutuste põhjusi. Meie maa tööstusettevõtetes arenes tööliste võitlus tooraine ja materjalide kokkuhoiu eest, praagi järsu vähendamise ja väljalastava toodangu omahinna alandamise eest. Tööviljakuse tunduva tõusu ning tooraine, kütuse ja teiste materjalide kulutuse kokkuhoiu alusel jätkus tööstustoodangu omahinna alandamine. Sealjuures saavutati kõige suurem omahinna alandamine sõjateööstuses ja masinaehituses. Omahinna alandamiselt sai riik kolme ja poole sõja-aasta jooksul ligikaudu 50 miljardit rubla kokkuhoitu.

Täites ja ületades riiklikke plaane ennetähtaegselt, suurendas töölisklass seega tunduvalt metalli sulatamist, söe kaevandamist ja sõjatoodangu väljalaskmist.

Meie tankitööstus tootis kolme viimase sõja-aasta jooksul iga aasta keskmiselt rohkem kui 30 000 tanki, iseliikuvat suurtükki ja soomusmasinat, lennukitööstus andis iga aasta kuni 40 000 lennukit, suurtükiteööstus tootis iga aasta kuni 120 000 suurtükki, kuni 450 000 käsi- ja raskekuulipildujat, rohkem kui 3 miljonit vintpüssi ja ligikaudu 2 miljonit automaati, miinipildujateööstus valmistas keskmiselt kuni 100 000 miinipildujat aastas. Küllaldasel arvul andis meie tööstus rindele suurtükimürske, miine, lennukipomme, padruneid ja muud laskemoona.

Järjekindlalt kasvas põllumajandussaaduste tootmine.

Vastavalt partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse otsusele põllumajanduse arendamise abinõude kohta Kasahstanis ning Altai ja Krasnojarski kraisis arenes võitlus sõja esimestel aastatel agrotehnikas esinenud suurte puuduste likvideerimise eest. Kesk-Aasia vabariikide — Usbekistani, Turkmenistani ja Tadžikistani kolhoosnikud alustasid võitlust, et täita partei Keskkomitee otsus puuvillakasvatuse arendamise kohta. Selle tulemusena suurendasid Usbekistani kolhoosid puuvilla riigile varumist. Tunduvalt paranes masina-traktorijaamade töö. Kasvas keskmine väljatootus traktori kohta. Suurenes kolhoosi-

talurahva tööalane aktiivsus. Astunud üleliidulisse sotsialistlikku võistlusse, viisid kolhoosnikud lühikese ajaga läbi koristustööde kampaania ja täitsid õigeaegselt põllumajandussaaduste varumise plaani. Sõja otsustaval perioodil kindlustasid nad Punaarmee ja kogu meie maad küllaldaselt hulgal toiduainetega ning tööstust toorainega.

Tänu tähtsate põllumajandusrajoonide vabastamisele Punaarmee poolt ja külvipindade kasvule suurenesid meie maa toiduainete ressursid, mis võimaldas elanikkonna varustamist parandada.

Juba teisel sõja-aastal hakkas Nõukogude valitsus parandama tähtsate rahvamajandusharude tööliste ja insener-tehniliste töötajate varustamist. Nende jaoks kehtestati kõrgemad varustamisnormid ja seati sisse lisatoidu liigid. Sõja lõpul kasvas nende töötajate arv, kes said mitmesuguseid lisatoidu liike, mitmekordseks. Suurt tähelepanu pöörati rasedate naiste ja laste toiduainetega varustamisele.

Tähtsat osa võitluses elanikkonna varustamise parandamise eest etendasid individuaalne ja kollektiivne aia- ja maapidamine ning ettevõtetes spetsiaalsete tööliste varustamise osakondade loomine.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus pühendasid juba sõja käigus erakordset tähelepanu rahvamajanduse taastamisele saksa fašistlikest röövvalutajaist vabastatud rajoonides. Taastamistööd algasid otsekohe sedamööda, kuidas rajoonid hitlerlastest vabastati. Moskva, Kalinini ja Tuula oblasti töötajad saavutasid hitlerlaste poolt laostatud rahvamajanduse taastamisel mõningat edu juba 1942.—1943. aastal. Kuid suurema ulatuse võttis võitlus rahvamajanduse taastamise eest alates 1943. aasta keskpaigast. Sellele aitas kaasa rida partei Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsuseid. Juba 1943. aasta 23. jaanuaril võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse «Masina-traktori jaamade ja kolhooside taastamise abinõudest saksa fašistlikest okupantidest vabastatud rajoonides». 1943. aasta 21. augustil võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu määruse «Edasilükkamatult abinõudest Saksa okupatsioonist vabastatud rajoonide majanduse taastamiseks». Selles määruses pandi ette anda kolhoosidele tagasi idarajoonidesse evakueeritud kari, samuti

nende traktorid ja masinad. Märgiti masina-traktorijaa-
made ja töökodade taastamise vajadust. Kinnitati
kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate elamute taas-
tamise ja ehitamise ning raudteetranspordi taastamise
programm.

Kõik need abinõud andsid tunnistust nõukogude korra
loovast jõust, meie maa rahvaste tahtest ja otsustavusest
lühikese aja jooksul taastada fašistlike barbärite poolt
purustatud majandus.

Selles otsuses ette nähtud oma ulatuselt kolossaalne
taastamistöö nõudis vabastatud rajoonide töölistelt, kol-
hoosnikutelt ja haritlastelt pingelist tööd. Partei-, nõu-
kogude, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonid tege-
lesid kogu maa töötajate mobiliseerimisega Saksa fašist-
liku okupatsiooni tõttu kannatada saanud rajoonide abis-
tamiseks.

Partei ja valitsuse otsus võeti nii vabastatud rajoonide
elanike kui ka kogu nõukogude rahva poolt vastu sügava
rahuldustundega. Kõigi NSV Liidu piirkondade töötajad
suhtusid vabastatud rajoonide majanduse ja kultuuri
taastamise ülesandesse kui oma elulisse ülesandesse.
Riik andis nendele rajoonidele seemnelaenu ja krediiti.
Ületades tootmisplaane saatsid tööliste kollektiivid vabas-
tatud rajoonidesse laiatarbekaupu ja ehitusmaterjale.
Kolhoosid ja sovhoosid külvasid nende jaoks üle plaani,
kasvatasid noorkarja ja linde. Töötajad kogusid vabas-
tatud rajoonide elanike jaoks riideid, jalatseid ja maja-
pidamistarbeid. Jaroslavli ja Ivanovo kolhoosnikute init-
siatiivil arenes meie maal võimas liikumine vabastatud
rajoonide abistamiseks toiduainete ja kariloomadega.
Suure hulga lehma, hobuseid, põrsaid ja toiduaineid saat-
sid vabastatud rajoonidesse idapiirkondade kolhoosid.
Kuibõševi oblasti töölisel ja kolhoosnikul olid vabasta-
tud rajoonide šefluse initsiaatoreiks ning võtsid endile
konkreetsed kohustused Smolenski oblasti majanduse
taastamisel. Kuibõševi kolhoosnikud eraldasid Smolenski
oblasti kolhooside jaoks tuhat hobust. Usbekistani kerge-
tööstuse ettevõtete töölisel saatsid Harkovi töötajatele
5000 komplekti laste sooja pesu ja 5000 paari jalatseid.
1943. aastal eraldasid Kasahstani kolhoosnikud vabasta-
tud rajoonidele 227 000 ja 1944. aastal 318 000 karilooma.
Turkmeenia töötajad saatsid Stalingradi oblastisse 66
vagunist koosneva ešeloni, mis olid laaditud seadmete,

inventari ja kingitustega. 1943. aastal külvasid Turkmeeenia kolhoosid vabastatud rajoonide kolhooside abistamiseks 1200 hektarit teravilja ja andsid nendele 56 000 karilooma. Baškiiria vabariigi kolhoosid saatsid vabastatud rajoonidesse 1943. aastal 9000 hobust, 15 000 veist ja 15 000 lammast. Burjaat-Mongoli vabariik eraldas Kurski oblasti vabastatud rajoonide jaoks 8000 karilooma, Tšeljabinski oblast saatis sinnasamasse 400 vagunit mitmesuguseid seadmeid, ehitusmaterjale ja laiatarbekaupu. Nii saabus kõikjalt meie maalt vabastatud rajoonide töötajatele abi fašistlike röövullutajate poolt laostatud majanduse taastamiseks.

Partei ja valitsuse poolt ettenähtud vabastatud rajoonide taastamise programm täideti rahvahulkade hoogsa tegevuse tulemusena parteiorganisatsioonide juhtimisel 1943. aasta lõpuks edukalt. 1. jaanuariks 1944 oli vabastatud rajoonide kolhoosidele tagastatud ligikaudu 631 000 karilooma. Peale selle osteti neile rohkem kui 250 000 karilooma ja ligikaudu 520 000 kodulindu. Vabastatud rajoonides oli taastatud 575 masina-traktorijaama, 969 masina- ja traktoritöökoda ning 9 remonditehast. 1944. aastal olid taas tööd alustanud ligikaudu 1400 masina-traktorijaama ning 1300 masina- ja traktoritöökoda. Tegevusse oli rakendatud 25 kohalike ehitusmaterjalide tootmise tehast. Oli taastatud ja ehitatud rohkem kui 326 000 elumaja, ligikaudu 2 miljonit inimest said peavarju.

Ennastalgavalt töötasid purustatud vabrikute, tehaste, kolhooside, masina-traktorijaamade, sovhooside, linnade ja külade taastamisel vabastatud rajoonide töölisel, kolhoosnikud ja haritlased. Rindevõitleja Tšerkassovi naise initsiatiivil arenes Stalingradis vabatahtlike linnamajanduse taastamise brigaadide liikumine. Neist brigaadidest võttis osa 35 000 inimest, kes töötasid 655 000 inimpäeva. Tšerkassova initsiatiivist haarasid üksmeelselt kinni teiste linnade ja külade töötajad. Kümned tuhanded Kurski töölisel ja teenistujad pühendasid oma tööst vaba aja elumajade taastamisele. Leningradi taastamine kujunes tema elanike eluliseks ülesandeks. Ligikaudu 400 000 leningradlast võttis osa oma linna taastamisest. Igal majade või ettevõtete ehitamisel töötanud leningradlasel oli Leningradi taastamisest osavõtja raamat. See raamat oli töövapruse austavaks dokumendiks. Leningradlased

töötasid 1944. aastal oma linna taastamisel rohkem kui 27 miljonit inимtundi.

Pingeline töö arenes vabastatud rajoonides tööstuse taastamisel. Stalingradis, Rostovis, Maikopis, Donbassis, Harkovis, Voronežis, Leningradis ja teistes meie maa vabastatud või kannatada saanud linnades ja rajoonides kerkisid tuhande ja varemest tehased ja vabrikud. Leningradi tehased lasksid taas musta ja värvilise metallurgia ning nafta- ja kivisöetööstuse jaoks rohkel arvul välja turbiine ja generaatoreid, turbokompressoreid ja õhupuhureid, tõste- ja transpordi- ning mäerikastamiseseadmeid. Kuid Leningradis saavutatud tööstustase moodustas 1945. aastal kõigest 32 protsenti sõjaelsest tasemest.

Kiires tempos taastati Stalingradi tööstusettevõtteid. Traktoritehas, tehas «Krasnõi Oktjabr» ja teised hakkasid juba 1943. aastal andma toodangut meie maa ja rinde jaoks. Traktoritehasest saadeti iga viie päeva tagant välja traktoritešelonid.

Brjanski oblastis oli 1944. aastal taastatud 41 liidulis-vabariikliku tähtsusega ettevõtet ning üle 250 kohaliku ja kooperatiivtööstuse ettevõtte.

Laial rindel arenesid taastamistööd Donetsi basseinis. Suuri kohustusi Donbassi abistamisel võttis endale Kommunistlik Noorsooühing. Tuhanded kommunistlikud noored ja noortöölised valmistasid tööst vabal ajal Donbassi jaoks seadmeid ja instrumente. Donbassi kaevanduste taastamisele suunati mitmed kümned tuhanded inimesed meie maa mitmesugustest rajoonidest. 1944. aastal pumbati Donbassi kaevandustest välja 60 miljonit kuupmeetrit vett. Donbassi vabastamise aastapäevaks töötas siin juba ligikaudu tuhat mitmesugust ettevõtet, sealhulgas 51 kaevandust. 1945. aastal moodustas Donetsi basseini taastatud ja uuesti ehitatud kaevandustes keskmine ööpäevane söetoodang peaaegu poole sõjaelsest tasemest.

1944. aastal hakkasid toodangut välja laskma Nõukogude Venemaa lõunaosa metallurgiatehased. Taastati ja hakkasid toodangut andma niisugused suured tehased, nagu Novo-Kramatorski Masinaehitustehas, Jenakijevo, Makejevka, Stalinski, Vorošilovi ja teised tehased. Harkovis alustasid taas tööd turbogeneraatori-, elektromehaanika- ja traktoritehased. Taastati vabastatud rajoonide energeetikabaas. Taas hakkas voolu andma Stalingradi

elektrijaam, lasti käiku Zujevka elektrijaama esimene turbiin, alustati Dneprogesi taastamistööd. 1944. aastal taastati Volhovi hüdroelektrijaam täies võimsuses.

Vabastatud rajoonide tööstuse kogutoodang suurenes 1943. aastaga võrreldes 3,1-kordseks. Üldse ehitati ja taastati 1944. aastal meie maal 15 kõrg- ja 58 martäänahju, 27 valtsimispinkki ja 48 koksipatareid.

Vabastatud rajoonide tööstuse taastamisel etendas tohutu suurt osa see abi, mida neile osutasid meie maa kesk- ja idarajoonide töötajad. Nende rajoonide ettevõtted eraldasid vabastatud rajoonide jaoks seadmeid ja materjale ning lähetasid sinna kvalifitseeritud töölisi ja insener-tehnilist personali. Lennukitööstuse töötajad otsustasid aktiivselt osa võtta Stalingradi metallurgia-tehase «Krasnõi Oktjabr» tähtsate tsehhide taastamisest; tankitehaste töötajad osutasid abi Stalingradi, Harkovi ja Donbassi tehastele; Magnitogorski Metallurgiatehas võttis oma šefluse alla Makejevka tehase, Kuznetski tehase — Jenakijevo tehase ja Tšeljabinski tehase — Stalinski tehase. Vabastatud rajoonidesse saabusid Uraalist, Siberist, Moskvast, Tbilisist ning teistest linnadest, oblastitest ja vabariikidest ešelonid tööpinkide, instrumentide, turbiinide, kaevandusseadmete, tagavaraosade, ehitusmaterjalide, põllumajandusmasinate ja toiduainetega.

Sõja lõpuks oli vabastatud rajoonides taas tööd alustanud rohkem kui 6000 vabrikut ja tehast, kuid need olid vaid esimesed sammud saksa fašistlike röövvalutajate poolt laostatud rahvamajanduse taastamisel.

Saksa fašistlike röövvalutajate läbi kannatada saanud rajoonide vennalikus abistamises väljendus kujukalt NSV Liidu rahvaste suur sõprus, nende piiritu kodumaarmastus, nende koondumine Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse ümber.

Oma kangelasliku tööga osutasid tööliklass ja kolhoositalurahvas hindamatut abi Punaarmeele saksa fašistlike röövvalutajate üle ajalooliste võitude saavutamisel.

Sellele vaatamata, et Nõukogude Liit pidas oma ulatuselt ennenägemata sõda, jätkus nõukogude majanduse arenemine. Eriti suured olid tööstuse edusammud meie maa idarajoonides. 1945. aasta esimesel poolel toodeti siin tööstustoodangut 2 korda ja sõjatööstuse toodangut 5,6 korda rohkem kui 1941. aasta esimesel poolel. Nelja sõja-aasta jooksul suurenes tööstustoodang Uraalis 3,6-

kordseks, Siberis 2,8-kordseks ja Volgamaal 3,4-kordseks. Nõukogude Liidu idarajoonid, mis Isamaasõja aastail kasvasid ja tugevnesid, olid võimsaks laskemoona, relvastuse, tankide ja lennukitega varustamise baasiks.

Nõukogude tagala töödusammud olid tööliste ja kolhoosnike, nõukogude haritlaste, meie maa naiste ja noorte kangelaslike jõupingutuste tulemuseks, neid kõiki innustas ja suunas aga Kommunistlik Partei. «Samuti nagu Punaarmee,» ütles J. V. Stalin, «saavutas pikas ja raskes võitluses üks ühe vastu sõjalise võidu fašistlike vägede üle, nõnda on Nõukogude tagala töötajad saavutanud oma heitluses hitlerliku Saksamaa ja ta käsilastega majandusliku võidu vaenlase üle.»¹

Nõukogude rahvas omandas õigustatult kangelasrahva kuulsuse. Ta tegi auga läbi kõik sõja raskused, katsumused ja viletsused ning oli tulvil taht taastada, luua ja ehitada.

Väljendades Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse tunnustust töötava rahva laiadele kihtidele, laskis J. V. Stalin võiduparaadist osavõtjate auks korraldatud vastuvõtul elada lihtsaid, tavalisi ja tagasihoidlikke inimesi, kes hoiavad suure riigi mehhanismi kõik teaduse, majanduse ja sõjaasjanduse harud aktiivses seisundis.

Sõja ajal jätkus rahvahariduse, nõukogude rahva teaduse ja kultuuri igakülgne arenemine. Kiiresti taastati koolide ja kõrgemate õppeasutuste võrk Ukraina, Moldaavia, Valgevene, Läti, Leedu ja Eesti vabastatud rajoonides. 1944/45. õppeaastal taastati ja avati uuesti rohkem kui 200 kõrgemat õppeasutust ja ligikaudu 800 tehnikumi, Nõukogude Liidus üldse aga töötas 729 kõrgemat õppeasutust ja 2743 tehnikumi. Sõja ajal valmistasid kõrgemad õppeasutused ette rohkem kui 290 000 ja tehnikumid rohkem kui 375 000 spetsialisti.

Punaarmee sõjameeste ja Isamaasõja partisanide laste, samuti saksa okupantide käe läbi hukkunud nõukogude ja parteitöötajate laste elu korraldamiseks, nende õpetamiseks ja kasvatamiseks organiseeriti 9 suvorovlaste kooli, 23 eritööstuskooli, 118 erilastekodu, 26 spetsiaalset rinnalaste kodu ning 36 laste vastuvõtu- ja jaotuspunkti. Ajalehe «Komsomolskaja Pravda» lugejate algatusel, kus

¹ J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1954, lk. 269.

ilmus artikkel selle kohta, kuidas fašistid lõikasid ühelt lapselt nahka, et sellega oma sõdurite haavu paigata, arenes nõukogude inimeste patriootlik liikumine orbude hoolitsemise eest. Nõukogude inimesed võtsid endile kasvatamiseks lapsi, kelle vanemad olid saksa fašistlike rööv-
vallutajate poolt tapetud. «Komsomolskaja Pravda» juures organiseeriti fašistlike koletiste läbi kannatada saanud laste abistamise fond.

Ühises võitluses fašistlike rööv-
vallutajate vastu tegi Nõukogude Liidu vabade rahvaste sõprus läbi kõik katsused ja karastus veelgi.

Sõja karm kontroll näitas, et see sõprus on murdu-
matu. Kõigist Nõukogude Liidu koosseisu kuuluvatest rahvustest töötajad tõusid üksmeelselt sotsialistliku kodu-
maa kaitsele. Sõda liitis NSV Liidu rahvaste pere ühtseks võitlusleeriks, kes ennastalgavalt toetasid oma Puna-
armeed ja laevastikku. Rahvaste sõprus oli vaenlaste jõukudele ületamatuks takistuseks.

Iga rahvas andis oma osa õilsasse võitlusesse saksa fašistlike orjastajate vastu. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia nõukogude vabariigid täiendasid koos Vene föderatsiooniga pidevalt Punaarmee ridu, varustasid häireteta rinnet relvastuse, laskemoona, toiduainete ja riietusega.

Punaarmee ridades võitlesid õlg õla kõrval venelased, ukrainlased, valgevenelased, moldaavlased, lätlased, leedulased, eestlased, grusiinlased, armeenlased, aserbaidžaanlased, kasahhid, usbekid, tadžikid, turkmeenid, kirgiisid ja teiste meie maa rahvuste esindajad. Lahinguväljadel katsid võitluses saksa fašistlike rööv-
vallutajate vastu oma lahingulipud kustumatu kuulsusega sõja algul loodud rahvuslikud väekoondised: Eesti Rahvuskorpus, Läti ja Leedu laskurdiviisid, Turkmeenia, Usbeki, Tadžiki, Kasahhi, Kirgiisi, Baškiiria ja teised rahvuslikud väekoondised.

Meie maa okupeeritud rajoonide töötajad pidasid kole-
tislikust terrorist ja provokatsioonist hoolimata põrandaluste parteiorganisatsioonide juhtimisel vaenlase tagalas hävitussõda. Nad ei andnud saksa fašistlikele rööv-
vallutajaile võimalust kasutada nõukogude maad oma sõjalise võimsuse tugevdamiseks. Okupeeritud rajoonides arenes partisaniliikumine niisuguses ulatuses, mida ajalugu varem ei tundnud.

Käisid ägedad lahingud vaenlasega, kui 1944. aasta

jaanuaris toimunud Kommunistliku Partei Keskkomitee pleenum võttis vastu tähtsa otsuse Kaitse Rahvakomissariaadi ja Välisasjade Rahvakomissariaadi üleliidulistest liidulis-vabariiklikeks muutmise ning liiduvabariikides kaitse rahvakomissariaatide ja välisasjade rahvakomissariaatide loomise kohta. Seejärel toimunud NSV Liidu Ülemnõukogu X istungjärk kiitis ÜK(b)P Keskkomitee pleenumi otsuse üksmeelselt heaks ja võttis vastu seaduse vägede formeeringute kohta liiduvabariikides ja seoses sellega Kaitse Rahvakomissariaadi üleliidulisest liidulis-vabariiklikuks muutmise kohta. Võeti samuti vastu seadus liiduvabariikidele volituste andmise kohta välissuhete alal ja Välisasjade Rahvakomissariaadi üleliidulisest liidulis-vabariiklikuks muutmise kohta. Nende seaduste vastuvõtmine oli leninliku rahvuspoliitika edasiarendamiseks, uueks tõendiks paljurahvuselise Nõukogude riigi võimsuse, nõukogude vabariikide küpsuse ja NSV Liidu rahvaste purustamatu sõpruse kohta.

NSV Liidu Ülemnõukogu X istungjärgul vastu võetud seadused aitasid kaasa Nõukogude riigi tugevdamisele, olid uueks moraalseks ja poliitiliseks löögiks fašismile ja tema inimvihkavale poliitikale, mis on läbini vaenulik rahvaste vaba rahvusliku arenemise huvidele. Liiduvabariikide õiguste laiendamine, mida olid ette valmistanud NSV Liidu rahvaste sõjaline koostöö Isamaasõjas ja kogu Nõukogude riigi ajalugu, tugevdas veelgi Nõukogude Liidu võimsust, lisas armee ridadesse uusi võitlusjõude.

NÕUKOGUDE MAA ON SAKSA FAŠISTLIKEST RÖÖVVALLUTAJATEST TÄIELIKULT VABASTATUD. PARTEIORGANISATSIOONIDE TÖÖ VABASTATUD RAJONIDES

Sõja käigus täiustusid pidevalt Punaarmee relvastus ja lahingutehnika. Tema tehniline varustamine vastas nii kvantiteedilt kui ka lahinguomadustelt täielikult kaasaja nõuetele. Punaarmeel oli rohkearvuline ja võimas suur-tükivägi, mis sõja ajal kasvas rohkem kui 5-kordseks. Kõige täiuslikumat tüüpi tankide arv suurenes sama aja jooksul 15-kordseks. Kõik lahinguoperatsioonid toimusid Suure Isamaasõja lõpuetapil Nõukogude tankide ja iseliikuvate suurtükkide ülekaalu tähe all. Tänu nõukogude lennukitööstuse jõupingutustele ja arenemisele saavutati otsustav muutus õhulahingute olukorras. Lahingulennukite arv oli sõja algusperioodiga võrreldes kasvanud 5-kordseks. See tagas meie lennuväe üleoleku.

Kõrvuti tehniliste väeliikide arenemisega suurenes tunduvalt laskurväeosade ja -koondiste lahingutehnikaga varustamine. Meie laskurväeosad said suurel hulgal automaate, tankitõrjevahendeid, õhutõrjekahureid, suurekaliibrilisi kuulipildujaid, miinipildujaid ja teisi relvaliike. See suurendas järsult jalaväe kaitse- ja pealetungivõimalusi ning võimaldas tal edukalt lahendada lahinguülesandeid väiksema arvu inimestega.

Punaarmee ridadesse tulid lakkamatu vooluna üha uued kümned tuhanded nõukogude patrioodid, kes olid õppinud sõjaasjandust kaugel tagalas, samuti ka fašistlikust orjusest vabastatud nõukogude inimesed. Sõja ajal suurenes Punaarmee diviiside arv 4-kordseks. Sõja käigus kasvanud ja tugevnenud Punaarmee lahingukaader — tema sõdurid, ohvitserid ja kindralid — olid oma rahva väärilised, nad olid võimelised kõige täielikumalt ja oskuslikumalt kasutama seda tehnikat ja neid ressursse, mille nõukogude rahvas oli nende käsutusse andnud.

Jälgides partei juhendeid täiendasid sõdurid, seersandid, ohvitserid ja kindralid pidevalt oma lahingumeisterlikkust, õppisid käsitsema uusi relvi ja uut lahingutehnikat. Nad õppisid tundma vaenlase nõrku ja tugevaid külgi, omandasid manööverdamistaktika keerulisi võtteid, õppisid spetsiaalselt ehitatud kindlustustes läbi murdma vastase kindlustatud vööndeid. Komandörid, poliitöotajad ja kommunistid tugevdasid massilist poliitööd vägede hulgas.

Kolme sõja-aasta jooksul õppisid parteipoliitilised organid tegema massilist poliitööd kõigis lahinguelu tingimustes: nii lahingutevahelise vaikuse ajal kui ka kõige pingelisematel lahingumomentidel.

Parteipoliitilised töötajad abistasid komandöre kogu nende töös väeosade ja allüksuste lahinguvõime tugevdamisel, rajasid neis tugevad ja elujõulised partei- ja kom-somoliorganisatsioonid, kindlustasid kommunistide ja kommunistlike noorte avangardset osa sõjalisel õppusel ja lahingus.

Näiteks neis Nõukogude väeosades, kes tegid ettevalmistusi Krimmi vabastamiseks, aitasid poliitorganid komandöridel isikulist koosseisu vastase kaitse ründamiseks ja kaitseehitiste ületamiseks ette valmistada. Koos komandöridega valisid nad välja ja treenisid ründeväeosi ja -grupe, organiseerisid vilunud sõdurite lahingukogemuste laialdast levitamist, kasutasid nende vägede rikkalikke lahingukogemusi, kes olid läbinud sõjatee Stalingradist Donbassi kaudu Krimmini, õppisid tundma Punaarmee lahingutraditsioone, kes 1920. aastal purustas Krimmis Wrangeli. Ulatuslikult arendati tööd nende meeste hulgas, kes tegelesid materjalosa, laske-moona ja toiduainete juurdeveoga, ning neis allüksustes ja väeosades, kes pidid tagama üleminekukohtade ja raudteeliini häireteta töö.

Poliitorganid hoolitsesid parteijõudude õige paigutamise eest. Tagalaväeosadest ja -allüksustest toodi kommunistid ja kommunistlikud noored eesliini laskur- ja automaatrelvaroodudesse. Nad lülitusid kui juhtijad allüksuste koosseisu vastavalt nende lahinguülesannetele. Kõige rohkem kommuniste suunati läbimurdeahelikesse. Siia koondati kõige julgemad ja võitlusvõimelisemad mehed. Parteilaste ja kommunistlike noorte arvu suurendati kaeviku-ründe-gruppides ning blokeerimis- ja tanki-

dessandi gruppides, samuti paatide sõudemeeskondades. Loodi roodude parteiorganisaatorite reservid, mis võimaldas lahingute käigus rivist välja langenud parteiorganisaatoreid kiiresti uutega asendada ning tagas roodude parteiorganisatsioonide katkematu tegevuse.

Enne lahingute algust toimusid parteibüroode istungid, kuhu kutsuti läbimurde eesmistesse ahelikkudesse eraldatud kommunistid. Pärast küsimuse arutamist selle kohta, et kommunistidel tuleb lahingus täita avangardi osa, võeti tavaliselt vastu lühikesed, ent konkreetset otsused. Toome siin ühe niisuguse otsuse:

«Ründeahelikesse eraldatud kommunistide esmaseks parteiliseks kohustuseks ja parteiliseks ülesandeks on isikliku eeskuju ja julgusega võitlejaid hoogsale ja üksmeelsele rünnakule kaasa tõmmata.»¹

Otseselt lahingu eel, kui oli saadud lahingukäsk, toimusid mõni tund enne pealetungi algust allüksustes lühikesed partei- ja komsomolikoosolekud, kus jaotati kommunistide ja kommunistlike noorte vahel lahinguülesanded, samuti korraldati agitaatorite ja võitluslehtede toimetajate nõupidamised ning jagati välja võitlus- ja lendlehtede blanketid ja agitatsioonimaterjal.

Kui olukord võimaldas, toimusid miitingud, kus loeti ette rinde sõjanõukogu läkitus ja armee sõjanõukogu käskkiri. Miitingud toimusid lahingulippude juures, sageli juba vastase kaitse eelserva suurtüki- ja lennuväe ettevalmistava tulistamise mürina saatel. Juba lahinguolukord ise ja sõnavõtjate ilmekad kõned innustasid võitlejaid vastase positsioone ründama. Kui ei olnud võimalik isikulist koosseisu kokku koguda, toimusid grupiviisilised ja individuaalsed vestlused lahingukäsu selgitamiseks.

Kui pealetung oli alanud, taotlesid parteipoliitilised töötajad seda, et vägesid enne rünnakut haaranud võitlusmeeleolu lahingu käigus veelgi kasvaks. Tähtsat osa jõu ja energia kasvul etendas võitlejate õigeaegne informeerimine esimestest edusammudest, lahingus väljapaistnud seltsimeeste kangelastegudest ja autasustamisest. Laialdaselt levisid vägedes väiklehed. Need ilmusid mitmesuguste pealkirjade all, nagu «Meie kangelased», «Kes täna välja paistsid», «Anna ahelikku mööda edasi». Väiklehed julgustasid mehi, lisasid jõudu ja energiat ning kut-

¹ «Партийное строительство» nr. 13, 1944, lk. 36.

Parteikoosolek rindel

susid üles kangelaslikkusele. Väiklehtede blanketid olid tavaliselt varem tüpograafiliselt ette valmistatud. Mõõtmelt ei olnud need kuigi suured. Ülal oli suure kirjaga trükitud pealkiri, vasakul Kuulsuse ordeni tõmmis ja paremal kujutati Punaarmee sõdurit, kes annab fašistile täagihoobi. Veidi allpool oli üleskutse: «Seltsimees, lahingu käigus kirjelda sellel lehel lühidalt oma allüksuse võitlejate ja komandöride kangelas tegusid. Täiskirjutatud leht anna ahelikku mööda edasi.»

Väiklehed olid väga populaarsed. Sõdurid lugesid neid ahnelt. Mõnele lehele oli omalt poolt juurde kirjutatud. Väiklehele, milles kirjeldati kuulipildur Sergei Morozovi kangelas tegu, oli keegi kiirustades ja ebaühtlase käekirjaga omalt poolt lisanud: «Tubli, Serjoža. Kuid mina lähen sinust ikkagi mööda — tapan rohkem fašiste.»

Paljudes väeosades said sõdurid, seersandid ja ohvitserid otse lahinguväljal lahtisi postkaarte, milles väejuhatus neid õnnitles edu puhul ja tänas kangelas tegude eest. Toome mõne õnnitluskaardi teksti:

«Seersant Serovile. Väejuhatus hindas kõrgelt Teie

ennastsalgavat tegutsemist lahingus ja õnnitleb Teid medaliga «Vapruse eest» autasustamise puhul.»

«Seersant Maminile. Täna eeskujuliku otsesihimisega tulistamise ja vastase kuulipildujadzoti ning selle meeskonna hävitamise eest. Sellega tagasite jalaväe eduka edasiliikumise. Polgukomandör alampolkovnik Pudov.»

Niisuguste postkaartide saamisesse suhtusid võitlejad nagu autasusse.

Ühe diviisi poliitosakonna ülem polkovnik Basin kohtas haavatud punaarmeelest Mezinit, kes läks lahinguväljalt meditsiinilise abi eelpunkti.

«Kuidas sõdisid, seltsimees Mezin?» pöördus tema poole polkovnik.

Punaarmeeleane võttis rahulikult vormipluusi rinnastaskust pataljonikomandörielt saadud postkaardi ja ulatas selle Basinile:

«Vaadake. Siin on kõik kirja pandud. Seda kirja hoian kogu eluaja.»

Kirju saadeti ka väljapaistnud võitlejate ja komandöride perekondadele koju. Kirjad loeti eelnevalt allüksuses ette ning need aitasid isikulist koosseisu kasvatada parimate sõjameeste vapruse eeskujul.

Võitlejaile ja komandöridele anti personaalselt üle teade selle kohta, et kõrgem ülemjuhataja J. V. Stalin avaldas nende väeosale eeskujuliku lahingutegevuse eest tänu. Teade anti tavaliselt üle pidulikult rivi ees.

Vabastatud küladesse ja linnadesse olid maha jäänud rohkearvulised fašistlike kuritegude jäljed: purustatud ja mahapõletatud asulad, vaenlase poolt piinatud Nõukogude kodanike laibad, näljast ja üle jõu käivast tööst kurnatud elanikkond. See kõik kutsus esile viha vaenlase vastu. Sageli korraldati niisugustel juhtudel miitinguid. Mõnikord tekkisid need stiihiliselt. Väga elavalt möödus miiting Volossovo linnas. Miitingul esines sõdur Korjakin, kes oli enne sõda Volossovo rajooni ühe kolhoosi esimees.

«Ma tunnen,» ütles ta, «teie hulgast paljusid, ja teie teate mind. Kaua tuli mul marssida koos väeosaga, et vabastada teid, oma kodumaja, oma kolhoos neetud sakslastest. Sellel teel teie juurde sain kolm korda haavata, kuid minu tahe vaenlasele kätte maksta muutus veel tugevamaks, soov edasi liikuda veelgi kindlamaks. Nüüd näen, et minu veri ei ole asjata voolanud.»

Ta lõpetas kõne, tema juurde söötsid sugulased ja tuttavad, teda embasid oma väeosa võitlejad.

Kui meie väed lähenesid riigipiirile, kerkis vestlustes üha enam esile küsimus Punaarmee vabastusmissioonist, Nõukogude relva aust ja kuulsusest, valvsusest, nõukogude sõjameeste väärikast käitumisest piiritaguste rahvaste territooriumil.

Vägedes arenev massiline poliitöö koos kommunistide julguse ja vapruse isikliku eeskujuga hoidis kõrgel armee võitlusvaimu, liitis mehi ühise taotlusega purustada ja hävitada vaenlane.

Kui kõrge oli kommunistide-rindemeeste moraalne pale, nähtub lahinguülesande täitmisel 13. jaanuaril 1944 kangelasena langenud G. P. Maslovski kirjast pojale.

«Niisiis, mu armas poeg,» kirjutas ta, «enam me teineteist ei näe. Tund aega tagasi sain diviisikomandörilt ülesande, mille täitmiselt ma elusalt tagasi ei tule. Ära karda seda, mu väike põngerjas, ja ära ole kurb. Tunne sedasama uhkust, nagu tunneb su isa surma minnes: mitte igapähele ei lange osaks surra kodumaa eest...

Kuulsat Lenini linna — revolutsiooni hälli ähvardab oht. Minu ülesande täitmisest oleneb linna edasine heaolu. Selle suure heaolu nimel täidan ülesannet viimse hingetõmbeni, kuni viimse veretilgani. Ma ei kavatse loobuda niisuguse ülesande täitmisest, vastupidi — põlen soovist, et kiiremini asuda selle täitmisele. Oodates autot, mõlgutan rahutuid mõtteid, esitan endale küsimuse ja samas annan vastuse. Üks esimesi küsimusi on selline: missugused jõud aitavad mul sooritada mehiste tegu? Sõjaväeline distsipliin ja parteiline kuulekus. On õige, kui öeldakse, et distsipliinist kangelaslikkuseni on üks samm. Seda pea meeles, poeg, ikka ja alati... Räägin sulle sellest kõigest üksikasjaliselt, tahan, et sa teaksid, kes oli su isa, kuidas ja mille eest ta andis oma elu. Kui kasvad suuremaks, saad aru, hakkad hindama oma kodumaad. Pead kodumaad kalliks, väga kalliks!»

1944. aasta — otsustavate võitude aasta algust tähistas Punaarmee uute hiilgavate edusammudega. Meie väed, keda juhtisid andekad ja kogunud väejuhid, andsid vaenlasele lakkamatult hoope, üks tugevam kui teine. Kogu rinne — Kaug-Põhjust kuni Musta mereni oli liikvele viidud.

1944. aasta jaanuaris murdis Punaarmee läbi vaenlase

pikaajalise ja ulatuslikult hargnenud kaitsesüsteemi, mida hitlerlased pidasid võitmatuks «põhja valliks», purustasid Saksa fašistlikud väed, kes olid hoidnud Leningradi kaks ja pool aastat piiramisrõngas, paiskasid nad Baltimaale ja vabastasid Leningradi oblasti.

Punaarmee otsustava tegutsemisega likvideeriti Saksa fašistlike vägede vastupeatungi katsed Žitomiri, Krivoi Rogi ja Umani rajoonis. 1944. aasta veebruaris korraldasid Nõukogude väed hitlerlastele «uue Stalingradi» Dnepri paremal kaldal, piirates sisse ja hävitades Korsun-Sevtšenski rajoonis 10 Saksa diviisi ja ühe brigaadi. Veebruaris-märtsis purustas Punaarmee võimsa löögiga tugevad Saksa fašistlike vägede grupeeringud Bugi ääres ja paiskas nad Dnestri taha, vabastas Paremkalda-Ukraina ja astus Nõukogude Moldaavia territooriumile. Aprillis jõudsid Nõukogude väed NSV Liidu ning Tšehhoslovakkia ja Rumeenia riigipiirile; forsseerides käigult Pruti jõe, sisenesid Nõukogude väed Rumeeniasse ja jõudsid suure Rumeenia linna Jassõ lähistele.

Kevadel, aprillis-mais, purustas Punaarmee koostöös Musta mere laevastikuga vaenlase väed Krimmis ja paiskas nad Mustale merele. Krimm ja Odessa vabastati fašistlikust orjusest. Punaarmeel ja sõjalaevastikul avanes võimalus abistada Kagu-Euroopa rahvaid nende võitluses fašismi vastu. Fašistlike vägede väljakihutamine Krimmist viis Saksamaa prestiiži edasisele langusele Balkani- maades.

Tunduvaid hoope fašistliku Saksamaa vägedele andsid 1944. aasta esimesel poolel Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide väed. Liitlasväed hõivasid Apenniini poolsaarel Rooma, Livorno ja Firenze ning liikusid põhja pool Lombardia juurde. Inglise valitsuse juht Churchill võitles eriti selle eest, et Inglise-Ameerika vägede peamised sõjalised jõupingutused oleksid koondatud sellesse suunda. Inglismaa imperialistlikud ringkonnad, kelle huvisid Churchill väljendas, püüdsid kõvendada oma mõju kogu Vahemere basseinis, Kesk- ja Lähis-Idas ning tugevdada oma positsioone ja mõju Balkanil.

Kuid Punaarmee sõjalised edusammud tõendasid veenvalt, et Nõukogude Liit on võimeline üksinda purustama hitlerliku Saksamaa ja vabastama orjastatud Lääne-Euroopa maad Saksa fašistlikust ikkest. Püüdes päästa reaktioonilist režiimi Euroopas ning et vältida Saksa

fašismi täielikku purustamist, kiirustasid Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsused seekord alustama sissetungi Lääne-Euroopasse. 6. juunil 1944 saatis Inglise—Ameerika väejuhatuse dessandi Põhja-Prantsusmaale. Seega avati teine rinne kolm aastat pärast NSV Liidu vastase sõja algust ja aasta pärast seda, kui tänu Punaarmee võitudele oli toimunud sõja käigus põhjalik murrang Hitleri-vastase koalitsiooni kasuks. Kuid ka pärast teise rinde avamist Euroopas jäi Nõukogude—Saksa rinne peamiseks ja otsustavaks rindeks.

1944. aasta suvel hoidsid Punaarmee võimsad pealetungioperatsioonid Nõukogude—Saksa rindel kinni kuni 200 Saksa diviisi. Ja kui liitlastel läks korda oma dessanti edukalt Põhja-Prantsusmaale saata, siis ainult tänu Nõukogude vägede pealetungile, kes hoidsid kinni rohkem kui kaks kolmandikku fašistliku Saksamaa relvastatud jõududest. Ka pärast dessandi saatmist Põhja-Prantsusmaale jätkas Churchill oma niinimetatud Balkani strateegiat. Selle asemel et tugevdada juba Põhja-Prantsusmaale saadetud liitlaste vägesid, esitas ta plaani teha dessant Istria poolsaarele, et liikuda läbi Ljubljani koridori Austriasse ja Ungarisse. Tema katse mõjutada Roosevelti seda sammu astuma ei õnnestunud.

1944. aasta suvel ja sügisel tekitasid Nõukogude väed hitlerlikule Saksamaale uusi suuri kaotusi, mis järsult muutsid rinde olukorda võitluses saksa fašistlike rööv-vallutajate vastu. Punaarmee jõudis lahingutega Kišin-jovist Belgradini, Žlobinist Varssavini ja Vitebskist Tilsitini. 1944. aasta juunis purustas Punaarmee vaenlase võimsa kaitse Karjala maakitsusel, vabastas suure osa Karjala-Soome Nõukogude vabariigist ja paiskas vaenlase väed kaugele Soome territooriumile.

Ajaloolises lahingus juunis-juulis Valgevenes purustas Punaarmee täielikult Saksa fašistlike vägede keskgrupeeringu, hävitades ja võttes vangi 540 000 saksa sõdurit ja ohvitseri. Nõukogude väed vabastasid täielikult Valgevene, suure osa Leedu Nõukogude vabariigist ja asusid vabastama Poolat.

Juulis-augustis purustas Punaarmee Lääne-Ukrainas fašistlikud väed, mis koosnesid kahest Saksa tankiarmees ja kahest Ungari armeest, ning paiskas nad Sani ja Visla taha, vabastas Lääne-Ukraina, forsseeris Visla ja lõi läänepool Sandomiri kindla platsdarmi.

Kuulsusrikkas Jassõ—Kišinjovi operatsioonis augusti-kuus piiras Punaarmee ümber ja hävitas täielikult Saksa fašistlike vägede grupeeringu, mis koosnes kahest armeest. Sealjuures hävitasid Nõukogude väed ja võtsid vangi rohkem kui 250 000 saksa sõdurit ja ohvitseri. Vabastanud täielikult Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi territooriumi, astus Punaarmee Rumeenia territooriumile.

Lahingutes Tallinna ja Riia all purustas Punaarmee septembris-oktoobris Saksa fašistlike vägede Baltimaade grupeeringu, vabastas Eesti NSV, suure osa Läti NSV-st, sundis fašistlike riikide röövellikust blokist välja astuma Soome, astus Norra piiridesse ja tõi vabanemise tema põhjaosa elanikkonnale.

Punaarmee hiilgavad võidud olid kujukaks tõendiks Nõukogude vägede kasvanud sõjalisest meisterlikkusest. Nõukogude väed murdsid oskuslikult läbi vastase kindlustatud vööndid, jälitasid hoogsalt vaenlast, piirasid ta sisse ja hävitasid. Nõukogude väejuhatuse sundis vaenlasele lahingu peale seal, kus see oli soodne Punaarmeele. Seni kui Nõukogude väed tungisid peale ühtedes rindelõikudes, valmistati teistes ette järjekordset hoopi, ja tavaliselt tabasid hoobid vaenlast seal, kus ta neid kõige vähem ootas, sageli eelmisest tuhandeid kilomeetreid eemal. Punaarmee ootamatud hoobid uutel suundadel sundisid fašistlike vägede juhatust oma plaane muutma, korduvalt oma reserve kogu tohutul rindel ühest lõigust teise ümber paigutama. Samal ajal aga andis Punaarmee hoobi uues suunas, viies rivist välja kümned vaenlase diviisid. Olles hoogne ja otsustav pealetungil, näitas Punaarmee operatsioonide eeskuju, mis lõppesid suurte vaenlase rühmituste ümberpiiramise ja hävitamisega.

Lahingute käigus puhastas Punaarmee meie maa täielikult saksa fašistlikest röövvalutajatest, tõi vabaduse kümnetele miljonitele inimestele. Nõukogude piir, mida fašistlikud jõugud 22. juunil 1941 sõnamurdlikult rikkusid, taastati kogu ulatuses Mustast merest Barentsi mereni. Sõda kandus üle Saksamaa territooriumile.

Saksa fašistlikest röövvalutajaist vabastatud nõukogude vabariikide parteiorganisatsioonide ette kerkisid hitlerlaste poolt purustatud linnade ja külade, tööstusettevõtete, kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade taastamise ning elanikkonna hulgas tehtava massilise

poliitilise ja ideoloogilise töö aktiviseerimise keerukad ülesanded.

Hitlerlased püüdsid nende poolt ajutiselt vallutatud rajoonides levitada inimvihkajalikku ideoloogiat, kiskjalikku natsionalismi, kutsuda NSV Liidu rahvaste vahel esile rahvusliku tüli ja vennatapusõja, nõrgendada nende moraalset jõudu, võtta nendelt vaimsed relvad, saksastada nad ning muuta saksa vürstide ja parunite kuulekaiks orjadeks. Saksa fašistlikud röövvallutajad püüdsid levitada kodanliku ideoloogiat, taaselustada ja õhutada okupeeritud rajoonide elanikkonna hulgas eraomanduslikku psühholoogiat ja moraali, laostada elanikkonna ebakindlaid elemente. Nad likvideerisid kolhoosid, röövisid kolhoosivära, jagasid kolhoosimaad saksa kolonistidele, ergutasid hangeldamist ja spekulatsiooni, püüdsid külvata kahtlust kolhoosikorra vastu ja esile kutsuda riigivastaseid meeleolusid. Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevene ja Moldaavia rajoonides ning Eesti, Leedu ja Läti nõukogude vabariikides, mis olid läinud NSV Liidu koosseisu veidi aega enne sõda, võtsid saksa fašistlikud röövvallutajad talupoegadelt ära maa, mille need olid saanud nõukogude võimu käest, ning andsid selle tagasi mõisnikele ja kulakutele. Saksa vägede kannul tuli tagasi igasuguseid nõukogude rahva reetureid, ukraina, valgevene, eesti, leedu, läti ja teisi kodanlikke natsionaliste, igasuguseid emigrantlikke valgekaartlikke jätiseid ning lootsid nende abil purustada NSV Liidu rahvaste vennalikku ühtsust.

Ukraina, Valgevene, Moldaavia, Eesti, Läti ja Leedu elanikkond jäi oma valdavas enamikus ustavaks emakeelsele kodumaale. Kuid hitlerlased leidsid meie maa läänearajoonides teatava arvu reetureid ja nõukogude võimu vaenlasi neis rajoonides purustatud, kuid mitte veel hävitatud kulaklike ja teiste kodanlike elementide hulgast. Röövvallutajail läks korda enda teenistusse värvata samuti osa poliitiliselt printsiibituid inimesi, eriti kriminaalkurjategijate hulgast. Kurikavalal vaenlasel õnnestus oma agentuuri abil okupeeritud rajoonides valepropaganda teel ebakindlatele inimestele mõju avaldada ja nende teadvust nüristada. Seepärast oli organisatoorse, massilise poliitilise ja ideoloogilise töö aktiviseerimine vabastatud rajoonides Kommunistliku Partei tähtsaks ülesandeks, eriti Lääne-Valgevene, Lääne-Ukraina ja Moldaavia rajoonides ning Balti vabariikides, kelle

elanikkond oli jõudnud ainult lühikest aega sotsialistlikust ülesehitustööst osa võtta.

Esmajärjekordseks ülesandeks neis rajoonides oli nõukogude võimu organite ja nõukogude korra taastamine ning sulaste, kehvikute ja vähese maaga keskmike maaga varustamine. Lääne-Valgevenes anti sulastele, kehvikutele ja keskmikele 540 000 hektarit kulaklikelt majapidamistelt ära võetud maad, Moldaavia NSV-s — 188 320 hektarit maad ning rohkem kui 2000 hektarit aedu ja viinamarjavälju, Eesti NSV-s said maad ligikaudu 53 000 talumajapidamist, Läti NSV-s varustas nõukogude võim maaga 73 000 sulast ning maata ja vähese maaga talupoega, Leedu NSV-s said rohkem kui 75 000 talupoja-perekonda maad.

Reas otsustes Valgevene, Ukraina läänepiirkondade ning Eesti, Leedu, Läti ja Karjala-Soome vabariikide parteiorganisatsioonide tegevuse kohta näitas partei Keskkomitee puudusi nende massilises poliitilises ja kultuurilises kasvatustöös elanikkonna hulgas, märkis ära viivitust selle töö arendamisel, samuti parteikaadri ja intelligentsi ideelis-poliitilise taseme tõstmisel. Partei Keskkomitee nõudis parteiorganisatsioonidelt, et nad väsimatult arendaksid töötajate poliitilist aktiivsust, suurendaksid nende revolutsioonilist valvsust, avastaksid õigeaegselt vaenlase agentuuri õonestava tegevuse ja tema poolt levitatavad valelikud kuulujutud ning teeksid neile lõpu, võitleksid otsustavalt nõukogude rahvale vaenuliku fašismi inimvihkajaliku ideoloogia jäänuste vastu. Partei Keskkomitee soovitas vabastatud rajoonide parteiorganisatsioonidel laialdaselt kasutada ideelis-poliitilises töös fakte saksa fašistlike röövvalutajate veristest roimadest nõukogude rahva kallal, teha need teatavaks kogu elanikkonnale, paljastada NSV Liidu rahvaste hävitamise fašistlikku röövpoliitikat, sisendada rahvahulkades viha vaenlase vastu. Erilist tähelepanu tuli parteiorganisatsioonidel pöörata nõukogude inimestes töösse ja ühiskondlikku omandisse sotsialistliku suhtumise kasvatamisele, riikliku distsipliini tugevdamisele ning fašistlike okupantide poolt sisendatud eraomanduslike, kolhoosi- ja riigivastaste meeolude likvideerimisele. Üheks peamiseks parteiorganisatsioonide ülesandeks oli töötajate mobiliseerimine Punaarmee abistamisele, rahvamajanduse kõige kiiremale taastamisele.

Partei Keskkomitee otsustes rõhutati parteikaadri ja nõukogude intelligentsi ideelis-poliitilise taseme tõstmise vajadust ning näidati ära selle tähtsa ülesande lahendamise teed. Partei Keskkomitee rõhutas, et ainult massilise poliitöö tõsine korraldamine, töötajate ideelis-poliitiline kasvatamine rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi vaimus, piiritus ustavuses nõukogude korrale aitab vabastatud rajoonide parteiorganisatsioonidel liita töötajaid veelgi tihedamalt Kommunistliku Partei ümber ja innustada neid ületama kõiki raskusi, mis seisavad majanduse, kultuuri ja kunsti taastamise teel. Üheks tähtsamaks eduka töö tingimuseks rahvamajanduse ja kultuuri taastamisel oli ukraina, valgevene, eesti, leedu, läti ja teiste kodanlike natsionalistide õõnestava tegevuse paljastamine ja nende purustamine.

Täites ÜK(b)P Keskkomitee juhendeid, arendasid Ukraina, Valgevene ja Balti vabariikide parteiorganisatsioonid poliitilist ja ideoloogilist tööd elanikkonna hulgas, tõmmates teda kaasa riiklikust, majanduslikust ja kultuurilisest ülesehitustööst aktiivselt osa võtma. Parteiorganisatsioonid liitsid töötajaid võitluses kodanlike natsionalistide vastu, kasvasid partei ja nõukogude kaadrit ning rahvahulki marksismi-leninismi ideede alusel, leppimatuse vaimus kodanlik-natsionalistliku ideoloogia vastu, NSV Liidu rahvaste sõpruse ja vennaliku koostöö tugevdamise ning proletaarse internatsionalismi vaimus.

1944. aasta lõpul ja 1945. aasta algul võeti vastu rida abinõusid Leedu, Läti, Eesti ja Moldaavia kesk- ja kohalike partei- ja nõukogude organite juhtimise ja koosseisu tugevdamiseks, rahvamajanduse kiiremaks taastamiseks ning partei- ja nõukogude kaadri poliitiliseks kasvatamiseks, massilise poliitöö arendamiseks NSV Liidu rahvaste sõpruse tugevdamise vaimus, Nõukogude seadustest ja riiklikust distsipliinist range kinnipidamise vaimus.

PUNAARMEE TÄITIS OMA VABASTUSMISSIOONI. SUUR ISAMAASÕDA VIIDI VÕIDUKALT LÕPULE

Tänu Punaarmee võitudele Saksa fašistlike vägede üle astus hitlerliku Saksamaa poolt orjastatud Lääne-Euroopa maade rahvaste rahvuslik vabastusvõitlus uude faasi. Nende vabastusvõitluse võimsaks toetajaks olid Nõukogude riigi relvastatud jõud. Puhastanud Nõukogude territooriumi saksa fašistlikest röövvallutajatest, alustas Punaarmee oma suurt vabastusmissiooni. Tema ees seisis ülesanne: purustada täielikult Saksa fašism ja tema armee, aidata Euroopa rahvastel katki rebida fašistliku orjuse ahelaid ning taastada oma maade vabadus ja sõltumatus, aidata saksa rahval teha lõpp fašistlikule režiimile.

Nõukogude valitsuse poliitika Saksa fašismi poolt orjastatud Euroopa rahvaste suhtes leidis äärmiselt selge väljenduse J. V. Stalini kõnes Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 26. aastapäeva puhul. Nõukogude valitsus seadis järgmised ülesanded: 1) vabastada Euroopa rahvad fašistlikest röövvallutajaist ja abistada neid fašistlike orjastajate poolt tükeldatud rahvusriikide taastamisel; 2) anda Euroopa vabastatud rahvastele täielik õigus ja vabadus ise otsustada oma riigikorra küsimus; 3) võtta tarvitusele abinõud selleks, et kõik fašistlikud roimarid, kes on süüdi sõjas ja rahvaste kannatustes, millisel maal nad ennast ka ei varjaks, kannaksid vastutust ja ranget karistust kõigi nende poolt kordasaadetud roimade eest; 4) kehtima panna Euroopas niisugune kord, mis teeks täiesti võimatuks uue agressioonisõja Saksamaa poolt; 5) tagada Euroopa rahvaste vastastikusele abile rajanev kestav majanduslik, poliitiline ja kultuuriline koostöö saksa fašistlike okupantide poolt purustatud majanduse ja kultuuriväärtuste taastamise eesmärgil.

See programm, samuti NSV Liidus kindlaks kujunenud rasside ja rahvuste võrdõiguslikkuse ideoloogia, rahvaste sõpruse ideoloogia innustasid Euroopa orjastatud rahvaid saksa imperialistide vastu üles tõusma. Vastupanuliikumise eesotsas olid kommunistid — kõige ennastalgavamad fašismi vastu võitlejad.

Juba 1944. aasta teisel poolel, kui Punaarmee vaenlast jälitas, hakkas ta Euroopa maid Saksa fašismi ülemvõimu alt vabastama.

Koos NSV Liidu territooriumil formeeritud Poola armeega astus Punaarmee 1944. aasta suvel Poola territooriumile ja vabastas ägedate lahingute tulemusena saksa fašistlikest röövvalutajaist Poola linnad Chełm ja Lublini ning seejärel Poola pealinna Varssavi eeslinna Praga. Poola rahvas oli peaaegu viis aastat ärganud Saksa fašismi ikke all. Hitlerlased hävitasid Poola riikliku sõltumatus ja muutsid ta Saksa kindralkubermanguks eesotsas poola timuka Frankiga. Fašistid tapsid maha sadu tuhandeid poola patrioote. Poola territooriumil rajasid hitlerlased kohutavad surmavabrikud — Majdaneki ja Oświęcimi, kus piinati surnuks ja põletati sajad tuhanded Poola ja teiste Euroopa maade rahvaste paremad pojad.

Poola rahvas võttis Punaarmee vastu auavalduste ja juubeldustega kui oma vabastaja. Elanikkond tervitas vaimustatult Nõukogude vägesid ja osutas neile võitluses saksa fašistlike röövvalutajate vastu igakülgset abi. Vabastatud territooriumil moodustas poola rahvas oma rahvavalitsuse — Poola Rahvusliku Vabastamise Komitee.

Punaarmee hoogne pealetung Rumeenia territooriumil innustas rumeenia rahvast võitlusele fašistlike röövvalutajate vastu. Rumeenia rahvahulgas tõusid kommunistliku partei juhtimisel 23. augustil 1944 relvastatud ülestõusule, kukutasid Antonescu fašistliku valitsuse ja puhastasid Bukaresti hitlerlastest. Rumeenia kuulutas sõja Saksamaale. Jätkates vaenlase jõukude purustamist, sisenes Punaarmee 31. augustil Rumeenia pealinna. Rumeenia elanikkond tervitas kõikjal rõõmuga nõukogude sõjamehi. Punaarmee koos Rumeenia armeega tõrjus fašistlikud väed Rumeenia piiridest välja.

Punaarmee võidukas pealetung aitas kaasa vabastuliikumise aktiveerumisele Bulgaarias. Bulgaaria fašistlik valitsus ei olnud küll Nõukogude Liiduga sõjaseisukorras, kuid osutas hitlerlikule Saksamaale otsest abi,

andes tema vägedele Bulgaaria territooriumil baasid. Seoses sellega katkestas Nõukogude Liit 5. septembril 1944 diplomaatilised suhted Bulgaaria fašistliku valitsusega ja Punaarmee astus Bulgaaria territooriumile. Nõukogude vägede hoopide all taganesid hitlerlikud jõugud kiiresti. Sel oli otsustav tähtsus bulgaaria rahva edukal vabastusvõitlusel orjastajate vastu. Oma töölispartei (kommunistide partei) juhtimisel tõusis bulgaaria rahvas relvastatud ülestõusule, mis Nõukogude vägede Bulgaariasse jõudmise momendil oli juba oma haripunktil. 9. septembril kukutasid Bulgaaria töötavad hulgal monarhistlik-fašistliku diktatuuri. Moodustati Isamaarinde valitsus, kes kuulutas sõja hitlerlikule Saksamaale.

Punaarmeel avanes võimalus abistada Jugoslaavia rahvaid, kes, olles loonud oma Rahvavabastusarmee, pidasid kommunistliku partei juhtimisel juba kolmandat aastat ennastalgavat võitlust saksa fašistlike röövvallutajate vastu. Jälitades Jugoslaavia territooriumil hitlerlasi, kohtusid Nõukogude väed 1944. aasta oktoobris Jugoslaavia Rahvavabastusarmega. Hitlerlased püüdsid iga hinna eest Jugoslaavias vastu pidada, kuid Punaarmee ja Jugoslaavia Rahvavabastusarmee kooskõlastatud hoopidega tõrjuti okupandid küladest ja linnadest välja. 20. oktoobril 1944 vabastasid Punaarmee ja Jugoslaavia armee väeosad Jugoslaavia pealinna Belgradi. Jugoslaavia külade ja linnade elanikud võtsid Punaarmeed vastu kui vabastusarmeed. «Elagu Nõukogude armee!», «Elagu nõukogude vennad!» kõlasid kõikjal südamlikult hüüded.

Juba enne seda oli Nõukogude riik osutanud Jugoslaavia Rahvavabastusarmeele kõikvõimalikku abi. Pärast Jugoslaavia vabastamist anti aga kõik tema territooriumil Punaarmee poolt vallutatud sõjatrofeed ilma tasuta üle jugoslaavia rahvale. Nõukogude spetsialistid aitasid Jugoslaavial taastada tööstusettevõtteid, kaevandusi ja transporti. Nõukogude väed ehtasid kaks raudteesilda: ühe üle Doonau, pikkusega ligikaudu 2 kilomeetrit, ja teise Morava jõe, Jagodina lähedal. Nad taastasid sadu kilomeetreid raudteid.

Andnud 1944. aasta oktoobris Saksa fašistlikele vägedele hoobi Tisza ja Doonau vahel Ungari piirkonnas, kiilus Punaarmee sügavale Ungari territooriumile, piiras tema pealinnas Budapestis sisse suure vaenlase väe-

grupeeringu ja puhastas vaenlasest neli viiendikku Ungari territooriumist. Nõukogude vägede poolt saksa okupantidest vabastatud territooriumil moodustati Ungari ajutine rahvuslik valitsus, kes kuulutas sõja Saksamaale. Visa ja äge võitlus Saksa fašistlike vägede vastu, Ungari täieliku vabastamise eest kestis 1945. aasta aprillini, mil hitlerlikud jõugud purustati. 13. veebruaril 1945 vabastas Punaarmee Budapesti, aprillis aga ülejäänud Ungari territooriumi.

1944. aasta oktoobris ületasid Punaarmee väed Karpaatide mäeaheliku, ulatasid vennaliku abistava käe Tšehhoslovakkia vabariigile ja alustasid koos NSV Liidu territooriumil formeeritud Tšehhoslovakkia vägedega Tšehhoslovakkia vabastamist saksa fašistlikest röövvallutajaist. Punaarmee pealetungiga Tšehhoslovakkia territooriumil elavnes seal partisaniliikumine. See võttis üldrahvaliku iseloomu. 1945. aasta mais tõusid Tšehhoslovakkia pealinna — Praha elanikud relvastatud ülestõusule fašistlike okupantide vastu. Hitler paiskas ülestõusu mahasurumiseks rohkearvulised relvastatud jõud. Olles äärmiselt kurnatud, võitlesid Praha elanikud ebavõrdsetes lahingutes barrikaadidel mehiselt ja vapralt oma maa sõltumatuse eest. Neile tuli appi Punaarmee. Nõukogude tankiväeosad sööstisid kiirmarsil mehistele Tšehhoslovakkia patriootidele appi. Ägedais lahinguis purustasid Nõukogude väed fašistliku Saksamaa jõugud, vabastasid Praha ja kogu Tšehhoslovakkia territooriumi. Praha elanikud külvasid oma vabastajad lilledega üle, nad kandsid oma pealinna tänavail nõukogude tankiste kätel. Tšehhoslovakkia rahvas mäletab hästi Punaarmee kangelastegu, kes vabastas Tšehhoslovakkia hitlerlikust türannist. «See päev,» ütles rahvademokraatliku Tšehhoslovakkia Vabariigi peaminister Široký Tšehhoslovakkia Punaarmee poolt vabastamise 10. aastapäeval, «on kirjutatud kustumatute tähtedega kogu meie rahva südamesse. Iga-vene on mälestus nõukogude vägilastest, kes andsid oma elu meie kodumaa eest. Meie alaline armastus ja tänuikkus kuuluvad suurele Nõukogude Liidule, kes ei säästnud jõudu ega hoolinud ohvritest, et vabastada meie maa hitlerliku Saksamaa militarismi ahelatest ja anda meie võimalus asuda uue elu teele, sotsialismi teele.»¹

¹ «Правда», 9. mail 1955.

Kõikjal, kuhu Punaarmee astus, võtsid rahvahulgad ta vaimustusega vastu, kukutasid vihatud rahvavastased valitsused ja kehtestasid rahvademokraatliku režiimi. Seoses Nõukogude vägede astumisega Poola, Rumeenia, Bulgaaria ja teiste riikide territooriumile teatas Nõukogude valitsus oma rahuarmastava poliitika vankumatuist printsiipidest, teiste maade rahvaste rahvusliku suveräänsuse austamisest nõukogude rahva poolt. Nõukogude valitsuse avaldustes rõhutati, et Nõukogude riigi eesmärgiks ei ole võõraste maade vallutamine või olemasoleva ühiskondliku korra muutmine teistes maades, vaid Nõukogude vägede astumist teiste riikide piiridesse dikteerivad erakorraline sõjaline vajadus ja vastase jätkuv vastupanu.

Vastavalt neile Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi välispoliitika põhialustele andis Nõukogude väejuhatuse niipea, kui vabastatud piirkonnad ei olnud enam otsese sõjategevuse tsooniks, otsekohe kõigi tsiviilasjade juhtimise üle kohalike rahvuslike võimude kätte. Nõukogude Liit osutas vabastatud maadele suurt abi toiduainete ja muus osas.

Punaarmee pealetungi tõttu loodi soodsad tingimused albaania rahva vabastusvõitluseks. 1944. aasta novembris kihutas Albaania Rahvavabastusarmee kommunistliku partei juhtimisel saksa fašistlikud okupandid oma kodumaa piiridest välja.

Üha otsustavamalt võitlesid fašistlike orjastajate vastu prantsuse patrioodid, keda innustasid Punaarmee ja Põhja-Prantsusmaale maabunud liitlasvägede võidud. Paljudes Prantsusmaa piirkondades tegutsesid partisanisalgad. Nad vabastasid saksa fašistlikest röövvallutajaist kümned linnad ja asustatud punktid Prantsusmaa kesk-, lõuna- ja kaguosas. 18. augustil 1944 tõusid prantsuse patrioodid kommunistliku partei juhtimisel Pariisis üles. 25. augustil, kui Pariis ja selle ümbrus oli hitlerlastest juba täielikult puhastatud, astusid vabastatud linna Ameerika ja Inglise väed.

Rumeenia, Bulgaaria, Jugoslaavia ja Albaania vabastamine Nõukogude vägede poolt lõi soodsad tingimused kreeka patriootide võitluseks. Rahvusliku Vabastusrinde poolt kommunistide juhtimisel loodud Rahvavabastusarmee purustas Saksa fašistlikud väed ja vabastas 1944. aasta sügisel oma maa vaenlasest. See kutsus ing-

Nõukogude sõjameeste vastuvõtt Prahhas

lise imperialistide hulgas esile rahutuse. Kokkuleppel Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondadega viis Inglise valitsus oma väed Kreekasse ja õiendas koos Kreeka reaktsiooniga veriselt arveid kreeka patriootide kallal. Inglise okupandid taastasid Kreekas vana, reaktsioonilise korra ja peremehetsesid seal nagu oma asumaal.

Vabastusvõitlus fašistliku orjuse vastu tugevdas vabastarmastavate rahvaste sõprust ning suurendas Nõukogude Liidu kui rahu, demokraatia ja sotsialismi kantsi rahvusvahelist autoriteeti. Saades hoope Punaarmeelt ja Saksa fašismi orjuse vastu üles tõusnud rahvailt, varises fašistlike riikide blokk lõplikult kokku.

Hitlerliku Saksamaa isoleerimine oli põhiliselt lõpule viidud. Tema vastu tõusid üles nii Prantsusmaa, Jugoslaavia, Poola, Tšehhoslovakkia, Kreeka, Belgia, Taani, Norra ja Hollandi kui ka tema endiste liitlaste — Itaalia, Rumeenia, Soome, Bulgaaria ning 1944. aasta detsembri lõpul Nõukogude Liidu poolel sõda alustanud Ungari rahvad. Hitlerlik Saksamaa oli asetatud vältimatu purustamise otsese ohu ette.

1945. aasta alguseks võtsid Saksamaa ja Ungari piiridesse astunud Nõukogude väed sisse lähtepositsioonid, et alustada otsustavat paletungi Saksamaa elulistele keskustele. Nõukogude relvastatud jõududel oli vaja ületada võimsad kaitsejooned, mis vastane oli rajanud Visla ja Berliini vahele. Need olid tuntud «Siegfriedi liinist» palju tugevamad ja ulatusid sadu kilomeetreid sisemaale. Fašistlik Saksamaa hoidis endiselt oma vägede peajõud Nõukogude—Saksa rindel. Punaarmee vastu oli koondatud 204 vaenlase diviisi, neist 180 olid Saksa diviisid. Läänerindel aga oli Inglise—Ameerika vägede vastas vähem kui 70 diviisi, kes enamikus olid Nõukogude—Saksa rindel suuri kaotusi kandnud; ja isegi neid vägesid, ühe diviisi teise järel, viis Saksa fašistlik väejuhatas Läänerindelt ära ja suunas Punaarmee vastu.

Sellele vaatamata ei suutnud Inglise—Ameerika väed anda vastulööki Saksa fašistlikele vägedele, kes sooritasid 1944. aasta detsembris pealetungi Ardennide rajoonis. Sakslased murdsid selles lõigus rinde läbi ning Inglise—Ameerika vägesid ähvardas purustamine. Inglise peaminister Churchill pöördus 6. jaanuaril 1945 Nõukogude relvastatud jõudude kõrgema ülemjuhataja J. V. Stalini poole palvega viivitamatult abistada. J. V. Stalin vastas, et «Kõrgema Ülemjuhatause Peakorter otsustas kiirendatud korras ettevalmistused lõpule viia ja ilmastikust hoolimata avada ulatuslik pealetungitegevus sakslaste vastu kogu Keskrindel hiljemalt jaanuari teisel poolel».¹

Et liitlasi abistada, algas Nõukogude vägede pealetung, mis oli ette nähtud 20. jaanuarile, varem — 12. jaanuaril 1945. Nõukogude väed andsid vaenlasele enneolematult jõulise hoobi kogu rindel Baltimaadelt kuni Karpaatideni. Punaarmee, kes oli rikastunud kolm aastat kestnud sõja kogemustega ning tundis täiuslikult kõigi üldväeliigi lahingu operatiivmanöövri ja taktikaliste võtete keerukaid vorme koos kolossaalsel hulgal lahingutehnika rakendamisega, purustas vaenlase kaitsehitised. Nõukogude vägede pealetungi ei suutnud peatada varem kindlustatud linnad ja linn-kindlused, millele hitlerlased suuri lootusi panid. Hitlerlik väejuhatas oli sunni-

¹ Переписка Председателя Совета Министров ССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг.; I kd., lk. 299.

tud paiskama Nõukogude—Saksa rindele kümneid uusi diviise, jättes katmata terved lõigud Läänerindel. See andis Inglise—Ameerika vägedele võimaluse omakorda pealetungile üle minna Läänes. 40 päeva kestnud pealetungi jooksul paiskas Punaarmee hoogsalt ja eduka tegevusega vaenlase kaugele läände. Meie armee liikus Ida-Preisimaa piirilt kuni Visla alamjooksuni, Visla platsdarmilt lõuna pool Varssavit kuni Oderi alamjooksuni ja Sandomiri platsdarmilt sügavale Saksa Sileesiasse. Vaenlasele tekitati asendamatu kaotusi inimjõus ja tehnikas.

1945. aasta kevadeks vallutas Punaarmee Ida-Preisimaa — Saksa militarismi pesa —, Sileesia, Pommeri, suure osa Brandenburgist ja murdis endale tee Berliini juurde. Vabastati samuti tunduv osa Austriast. Maabunud Taanile kuuluval Bornholmi saarel, purustasid Nõukogude väed seal fašistliku Saksamaa väed ja osutasid abi taani rahvale tema maa vabastamisel fašistlikest röövvalutajaist.

Nõukogude rahva suur vabastussõda fašistliku Saksamaa vastu lähenes lõpule. Sõja lõppetapil oli äärmiselt tähtis saavutada kokkulepe NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa vahel kooskõlastatud tegutsemise kohta sõja lõpuleviimisel fašistliku Saksamaa ja militaristliku Jaapaniga ning määrata kindlaks liitlasriikide poliitika võidetud Saksamaa suhtes. Tähtis oli samuti välja töötada ühise poliitika alused saksa fašistlikest röövvalutajaist vabastatud Euroopa maade osas.

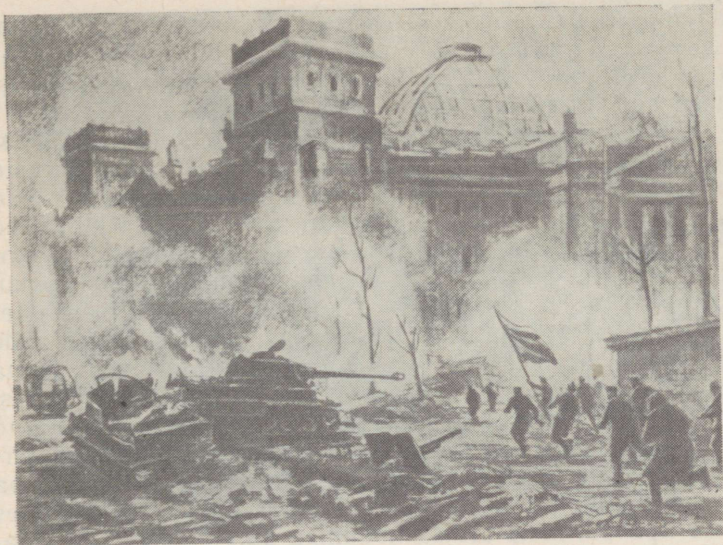
Hitlerliku Saksamaa lõpliku purustamise sõjalised plaanid kavandati kolme riigi juhtide konverentsil, mis toimus 1945. aasta veebruaris Krimmis Jalta linna lähedal. Konverentsil töötati välja ka fašistliku Saksamaa tingimusteta kapituleerumise tingimused. Nõukogude Liidu nõudmisel võeti konverentsil vastu Saksamaa demilitariseerimise ja demokratiseerimise põhiteesid. Kolme riigi valitsused teatasid oma kindlast otsustavusest hävitada Saksa militarism ja natsism ning luua niisugused tingimused, mis ei võimaldaks Saksamaal tulevikus rahu rikkuda. Kõiki sõjasüüdlasi otsustati õiglaselt karistada. Konverentsi otsused olid suunatud fašismi, mitte aga saksa rahva vastu. Konverentsi otsustes rõhutati, et «ainult siis, kui natsism ja militarism likvideeritakse, on lootust saksa rahva vääriliseks eksisteerimiseks ning selleks, et ta leiaks koha rahvuste ühenduses». Rahu ja rahvaste-

vahelise julgeoleku tagamiseks võttis Krimmi konverents vastu otsuse rahvusvahelise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni loomise kohta. Sellel konverentsil otsustati eelnevalt, et NSV Liit astub sõtta Jaapaniga 2—3 kuud pärast hitlerliku Saksamaa kapituleerumist. Otsustati, et Nõukogude Liidule tuleb tagastada Sahhalini saare lõunaosa, anda rendile Port Artur ja anda üle Kuriili saared.

Krimmi konverentsi otsused väljendasid kõigi rahuarmastavate rahvaste huve, sest nende eesmärgiks oli uue agressiooniohu likvideerimine ja maailma sõjajärgse korraldamise demokraatlike aluste loomine, nad aitasid kaasa hitlerliku Saksamaa kiiremale purustamisele. Need otsused olid hoobiks saksa imperialistide ja nende inglise—ameerika reaktsiooniliste ringkondade sepitsustele, kes tahtsid Nõukogude Liidu seljataga fašistliku Saksamaaga separaatrahu sõlmida.

Kuid Inglise valitsuse juht Churchill jätkas NSV Liidu suhtes reetlikku poliitikat. Jaanuari algul, kui sakslased ähvardasid Inglise—Ameerika vägesid puruks lüüa, palus Churchill Nõukogude väejuhatusele abi, kui aga 1945. aasta kevadel oli ilmne, et hitlerlik Saksamaa lähemal ajal purustatakse, käskis ta feldmarssal Montgomeryl alistunud Saksa fašistlikele vägedele kuulunud relvad kokku koguda ja oli valmis seda relvastust uuesti hitlerlastele välja jagama, et koos võidelda Nõukogude Liidu vastu. Churchill arvas, et Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide strateegia ja poliitika otsustavaks praktiliseks küsimuseks ei ole Saksamaa lõplik purustamine, vaid uue rinde loomine — hoogsalt edasiliikuva Punaarmee vastu, et jõuda enne Punaarmee Saksamaa pealinna — Berliini, Tšehhoslovakkia pealinna — Prahasse, Austria pealinna — Viini.

1945. aasta aprilli keskel algas Punaarmee viimane, otsustav lahing fašistlike vägedega. Nõukogude väed tegid ettevalmistusi fašistliku riigi pealinna — Berliini ründamiseks. Nõukogude tagala töötajad löid oma kangelasliku tööga kõik tingimused selleks, et anda meie armeele võimast lahingutehnikat. Berliini all oli Nõukogude vägedel rohkem kui 41 000 suurtükki ja miinipildujat, rohkem kui 6300 tanki ja 8000 lennukit; iga rindekilomeetri kohta tuli kuni 610 suurtükki ja miinipildujat. Komandörid ja poliititöötajad, kommunistid ja

Tormijooks Riigipäevahoonele

Kunstnik V. Bogatkini maal

kommunistlikud noored selgitasid nõukogude sõjameestele vaenlase pihta antava eelseisva viimase hoobi maailmaajaloolist tähtsust. 1. Valgevene ja 1. Ukraina rinde sõjanõukogud pöördusid sõjameeste poole üleskutsega purustada vastane Berliini otsestel lähistel, vallutada fašistliku Saksamaa pealinn ja heisata tema kohale võidulipp.

Enne rünnaku algust 16. aprillil andsid väeosade komandörid pidulikus vaikuses parimatele võitlejatele üle lipud. Neist üks oli ette nähtud heisata Riigipäevahoonele Berliinis kui võidulipp. Lipu heiskamise õigust taotlesid tuhanded nõukogude sõjamehed. Kõik palusid, et neid saadetakse esimesena rünnakule. Paljud sõdurid, seersandid ja ohvitserid avaldasid soovi minna Berliini ründama kommunistidena. Nad esitasid avaldused palvega võtta neid vastu Kommunistliku Partei ridadesse. 16. aprillil alustasid Nõukogude väed viimast ning otsustavat rünnakut fašistliku Saksamaa vastu. Kogu nõukogude tehnika võimsus, kogu nõukogude inimeste viha fašistlike röövallutajate vastu ja meie armee rikkalikud

kogemused ühinesid selles vaenlasele suunatud lõpuhoo-
bis. Miski ei suutnud peatada meie armee pealetungi —
ei looduslikud takistused, ei vaenlase võimsad kindlus-
tused ega hitlerlaste meeletulik vastupanu.

23. aprillil murdsid Nõukogude väed kolmest küljest
Berliini eeslinnadesse, kahe päeva pärast aga piirasid
Saksamaa pealinna igast küljest sisse. 10 päeva käisid
ägedad lahingud Berliini tänavail. Saksa fašistlikud väed
panid vastu hukkamisele määratute ägedusega. Nõuko-
gude vägede raudne rõngas tõmbus üha enam kokku,
lähenedes linna keskusele. 30. aprillil murdsid meie väe-
osad läbi Riigipäevahoonesse ning vaprad nõukogude
sõjamehed M. Jegorov ja M. Kantarija heiskasid tema
kuplile Nõukogude võidulipu. Võitlus linnas veel kestis,
kuid Riigipäevahoones anti juba välja käsitsi kirjutatud
sõdurite võitlusleht, millele keemilise pliiatsiga olid kir-
jutatud ajaloolised sõnad: «Riigipäevahoonele lehvib juba
punane lipp, me võitleme enda elust hoolimata, kaitstes
meie lipu au, meie armsa kodumaa au.» Nõukogude sõja-
mehed jätsid Riigipäevahoone seintele rohkearvulisi kirju-
tisi. Ühes neist öeldi: «Me tulime siia selleks, et fašistid
meie juurde ei tuleks.»

2. mail 1945 pani Berliini garnison relvad maha.

Berliini garnisoni kapituleerumine määras ette ära
hitlerlike vägede saatuse ka teistel rinnetel. Punaarmee
ja meie liitlasvägede võimsate hoopide all tunnistas
fašistlik Saksamaa end võidetuks ning kirjutas 8. mail
1945 alla tingimusteta kapituleerumise aktile. Oli saabu-
nud sõja lõpp Euroopas. Punaarmee kangelastegusid ja
nõukogude inimeste ennastsalgavat tööd tagalas kroonis
täielik võit.

Oma läkituses rahvale ütles J. V. Stalin: «Suured
ohvrid, mida me kandsime oma kodumaa vabaduse ja
iseseisvuse nimel, meie rahva poolt sõja ajal läbielatud
loendamatud puudused ja kannatused, pinev töö taga-
las ja rindel, mis toodi isamaa altarile, — pole olnud
asjata ning neid on krooninud täielik võit vaenlase
üle.»¹

Nõukogude rahvas pühitses võitu, ta ülistas oma vap-
rat armeed. Kogu maailma töötajad nägid, et Puna-

¹ J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn,
1954, lk. 327—328.

Võiduparaad

armee — võitja armee — tõi rea hitlerliku türannia ikkes olnud maade rahvastele rahu ja vabaduse. Berliinis Trep-towi pargis on püstitatud monument nõukogude sõjamehele: sõdur kaitseb mõõgaga end tema rinna vastu surunud last. See monument on Punaarmee suure vabastusmissiooni kujukaks kehastuseks.

24. juunil 1945 toimus Moskvas Punasel väljakul võiduparaad. Suurele võitjate pühale saabusid 10 rinde ja sõjalaevastiku koondpolgud, mis koosnesid kõige rohkem välja paistnud sõjameestest. Pealinna töötajad tervitasid Isamaasõja kangelasi, kes viisid au ja kuulsusega oma lahingulipud Moskva alt Ida-Preisimaale ja Pommerisse, Volga äärest Elbeni, Stalingradist Berliinini. Nõukogude sõjamehed tõid Punasele väljakule purustatud ja hävitatud Saksa fašistlike polkude ja diviiside lipud ja asetasi need mausoleumi ette. Üksteise järel langesid kogu inimkonna poolt vihatud haakristiga lipud. Nii kuulsusetult lõppes saksa fašistide röövretk Itta.

Saksamaa saatuse ja Euroopa sõjajärgse korralduse küsimus lahendati NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja

Inglismaa valitsusjuhtide Berliini (Potsdami) konverentsil, mis toimus 17. juulist 2. augustini 1945. Liitlaste vahel saavutati kokkulepe liitlasriikide poliitika poliitiliste ja majanduslike põhimõtete kohta Saksamaa suhtes. Selle kokkuleppe aluseks olid liitlaste Krimmi konverentsi otsuste seisukohad. Kokkuleppe poliitilised põhimõtted, millest liitlased kohustusid juhinduma okupatsiooni-perioodil, olid suunatud fašismi hävitamisele ja Saksamaa demokraatiseerimisele. Otsustati Saksamaa desarmeerida ja demilitariseerida, samuti likvideerida Saksa sõjatõustus, hävitada fašistlik partei ja temaga seotud teised organisatsioonid ning takistada igasugust fašistlikku militaristlikku tegevust. Kolme riigi juhid leppisid kokku, et tuleb saavutada niisugune olukord, et Saksamaa ei ohustaks enam kunagi rahu. Berliini konverents vaatles Saksamaad kui ühtset tervikut ja oli valmis teostama Saksamaa ühtset majanduspoliitikat. Berliini konverents võttis vastu otsuse Königsbergi ja selle ümbruse rajooni Nõukogude Liidule üleandmise kohta. Selle tulemusena, et Nõukogude delegatsioon võitles järjekindlalt demokraatliku Poola huvide eest, tunnustas konverents Poola Rahvusliku Ühtsuse Valitsust ja võttis vastu otsuse Poola uute piiride kohta. Nõukogude delegatsiooni ettepanekul otsustas konverents kiirendada kohtu organiseerimist sõjaroimariite üle ja neid karmilt karistada.

Potsdami konverentsi otsused võeti vastu kogu progressiivse inimkonna poolt kui dokumendid, mis määrasid kindlaks suurte ja väikeste riikide koostöö ning maailma sõjajärgse korralduse demokraatlikud põhimõtted.

Olles ustav oma rahvusvahelistele kohustustele, taotleb Nõukogude Liit vankumatult ja järjekindlalt Krimmi ja Berliini konverentsi otsuste täitmist. Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa reaktsioonilised ringkonnad loobusid varsti pärast sõja lõppu nende otsuste täitmisest ja asusid Saksamaa lõhestamise teele, fašismi taastamise ja militariseerimise teele, uue sõja ettevalmistamise teele.

Hitlerliku Saksamaa purustamine ja kapituleerumine ei tähendanud veel Teise maailmasõja lõppu. Sõda lõppes küll Euroopas. Kaug-Idas aga jätkus veel agressiivse Jaapani poolt vallapäastetud sõda Hiina, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa vastu. Nõukogude Liit ei võinud sõjast Jaapaniga eemale jääda. Tema vahelesegamist

nõudsid nii Nõukogude piiride julgeoleku huvid Idas kui ka kohustused liitlaste ees.

Suure Isamaasõja ajal asus Jaapan Nõukogude Liidu suhtes vaenulikul seisukohal. Mandžuuriasse ja Koreasse, Nõukogude piiride lähedale, olid koondatud suured Jaapani sõjalised jõud, kes hoidsid kinni suurt hulka Nõukogude vägesid. Jaapan osutas hitlerlikule Saksamaale tunduvat abi. See kõik tähendas NSV Liiduga sõlmitud neutraliteedilepingu kohustuste jämedat rikkumist Jaapani poolt. Seetõttu denonseeris Nõukogude valitsus 5. aprillil 1945 lepingu. Seda tehti tähtpäeval, mis oli lepingus endas ette nähtud selle võimalikuks ülesütlemiseks kummagi lepinguosalise poolt. Pärast hitlerliku Saksamaa lüüasaamist lükkas Jaapan tagasi Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Hiina ettepanekud tingimusteta kapituleerumise kohta ja jätkas tema poolt alustatud sõda.

Et likvideerida Jaapani agressioon Idas, abistada hiina rahvast tema võitluses jaapani okupantide vastu ning kiirendada rahu taastamist kogu maailmas, astus Nõukogude Liit 9. augustil 1945 sõtta imperialistliku Jaapani vastu. Nõukogude rahvas kiitis selle otsuse heaks ja toetas seda palavalt kui ainuõiget sammu, mis tagab meie kodumaale julgeoleku nii Läänes kui Idas ning vabastab kogu maailma rahvad edasistest ohvritest ja kannatustest.

1945. aasta 9. augusti varahommikul alustasid Nõukogude väed pealetungi rindel, mille kogupikkus oli kuni 4000 kilomeetrit. Koos Nõukogude Liiduga astus sõtta imperialistliku Jaapani vastu Mongoolia Rahvavabariik. Üheaegselt Nõukogude vägedega läks üle pealetungile jaapani röövvallutajate vastu Hiina Rahvarevolutsiooniline Armee, mida juhtis kommunistlik partei eesotsas Mao Ze-dongiga.

Lühikese ajaga purustas Punaarmee Jaapani peamise löögijõu — Kvantungi armee, puhastas jaapanlastest Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria), Dalni (Daireni) linna ja Port Arturi ning iidsest ajast Venemaale kuulunud Lõuna-Sahhalini, samuti Kuriili saared ja vabastas Põhja-Korea. Koos Nõukogude vägedega vabastasid oma kodumaa vaenlasest ka Korea partisanid, keda juhtis Kim Ir Sen. Kvantungi armee purustamine viis sõja kiirele lõpetamisele Idas.

Jaapani vastu peetava sõja lõpul, 6. ja 9. augustil heitis Ameerika lennuvägi kaks aatomipommi, ühe Hirosima ja teise Nagasaki linnale Jaapanis. Aatomirelva kasutuselevõtmiseks rahuliku elanikkonna vastu ei olnud mingit vajadust. See ei võinud avaldada ega avaldanud erilist mõju sõja lõpetamisele. Sõja kiirele lõpetamisele ei viinud aatomirelva kasutuselevõtmine rahuliku elanikkonna vastu, vaid Jaapani relvastatud jõudude pearühmituste purustamine Punaarmee poolt Mandžuurias, Koreas, Lõuna-Sahhalinil ja Kuriili saartel.

2. septembril 1945 kirjutasid Jaapani riiklikud ja sõjalised esindajad alla tingimusteta kapituleerumise aktile. Jaapan tunnistas enda võidetuks ja pani relvad maha. Varisesid kokku Jaapani imperialismi plaanid saavutada ülemvõim Aasias; likvideeriti agressioonikolle Idas. Teine maailmasõda oli lõppenud.

SUURES ISAMAASÕJAS SAAVUTATUD NÕUKOGUDE LIIDU VÕIDU MAAILMAAJALOOLINE TÄHTSUS JA SELLE VÕIDU ALLIKAD

Teine maailmasõda tõmbas oma orbiiti neli viiendikku maakera elanikkonnast ja tõi rahvastele loendamatu kannatusi. Sõja käigus purustati tuhanded linnad ja kümned tuhanded külad ning purustati või hävitati kümned tuhanded tööstusettevõtted. Sõda hävitas ligikaudu 50 miljonit inimest. Kõige rohkem ohvreid selles sõjas kandsid Nõukogude Liidu rahvad.

Nõukogude rahvas kaotas jäädavalt mitu miljonit inimest. Saksa fašistlikud röövvalitajad hävitasid täielikult või osaliselt ja põletasid maha ligikaudu 1710 linna ja rohkem kui 70 000 küla, purustasid või süütasid põlema üle 6 miljoni hoone ja jätsid ligikaudu 25 miljonit inimest ilma peavarjuta. Hitlerlikud röövlid purustasid ja laostasid 31 850 tööstusettevõtet ja 98 000 kolhoosi. Nad tapsid või viisid Saksamaale 7 miljonit hobust, 17 miljonit veist, kümneid miljoneid sigu ja lambaid. Ainuüksi rahvamajandusele ja Nõukogude kodanikele tekitatud otsene kahju moodustas tohutu summa — 679 miljardit rubla. Sellele tuleb lisada Nõukogude riigi sõjakulutused ning sissetulekute kaotused Saksa okupatsiooni tagajärjel sõja ajal, mis ületavad selle summa peaaegu 3-kordselt.

Ükski teine riik ei oleks suutnud vastu pidada niisugustele katsumustele, mida tegi läbi Nõukogude Liit. Ükskõik missugune, ka kõige suurem kaasaja kapitalistlik riik, kellele oleks tulnud taluda säärast kaotust, oleks paisatud aastakümneid tagasi ja oleks muutunud teisejärguliseks riigiks. Kuid Nõukogude Liiduga seda ei juhtunud. Ta väljus sõjast tugevana ja kindlana.

Raskes võitluses vaenlastega, suurte ohvrite ja kaotuste hinnaga kaitses nõukogude rahvas sotsialistlikke

saavutusi, kõige eesrindlikumat ühiskondlikku ja riiklikku korda, Nõukogude kodumaa vabadust ja sõltumatust, kindlustas oma piiride julgeoleku, kaitses meie maa rahvaste rahvuslikku iseseisvust, vabadust ja kultuuri.

Nõukogude rahvas vabastas saksa fašistlikest röövvalutajaist Lääne-Ukraina, kes veidi aega enne sõda oli taas ühinenud Nõukogude Liiduga. Poolaga sõlmitud lepingu põhjal määrati lõplikult kindlaks Nõukogude Ukraina läänepiirid. Rumeeniaga sõlmitud lepingu kohaselt tuli Nõukogude Liidu koosseisu Põhja-Bukoviina. Tšehhoslovakkiaaga sõlmitud lepingu järgi tuli meie riigi koosseisu Taga-Karpaatia Ukraina. Nõukogude Ukraina ühendas täielikult kõik ukraina maad, millest ukraina rahvas sajandeid oli unistanud. Teostus valgevene rahva põline igatsus taas ühineda ühtseks rahvusriigiks. Poolaga sõlmitud lepingu alusel määrati kindlaks Valgevene läänepiirid. Kõik valgevenelastest elanikkonnaga territooriumid ühinesid lõplikult ühtseks Valgevene Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks. Nõukogude Moldaavia ühendas kõik moldaavlastest elanikkonnaga territooriumid. Baltimaadel vabastati Saksa ikkest Leedu, Läti ja Eesti. Leedu rahvale anti tagasi Saksamaa poolt Leedult ärarebitud Klaipeda piirkond. Läänes ei ole enam Ida-Preisimaad, mis oli palju sajandeid meie kodumaale kallale tungi platsdarmiks. Loodes taastati meie piir Soomega vastavalt 1940. aasta Nõukogude—Soome lepingule, kindlustati ka Nõukogude Liidu Kaug-Ida piiride julgeolek. Meie maale anti tagasi Sahhalini lõunaosa ja Kuriili saared.

Nõukogude rahvas kaitses oma maa vabadust ning päästis samuti Euroopa tsivilisatsiooni fašistlikest rüüstajatest. Fašistliku Saksamaa poolt okupeeritud rahvad nägid nõukogude rahvas oma vabastajat fašistlikust ikkest.

Kogu maailma töötav rahvas, kogu progressiivne inimkond tunnistab Nõukogude Liidu otsustavat osa Teise maailmasõja võidukal lõpuleviimisel, kõige ohtlikuma fašismi- ja agressioonikolde — hitlerliku Saksamaa likvideerimisel.

Nõukogude Liit vabastas Euroopa rahvad saksa imperialistide ikkest ja kindlustas neile täieliku võimaluse vabaks rahvuslikuks eksisteerimiseks ja arenemiseks demokraatlikel alustel. Punaarmee tundis kaasa Kesk- ja

Kagu-Euroopa rahvaste vabastusvõitlusele sisemiste reaktsioonijõudude vastu. Laiad rahvakihid, kes olid sõjakogemustest õppinud, ei tahtnud enam usaldada oma riikide saatust reaktsiooniliste valitsejate kätte, kes kasutasid võimu kasuahnetel, rahvavastastel eesmärkidel. Rea maade rahvahulgasid said võidu sisemistest ja välistest reaktsioonijõududest, kehtestasid rahvademo-kraatliku korra ning sammuvad vääramatult sotsialismiteed.

Nõukogude Liidu võidu tulemuseks Isamaasõjas oli nii Saksa fašismi purustamine kui ka fašismi sõjaline ning moraalne ja poliitiline purustamine Euroopas ja kogu maailmas. Sõjaka rahvusvahelise fašistliku reaktsiooni peajõud said lüüa ja viidi pikaks ajaks rivist välja. Maailma kapitalistlik süsteem tervikuna sai tõsise kaotuse osaliseks. Kui Esimese maailmasõja tähtsamaks tulemuseks oli imperialistliku rinde läbimurdmine ja Venemaa väljalangemine imperialismi maailmasüsteemist, siis fašismi purustamine Teises maailmasõjas ja fašismivastase liikumise aktiviseerumine viisid Tšehhoslovakkia, Poola, Bulgaaria, Rumeenia, Albaania, Ungari ja Jugoslaavia väljalangemisele kapitalistlikust süsteemist. Fašismi likvideerimine Saksamaal rajas aluse rahuar-mastava Saksa Demokraatliku Vabariigi moodustamiseks. Jaapani imperialismi lüüasaamine ja Hiina vabastamine jaapani röövvalutajaist löid tingimused rahvarevolutsiooni ja rahvademokraatliku korra võiduks Hiinas. Jaapani imperialismi lüüasaamise tulemusena kehtestas korea rahvas rahvademokraatliku režiimi Põhja-Koreas; Indo-Hiinas moodustati Vietnami rahvademokraatlik vabariik.

Pärast Teist maailmasõda tekkis ja areneb edukalt ühtne ja võimas sotsialistlik leer, mis seisab kapitalistliku leeri vastas. See süvendas veelgi kapitalistliku maailmasüsteemi üldkriisi ja tugevdas sotsialismileeri positsioone.

Sõja õppetunnid tõendasid veel kord Lenini teaduslikku ettenägelikkust selle kohta, et imperialistlikud sõjad teravdavad kapitalistliku süsteemi kriisi ja nõrgendavad maailma kapitalismi ning loovad seega soodsad tingimused sotsialistliku revolutsiooni võiduks. Juba 1921. aastal kirjutas Lenin: «Imperialistlikust sõjast, imperialistlikust rahust kiskus *esimene bolševistlik revolutsioon* välja *esimesed sada miljonit* inimest maakeral. Järgmised kisu-

vad niisugustest sõdadest ja niisugusest rahust välja kogu inimkonna.»¹

Teise maailmasõja tähtsaks tulemuseks oli kogu imperialismi koloniaalsüsteemi kriisi teravnemine, mis väljendus massilise rahvusliku vabastusliikumise võimsas tõus-
sus asumaades ja sõltuvates riikides. Imperialistlike riikide katsed seda liikumist sõjalise jõuga maha suruda kutsusid esile asumaade rahvaste relvastatud vastupanu ja viisid rahvuslike vabastussõdadeni.

Teine maailmasõda suurendas veelgi kapitalismi arenemise ebaühtlust ja imperialistlike riikide vaheliste vastuolude kasvu. Kolm suurt riiki — Saksamaa, Jaapan ja Itaalia — langesid suurriikide hulgast välja. Prantsusmaa kaotas oma endised positsioonid, Inglismaa väljus sõjast nõrgendatuna. Kõigist kapitalistlikest riikidest ainult Ameerika Ühendriigid tugevdasid tunduvalt oma positsioone nii majanduslikult kui ka sõjaliselt.

Teine maailmasõda teravdas järsult kapitalismi põhilist vastuolu, nimelt vastuolu töölisklassi ja kodanluse vahel. Ta aitas kaasa proletariaadi klassiteadlikkuse kasvule ja kommunistlike parteide mõju tugevnemisele.

Suur Isamaasõda oli kõigile Nõukogude riigi materiaalsetele ja vaimsetele jõududele karmiks katsumuseks, tema kindluse ja eluvõime kontrolliks. Nõukogude kord ja Nõukogude riik tegid selle katsumuse läbi ja tõendasid oma täielikku elujõudu. Ägedas heitluses salakavala ja tugeva vaenlasega võitis nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord, võitsid Nõukogude relvastatud jõud, võitis Kommunistliku Partei tark poliitika.

Et vähendada meie rahva ja armee kangelasteo suurst võitluses fašismi vastu, püüavad mõned kodanlikud sõjateoreetikud seletada meie võitu sellega, et NSV Liidu territooriumil olid ilmastikutingimused Saksa fašistlikele vägedele äärmiselt ebasoodsad, Saksa fašistlike vägede purustamist Moskva all aga püüavad nad põhjendada 1941/42. aasta liiga karmi talvega. Fašistlike vägede lüüasaamist 1944. aasta kevadel edelas seletavad nad kevadise teedelagunemisega ja läbipääsematu poriga. Kuid on teada, et Punaarmee peksis hitlerlasi igal aastaajal ja igasuguse ilmaga — peksis neid talvel ja kevadel, suvel ja sügisel, nii et kliima ei tule siin kõne alla.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 35.

Leidub ka neid, kes seovad meie võidu Saksamaa üle tervenisti NSV Liidu territooriumi suurusega, mis annab võimaluse manööverdamiseks. Tõepoolest, see ei ole väikese tähtsusega tegur, kuid see ei määratle Nõukogude riigi ja tema relvastatud jõudude võimsust. Tsaari-Venemaa ei olnud väiksem kui Nõukogude Liit, kuid ta sai Vene—Jaapani sõjas 1904.—1905. aastal halastamatult lüüa, oli jõuetu ega suutnud vastu panna keiserliku Saksamaa vägedele 1914.—1918. aasta imperialistlikus sõjas.

Mõned kodanluse ideoloogid seletavad Nõukogude Liidu võitu tohutute looduslike ja inimressursside olemasoluga. Mis puutub looduslikesse ressursidesse, siis meie maa on rikkaim riik maailmas. Tõepoolest, meie maal on olemas kõiki maavarasid, mida maakera põues leidub. Kuid need rikkused olid ka tsaariaegse Venemaa käsutuses. Järelikult ei ole mõõduandev looduslike rikkuste olemasolu, vaid see, kuidas neid ühiskonna teenistusse rakendatakse. Sedasama võib öelda rahva arvu kohta. Tsaari-Venemaal oli 1914.—1918. aasta sõja perioodil peaaegu niisama palju elanikke kui Nõukogude Liidus. Samal ajal aga viis tsaarivalitsus Venemaa katastroofi äärelle ja ainult nõukogude võim päästis ta orjastamise ohust.

Mõned püüavad Nõukogude Liidu võitu seletada vene sõduri vapruse ja alatise vastupidavuse ajalooliste traditsioonidega. Muidugi on vene sõdurid alati välja paistnud oma vastupidavuse, vapruse ja mehisusega ning ustavusega kodumaale. Kuid mehisusest ja vaprusest ei piisa veel võiduks. Tsaari-Venemaa tingimustes sai Vene armee riikliku, sotsiaalpoliitilise ja majandusliku korra mahajäämuse tõttu lüüa nii Vene—Jaapani sõjas kui ka Esimeses maailmasõjas. Samal ajal Punaarmee puhastas oma maa saksa fašistlikest röövvalutajatest, likvideeris meie maa rahvaste orjastamise ohu ning päästis ka Euroopa rahvad Saksa fašistlikust ikkest.

Järelikult ei saa Nõukogude Liidu võitu fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani üle seletada kliimatingimustega, territooriumi suuruse või muude osaliste teguritega. See on seletatav eelkõige sellega, et meie riik muutus tänu Suurele Sotsialistlikule Oktoobrirevolutsioonile ja sotsialismi võidule eesrindlikuks ja võimsaks sotsialistlikuks riigiks. Nõukogude võimu aastail rajati meie maal tuhanded uued ettevõtted, tekkisid uued tööstusha-

rud, mida tsaariaegne Veremaa ei tundnud. Sõjaeelsel, 1940. aastal saadi meie maal 4 korda rohkem malmi kui 1913. aastal, terast 4,5 korda ja naftat 3,5 korda rohkem kui 1913. aastal, müügivilja toodeti 17 miljoni tonni võrra rohkem ja puuvilla 3,5 korda rohkem kui 1913. aastal. Seega oli meie maa Teise maailmasõja perioodil majanduslikult hoopis tugevam kui tsaariaegne Venemaa Esimese maailmasõja aastail. Ja see päästis meie kodumaa sõjas hitlerliku Saksamaa vastu.

Meie maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise nõukoguliku poliitika tulemusena loodi võimas majanduslik baas Punaarmee tehniliseks ümbervarustamiseks, tema muutmiseks mehhaniseeritud ja motoriseeritud armeeks tugevasti arenenud suurtükiväe, lennuväe ja sõjalaevastikuga.

Suure Isamaasõja päevil kasutasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus suure eduga nõukogude ühiskondliku korra eeliseid ja tema poolt sõjaeelseil aastail loodud materiaalseid võimalusi selleks, et arendada sõjalist tootmist ja anda meie relvastatud jõududele kõike vajalikku: relvastust, laskemoona, varustust jne.

Nõukogude riigi võit sõjas fašistliku Saksamaa kui kõige reaktioonilisema imperialistliku riigi vastu on uue, nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra nende suurte eeliste seaduspäraseks tagajärjeks, mis tal on oma aja ära elanud kapitalistliku korraga võrreldes.

Nõukogude riik, mis on rajatud töölisklassi ja töötava talurahva vankumatule liidule, NSV Liidu rahvaste sõprusele, on meie maa majandusliku ja kultuurilise tõusu organiseerimise parimaks vormiks rahuliku ülesehitustöö aastail kui ka sõja ajal kõigi rahva jõudude mobiliseerimise parimaks vormiks vaenlasele vastulöögi andmisel.

Rahvaste sõprus ja vennalik koostöö on üheks tähtsaks Nõukogude Liidu jõu ja võimsuse allikaks. NSV Liidu rahvaste sõprus võitis kõik raskused ja katsumused ning karastus veelgi sõjas fašistlike röövvallutajate vastu.

Väljapaistev osa Suures Isamaasõjas kuulub vene rahvale. Vene rahvas, ütles J. V. Stalin, pälvis oma selge mõistuse, kindla iseloomu ja aruka kannatusega üldise tunnustuse kui juhtiv jõud kõigi meie maa rahvaste seas. NSV Liidu rahvaste ja eelkõige vene rahva piiritu ustavus Kommunistlikule Parteile ja Nõukogude valitsusele kindlustas vaenlase üle ajaloolise võidu. Kõigi — nii

suurte kui ka väikeste rasside ja rahvuste võrdõigusslikkuse nõukogulik ideoloogia, rahvaste sõpruse ideoloogia saavutas täieliku võidu fašistliku ideoloogia üle.

Nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord oli selleks aluseks, millel kasvasid ning Isamaasõjas veelgi tugevnesid ja karastusid rahvaste moraalne ja poliitiline ühtsus ja sõprus ning nõukogude patriotism — meie inimeste töökangelastegude allikas tagalas ja kustumatute lahingulistele kangelastegude allikas rindel.

Isamaasõda näitas nõukogude rahva piiritut armastust ja ustavust oma kodumaa vastu. Meie rahvas pühendas kõik oma jõud, kõik oma võimed vaenlase purustamiseks.

Nõukogude rahvas näitas sõja ajal suurt vaimset jõudu. Ta pidas vastu vaenlase survele ja väljus võitjana seetõttu, et ta oli teadlik Isamaasõja õiglastest eesmärkidest, et ta võitles sotsialistliku isamaa, oma helge oleviku ja tuleviku eest. «Iialgi ei võideta seda rahvast,» ütles Lenin, «kelle töölised ja talupojad on oma enamuses mõistnud, ära tundnud ja näinud, et nad kaitsevad oma enda võimu, nõukogude võimu — töörahva võimu, et nad kaitsevad seda üritust, mille võit kindlustab neile ja nende lastele võimaluse kasutada kõiki kultuuri hüvesid, kogu inimtöö loomingut.»¹

Sõja käigus avaldusid täies suuruses Punaarmee kui uut tüüpi armee, tööliste ja talupoegade armee, NSV Liidu vabade rahvaste armee, internatsionalismi vaimus kasvatatud armee põhilised iseärasused. Tema sõjalises vaprusel on kehastatud nõukogude rahva vaimne jõud ning moraalne ja poliitiline ühtsus. Iga nõukogude sõjamees teadis, et ta kaitseb oma kodumaa sõltumatust ning Euroopa ja Aasia rahvaste vabadust. See teadmine innustas Nõukogude vägesid võrratutele sõjalistele kangelastegudele. Nõukogude sõjameeste ja partisanide kangelaslikkus lahinguväljadel ei olnud üksikute kangelaslikkus, vaid see oli hulkade kangelaslikkus. Isamaasõjas üles näidatud mehisuse ja vaprusel eest said ligikaudu 11 000 nõukogude patriooti Nõukogude Liidu kangelase kõrge nimetuse, rohkem kui 7 miljonit nõukogude sõjameest on autasustatud Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 292.

Sõja-aastail tõstis partei esile ja kasvatas rohkesti andekaid ohvitseri ja kindraleid. Võitlusväljadel näitasid end väljapaistvate sõjaliste juhtide ja väepealikutena I. H. Bagramjan, S. S. Birjuzov, S. M. Budjonnõi, L. A. Govorov, A. A. Gretško, A. I. Jeremenko, I. S. Konev, R. J. Malinovski, K. A. Meretskov, K. S. Moskalenko, F. S. Oktjabrski, I. J. Petrov, K. K. Rokossovski, P. S. Rõbalko, V. D. Sokolovski, B. M. Šapošnikov, G. K. Žukov, S. K. Timošenko, F. I. Tolbuhhin, I. D. Tšernjahhovski, V. I. Tšuiikov, A. M. Vassilevski, N. F. Vatutin, N. S. Voronov, K. J. Vorošilov ja paljud teised.

Olles kasvatatud marksismi-leninismi ideede alusel ja omandanud kindlalt eesrindliku nõukogude sõjateaduse, ühendasid meie komandörid oskuslikult oma isikliku vaprust ja mehisuse lahinguväljal vägede juhtimise oskusega. Punaarmee ja laevastiku juhtiva koosseisu sõjaline ettevalmistus, lahingulised kogemused ja poliitiline küpsus olid tõsiseks jõuks fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani üle võidu saavutamisel.

Isamaasõja hiigellahingutes tegi läbi karmi katsumuse maailma kõige eesrindlikum nõukogude sõjateadus, mis on rajatud marksistlik-leninlikule teooriale. Nõukogude sõjateadus varustab meie sõjalist kaadrit teoreetiliste ja praktiliste teadmistega, õpetab teda sotsialistliku isamaa huvides oskuslikult kasutama relvastatud jõude, Nõukogudemaa moraalseid ja materiaalseid võimalusi.

Suurt osa vaenlase purustamisel etendasid rahvatasujad — nõukogude partisanid. Üldrahvaliku partisanivõitluse käigus kerkisid esile niisugused partisaniliikumise väljapaistvad komandörid ja organiseerijad, nagu A. F. Fjodorov, A. V. German, M. A. Gurjanov, K. S. Zaslono, S. A. Kovpak, I. A. Kozlov, V. I. Kozlov, M. I. Naumov, P. K. Ponomarenko, S. V. Rudnev ja paljud teised.

Aktiivselt võttis partisaniliikumisest osa meie kuulsusrikas nõukogude noorsugu. Eriti paistsid silma kommunistlikud noored. Nad näitasid suurt kangelaslikkust ja vaprust. Rahvas ei unusta kunagi niisuguste partisaanide — kommunistlike noorte nimesid, nagu Z. Kosmodemjanskaja, A. Tšekalin, J. Tšaikina, O. Koševoi, U. Gromova, I. Zemnuhhov, S. Tjulenin, L. Ševtsova, P. Gretšanoi, D. Djatšenko, V. Morgunenko, J. Zenkova, Z. Portnova, J. Aleksionis, G. Boriss, A. Tšeponis, A. Šumavtsov ja paljud teised.

Nõukogude sõjamehele püstitatud monument

Nõukogude Liidu võit Suures Isamaasõjas on Punaarmee poolt rindel sooritatud sõjaliste kangelastegude ja nõukogude inimeste poolt tagalas tehtud ennastsalgava töö vili, Kommunistliku Partei poliitika triumf, tema poolt nii sõjaeelseil aastail kui ka raskete sõjaliste katsumuste perioodil tehtud organiseerimis- ja ideelise kasvatustöö hiiglaslik kokkuvõte.

Nõukogude Liidu võit Suures Isamaasõjas saavutati Kommunistliku Partei ja tema Keskkomitee juhtimisel, kelle eesotsas oli J. V. Stalin.

Sõja-aastail esines Keskkomitee kui partei ja rahva võitlusjuht. Keskkomitee liikmed juhtisid tähtsaid tööloike tagalas ja rindel.

Nõukogude rahva poolt Suures Isamaasõjas saavutatud võidu otsustavaks tingimuseks oli Kommunistliku Partei ühtsus ja monoliitsus. Kõige raskemate katsumuste päevadel tegutses partei kui ühtne võitlusorganisatsioon, kes ei tunne kõikumisi ega lahkhelisid oma ridades. Ta esines kui fašistlike röövvalutajate vastase üldrahvaliku võitluse innustaja ja organiseerija. Partei töötas välja fašistliku Saksamaa purustamise programmi, innustas nõukogude rahvast ja tema sõjamehi püha õiglase Isamaasõja ideega, ühendas ja suunas ühisele eesmärgile kõik nõukogude inimeste jõupingutused, allutades kõik vaenlase purustamisele. Kommunistlik Partei liitis ühte Punaarmee ja sõjalaevastiku read. Punaarmee ja sõjalaevastiku ridades oli üle 3 miljoni kommunisti ehk ligikaudu 60 protsenti kogu partei koosseisust.

Kommunistlik Partei selgitas sõjameestele sõja mõtet ja eesmärki, tugevdas nende moraalset jõudu ja distsipliini, kasvatas neid sotsialistlikule kodumaale piiritu ustavuse vaimus, tagas ideelise, poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise. Kommunistid-rindemehed tugevdasid oma vaprust, mehisust ja kindlust isikliku eeskujuga ning bolševistliku tõesõnaga vägedes kõrget võitlusvaimu ja innustasid sõjamehi kodumaa nimel sõjalistele kangelastegudele. Kui oli vaja vastase tule all võitlejad rünnakule viia, tõusid esimestena kommunistid. Kui ebaõnnestumiste ja kaotuste tundidel oli vaja ülal hoida võitlejate mehisust ja julgust, sisendada nende ridadesse uut energiat, tegid seda kommunistid. Nii rindel kui ka tagalas sammusid kõige ees kommunistid ja viisid hulki endaga kaasa. Parteiorganisatsioonid vabrikutes ja tehastes, masina-

traktori jaamades, sovhoosides ja kolhoosides innustasid nõukogude inimesi töökangelaslikkusele. Partei oli vaenlase tagalas tekkinud võimsa partisaniliikumise organiseerijaks ja innustajaks. Sõja ajal muutus partei rahvale veel lähedasemaks, lõi töötajate laiade hulkadega veel tihedama sideme ning rahvahulga usaldasid teda piirilt. Vaatamata partei suurtele kaotustele rinnetel sõja-aastail suurenes tema koosseis rohkem kui 1 600 000 inimese võrra. Sõja ajal kasvas veelgi Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei autoriteet, kelle juhtimisel saavutas nõukogude rahvas Suures Isamaasõjas Saksa fašismi vastu maailmaajaloolise võidu.

Nõukogude rahva Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani vastu oli Teise maailmasõja koostisosa ning selle otsustav etapp. Teise maailmasõja päästis aga valla agressiivsete fašistlike riikide — Saksamaa, Itaalia ja Jaapani blokk Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika valitsevate ringkondade mahitusel.

Ei tohi unustada, et agressiivsed fašistlikud riigid olid vaid maailma imperialismi kõige julmemaks ja röövellikumaks salgaks. Imperialism aga kui ühiskondlik süsteem kannab tervenisti vastutust kümnete miljonite inimeste hukkumise eest sõjas, miljonite töötajate loendamatu kannatuste, nende pisarate ja vere eest, paljude põlvkondade tööga loodud tohutute materiaalsete ja kultuuri-väärtuste purustamise eest.

Kaasaja sõjad algavad tavaliselt ootamatult. Selle fakti alahindamine põhjustab raskeid tagajärgi. Asjaolu, et Saksa fašistlike vägede sissetung Nõukogudemaa piiridesse oli ootamatu, lisaks veel nende üleolek jõududes ja võitlusvahendites, viis selleni, et Saksamaa vallutas sõja esimesel perioodil Nõukogude Liidu ulatusliku territooriumi koos tähtsate tööstuskeskustega, see aga tekitas meie maale tohutuid raskusi. Aatomirelva ja teiste massilise hävitamise vahendite ilmumisega omandab kalalætungi ootamatuse tegur erilise tähtsuse.

Möödunud sõja kogemused näitasid, et uuest sõjast huvitatud agressiivsed riigid võivad olla sõjaks hoopis rohkem ette valmistatud kui rahuarmastavad riigid. Seepärast tuleb Nõukogude Liidul, olles küll rahuarmastav riik, igati hoolitseda selle eest, et ta relvastatud jõud oleksid võimelised kindlalt kaitsma kodumaa huve, et

mitte mingisugune vaenlaste provokatsioon ei oleks ootamatu.

Sõda Nõukogude Liidu vastu, mille valmistasid ette rahvusvahelise imperialistliku reaktsiooni jõud ning mille päästis valla fašistlik Saksamaa, lõppes imperialistidele ettenägematute tagajärgedega. Selle asemel et hävitada sotsialismimaa, nagu nad arvestasid, tekitas ta kapitalistlikule süsteemile tohutu ning parandamatu kaotuse. Kapitalistlikust süsteemist langes välja rida Euroopa ja Aasia maid, kes kehtestasid endal rahvademokraatliku korra ning moodustavad koos Nõukogude Liiduga ühtse ja võimsa sotsialismileeri. Sõjaka rahvusvahelise fašistliku reaktsiooni peajõud purustati ja viidi pikemaks ajaks rivist välja.

Suure Isamaasõja võidukas lõpp näitas, missugused tõeliselt kolossaalsed ning loendamatud vaimsed ja materiaalsed jõud on sellel rahval, kes on võimu enda kätte võtnud ja ehitab sotsialistlikku ühiskonda. Rahva koondu mine Kommunistliku Partei leninliku lipu alla siis, kui kodumaa on hädaohus, tema valmisolek taluda kõiki puudusi ja tuua ohvreid, et kaitsta oma sotsialistlikke võite, oma sotsialistlikku isamaad, — see oli üheks Suure Isamaasõja võidu otsustavaks tingimuseks.

Nõukogude Liit kaitses oma saavutusi ja päästis ka Euroopa rahvad fašistlikust orjastamisest. Selles kehastusid rahvusvaheline solidaarsus ja proletaarne internatsionalism, mille vaimus Kommunistlik Partei nõukogude inimesi väsimatult kasvatab. Kogu progressiivne inimkond veendus kogemuste najal, et maailmas ei ole kindlamat rahvaste vaba rahvusliku arenemise eest võitlejat, ei ole kindlamat tuge võitluses demokraatia ja rahu eest kui võitnud sotsialismimaa — Nõukogude Liit.

Nõukogude Liidu võit Suures Isamaasõjas on nõukogude inimeste poolt tagalas tehtud ennastsalgava töö ja nõukogude sõjameeste poolt rindel sooritatud sõjaliste kangelastegude vili. Meie maailmaajalooline võit oli Kommunistliku Partei õige poliitika, tema poolt nii sõjaeelseil aastail kui ka sõja-aastail tehtud organiseerimis- ja ideelise kasvatustöö hiiglaslik tulemus.

Sõjaeelseil aastail juhtis Kommunistlik Partei oskuskult rahvahulki võitluses meie maa sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise eest ning viis sotsialismi NSV Liidus võidule. Nõukogude

ühiskondliku ja riikliku korra alusel suurendas partei pika aja jooksul järjekindlalt meie maa kaitsevõimet, tugevdas Punaarmee ja sõjalaevastikku. Suure Isamaasõja päevil muutis partei eesotsas Keskkomiteega nõukogude ühiskonna moraalsele ja poliitilisele ühtsusele tuginedes meie maa ühtseks sõjaleeriks, kasutas suure eduga nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra eeliseid ning enne sõda loodud materiaalseid võimalusi, et organiseerida kooskõlastatud sõjamajandus, arendada sõjalist tootmist ja kindlustada rinnet kõige vajalikuga.

Kommunistlik Partei kutsus rahvast üles astuma Suurde Isamaasõtta, määras kindlaks rahva ja armee ülesanded võitluses sotsialistliku isamaa vabaduse ja sõltumatuse eest, innustas nõukogude inimesi sõjalistele kangelastegudele rindel ja töökangelastegudele tagalas, organiseeris vaenlase tagalas võimsa partisaniliikumise. Partei õige poliitika, tema ideeline kasvatus- ja organiseerimistöö tagalas ja rindel kindlustasid nõukogude rahva ja tema armee võidu õelate vaenlaste üle.

Kogu oma olemasolu jooksul on Kommunistlik Partei väljendanud rahva elulisi huvisid, on olnud tema sügavate patriootiliste tunnete, kodumaa-armastuse ja kodumaale ustavuse kandjaks. Nõukogude riiki 1917. aasta oktoobris juhtima asudes kuulutas partei, et sotsialistliku isamaa kaitsmine on püha kohustus. Kogu partei tegevus on kujukaks tõendiks selle kohta, et ta oskab kaitsta Nõukogude Liidu rahvaste rahvuslikke huve, isamaa au, vabadust ja sõltumatust.

Suure Isamaasõja ajal juhtis Kommunistlik Partei nõukogude rahvast tema võitluses saksa fašistlike orjastajate vastu, ja rahvas saavutas maailmaajaloolise võidu.

Viinud võidukalt lõpule fašistliku Saksamaa poolt pealesunnitud Suure Isamaasõja, pöördus nõukogude rahvas tagasi rahuliku, loova töö juurde. Nõukogude valitsus, kes on alati välja astunud rahu eest, nii suurte kui ka väikeste rahvaste julgeoleku eest, teostab seda poliitikat kõrvalekaldumatult ja järjekindlalt. Meie välispoliitika on rajatud suure Lenini juhendile erinevate sotsiaalmajanduslike süsteemidega riikide rahuliku koosseisteerimise võimalikkuse kohta. Oma välispoliitikas lähtub meie riik Nõukogude Liidu töötajate pühast soovist — tagada inimeste rahulik töö, mitte lasta puhkeda uut sõda.

Koos Nõukogude Liiduga võitlevad rahu eest kõik Euroopa ja Aasia rahvademokraatlikud maad. NSV Liidu rahuarmastavat poliitikat toetavad samuti paljud teised riigid. Rahvaste rahukaitseliikumine kasvab ja tugevneb. Uue sõja tekkimist on võimalik ära hoida, kuid samal ajal tuleb meeles pidada, et maakeral on olemas reaktioonilised jõud, kes püüavad rahuüritust nurja ajada ja uut sõda valla päästa. Ülesanne on selles, et väsimatult paljastada uue sõja õhutajate salakavalaid sepitsusi, ohjeldada nende agressiivset tegutsemist. Selle kindlaks tagatiseks on Nõukogude Liidu ja kõigi rahvademokraatlike riikide võimsuse igakülgne tugevdamine, kapitalistlikes maades rahvahulkade võimsa rahukaitseliikumise arendamine.

Kommunistliku ülesehitustöö edusammud NSV Liidus ja rahvademokraatiamaaades sõjajärgsel perioodil tõendasid veel kord sotsialismi suurt elujõudu ja tema vaieldamatuid eeliseid kapitalismiga võrreldes. Kõik sotsialistlikud maad eesotsas Nõukogude Liiduga ammutavad endile üha uut elujõudu ning sammuvad oma riikide võimsuse suurendamise ja rahvahulkade materiaalse heaolu parandamise teed. Sotsialistliku leeri maade rahuarmastav poliitika ei ole sotsialismi maailmasüsteemi nõrkuse, vaid tema üha kasvava ja tugevneva jõu tõendiks.

Nõukogude riigil koos teiste sotsialistlike maadega on olemas kõik vajalik selleks, et anda purustav vastulöök igale agressorile, kes julgeb kallale kippuda rahvaste sotsialistlikele saavutustele, sotsialistlike maade vabadusele ja sõltumatusele.

MIDA LUGEDA TEEMAL
«PARTEI SUURE ISAMAASÕJA PERIOODIL»

- V. I. Lenin — *Sotsialistlik isamaa on hädaohus!* Teosed, 27. kd., lk. 12—15.
- V. I. Lenin — *Asjalikule pinnale.* Teosed, 27. kd., lk. 56—57.
- V. I. Lenin — *IV erakorraline ülevenemaaline nõukogude kongress.* Lõppsõna rahulepingu ratifitseerimise kohta peetud ettekandele 15. märtsil. Teosed, 27. kd., lk. 166—174.
- V. I. Lenin — *Moskva parteinädala kokkuvõtted ja meie ülesanded.* Teosed, 30. kd., lk. 52—56.
- V. I. Lenin — *Ettekanne Ida rahvaste kommunistlike organisatsioonide II ülevenemaalisel kongressil 22. novembril 1919.* Teosed, 30. kd., lk. 128—139.
- V. I. Lenin — *Kõne Moskva kubermangu maakondade, valdade ja külade täitevkomiteede esimeeste nõupidamisel 15. oktoobril 1920.* Teosed, 31. kd., lk. 296.
- V. I. Lenin — *IX ülevenemaaline nõukogude kongress. Vabariigi sise- ja välispoliitikast.* Teosed, 33. kd., lk. 117—151.
- NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrus 21. augustist 1943 «Edasilükkamatuist abinõudest Saksa okupatsioonist vabastatud rajoonide majanduse taastamiseks». NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III kd., Tallinn, 1957, lk. 433—471.
- Raamatust «*Propaganda ja agitatsioon ÜK(b)P otsustes ja dokumentides*», Tallinn, 1949:
- ÜK(b)P Keskkomitee läkitus kõigile valijaile, töölistele ja talupoegadele, Punaarmee ja sõjalaevastiku sõjameestele ja nõukogude intelligentsile, lk. 524—533;
- Partei- ja nõukogude töötajate poliitiliste ettekannete organiseerimisest maaelanikkonnale, lk. 473—474;
- Massilise poliitilise ja ideoloogilise töö olukorrast Tatari parteiorganisatsioonis ning abinõudest selle töö parandamiseks, lk. 475—480;
- Valgevene K(b)P parteiorganisatsioonide lähimatest ülesannetest poliitilise selgitustöö ja kultuurharidusliku töö alal elanikkonna hulgas, lk. 481—485;

Teadus- ja haridusalase propaganda organiseerimisest, lk. 490—492;
Poliitilisest selgitustööst maal seoses ettevalmistusega kevad-
külviks 1945. aastal, lk. 493—496;

Agitatsiooni- ja propagandatöö olukorrast Baškiiri parteiorgani-
satsioonis ning abinõudest selle töö parandamiseks, lk. 497—500;

Puudustest ja vigadest XVIII sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse
saksa filosoofia ajaloo valgustamisel, lk. 512—519;

Puudustest marksismi-leninismi aluste õpetamisel N. G. Tšernõ-
ševski nimelises Saraatovi Riiklikus Ülikoolis, lk. 503—504;

Loengutealase töö olukorrast Kuibõševi oblastis ja abinõudest
selle töö parandamiseks, lk. 508—511.

«Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta». NLKP Kesk-
komitee otsus, Tallinn, 1956.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn, 1959,
XV peatükk.

J. Stalin — *Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast*, Tallinn, 1954.

J. Stalin — *Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate
valimiseelsetel koosolekul 9. veebruaril 1946. Moskva linna Stalini
valimisringkonna valijate valimiseelsetel koosolekutel peetud
kõned*, Tallinn, 1950, lk. 9—22.

Документы обвиняют. Выпуск I, Госполитиздат, 1943 г. и выпуск
II, Госполитиздат, 1945 г.

«*Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами
США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой
Отечественной войны 1941—1945 гг.*», т. I, II. Госполитиздат,
1957.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule ja Punaarmee ebaõnnestumiste põhjused esimestel sõjakuudel	5
Partei kutsus rahva üles Suurde Isamaasõtta	15
Hitlerliku «välksõja» plaani nurjumine. Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all	37
Pingeline võitlus Nõukogude—Saksa rindel jätkub. Punaarmee ja rahvas kaitsevad kangelaslikult Stalingradi	70
Kommunistlik Partei mobiliseerib kõik meie maa jõud ja vahendid tingimuste loomiseks, et purustada vaenlane	84
Kommunistlik Partei võitleb Punaarmee võitlusvõime tõstmise eest. Sõja käigus saabus põhjalik murrang	122
Kommunistlik Partei rahvahulkade eesotsas nende võitluses Nõukogude riigi majandusliku ja sõjalise võimsuse tugevdamise ning meie maa fašistlikest okupantidest täieliku vabastamise eest	161
Nõukogude maa on saksa fašistlikest röövvalutajatest täielikult vabastatud. Parteiorganisatsioonide töö vabastatud rajoonides	178
Punaarmee täitis oma vabastusmissiooni. Suur Isamaasõda viidi võidukalt lõpule	190
Suures Isamaasõjas saavutatud Nõukogude Liidu võidu maailmaajalooline tähtsus ja selle võidu allikad	205
Mõned sõja õppetunnid	216
Mida lugeda teemal «Partei Suure Isamaasõja perioodil»	221

Шатагин Николай Иванович

ПАРТИЯ В ПЕРИОД
ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

На эстонском языке

Обложка Р. Роос

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja J. Ojamaa

Kunstiline toimetaja I. Torn

Tehniline toimetaja Ü. Laul

Korrektoirid A. Nurmoja ja I. Tamm

Ladumisele antud 14. XII 1960. Trükkimisele antud
21. I 1961. Paber 54 × 84, 1/16. Trükipoognaid 14,0.
Formaadile 60 × 90 kohaldatud trükipoognaid 11,76.
Arvutuspoognaid 12,65. Trükiarv 2000. Tellimise
nr. 11622. Hans Heidemanni nimeline trükikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind 29 kop.

1—5

29 kop.

A-23614
15

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00356057 2